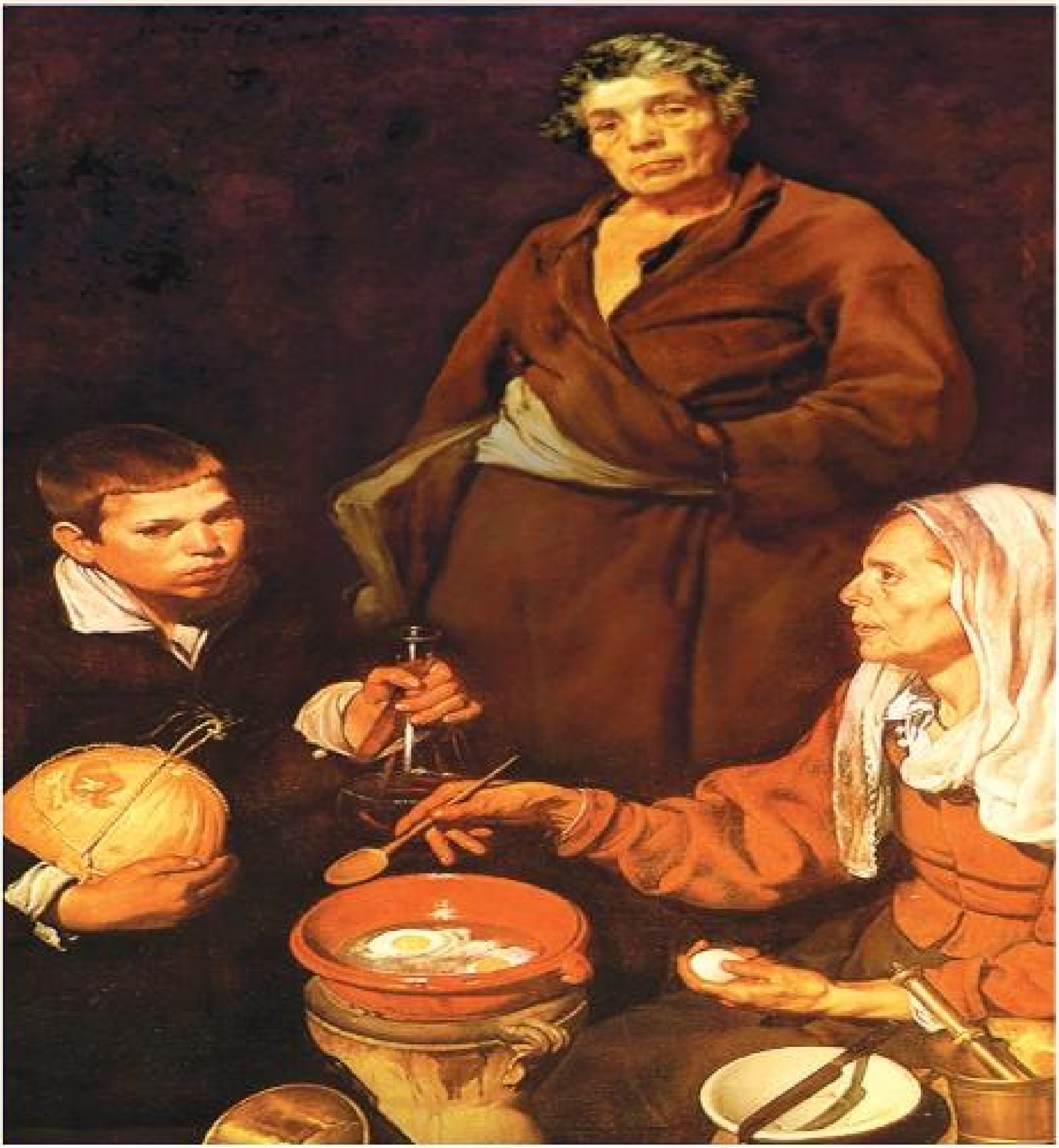
BORDO SİYAH

DÜNYA KLASİKLERİ - ROMAN

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

GORKİ

ÇEVİREN: HANDE NUREL

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

GORKİ

ÇEVİREN:

HANDE NUREL

DÜNYA KLASİKLERİ

ROMAN

BORDO SİYAH YAYINLARI

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN
GORKİ
Editör: Veysel Atayman
Çeviren: Hande Nurel
Redaksiyon: Osman Çakmakçı
Türkçe Redaksiyon: Süleyman Asaf - Filiz Göver
Tashih: Esen Güray
Bordo Siyah Yayınları

DÜNYA KLASİKLERİ

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

MAKSİM GORKİ (1868-1936): RUS ÖYKÜ, OYUN VE ROMAN YAZARI. SERSERİLERİ VE TOPLUMDIŞI İNSANLARI ANLATTIĞI ÖYKÜLERİYLE TANINDI; ARDINDAN RUS TOPLUMUNUN SOSYALİST DÜZENE GEÇİŞ SÜRECİNİ YANSITAN ESERLER VERDİ. 1905 DEVRİMİ'NE BÜYÜK ETKİLERİ OLDU. 1906-1913 ARASINDA SÜRGÜNE GÖNDERİLDİ. LENİN VE STALİN DÖNEMLERİNE TANIKLIK ETTİ. ÖNEMLİ ESERLERİNDEN BAZILARI, İLK ROMANI *FOMA GORDEYEV*, OTOBİYOGRAFİK ÜÇLEMESİNİ OLUŞTURAN *ÇOCUKLUĞUM*, *EKMEĞİMİ KAZANIRKEN* VE *BENİM ÜNİVERSİTELERİM* İLE *ARTAMONOVLAR*, *"TAŞRALI OBLOMOV" MATVEY KOJEMYAKİN*, *FIRTINANIN HABERCİSİ* VE *KLIM SANGIN'İN YAŞAMI*'DIR.

EDİTÖR

VEYSEL ATAYMAN: 1941'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NDE ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI VE FELSEFE ÖĞRENİMİ GÖRDÜ. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ MÜTERCİM TERCÜMANLIK BÖLÜMÜNDE UZUN YILLAR DERS VERDİ. HALEN AYNI BÖLÜMDE YÜKSEK LİSANS DERSLERİNE GİRMEYE DEVAM ETMEKTEDİR. FELSEFE, SİNEMA VE EDEBİYAT ALANINDA ÇOK SAYIDA MAKALE, DERLEME VE TELİF KİTABI YAYINLANDI. ÖZELLİKLE SİNEMA HAKKINDAKİ ÖNCÜ DEĞERLENDİRMELERİ NEDENİYLE HATIRI SAYILIR BİR HAYRAN KİTLESİNE SAHİP OLAN ATAYMAN, ÇEŞİTLİ YERLERDE VERDİĞİ SEMİNERLERLE OKURLARIYLA TEMASINI HEP SICAK TUTTU. BORDO SİYAH YAYINLARI'NIN DÜNYA KLASİKLERİ EDİTÖRLÜĞÜ GÖREVİNİ YÜRÜTTÜĞÜ SIRADA ÇOK SAYIDA DÜNYA KLASİĞİNE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ ÇERÇEVESİNDE ÖNSÖZLER VE NOTLAR YAZDI. YÜZE YAKIN ÇEVİRİSİ YAYINLANDI. 2009 YILINDA DİL DERNEĞİ TARAFINDAN TÜRKİYE'NİN EN PRESTİJLİ ÇEVİRİ ÖDÜLLERİNDEN BİRİ OLAN ÖMER ASIM AKSOY ÖDÜLÜ'NE LAYIK GÖRÜLDÜ.

ÇEVİREN

HANDE NUREL: 1972 YILINDA İSTANBUL'DA DOĞDU. İTALYAN LİSESİ'NDEN SONRA İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ RUS DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ'NÜ DERECEYLE BİTİRDİ. ANNA AHMATOVA VE MAKSİM GORKİ'DEN ÇEVİRİLER YAPTI. HALEN İSTANBUL'DA YAŞAMAKTADIR.

REDAKSİYON

OSMAN ÇAKMAKÇI: 1965'TE İSTANBUL'DA DOĞDU. BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NDE PSİKOLOJİ, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NDE FELSEFE OKUDU. JAMES JOYCE, KAFKA, JACK LONDON, OSCAR WILDE VE LEWIS CARROLL GİBİ YAZARLARIN ÇOK SAYIDA ESERİNİ TÜRKÇEYE KAZANDIRDI. RADİKAL GAZETESİ'NDE ÇALIŞTI. SON DÖNEM TÜRK EDEBİYATININ İLGİYLE TAKİP EDİLEN ŞAİRLERİNDEN BİRİ OLAN OSMAN ÇAKMAKÇI, AYNI ZAMANDA ÇEŞİTLİ YAYINEVLERİNDE EDEBİYAT EDİTÖRÜ OLARAK YER ALTI EDEBİYATI BAŞTA OLMAK ÜZERE FARKLI ALANLARDA ÖZGÜN PROJELER YARATTI.

TÜRKÇE REDAKSİYON

SÜLEYMAN ASAF: 1950'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. SAINT BENOIT LİSESİ'Nİ BİTİRDİKTEN SONRA FRANSA'DA ÖĞRENİM GÖRDÜ. ODA YAYINLARI İÇİN FRANSIZCA ÇEVİRİ YAPTI. GELİŞİM HACHETTE ANSİKLOPEDİSİ YAYIN KURULU ÜYELİĞİ GÖREVİNDE BULUNDU. RADİKAL VE CUMHURİYET GAZETELERİ VE AYRINTI, CAN, İNKILAP VE BORDO SİYAH YAYINEVLERİ İÇİN REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

FİLİZ GÖVER: 1947'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. REMZİ VE YENİ ALAN YAYINEVLERİ İÇİN UZUN YILLAR REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

TASHİH

ESEN GÜRAY: 1961'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ESKİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜNDEN MEZUN OLDU. 1978 YILINDAN BERİ YAYINCILIK SEKTÖRÜNDE

DÜZELTMEN OLARAK ÇALIŞMAKTADIR. GELİŞİM YAYINLARI, SABAH KİTAPLARI VE TURGUT YAYINCILIK’TA UZUN YILLAR ÇALIŞTI. BORDO SİYAH DIŞINDA İŞ-KÜLTÜR YAYINLARI VE CUMHURİYET KİTAPLARINA DA DIŞARIDAN DÜZELTMENLİK YAPMAKTADIR.

MAKSİM GORKİ

(D. 28 Mart 1868, Nijni Novgorod - Ö. 14 Haziran 1936, Moskova)

Rus natüralist öykü, oyun ve roman yazarıdır. Küçüklüğü Astrahan'da geçti. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov olan Gorki, beş yaşındayken, babasını kaybetti. Annesi yeniden evlenince onu büyükannesi ve büyükbabası büyüttü. Torununa çok sert davranan büyükbabası, onu daha 8 yaşındayken çalışmaya zorladı. Çocukluğunda gördüğü tek sevginin kaynağı büyükannesiydi. Sayısız işte çalıştı ve böylece Rus insanının, alt sınıfların, işçi, esnaf, küçük burjuva ve burjuva katmanlarının hayatını yakından tanıma imkânını buldu.

İlk gençlik yıllarını Kazan'da geçirdi. Fırıncılık, tersane işçiliği, gece bekçiliği yaptı. Gorki'nin ilk öyküsü *Makar Çudra* (1892) Tiflis'te bir yerel gazetede yayımlandı. Ün kazanmasını sağlayan ilk öyküsü ise 1895'te Petersburg'da çıkan bir dergide yayımlanan *Çelkaş* oldu. Genellikle en iyi öyküsü sayılan *Dvadtsat Şest i Adna*'da (Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız; 1899) bir fırındaki ağır çalışma koşullarını anlattı. Bu dönemde büyük bir başarı kazanan eserleri onun neredeyse Tolstoy ve Çehov'la bir tutulmasını sağladı.

1899'da ilk romanı *Foma Gordeyev* (Foma) ve 1902'de en ünlü oyunlarından biri olan *Na Dne*'yi (Ayaktakımı Arasında), Rus devrimci hareketine ithaf ettiği tek romanı olan *Mat* (Ana; 1906) izledi. Roman, Pudovkin tarafından beyazperdeye (1926), Brecht'in *Die Mutter* (Ana) oyunuyla da sahneye aktarıldı.

1906 yılında çıktığı Amerika gezisiyle ilgili düşünce ve izlenimlerini *Gorad Joltovo Dyavola* (Sarı Şeytanın Kenti; 1906) adlı kitapta dile getirdi.

Devrim sonrasındaki yıllarda yazarların sıkıntılarını azaltmak, en azından çeviri yaparak gelir elde etmelerini sağlamak amacıyla Mirovaya Literatura (Dünya Edebiyatı) adlı bir kültür kurumu oluşturdu ve sanat eserlerinin korunmasını sağlamaya çalıştı.

İtalya seyahati sırasında tamamladığı, başyapıtı sayılan otobiyografik üçlemesi *Destvo* (Çocukluğum; 1913-14), *Vlyudyah* (Ekmeğimi

Kazanırken; 1915-16) ve *Mai Universitet*’i (Benim Üniversitelerim; 1923) yayımladı.

Gorki 1934’te kurulan Sovyet Yazarlar Birliği’nin ilk başkanı oldu.

En iyi romanlarından birisi olarak kabul edilen *Delo Artamonovih*’de (Artamonovlar; 1925) Rus kapitalizminin yükselişini ve çöküşünü anlattı. *Yegor Buliçov i Drugiye* (Yegor Buliçov ve Ötekiler; 1932) ve *Dostigayev i Drugiye* (Dostigayev ve Ötekiler; 1933) adlı oyunları yazdı. Rus yazarlarla ilgili anılarını bir araya getirdiği *Vospominaniya o Tolstom* (Tolstoy’dan Anılar; 1919) ve *O Pisatelyah* (Yazarlar Üzerine; 1928) adlı eserleri çok beğenildi. 1905’te yazdığı *Çehov, Otriuki iz Vospominanii* (Çehov, Anılardan Yapraklar) de aynı ölçüde etkileyiciydi. Gorki 1936’da öldü.

Türkçe'ye çevrilen eserlerinden bazıları şunlardır: *Mesçane* (1901; Küçük Burjuvalar, 1967), *Jizn Nenujnovo Çeloveka* (1907; Halk Düşmanı, 1979), *Jizn Matveya Kozemyakina* (1910; Matvey Kojemyakin, 1984), *Skazki Ob İtalii* (1911; İtalya Hikâyeleri, 1970), *Zametki İz Dnevnika* (1924; Güncemden Yapraklar, 1984), *Vladimir İliç Lenin* (1924; Gorki Lenin'i Anlatıyor, 1980) ve *Jizn Klima Samgina*'dir (1927-1936; Klim Samgin'in Hayatı, 1975, 1. cilt).

ÖNSÖZ

Sanırım, Gorki’nin eserinin unutulduğu bir zaman gelecektir; ancak bin yıl sonra bile insan Gorki’nin unutulacağı şüphelidir. (Anton Çehov)

Aleksey Maksimoviç Peşkov Rusya’da sosyal adaletsizliğin edebiyatta ve toplumsal alandaki tartışmaların önemli bir konusu olmaya doğru yol aldığı bir dönemde, yoksul koşullar altında büyüdü. Büyükbabası Volga üzerinde çalışan gemileri karadan çeken işçilerden biriydi; erken yaşta ölen babası ise bir marangoz. Yedi yaşında girdiği sanat ilkokulunda yoksulluğundan ötürü okuyamadı; bir daha da okuma fırsatı bulamadı. Annesi tüberkülozdan öldü; dedesinin işleri de iyice bozulunca Aleksey Peşkov on yaşına basmadan, önce eskici olarak hayatını kazanmak zorunda kaldı. Edebiyattan hayatını kazanana kadar çıraklık, aşçı yamaklığı, ikona ressamlığı, gemi hamallığı, fırıncı çıraklığı, duvarcılık, gece bekçiliği, demiryolu işçiliği ve avukat yardımcılığı yaptı. 19. yüzyılın seksenlerinin sonuna doğru üniversite öğrenimi yapmak üzere geldiği Kazan’da üniversiteye giremedi ama ilk kez, Rusya’da gelişmekte olan devrimci hareketle tanıştı. Yanında çalıştığı fırıncının dükkânı aynı zamanda gizli bir Marksist cemiyetin kitaplığıydı. Peşkov, kendi kendini yetiştiren biri olmaya karar verip bulduğunu okumaya başladı; kısa sürede kapsamlı ama sistematik olmaktan uzak bir bilgi dağarcığı edindi. Öğrenimden yoksun kalan Aleksey Peşkov’a kendisi ile yüksek öğrenime gelen gençler arasındaki aşılmaz uçurum, oldukça ağır gelmiş olmalı. 1887’de kendini öldürmeye kalkışmasının gerisindeki neden büyük olasılıkla bu uçurumdu. Akciğeri delinen Peşkov, ömür boyu akciğerlerinden rahatsızlık çekecek, tüberküloz illetinden yakasını kurtaramayacaktı.

1889’da çar polisi, devrimci ilişkilerinden dolayı dikkatini ona çevirmekte gecikmedi. 1889 yılında şair Wladimir Korolenko’ya, *Yaşlı Meşenin Şarkısı* adlı bir şiirini gösterdi; Korolenko, bu gencin yazdıklarını yetersiz buldu. Aleksey Peşkov bu sırada Lapin adlı bir avukatın yanında sekreterlik yapıyordu. Edebiyatla uğraşmaktan vaz geçip yaya Rusya’yı dolaşmaya başladı. Ukrayna’dan Kafkaslar’a oradan da Tiflis’e kadar gitti. Tiflis’te devrimci öğrenciler ile tanıştı; gençler onu, yaşadıklarını yazıya dökmeye ikna ettiler. 12 Eylül 1892’de Kafkas Eyaletinin gazetesinde yayınlanan *Makar Çudra* adlı ilk öyküsünü “Maxim Gorki” diye imzaladı.

Ardından şair Korolenko’nun aracılığıyla Samara’da yerel bir gazetede gazeteci-haberci olarak çalışma imkânı buldu. 1894’te Vladimir Korolenko’nun Petersburg’da çıkardığı aylık dergide yayımlanan ve bir liman hırsızının öyküsünü anlatan *Çelkaş* ile yazarlığa ilk ciddi adımını attı. Bundan böyle ayaktakımının hayatı Gorki’nin edebiyat dünyasına girecekti. Gorki’nin 1901’de polisin müdahalesiyle bir kitle kıyımına dönüşen bir öğrenci gösterisinin ardından kaleme aldığı *Fırtına Kuşunun Şarkısı* devrimci çevrelerde büyük bir heyecan yarattı. Öfkenin gücüyle, tutkunun ateşiyle ve zaferden emin hareket eden *Fırtına Kuşunun Şarkısı* (şiir) devrimci toplantılarda dillerden düşmez oldu. Şiiri yayınlayan dergi kapatıldı. *Küçükburjuva* (1901) adlı oyununun başarısının ardından Gorki’nin popülerliği, rejimin onun üstüne gitme girişimlerinin büyük protestolarla karşılanmasına yol açacak kadar artmıştı. Kanlı Pazar diye bilinen 1905 kıyımının ardından rejimi şiddetle protesto edince Peter ve Paulus kalesinde göz altına alınmış, ama özellikle dış basının büyük tepkisi sonucunda serbest bırakılmıştı. 1905 Şubat ayaklanmasının hemen ardından gelen gevşemeyi iyi değerlendiren Gorki devrimci yazılarına ve toplantılarına büyük bir hız verdi. *Yeni Hayat* dergisinde çalışırken dergide baş redaktör Lenin ile tanıştı. Rusya’nın politik iklimi yeniden ısınmaya başlayınca Fransa’ya geçti; Rus-Japon savaşının ardından zayıf düşen Rusya’ya Batı’nın desteğini aradı. ABD’de partiye bağış toplamaya çalıştığı, ancak refakatindeki Marya Andereyeva ile evli olmadığının anlaşılması üzerine rakiplerinin gösterdiği tepki yüzünden bunu başaramadığı ileri sürülmüştür. Gorki 1906’da, kır evinde ünlü *Ana* romanını yazdı. Roman, sessiz sinema yıllarında filme alınmakla kalmayıp aynı adla Brecht’in repertuvarına da girdi. Edebiyat tarihçilerinin romana olumsuz yaklaşmalarına rağmen, Lenin ilerki yıllarda romanı, Gorki edebiyatının en olumlu eserleri arasında göstermiş, roman eski SSCB’de bir klasik düzeyine çıkartılmıştır.

Gorki 1906’da Rusya’dan ayrılarak 7 yıl sürgün yaşadı. O yıllarda Capri adası muhalif Rus sürgünlerinin buluştukları yerdi; devrimci hareketle bağını koparmamakla birlikte Lenin ile ilk kez birbirlerine ters düşmeleri de bu yıllara rastlar. Dinin kendisi için oldumolası oynamış olduğu önemli rolü öne çıkartarak, Aleksander Aleksandroviç Bogdanov çevresinde “tanrı yaratma” teorilerine bağlanan Gorki’nin görüşlerini Lenin “Marksizmden sapma” olarak tanımlayıp eleştirir. Özellikle de *Bir İtiraf* romanında

Hıristiyanlık ile Marksizmi bağdaştırma çabası, bardağı taşıran son damla olur. 1913'te, "Dostoyevski'nin ayrıştırıcı aklına" karşı yazdığı bir yazıda, "Tanrıyı aramayı geçici bir süre ertelemeyi" önerince, yatışmış tartışma yeniden alevlenir. Romanov Hanedanlığı'nın 300. yıldönümü münasebetiyle Çar'ın çıkarttığı bir afla Gorki, Rusya'ya geri döner.

1917 Ekim Devrimi'ne karşı gösterdiği kuşkulu yaklaşım, Lenin ile ikinci kez büyük bir gerginlik yaşamasına yol açmıştır. İlkece bir sosyal devrimden yana olan Gorki, Rus kitlelerinin henüz devrim yapacak olgunluğa erişmediklerini, sefaletin içinden çıkabilmeleri için önce gerekli bilinci geliştirmeleri gerektiğini düşünmektedir. İlerki yıllarda, "Proletarya diktatörlüğünün, o zaman sahip olduğumuz biricik hakiki devrimci gücü, yani Bolşevik, politik eğitimden geçmiş işçilerin gücünü çözüp yok edeceği endişesini taşıyordum," diye yazacaktır.

Gorki 1919'dan itibaren hükümet ile işbirliğine girişip, bilim ile kültürün çöküşünü önlemek amacıyla çeşitli kurumlaşmaların temelini atmaya çalıştı. Örneğin, aydınların ve bilimadamlarının hayat şartlarını iyileştirme amacını taşıyan bir komite, devrimden sonra özellikle açlık ve soğukla mücadele edemeyecek duruma gelmekle kalmayıp siyasal baskılara da maruz kalan Rus entelejensyasına yardım etmeyi amaçlamaktaydı. 1918'de, Lenin'in *Prawda* gazetesine karşı polemik yürüten, iktidarın zehrinden, toplu linçlerden söz eden *Novaya Jizn* kapatıldı. Gorki, Lenin ile dostluğunun sınırlarını iyice zorlayınca, Lenin ona, tüberkülozunu tedavi ettirmesi için yurt dışına çıkmasını tavsiye etti.

1921-1924 yılları arasında Berlin'de kalan Gorki, Lenin'in ölümünden sonra da rejime güvenmeyip Rusya'ya dönmeden İtalya'ya gider; faşist İtalyan rejimi uzun bir tereddütten sonra Sorrento'ya yerleşmesine izin verir. Burada Lenin'e ilişkin hatıralarını kaleme alan Gorki, onu en çok sevdiği insan olarak tanımlar. Yayınevimizin peş peşe yayınladığı üçlemesini de Gorki burada bitirir.

Otobiyografik ya da Özyaşamöyküsü Üçlemesi

Devrim öncesi Rusyası'nın "insanlık komedisinin" yazarlarındandır Gorki. Rusya'da devrime yol açan bunalımın temelindeki sorunları ele alışı, onu Rus edebiyatının gerçekçi yazarları arasına sokmuştur. Gorki Rus işçi sınıfının ve köylüsünün, çarlık rejimini ve ardındaki düzeni değiştirme kararlılığını ve bu değiştirmenin kaçınılmazlığını anlatırken, Rus entelejansyasının, burjuvazinin ve orta sınıfların eski tarz yaşamaya devam etmelerinin imkânsızlığını gösterir. Gorki de tıpkı Balzac gibi, içinde yaşadığı dönemin kaydını düşen bir tarihçidir; Balzac, Louis Philippe döneminde Fransa'da henüz embriyo aşamasında bulunan ve imparator III. Napoleon döneminde tam gelişen toplumsal güçleri ve dinamikleri önceden yakalayabilmiştir.

Gorki kendi yakın çevresinden başlayarak ele aldığı tek tek tipleri, kişileri ve olayların "kahramanlarını", onların toplumsal koşulların belirleyiciliğinde çizilmiş kaderlerini, Rusya'nın tarihsel-toplumsal ilişkilerinin içine yerleştirebilmiş; aynen Balzac gibi, insandan toplumsal olana doğru yol almıştır. Ancak o, Balzac'tan farklı olarak, söz konusu özyaşamöyküsü romanlarının dışında, romanlarında ele aldığı kişileri, sanatsal düzlemde birbirleriyle ilintilemez. Balzac'ın ise, aynı kişileri farklı romanlarında yeniden ortaya çıkartarak bir süreklilik, gerçeklik duygusu yarattığını *Goriot Baba*'nın önsözünde belirtmiştik.

Gorki'nin insanları eski Rusya'nın taşra yerleşim bölgelerinde, dünyadan yalıtılmış olarak yaşarlar. Bir sonraki kasaba ya da kent, ulaşılmaz uzaklıklardır bu bölgelerde. Kırsalın bu tamamen kendi içine kapalı dünyasının ötesinde, geniş halk yığınlarından tamamen uzakta, önemli siyasal altüst oluşlar yaşanmaktadır. İşçi hareketi güçlendikçe kentlerin uzağındaki geniş yığınların da dağınıklığı ve yalıtılmışlığı ortadan kalkmaya başlayacaktır; Gorki, işçi hareketinin bu yöndeki birleştirici işlevinin aydınların ve elbette burjuvazinin kafasına yavaş yavaş girmeye başladığını gösterir bize.

Gorki anlatısında insan ile sınıfı mekanik bir birliktelik, bir etkileşim durumunu temsil etmezler. Örneğin 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Fransa'da Zola, Kuzeyde Ibsen gibi yazarların temsilciliğini yaptıkları

natüralist edebiyat akımında insan, içinde yaşadığı çağın, dönemin, sosyal-ekonomik şartların ve nihayet, bugün genetik miras dediğimiz kalıtımın tayin edici bileşkeninde belirlenmiş edilgen bir öğedir. Natüralist kavrayış, dönemin hâkim dünya görüşlerinden pozitivizmin etkisiyle, tıpkı bilimsel alanın nesneleri gibi, insanın da bir tür laboratuvar nesnesi gibi bilinebileceğini, onun, belli faktörlerin toplamı olduğunu düşünmüştür. Ailede delilik, alkolizm varsa, çocuk bu kaderi paylaşacak; yoksul koşullarda büyümüşse, eğitim görmemişse, kaderi bundan olumsuz etkilenecektir. İnsanı sınıfının organik bir parçası olarak gören natüralizmi tanımlayan Lucas, isabetli bir teşhisle, "yüzeysel gerçeklik" der bu akımın karakteristik yanı için.

Girişte yaptığımız hayat öyküsü özeti, bizzat Gorki'nin hayatının bir bakıma natüralist "teorinin" inkârı anlamına geldiğini gösterir gibi. Hayata başlamanın, "girmenin" asgari koşulları diye bir şey varsa, Gorki bunların hemen tümünden yoksun bir hayat mücadelesine atılmış demektir. Anasız babasız, ninesinin büyük sevgisinden güç alıp gitgide aklını yitiren dedesinin biraz da zalimlik kokan baskısı altında büyüyen Gorki, 20. yüzyıl *gerçekçi* Rus edebiyatının tayin edici isimlerinden biri olmakla kalmayacak, insanlık tarihinin en büyük siyasal ve kültürel altüst oluşlarından birinin aktif parçası olma özelliğini de temsil edecektir. Natüralizmin, bireyi, sözünü ettiğimiz başlıca üç etmenin edilgen sonucu olarak gören anlayışına Gorki kendi hayatıyla bir itiraz getirmekle kalmaz, bu anlayışın sınırlılığını da doğrudan dile getirir. Ona göre "sınıfa aidiyet damgası" (natüralizmin diliyle söyleyecek olursak, sosyal koşullar) insan psikolojisinin önemli ve tayin edici bir yanını oluşturur; insanın dilini, onun eylemlerinin rengini, tonunu belirlerler; örneğin kapitalistlerin devletinin islah evlerine özgü zorba koşulları, insanları, sürünün itaatkâr bir karıncasına dönüştürür; ailenin, okulun, kilisenin ve amirlerin baskısıyla gerçekleşir bu. Ama gene de karınca sürüsü arasındaki rekabet öylesine güçlü, burjuva toplumunun sosyal kargaşası öylesine âşikar artar ki, kişiyi, kapitalistlerin itaatkâr, uysal hizmetkârı kılan ayakta kalma dürtüsü (hayatı gözden çıkartamama hali), onu kendi sınıfsal aidiyeti ile çatışmaya sürüklemeden edemez. Gorki'nin bu düşüncelerinde, natüralizmin bireye, onu, çevreleyen şartların oluşturduğu çemberin dışına çıkış imkânı bırakmayan karamsarlığına yönelik tepkiyi bulmak kolaydır; bireyin hayat tarafından biçimlendiriliş süreçlerinin karmaşıklığına bir yollamadır bu düşünceler. Gorki için birey-

sınıf ilişkisi bir süreç oluşturur. Bireyin, kendi sosyal aidiyetinin bilincine ulaşma süreci, onu buhrandan buhrana sürükleyecektir.

Gorki'nin dünyasında çelişkiler, çatışmalar, çoğunlukla sömürülen sömüren ilişkisi olarak çıkar karşımıza. Kapitalistler arasında özellikle tüccarlar onun anlatılarında ağırlıklı bir yer tutarlar. Gorki'nin tüccarları, Balzac'ın bankerleri, tefecileri gibi, kapitalizmin insanlıkdışı çehresinin temsilcileri, sömürünün merkezi figürleridirler.

Gorki, Avrupa'nın batısındaki meslektaşlarının karşılarında "sınıflarıyla" çelişkileriyle gelişmiş bir kapitalizm buldukları aşamada, başlangıç aşamasındaki Asya-kapitalizminin süreçlerinin tanığı oldu. Batı'da kapitalizmin süreçleri, birey-toplum ilişkisini tanımlanabilir sonuçlar olarak çoktan ortaya koymuştu. Rusya'da demirbaş köylülük hâlâ sürüyor, büyük toprak aristokrasisine bağımlılık ilişkileri tayin edici önemini koruyordu. İnsanların ekonomik maddi varlıkları onların bilincini biçimlendiriyordu, ama bu bilinç, elbette Gorki'nin Batı'daki meslektaşlarının anlattıkları insanın bilincinden farklı düzlemleri temsil ediyordu. Rusya, değişim, dönüşüm, doğum sancıları içinde kıvranıyordu; fokurdayan bir cadı kazanıydı orası. Çürümeye yüz tutmuş, ömrünü doldurmuş feodal ve yarı-feodal kast, zümre sistemi içinde kapitalizm doğum olgunluğuna erişmenin yollarını arıyordu. Bir ayağı kapitalizmin gelişmiş süreçlerinin yol aldığı kıtada bir ayağı Asya'da olan Rusya, bu özelliğinden ötürü bir başka gerginliğin de alanıydı. Batı yanında kapitalizm emperyalist (tekelci) evresine ulaşmıştı. Gorki'nin eserlerinde bu iki sürecin yansımalarını da bulmak mümkündür.

Özyaşamöyküsü Olarak Üçleme

Gorki, daha önce de belirtiğimiz gibi, 1913 ile 1923 yılları arasında başyapıtı olarak kabul edilen ve kendi yaşamöyküsünün üç evresini anlatan romanları yazmıştır. Gorki bu romanlarda ben-anlatıcı olarak ortaya çıkar. Bu ben-anlatıcının bire bir Gorki'nin gerçek kimliği ile, onun deneyim dünyası ile ne kadar örtüştüğü apayrı bir sorudur. Ancak açıklayageldiğimiz ve edindiğimiz bilgiler ışığında, bu üç romanda (*Çocukluğum; Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim*) anlatılan olayların, çizilen karakter ve kişiliklerin, onun hayatının çok ötesinde bir dünyanın kurmacaları olmadığını da rahatlıkla söyleyebiliriz. Gorki, "ben" diye anlatır, ama, anlatılanların ağırlık noktası onun kendisi değildir. Bu ben ile karşılaşan insanlar, onun çevresindeki sosyal, ekonomik koşullar, bu koşulların, onun kendi beni de dahil olmak üzere biçimlendirdiği kişilikler; onun ve kişilerin koşullara tepkileri ve yön verme gayretleri; anlatan ben'i bir bütün olarak oluşturan düşünce ve duygular, yaşantı, bilgi ve deneyimler "hareket halindeki bir bütünsellik" oluşturup anlatan ben'i ve elbette anlatılanı oluştururken, anlatıcı da bu zeminde yeniden, yeniden dönüşerek doğar. Gorki kendi karakterini doğrudan anlatma yoluna gitmeyip zaten süreç içinde dönüşen bu kişiyi, "tarihsel olarak anlamlı bir dönüşüm döneminin" hem öznesi hem de nesnesi kılar; o bu özyaşamöykülerinde hem anlatan hem anlatılandır öyleyse.

Gorki'nin özyaşamöyküsüne dayalı üç romanı, yazarının sosyalist dünya görüşünü benimsemesine kadar giden yolu gösterirler. Bu yolun üzerinde her bir ayrıntı, rastlantısal gibi görünen her olay, onun karşısına çıkan her şey, büyük bir önem kazanır; çünkü özellikle bu türden rastlantılar, kapitalist bir toplumda sosyalizme giden yolun ne kadar dikenli olduğunu bize gösterirler (Lucas). Gorki bu engelleri aşmakla, olağanüstü bir kişiliği olduğunu göstermiştir bize.

Ekmeğimi Kazanırken

Çocukluğu cahil, kaba, acımasız, dar görüşlü insanlar arasında geçen Gorki, *Ekmeğimi Kazanırken* adlı, ikinci özyaşamöyküsünde on yaşında bir kundura mağazasına çırak olarak verilişinden başlayarak Kazan Üniversitesi’ne girmek üzere bu kente gelişine kadar uzanan dönemi anlatır. Gerek daha önceki gerek bu ve bundan sonraki romanında yazarın “toplum dışı”, lumpen, alt tabaka insanlarına duyduğu, kendini alttan alta hissettiren duygusal yakınlığa, nesnelliğini kurban etmez; gene de o insanları, endişeleri, çaresizlikleri, batıl inançları, yarınsızlıklarıyla bizlere tanıtırken yer yer, bugünün bir aracını kullanarak söylemek istersek, bir “kamera” kadar tarafsız, gözlemleyicidir; henüz doğum sancıları çeken sinema dilinin araçlarından inanılmaz bir ustalıkla keşfetmiş gibidir; dış dünyanın nesnelerini insan durumlarının gözle görülmez derinliklerini yoğunlaştıran metaforlara, simgelere dönüştürür: kundura dükkânındaki tezgâhtarlığı sırasında aynı yerde çalışan Şasa’nın sandığı, “Pandoranın” sandığı gibi açılır; ama dünyaya yayılan efsanedeki gibi, “kötülükler” değil, zavallı bir hayatın acınası simgeleridir: Hap kutuları, çay kâğıtlarına sarılı külahlar, sardalye ve boya kutuları; Şasa onlara oyuncaklarım, der; bir kutudan, camları bulunmayan, “kara gözler” için bir gözlük çerçevesi çıkartır. Bir başka yerde, “bomboş fakir sokağımız” delikanlının hayatını kuşatan boşluğun metaforuna dönüşür.

Ölülerin geceleri dolaştığına inanılan bir batıl inançlar dünyasının öbür ucunda, inanç dünyasının ikonalarının yer alması, bu iki ucun adeta ikinci romanın çerçevesi gibi ortaya çıkması da ilginç olsa gerek. Bir yanda öte dünyayı içindeki tekinsiz güçleri her an insanların üzerine salabilecek bir korkular evreni gibi gören sıradan insanlar öte yanda, dinin simgelerini ticarileştirmiş Rus orta sınıfı.

Ayak takımı ve ticaret burjuvazisi arasında pekişen hayat deneyiminin önünde artık tek bir yol kalmıştır: Yüksek öğrenim.

Veysel Atayman

Haziran 2004, İstanbul

EKMEĞİMİ KAZANIRKEN

I

Ben de ekmeğimi kazanmaya başladım. Şehrin ana caddesinde, “Moda Ayakkabı Mağazası”nda çırak olarak çalışıyorum. Patronum ufak tefek, tombul bir adam; esmer, ablak bir suratı, yeşile çalan yosun tutmuş gibi kirli dişleri ve feri kaçmış gözleri var. Bana gözleri iyi görmüyormuş gibi geliyor ve bunu anlamak için yüzümü buruşturuyorum.

Yavaş, ama sert bir ses tonuyla, “Suratını öyle ekşitme,” diyor.

Bu donuk gözlerin beni görmesi hiç de hoşuma gitmiyor. Ayrıca beni iyi gördüklerine inanmak da istemiyorum. Acaba patronum yüzümü buruşturduğumu sadece tahmin mi ediyor?

Kalın dudaklarını neredeyse hiç kıpırdatmadan, biraz daha yavaşça bana çıkışıyor:

“Sana suratını ekşitme dedim!”

Kuru fısıltısını yeniden duyuyorum.

“Ellerini kaşıma! Şehrin ana caddesinde, birinci sınıf bir mağazada çalışıyorsun, bunu unutma! Çırak dediğin, kapının yanında bir heykel gibi dimdik ayakta durmalı!”

Heykelin nasıl bir şey olduğunu bilmiyorum ve ellerimi kaşımaktan da kendimi alamıyorum. Çünkü iki kolum da dirseklerime kadar uyuzun kemirdiği kırmızı benekler ve yaralarla kaplı.

Patron ellerimi inceleyerek:

“Evinde neyle uğraşırdın?” diye soruyor.

Anlatıyorum. Gri saçlarının sımsıkı örttüğü yuvarlak kafasını iki yana sallıyor ve öfkeyle söyleniyor:

“Paçavracılık dilencilikten de, hırsızlıktan da kötüdür.”

İftihar eder gibi:

“Hırsızlık yapmıştım zaten,” diye açıklıyorum.

O zaman, adeta kedinin pençelerini uzatması gibi, ellerini yazı masasının üstüne koyuyor. Ürkerek, boş bakan gözlerini yüzüme dikip, “Nee? Ne hırsızlığı?” diye tıslıyor.

Nasıl hırsızlık yaptığımı ve ne çaldığımı ona söylüyorum.

“Neyse, bunu boş verelim. Ama eğer benden ayakkabı ya da para aşıracak olursan, ergenlik yaşına kadar seni hapse attırırım.”

Bu sözleri sakin bir tavırla söylemişti. Korktum ve ondan büsbütün hoşlanmamaya başladım.

Mağazada patrondan başka, kuzenim Saşa Yakovov ve becerikli, yılışık, kırmızı yüzlü bir adam olan baş tezgâhtar çalışıyordu. Saşa deve tüyü rengi küçük bir ceket, uzun pantolon giyiyor, kolluk ve kravat takıyordu. Kibirli bir hali vardı. Beni fark etmiyormuş gibi davranıyordu.

Dedem beni patrona götürüp Saşa’dan bana yardım etmesini ve işi öğretmesini rica ettiğinde Saşa, kurumlu bir tavırla kaşlarını çatarak:

“Ama sözümü dinlemesi gerekir!” diye ikaz etmişti.

Dedem, elini başımın üstüne koyarak, bana doğru eğildi:

“Onu dinle,” dedi. “O senden hem yaşça büyük, hem de deneyimli.”

Saşa gözlerini faltaşı gibi açıp:

“Dedenin söylediğini sakın unutma!” diye tembihledi.

Ve böylece daha ilk günden başlayarak, yaşça benden büyük olmasının üstünlüğünden büyük bir istekle yararlanmaya başladı.

Patron ona:

“Kaşirin, gözlerini öyle faltaşı gibi kocaman açma!” diye tavsiyede bulundu.

Saşa:

“Ben bir şey yapmadım ki,” diye başını eğerek cevap verdi. Ama patron ona rahat vermiyordu.

“Başını öyle tos vuracakmış gibi eğme, sonra müşteriler seni teke sanacaklar.”

Tezgâhtar saygıyla gülüyor, patron biçimsizce dudaklarını uzatıyor, kıpkırmızı kesilen Saşa, tezgâhın arkasına saklanıyordu.

Bu konuşmalardan hiç hoşlanmıyordum. Zaten sözcüklerin birçoğunu anlamıyordum. Bazen, bu insanların başka dilde konuştuklarını sanıyordum.

Bir kadın müşteri içeri girdiğinde, patron elini cebinden çıkarır, bıyıklarını sıvazlar, yüzüne tatlı bir gülümseme yapıştırırdı. Bu gülümseme yanaklarını kırışıklıklarla doldurur ama boş bakan gözlerinin ifadesini değiştirmezdi. Tezgâhtar dimdik durur, dirseklerini sımsıkı böğründe birleştirir, ellerini saygıyla havaya kaldırır, Saşa, patlaklıklarını gizlemeye uğraşarak ürkek bir tavırla gözlerini kırpıştırırdı. Ben ise kapıda dikilir, çaktırmadan kollarımı kaşıyarak satış törenini izlerdim.

Kadın müşterinin önünde diz çöken tezgâhtar, parmaklarını aralayarak ayakkabıları giydirip çıkarırdı. Elleri titrer, sanki kırmaktan korkar gibi büyük bir özenle kadının bacağına dokunurdu. Oysa kadının bacağı öylesine kalın olurdu ki, ağzı aşağıda, yuvarlak bir şişeye benzerdi.

Bir gün, kadının biri ayağını sallayıp kirpi gibi büzülerek:

“Ah, beni nasıl da gıdıklıyorsunuz,” demişti.

Tezgâhtar telaşla ve ateşli bir sesle:

“Efendim, nezaketen yapıyorum,” diye açıklamıştı.

Onun kadın müşterilere bir kene gibi yapışmasını seyretmek gülünç oluyordu, gülmemek için başımı kapının camına doğru çevirirdim. Ama satış sahnesini izlemek, karşı konulmaz bir istekle beni çekiyor, tezgâhtarın yapmacık hareketleri beni çok eğlendiriyordu, ama bir yandan da, hiçbir zaman parmaklarımı böylesine nazik bir şekilde ayıramayacağımı ve bir başkasının ayağına böylesine ustaca ayakkabı giydiremeyeceğimi düşünürdüm.

Patron, sık sık tezgâhın arkasındaki küçük odaya kapanır, Saşa’yı da oraya çağırır, tezgâhtar müşteri bayanla baş başa kalırdı. Bir seferinde, kızıl

saçlı bir kadının bacağına dokunduktan sonra, elinin üç parmağını bir tutam halinde birleştirip öptü.

Kadın:

“Ah, ne kadar yaramazsınız!” diye içini çekti.

Tezgâhtar yanaklarını şişirdi ve ağzından zar zor:

“Mm-uh!” diye bir ses çıktı.

Bu sırada kahkahalarla öyle bir güleceğim geldi ki, yere yuvarlanmamak için kapının tokmağına tutundum ve öylece asılı kaldım. Kapı açıldı. Başımı cama vurdum ve cam kırıldı. Tezgâhtar tepinerek üzerime yürüyor, patron ağır altın yüzüğüyle kafama vuruyordu. Saşa ise kulağımı çekmeye çalıştı. Akşam eve yürürken beni sertçe azarladı:

“Böyle şeyler için seni kapı dışarı ederler! Bunda gülünecek ne vardı ki?”

Ve, bir tezgâhtar kadınların hoşuna giderse o mağazada daha çok alışveriş yapılacağını açıkladı.

“Bir kadın ayakkabıya ihtiyacı olmasa da, hoşuna giden tezgâhtarı görmek için fazladan bir ayakkabı alabilir. Ama sen bunu anlamıyorsun! Seninle işimiz var!”

Bu söz beni incitmişti. Kimse benimle uğraşmıyordu, hele Saşa hiç.

Sabahları, hastalıklı ve öfkeli bir kadın olan aşçı, beni Saşa’dan bir saat önce uyandırırdı. Patronun, tezgâhtarın ve Saşa’nın ayakkabılarını ve elbiselerini temizler, semaveri yakar, bütün sobalar için odun taşır, öğle yemeği için tabakları yıkardım. Mağazaya varınca yeri süpürür, etrafın tozunu alır, çayı hazırlar, müşterilerin paketlerini evlerine götürür, öğle yemeğini getirmek için eve giderdim. Bu sırada kapıda durma görevimi Saşa üstlenirdi. Ama bu iş onuruna dokunduğu için:

“Miskin! Senin işini de biz yapıyoruz,” diye beni azarlardı.

Canım sıkılıyor, çok üzülüyordum. Ben, sabahtan akşama kadar Kanavino’nun kumlu sokaklarında, bulanık Oka’nın kıyısında, kırlarda ve ormanlarda başına buyruk yaşamaya alışıktım. Ninem ve arkadaşlarımı

arıyordum, konuşacak kimse yoktu. Hayat, silik ve yalancı arka yüzünü göstererek beni öfkelendiriyordu.

Kadın müşterilerin hiçbir şey satın almadan gittiği çok olurdu. O zaman üçü de kendilerini incinmiş hissederlerdi. Patron, tatlı gülümsemesini cebine sokar ve:

“Kaşirin, malları topla!” diye emrederek küfürler yağdırmaya başlardı:

“Şu domuz karının yaptığına bak! Her şeyin altını üstüne getirip gitti! Bu salak karı evde canı sıkılınca mağazalarda sürtüyor. Ah, sen benim karım olacaktın ki, o zaman sana...”

Kupkuru, kara gözlü, koca burunlu olan karısı onunla konuşurken tepinir ve ona sanki hizmetkârıymış gibi bağırırdı.

Sık sık tanıdık bir kadın müşteriyi nazik bir şekilde selamlayıp, tatlı sözlerle uğurladıktan sonra, arkasından utanmadan bir yığın çirkin laf ederlerdi. İçimden, sokağa fırlayıp koşarak kadına yetişmek ve hakkında neler konuştuklarını bir bir anlatmak gelirdi.

İnsanların, çoğunlukla birbirlerinin arkasından kötü sözler söyleyip dedikodu yaptıklarını biliyordum. Ama bunlar sanki biri tarafından dünyanın en iyi insanları olarak kabul edilmiş ve dünyayı yargılama görevi kendilerine verilmiş gibi, herkes hakkında insanı çileden çıkaracak tarzda rezilce konuşurlardı. Çoğu insanı kıskanır, kimseyi övmezlerdi. Herkes hakkında hiç olmazsa az çok, kötü bazı şeyler bilirlerdi.

Bir keresinde, mağazaya kırmızı yanaklı, gözleri ışıl ışıl parlayan genç bir kadın gelmişti. Yakası siyah kürklü kadife bir manto giymişti ve yüzü, kürkün üstünde eşsiz bir çiçek gibi yükseliyordu. Mantoyu sırtından çıkarıp Saşa’nın eline bırakınca daha da güzelleşti. Zarif vücudu gri mavi ipek bir elbiseyle sımsıkı sarılmıştı, kulaklarındaki pırlantalar göz kamaştırıyordu. Bana peri padişahının kızını hatırlattı. Onun valinin karısı olduğuna emindim. Kadını, sanki bir tanrıçaymış gibi eğilerek, tatlı iltifatlara boğarak, özel bir saygı göstererek karşıladılar. Üç adam tıpkı şeytanlar gibi mağazanın içinde şuraya buraya koşuşturup duruyordu. Görüntüleri dolapların camlarına yansıyor, sanki çevredeki her şey tutuşup eriyor, adeta başka bir görünüşe, başka bir şekle bürünüyordu.

Ama kadın, hemen pahalı bir ayakkabı seçip gittikten sonra patron dudaklarını şapırdatarak ıslık çalar gibi:

“Kan-cık,” dedi.

Tezgâhtarın ağzından ise hor gören bir tavırla, “Tek kelimeyle artist,” lafı çıktı.

Ve birbirlerine, kadının âşıklarından, maceralarından söz etmeye başladılar.

Öğle yemeğinden sonra patron, mağazanın arkasındaki küçük odaya uyumaya gitti, ben de altın saatini açarak, içine sirke damlattım. Uyandıktan sonra, elinde saatle, hayretler içinde homurdanarak mağazaya girişini görmek beni pek memnun etti.

“Bu hiç hayra alamet değil! Saatim aniden ter içinde kaldı! Saatin terlemesi de hiç görülmüş şey değil! Bu bir uğursuzluk işareti mi acaba?”

Mağazadaki koşuşturmalara ve evdeki işlerin çokluğuna rağmen ağır bir can sıkıntısı içimi kaplıyordu. “Beni mağazadan kovmaları için ne yapmam gerekir?” diye sık sık düşünür olmuştum.

Üstleri başları karla kaplı birtakım insanlar sessizce mağazanın önünden geçerek, bir görünüp bir kayboluyorlardı. Sanki birini gömmeye gidiyorlardı da, cenazeyi kaldırmaya geç kaldıklarından, yetişmek için acele ediyorlardı. Atlar, kar yığınlarını güçlükle aşarak sarsılıyorlardı. Mağazanın arkasındaki kilisenin kulesindeki çanın sesi her gün tasayla yükselirdi. Büyük perhiz günleri, çanın her vuruşu, sanki insanın başına yastıkla vuruluyormuş gibi bir etki yapıyordu. İnsanın canını acıtmıyor, ama sersemletiyor ve kulakları sağır ediyordu.

Bir gün avluda, mağazanın kapısının önünde, yeni gelmiş malları sandıktan çıkarıp ayırırken yanıma eğri büğrü bir ihtiyar olan kilise bekçisi yaklaştı. Adeta paçavralardan yapılmış gibi yumuşacık, köpekler paramparça etmiş gibi üstü başı yırtık pırtıktı.

“Tanrı’nın kulu, bir çift lastik çalıp bana versen olmaz mı?” diye teklif etti.

Cevap vermedim. Boş bir sandığın üzerine oturup esnedi, ağzının önünde haç çıkardı ve yeniden:

“Çalsan olmaz mı?” diye sordu.

“Hırsızlık yapmak doğru bir şey değil,” dedim ona.

“Ama gel gelelim yine de çalıyorlar. Bu ihtiyarın isteğini geri çevirme!”

Aralarında yaşadığım insanlara hiç benzemiyordu ve bu hoşuma gitmişti. Benim çalmaya tamamen hazır biri olduğuma emin olduğunu hissettiğim için ona vitrinden bir çift lastik vermeye razı oldum. Sakince, hiçbir sevinç belirtisi göstermeden:

“Tamam, öyleyse!” dedi. “Bana oyun oynamazsın değil mi? Ama beni aldatmayacağını biliyorum.”

Çizmesinin altındaki çamurlu, ıslak karları temizleyerek bir süre sessizce oturdu, kilden yapılmış çubuğunu tüttürmeye başladı ve aniden beni ürküttü.

“Ya seni aldatırsam? Bu lastikleri patronuna götürüp yarım rubleye bana sattığını söylersem ne olur ha? Bunlar iki rubleden fazla eder, ama sen bana yarı fiyatına satıyor, adeta armağan ediyorsun!”

Sanki, dediğini yapmış gibi, nutkum tutularak yüzüne baktım. O ise çizmelerine bakıyor, mavi dumanlar savurarak çubuğunu fosur fosur tüttürüyor ve hafifçe burnundan gelen bir sesle konuşuyordu:

“Şayet patronun bana; git de şu delikanlıyı dene, hırsız mı değil mi bakalım, demişse ne olacak?”

Kızarak öfkeyle, “Sana lastikleri vermeyeceğim,” dedim.

“Artık vermemek olmaz, söz verdin bir kere!”

Elimden tutup beni kendine doğru çekti ve soğuk parmağıyla alnıma vurarak, ağır ağır devam etti:

“Sen nasıl oluyor da, böyle birdenbire hiç düşünmeden ‘Al, buyur!’ diyebiliyorsun, ha?”

“Ama sen istedin.”

“Sen bana ne bakıyorsun, ben başka şeyler de isteyebilirim. Senden kiliseyi soymanı istesem soyar mıydın? İnsana inanılır mı hiç? Ah, seni küçük budala!”

Beni iterek ayağa kalktı.

“Bana çalıntı lastikler gerekli değil, ben bey değilim ki lastik giyeyim. Sadece şaka yapmıştım. Bu saf kalbinden dolayı seni paskalya günü çan kulesine çıkarırım, çan çalar, şehri seyredersin.”

“Ben şehri biliyorum.”

“Çan kulesinden bakınca daha güzeldir.”

Çizmelerinin ucunu karların içine gömerek, ağır ağır kilisenin köşesinde gözden kayboldu. Arkasından bakarken korkmuş, ürkerek düşünüyordum. İhtiyar gerçekten şaka mı yapmıştı, yoksa beni yoklamak için patron tarafından gizlice mi gönderilmişti? Mağazaya girmeye korkuyordum.

Saşa avluya fırlayıp bağırmaya başladı:

“Hangi cehennemin dibindeydin?”

Birdenbire öfkeden kudurarak elimdeki kerpetenle üstüne yürüdüm. Tezgâhtarla birlikte patronun eşyalarını çaldıklarını biliyordum. Bir çift ayakkabı ya da terliği soba borusunun içinde gizler, mağazadan çıkarken paltolarının kollarında saklarlardı. Bundan hiç hoşlanmıyordum ama, patronun tehdidini de hatırlayarak ürküyordum.

Saşa’ya:

“Sen hırsızlık yapıyor musun?” diye sordum.

Sertçe:

“Ben değil, ama baş tezgâhtar yapıyor,” diye açıklama yaptı. “Ben sadece ona yardım ediyorum. ‘Bana yardım et!’ diyor. Onu dinlemek zorundayım, yoksa bana kötülük edebilir. Patron mu! O daha dünkü tezgâhtar. Her şeyi anlıyor. Ama sen çeneni tut!”

Konuşurken bir yandan aynaya bakıyor, bir yandan da tezgâhtarın yaptığı gibi hiç doğal olmayan hareketlerle parmaklarını aralayarak kravatını

düzeltiyor, durmadan bana büyüklüğünü ve otoritesini gösteriyordu. Tok bir sesle bana bağırıyor, beni tiksindiren bir hareketle kolunu uzatarak emirler yağdırıyordu. Ondan daha uzun boylu ve daha güçlüydüm, ama bir deri bir kemik ve hantaldım. O ise tıknaz ve yağlıydı, ama hareketleri çok çevikti. Ceketinin ve uzun pantolonunun içinde önemli ve ciddi biri gibi görünüyordu. Ama yine de onda tatsız, gülünç bir şeyler vardı. Garip bir kadın olan aşçıdan nefret ederdi. Bu kadının iyi mi kötü mü olduğunu anlamak mümkün değildi.

Aşçı kadın kara ve ateşli gözlerini açarak:

“Hayatta en çok sevdiğim şey kavga dövüştür,” derdi. “Ne dövüşü olursa olsun benim için hepsi bir; ister horoz, ister köpek, ister insan dövüşü olsun; hiç fark etmez!”

Avluda horozlar veya güvercinler dövüştüğü zaman işini gücünü bırakır, pencereden büyük bir sükûnet içinde sonuna kadar dövüşü izlerdi.

Akşamları Saşa’yla bana:

“Çocuklar, boş boş ne oturuyorsunuz, dövüşseniz ne güzel olur!” derdi.

Saşa da:

“Bana bak salak karı, ben çocuk değilim, ikinci tezgâhtarım,” diye kızardı.

“Ama ben seni öyle görmüyorum. Bana göre, insan evli değilse çocuktur!”

“Salak karı, odun kafalı.”

“Şeytan akıllıdır, ama Tanrı onu sevmez.”

Kadının bulup bulup söylediği bu atasözleri Saşa’yı çok sinirlendirir, kadına sataşırdı. Kadın da, gözünün ucuyla nefretle bakarak:

“Seni hamamböceği, zavallı yaratık!” derdi.

Saşa, birçok kez, uyurken aşçı kadının yüzüne ayakkabı boyası veya kurum sürmeye, yastığına iğne batırmaya ya da ona herhangi bir oyun oynamaya beni ikna etmek için uğraşmıştı. Ama ben aşçı kadından

korkuyordum. Hem kadının uykusu da hafifti, sık sık uyanırdı. Sonra da lambayı yakar, gözünü bir köşeye dikerek, yatağında otururdu. Bazen, ocağın arkasına, yanıma gelir, beni uyandırarak hırıltılı bir sesle:

“Uykum yok Leksey’ciğim, içimde bir korku var, haydi konuş benimle,” derdi.

Uykumun arasında ona bir şeyler anlatırdım. O da hiç konuşmadan beni dinler, oturduğu yerde sallanırdı. Bana öyle geliyordu ki, sıcak vücudu balmumu ve günlük kokuyordu, sanki yakında ölecekti.

Belki de hemen şimdi yüzüstü yere düşüp ölecekti. Korkudan yüksek sesle konuşmaya başlardım. Ama beni sustururdu:

“Sus! Herifler uyanacak, seni âşığım sanacaklar!”

Yanımda hep aynı vaziyette otururdu. İki büklüm olur, ellerini dizlerinin arasına sokar ve sivri kemikli bacaklarıyla onları sıkıştırırdı. Göğsü yoktu. Kaburga kemikleri, kalın patiska gömleğinin altından bile, kuruyup çatlamış bir fıçının çemberleri gibi görünürdü. Uzun süre sessizce oturur, sonra aniden:

“Hep böyle kasvet içinde yaşamaktansa ölmek daha iyi,” diye fısıldardı.

Ya da bilinmeyen birine seslenerek:

“Bu kadar yaşadın da ne oldu?” derdi.

Birden sözümü yarıda kesip doğrulur ve “Uyu!” der, sonra da hayalet gibi hiç ses çıkarmadan mutfağın karanlığında eriyip giderdi.

Saşa arkasından ona:

“Cadaloz!” derdi.

“Bunu onun yüzüne söylesene!” derdim.

“Korkacağımı mı sanıyorsun?”

Sonra yüzünü buruşturarak:

“Yok, yüzüne söyleyemem. Belki sahiden de cadıdır,” diye eklerdi.

Herkesten nefret eden ve sert davranan aşçı kadın bana da hiç yüz vermezdi. Sabahın altısında ayağımdan tutup çekerek bağırırdı:

“Yeteri kadar uyudun! Odun taşı! Semaveri hazırla! Patatesleri ayıkla!”

Saşa uyanır:

“Ne diye bar bar bağırıyorsun? Patrona söyleyeceğim, burada uyumanın imkânı yok.”

Kuru, kemikli vücudunu mutfakta hızla sürüklerken, uykusuzluktan çakmak çakmak olmuş gözlerinin alev saçan bakışıyla ona döner:

“Hay, Tanrının belası! Sen benim üvey oğlum olsaydın, senin derini yüzerdim,” derdi.

Saşa:

“Lânet karı!” diye küfreder, mağazaya giderken de yolda, “Onu kovmaları için bir şeyler yapmak gerek,” diyerek beni kandırmaya çalışırdı. “Kimseye çaktırmadan yemeklere tuz katalım. Yemekler çok tuzlu olursa onu kovarlar. Ya da gazyağı dökelim. Neden öyle aval aval bakıyorsun?”

“Ya sen?”

Öfkeyle soluyup duruyordu.

“Korkak!”

Aşçı kadın gözlerimizin önünde öldü. Semaveri kaldırmak için eğilmişti ve aniden sanki biri göğsünden dürtmüş gibi yere çöküverdi. Sonra ellerini öne uzatarak, sessizce yana yıkıldı. Ağzından kan sızmaya başladı.

İkimiz de kadının öldüğünü anlamıştık. Ama korkudan donakaldığımız için, konuşacak gücü kendimizde bulamayarak uzun süre ona bakakaldık. Sonunda Saşa rüzgâr gibi mutfaktan dışarı fırladı. Ben ise ne yapacağımı bilemeden şaşırmış bir halde yüzümü cama, ışığa doğru yasladım. Patron geldi, endişeli bir halde yere çömeldi. Parmağıyla aşçı kadının yüzünü yokladı:

“Gerçekten de ölmüş. Niye acaba?”

Ve köşede kerametli ermiş Nikola'nın ikonu önünde haç çıkarmaya başladı. Duasını bitirince, koridora doğru seslenerek:

"Kaşirin, koş, polise haber ver!" diye emretti.

Bir polis geldi. Evin içinde biraz gezindi, bahşişini alıp çıktı, gitti.

Sonra, bir yük arabacısıyla birlikte yeniden geldi. Aşçı kadını ayaklarından ve başından tutup sokağa taşıdılar. Koridora göz atan patronun karısı, bana:

"Döşemeyi sil!" diye buyurdu.

Patron ise:

"İyi ki akşam öldü," dedi.

Bunun neden iyi olduğunu anlamamıştım. Yatacağımız zaman Saşa alışılmadık hoş bir sesle:

"Lambayı söndürme!" dedi.

"Korkuyor musun?"

Yorganı başına çekerek uzun süre sessizce yattı. Gece adeta bir şey bekliyormuş gibi sessizce kulak kabartıyordu. Bana öyle geliyordu ki, sanki neredeyse bir saniye sonra çanlar çalmaya başlayacak ve bütün şehir halkı panik içinde koşup, bağırmaya başlayacaktı.

Saşa yorganın altından burnunu çıkardı.

"Haydi ocağın üstünde yan yana yatalım, ne dersin?" dedi yavaşça.

"Ocağın üstü çok sıcak."

Biraz sustuktan sonra:

"Hemen öldü, değil mi? Cadı derken olana bak! Bir türlü uykuya dalamıyorum," dedi.

"Ben de."

Sonra, mezarlarından çıkarak şehirde gece yarılarına kadar dolaşan ölülerin, yaşadıkları yerlerde geride kalan akrabalarını nasıl aramaya

çıktıklarından söz etmeye başladı.

“Ölüler yalnızca yaşadıkları şehri unutmaz, ama sokakları ve evleri hatırlayamazlarmış,” diye fısıltıyla konuşuyordu.

Sessizlik gittikçe artıyor, karanlık adeta koyulaşıyordu. Saşa başını kaldırdı ve:

“Sandığıma bakalım, ister misin?” diye sordu.

Sandıkta ne sakladığını uzun zamandır öğrenmek istiyordum. Asma bir kilitle kilitler ve her zaman birtakım önlemler alarak açardı. Sandığına şöyle bir göz atmaya kalksam, kaba bir tavırla:

“Bir şey mi istiyorsun? Ne var?” diye sorardı.

Sandığa bakmayı kabul edince, Saşa ayaklarını yere sarkıtmadan yatağın üstüne oturdu ve emreder gibi bir ses tonuyla sandığı yatağa, ayaklarının ucuna koymamı buyurdu. Kilidin anahtarı, haçla beraber boynuna asılıydı. Mutfağın karanlık köşelerine şöyle bir göz gezdirdikten sonra, ciddi bir tavırla kaşlarını çattı, kilidi açtı, sanki çok sıcakmış gibi sandığın kapağına üfledi, sonunda kapağı kaldırarak, içinden birkaç takım çamaşır çıkardı.

Sandık yarısına kadar ilaç kutularıyla, alacalı bulacalı çay kâğıtlarına sarılı paketlerle, ayakkabı boyası ve sardalya tenekeleriyle doluydu.

“Bunlar ne böyle?” diye sordum.

“Bekle de gör.”

Ayaklarını sandığa doladı ve bir şarkı mırıldanarak üzerine doğru eğildi.

Ben oyuncak göreceğimi umuyordum. Hiç oyuncağım olmamıştı. Oyuncaklara hiç önem vermiyormuş gibi görünsem de, aslında oyuncağı olanlara gıpta ederdim. Saşa gibi ağırbaşlı bir çocuğun oyuncakları olması hoşuma gitti. O bunları utanıp sıkılarak gizlese de, ben bu utancı anlayabiliyordum.

İlk kutuyu açarak içinden gözlük çerçevesi çıkardı, burnunun üstüne taktı ve bana sertçe bakarak: “Camları olmaması önemli değil. Bu gözlükler de böyle işte!” dedi.

“Ver de bakayım.”

“Bunlar senin gözlerine göre değil. Koyu renk gözler için, senin gözlerin açık renk.”

Bunu söylerken, önemli bir insan tavrıyla öksürdü, ama hemen korkuya kapılarak bütün mutfağa göz gezdirdi.

Boya kutusunun içinde çeşit çeşit düğmeler vardı.

Saşa gururlanarak:

“Hepsini kendim sokaktan topladım. Otuz yedi tane oldu,” dedi.

Üçüncü kutuda yine sokaktan toplanmış büyük bakır iğneler, ayakkabılar için aşınmış ya da kırılmış ökçe demirleri, ayakkabı ya da terlik tokaları, bir bakır kapı tokmağı, kırılmış, kemikten bir baston sapı, bir genç kız tarağı, Tâbirname ve fal kitabı ve bunun gibi ıvır zıvır şeyler vardı.

Paçavra ve kemik topladığım sıralarda, bu gibi önemsiz şeylerin on katını, bir ayda kolayca biriktirebilirdim.

Saşa’nın eşyaları bende hayal kırıklığı, şaşkınlık ve ona karşı ıstırap verici bir acıma duygusu uyandırmıştı. O ise, her eşyayı dikkatle inceliyor, şefkatle okşuyor, kalın dudakları ciddiyetle aralanıyor, patlak gözleri şefkat ve sevgiyle parlıyor, gözlükleri onun çocuksu yüzünü gülünç bir hale sokuyordu.

Gözlük çerçeveleri içinden bana şöyle bir göz attıktan sonra kırılgan, tiz bir çocuk sesiyle:

“Sana bir şey hediye etmemi ister misin?” diye sordu.

“Hayır, gerek yok.”

Teklifini reddetmem ve zenginliğine karşı gösterdiğim yetersiz ilgiden incinmiş olacak ki, bir süre sustu.

Sonra sessizce:

“Havluyu getir de hepsini silelim. Toz içinde kalmışlar,” dedi.

Eşyaların hepsi silinip yerine konulduktan sonra yüzü duvara dönük olarak yatakta bir takla attı. Dışarıda yağmur yağıyor, çatılardan sızan yağmur damlalarının ve camlara vuran rüzgârın sesi duyuluyordu.

Saşa bana bakmadan:

“Biraz bekle, bahçe biraz kuruduktan sonra, sana öyle bir şey göstereceğim ki, şaşkınlıktan ağzın bir karış açık kalacak!” dedi.

Ses çıkarmadım. Yatağıma yerleşmeye çalışıyordum.

Aradan birkaç saniye geçti. Ve Saşa aniden yerinden fırladı.

Elleriyle duvarı tırmalayarak acı bir sesle bağırmaya başladı:

“Korkuyorum Tanrım, korkuyorum. Merhamet et Tanrım! Ne oluyor böyle?”

Korkudan az kalsın dilim tutulacaktı. Avluya bakan pencerede, aşçı kadını, tıpkı sağlığında horoz dövüşünü seyrederken yaptığı gibi sırtı bana dönük, başı öne eğik, alnını cama yaslamış şekilde görür gibi oldum.

Saşa, duvarı tırmalayarak, tepinerek hüngür hüngür ağlıyordu. Etrafıma bakınmadan, büyük bir zorlukla, adeta kızgın kömürlerin üzerinde yürüyormuşum gibi ilerleyerek Saşa’nın yanına yattım.

Kana kana ağladıktan sonra yorgunluktan uyuyakaldık.

Bu olaydan birkaç gün sonra bir bayram dolayısıyla öğlene kadar çalıştık. Evde öğle yemeğini yedik, yemekten sonra patron ve ailesi uykuya çekilince, Saşa esrarlı bir sesle:

“Gidelim!” dedi.

Ağzımın bir karış açık kalmasına neden olacak şeyi görmeye gideceğimizi anlamıştım.

Bahçeye çıktık. İki ev arasında, dar bir toprak şeridinde, koca gövdeleri yeşil sarmaşıklarla kaplı on beş kadar yaşlı ıhlamur ağacı vardı. Siyah, çıplak dalları, ölü kolları gibi dışarı fırlamıştı. Hiçbirinin üzerinde bir tane bile karga yuvası yoktu. Ağaçlar, tıpkı mezarlıktaki anıtlara benziyordu. Bahçede bu ıhlamur ağaçlarından başka ne çalı ne de ot vardı. Dar yolun

toprağı, iyice çiğnenmiş dökme demir gibi siyahtı. Hatta, geçen yıldan kalma kuru yaprakların altından görünen çiğnenmemiş kısmı bile, yosun bağlayan durgun sular gibi küf tutmuştu.

Saşa, köşe başından çitin arkasına dolandı, bir ıhlamur ağacının dibinde durdu. Gözlerini iri iri açarak komşu evin bulanık camlarına baktı. Çömeldi, yaprak yığınını eşeledi, ortaya kalın bir kök ve iki tuğla çıktı. Tuğlaları kaldırdı, bunların altından sac bir levha, onun da altından dört köşe bir tahta parçası göründü. Sonunda, kökün altına doğru giden büyük bir delik açıldı.

Saşa, bir kibrit çaktı, sonra yanmış bir mum parçasını tutuşturdu, bunu deliğe soktu ve bana:

“Bak, ama korkma,” dedi.

Görünüşe bakılırsa kendisi korkmuştu. Elindeki mum titriyordu. Beti benzi atmıştı. Dudakları hoşa gitmeyecek bir biçimde sarkmış, gözleri yaşarmıştı. Boşta kalan elini yavaşça sırtına doğru götürdü. Onun korkusu bana da geçmişti. Sakına sakına, kökün altındaki deliğe göz attım. Ağacın kökü, deliğin kubbesini oluşturuyordu. Saşa, deliğin dibinde üç mum yaktı ve içerisi mavi ışıkla doldu. Delik yeterince genişti, bir kova kadar derin, ama kovadan daha genişti. Kenarları baştan başa renkli cam parçaları ve çay bardağı kırıkları ile döşenmişti. Ortada, kırmızı beze sarılmış küçük bir tümseğin üstünde çikolata kâğıdıyla kaplı küçük bir tabut duruyordu. Tabutun üstü, yarısına kadar simli bir örtüye benzeyen kumaş parçasıyla örtülüydü. Örtünün altından küçük bir kuşun gri renkli pençeleriyle, sivri bir serçe gagası görünüyordu. Tabutun arkasında bir mihrap yükseliyordu. Üzerinde ise bakırdan bir haç vardı. Mihrabın çevresinde, gümüş ve altın simli şekerleme kâğıtlarına sarılı şamdanlara yerleştirilmiş üç mum yanıyordu.

Alevlerin ucu deliğin ağzına doğru eğiliyordu. Mağaranın içinde rengârenk kıvılcımlar ve lekeler sönük bir ışıkla parıldıyordu. Balmumu, toprak ve ılık leş kokusu yüzüme vuruyor, gözlerimin önünde gökkuşağı parçaları titreşiyordu. Bütün bunlar beni kederli bir şaşkınlığa sürüklüyor ve korkumu biraz olsun bastırıyordu. Saşa:

“Güzel mi?” diye sordu.

“Bunlar ne için?”

“Burası küçük bir kilise,” diye açıkladı. “Benziyor mu?”

“Bilmiyorum.”

“Serçe de bir ölü. Belki mumya olur, çünkü o, haksız yere acı çekmiş bir çilekeş.”

“Sen onu bulduğunda ölmüş müydü?”

“Hayır, ahıra girmişti. Onu kasketimle yakaladım ve boğarak öldürdüm.”

“Niçin?”

“Öyle işte.”

Gözlerimin içine bakarak tekrar:

“Güzel mi?” diye sordu.

“Değil!”

Yeniden deliğe eğildi, hızla üstünü tahta ve sac levhayla örttü, tuğlaları toprağın altına tıktı, ayağa kalktı, dizlerindeki çamurları temizlerken, sert bir tavırla sordu:

“Niye beğenmiyorsun?”

“Serçeye yazık.”

Bir süre dik dik yüzüme baktı ve göğsümden iterek:

“Budala! Kıskandığın için beğenmediğini söylüyorsun! Kanatnaya Sokağı’ndaki bahçede yaptığın şeyin bundan daha mı iyi olduğunu sanıyorsun?” diye bağırdı.

Yaptığım küçük kulübeyi hatırladım ve hiç tereddüt etmeden:

“Tabii ki daha iyiydi,” dedim.

Saşa, ceketini çıkarıp yere attı. Kollarını sıvayıp, avuçlarına tükürdükten sonra:

“Öyleyse, dövüşelim!” teklifinde bulundu.

İçimden hiç dövüşmek gelmiyordu. Beni halsiz bırakan bir can sıkıntısıyla boğuluyordum ve kuzenimin kinci yüzüne bakmak bana sıkıntı veriyordu.

Üzerime saldırdı, göğsüme bir kafa attı ve beni yere devirdi, üstüme çıkıp bağırmaya başladı:

“Yaşamak mı yoksa ölmek mi istersin?”

Ama ben ondan daha güçlüydüm, çok da öfkelenmiştim. Bir dakika sonra kuzenim, ellerini başının arkasına uzatmış bir halde yüzükoyun yerde yatıyor ve hırıldıyordu. Korkuya kapılarak onu kaldırmaya çalıştım, ama elleri ve ayaklarıyla beni itiyordu. Bu beni daha çok korkuttu. Ne yapacağımı bilemeden kenara çekildim. O ise başını kaldırdı ve:

“Ne yaptığını gördün mü? Patronlar beni görünceye kadar yerde böyle yatacağım. Sonra da şikâyet edip seni kovduracağım!”

Küfrediyor, tehditler savuruyordu. Sözleri beni öfkelendirmişti. Mağarasına daldım, taşları söktüm, serçeli tabutu çitin üstünden sokağa fırlattım. Mağaranın içini delik deşik edip ayaklarımla çiğnedim.

“Al sana. Gördün mü şimdi?”

Saşa, benim ortalığı birbirine katmama garip bir şekilde hiç tepki vermedi. Yerde oturmuş, ağzı yarı açık, kaşlarını çatarak, hiçbir şey söylemeden beni izledi. İşimi bitirince, ağır ağır ayağa kalktı, silkelendi, ceketini omuzlarına attıktan sonra, sakin ve iç karartıcı bir sesle:

“Şimdi neler olacağını görürsün, sabret biraz! Ben hepsini bilerek özellikle senin için yaptım; bu bir büyüydü! Ya!”

Sözleriyle vurulup, yaralanmış gibi yere çöktüm, vücudum sanki buz kesmişti. O ise bana dönüp bakmadan, sükûnetiyle beni daha da sarsarak çıkıp gitti.

Hemen ertesi gün şehirden, patrondan, büyüleriyle beraber Saşa’dan, bütün bu aptalca, usanç verici yaşantıdan kaçarak uzaklaşmaya karar verdim.

Ertesi sabah, yeni aşçı kadın beni uyandırdıktan sonra bağırmaya başladı:

“Aman Tanrım! Yüzüne ne olmuş senin?”

Sıkıntıyla:

“Büyünün etkisi başladı,” diye düşündüm.

Ama aşçı kadın makaraları koyverip kahkahalar atıyordu, elimde olmadan ben de gülüp kadının aynasında yüzüme göz attım; yüzüm koyu bir is tabakasıyla sıvanmıştı.

“Bunu Saşa mı yaptı?”

Aşçı kadın alay eder gibi:

“Hayır, ben yaptım!” diye bağırdı.

Ayakkabıları temizlemeye başladım. Elimi ayakkabılardan birine soktum. Parmağıma bir iğne saplandı.

“İşte büyü!”

Bütün ayakkabıların içinden iğneler ve topluiğneler çıkıyordu. Hepsi de avucuma saplanacak şekilde ustalıkla yerleştirilmişti. Bunun üzerine, bir kova soğuk su aldım ve büyük bir zevkle, henüz uyanmamış olan ya da uyuma numarası yapan büyücünün başından aşağı boca ettim.

Yine de kendimi kötü hissediyordum. İçinde serçe bulunan tabut, gri, bükük pençeler, acınacak şekilde dışarı fırlamış balmumu rengi gaga, etraftaki gökkuşağı olmak isteyen ama olamayan rengârenk kıvılcımların durup dinlenmeden yanıp sönüşü, hepsi hayal meyal gözümün önüne geliyordu. Tabut genişliyor, kuşun tırnakları büyüyor, uzuyor, canlanarak titriyordu.

O günün akşamı kaçmayı kararlaştırmıştım. Ama yemekten önce gaz ocağında, sefertası içindeki çorbayı ısıtırken hayallere dalarak çorbayı taşırdım. Gaz ocağını söndüreyim derken, sefertasını ellerimin üstüne devirdim. Beni hemen hastaneye kaldırdılar.

Hastanenin ıstırap veren kâbusunu hatırlıyorum; sarı, sallantılı bir boşlukta kefenler içindeki gri ve beyaz vücutlar kaynaşıyor, mırıldanıyor, inliyordu. Koltuk değnekleriyle gezen, bıyık gibi gür kaşları olan uzun boylu bir adam uzun, kara sakalını sallayarak, ıslık çalıp homurdanıyordu:

“Piskoposa haber vereceğim!”

Karyolalar tabutları anımsatıyor, burunlarını dikmiş yatan hastalar ölü serçelere benziyordu. Sarı duvarlar sallanıyor, tavan bir yelken gibi şişiyor, döşeme, yatak sıralarını bir yaklaştırıp bir uzaklaştırarak sallanıyordu. Her şey belirsiz, tüyler ürperticiydi. Pencerenin ardındaki ağaç dalları değnek gibi dimdik duruyor, sanki biri bunları silkeliyordu.

Kapıda, kızıl saçlı, cılız bir ölü hoplayıp zıplıyor, kısa kollarıyla kefenini çekiyor ve tiz çığlıklar koparak bağırıyordu:

“Ben deli istemiyorum!”

Koltuk değnekli adamsa, onun başının üstünden feryat ediyordu:

“Pis-koposa!..”

Dedem, ninem, herkes, hep bana, hastanede insanların öldürüldüklerini söylerlerdi. Ben de hayatımı sona ermiş kabul ediyordum.

Gözlüklü ve kefenli bir kadın yanıma yaklaştı, yatağın baş ucundaki kara tahtaya bir şeyler yazdı. Tebeşir kırıldı, kırıntıları başımın üstüne döküldü.

“Senin adın ne?” diye sordu.

“Hiç.”

“Bir adın yok mu canım?”

“Hayır.”

“Aptallık etme, yoksa sopayı yersin!”

O söylemese de dayak yiyeceğime emindim, bu yüzden hiç cevap vermedim. Bir kedi gibi tısladı ve yine bir kedi gibi hiç gürültü yapmadan sessizce dışarı çıktı.

İki lamba yaktılar. Sarı ışıkları sanki birinin yitirdiği gözleri gibi tavanda asılı kaldı. Bunlar, tatsız bir şekilde insanın gözlerini kamaştırarak, birbirlerine yaklaşmaya çalışarak sarkıyor ve yanıp sönüyorlardı.

Köşeden biri:

“İskambil oynayalım mı?” dedi.

“Ellerim olmadan nasıl oynayabilirim ki?”

“Ha, senin elini kesmişlerdi.”

İskambil oynadığı için adamın elini kestiklerini derhal anladım. Acaba, öldürmeden önce bana ne yapacaklardı?

Kollarım, sanki biri kemiklerimi çekip çıkarıyormuş gibi sızlıyor ve acıyordu. Korku ve acıdan sessizce ağlamaya başladım. Gözyaşlarım belli olmasın diye gözlerimi yumdum. Ama yaşlar, gözkapaklarımı aralıyor, şakaklarımdan akıyor, kulaklarıma damlıyordu.

Gece oldu. Herkes, gri yorganların altına gizlenerek yatağa serildi. Her an ortalık daha da sessizleşiyordu. Sadece köşede biri homurdanıyordu:

“Bu işten bir şey çıkmaz, adam da adi, kadın da...”

Henüz hayattaydım ve beni hastaneden kaçırması için nineme mektup yazmayı düşündüm. Ama bu mümkün değildi; ellerimi kımıldatamıyordum, hem ne ile yazacaktım? Ya bu hastaneden sıvışmayı başaramazsam?

Gece, sonsuza dek sürecekmiş gibi gitgide koyulaşıyordu.

Ayaklarımı yere indirip sessizce kapıya yaklaştım. Kapının bir kanadı açıktı. Koridorda, lambanın altında, arkalıklı tahta bir iskemlede, ak saçları kirpi gibi dimdik bir baş duruyor ve dumanlar savuruyordu. Siyah göz çukurlarını bana dikmişti. Gizlenmeye vakit bulamadım.

“Kim geziniyor orda? Gel buraya!”

Sesi, korkutucu değil, yumuşaktı. Yaklaştım ve kısa kıllarla kaplı yuvarlak yüze baktım. Başını gümüş ışıklarla kuşatarak her yana sarkan saçları sakalından uzundu. Belindeki kuşakta bir anahtar destesi asılıydı. Sakalı ve saçları daha uzun olsaydı, havari Pyotr’a benzeyecekti.

“Bu, şu elleri haşlanmış olan değil mi? Ne diye gece vakti ortalıkta geziniyorsun? İzin aldın mı?”

Sigara dumanını göğsüme ve yüzüme üfledi. Sıcacık eliyle boynumdan tutup beni kendine çekti.

“Korkuyor musun?”

“Korkuyorum.”

“Başlangıçta herkes korkar. Ama korkacak bir şey yok. Özellikle benimle beraberken! Burada kimsenin incinmesine izin vermem. Sigara içmek ister misin? Ama içme. Senin için erken, iki yıl daha sabret! Annen, baban nerede? Demek annen baban yok. Neyse, onlar olmadan da yaşanır, sen korkma yeter! Anladın mı?”

Sade, arkadaşça ve anlaşılır sözcüklerle konuşan insanlara uzun zamandır rastlamamıştım. Onu dinlemek beni tarif edemeyeceğim kadar çok sevindirmişti.

Beni yatağıma kadar götürdüğünde:

“Yanımda kalın!” diye rica ettim.

“Olur,” diyerek kabul etti.

“Kimsin sen?”

“Ben mi? Askerim. Hem de halis bir Kafkas askeriyim. Savaştım. Başka ne yapacaktım ki? Bir asker savaşmak için yaşar. Macarlarla, Çerkezlerle, Polonyalılarla, daha pek çoğuyla savaştım. Yavrum, savaş korkunç bir rezalettir!”

Bir dakika için gözlerimi kapadım. Açtığımda, askerin yerinde siyah bir elbise giymiş ninem oturuyor, asker de, onun yanında ayakta durmuş, konuşuyordu.

“Şuna bak. Demek hepsi öldü, ha?”

Güneş ışığı koğuşun içinde oynaşıp duruyordu: Önce etraftaki her şeyi yaldızlayarak gizleniyor, sonra yaramazlık yapan bir çocuk gibi tekrar ortaya çıkarak göz kamaştırıcı bakışlarını üzerimize dikiyordu.

Ninem bana doğru eğilerek sordu:

“Ne oldu mavişim? Sakatladılar mı seni? Ben bunu ona, o kızıl şeytana söylemiştim.”

Asker yanımızdan ayrılırken:

“Şimdi ben her şeyi kanun gereğince yola koyarım,” dedi.

Ninem gözyaşlarını silerken:

“Bu asker de bizim oralı çıktı. Balahnoluymuş,” diye konuşuyordu.

Ben hâlâ rüya gördüğümü sanıyor ve susuyordum. Doktor geldi, yanaklarıma pansuman yaptı ve işte nihayet ninemle arabaya kurulmuş, şehrin sokaklarından geçiyoruz.

“Deden iyice aklını kaçırdı,” diye anlatmaya başladı. “O kadar cimri oldu ki, ona bakınca midem bulanıyor. Geçenlerde, yeni ahbaplarından kürkçü Hlist, onun dua kitabının arkasındaki yüz rubleyi aşırmış! Neler oldu, hiç sorma!”

Güneş, göz alıcı bir şekilde parlıyor, bulutlar, beyaz kuşlar gibi gökte süzülüyordu. Küçük bir köprüden Volga’yı geçiyoruz. Buzlar uğulduyor, kabarıyor, sular köprünün kemerlerine çarparak sesler çıkarıyor, kalın gövdeli, kırmızı fuar kilisesinin altın renkli haçları ışıl ışıl parlıyor. Yolda, bir kucak dolusu söğüt dalı taşıyan güler yüzlü bir kadına rastlıyoruz. Bahar geliyor, paskalya yaklaştı!

Yüreğim, bir çayır kuşunun yüreği gibi çarpmaya başladı.

“Seni çok seviyorum nine!”

Bu sözüm onu hiç şaşırtmadı, sakin bir sesle:

“Çünkü sen benim kanımdansın,” dedi. “Övünmek gibi olmasın ama Meryem Ana’ya şükürler olsun, beni yabancılar da seviyor.”

Sonra gülümseyerek ekledi:

“O da yakında sevinecek, oğlu dirilecek! Kızım Varyuşa da...”

Sözünü tamamlayamadan sustu.

II

Dedem beni avluda karşıladı. Diz çökmüş, elinde baltayla bir kama yontuyordu. Sanki başıma fırlatıp atacakmış gibi baltayı kaldırdı. Kasketini çıkardıktan sonra alaycı bir tavırla:

“Günaydın muhterem efendimiz! Asilzâdemiz görevini bıraktı demek! Eh, artık dilediğiniz gibi yaşayabilirsiniz! Evet. Ah, sizler yok musunuz...”

Ninem, aceleyle:

“Anladık, anladık,” diyerek dedemin lafını kesti ve odaya girip semaveri koyarken anlatmaya başladı:

“Deden artık büsbütün iflas etti. Ne kadar parası varsa, hepsini faizle işletsin diye vaftiz evladı Nikolay’a vermiş. Ama herhalde ondan makbuz almamış. Artık aralarında ne geçti bilmiyorum. Ama bildiğim tek şey; deden iflas bayrağını çekti, bütün parası battı. Bütün bunlar fakirlere yardım etmediğimizden, bahtsız insanlara acımadığımızdan başımıza geldi. Tanrı bizim için ‘Bu serveti Kaşirin’lere niye verdim ki?’ diye düşünmüştür. Elbette düşündü ve her şeyimizi elimizden aldı.”

Etrafına bakındıktan sonra ekledi:

“İhtiyarı fazla bunaltmasın diye Tanrı’nın biraz gözüne girmeye uğraşıyor, güçlükle kazandığım paraları geceleri gizlice sadaka olarak dağıtıyorum. İstersen, bu akşam gidelim, param var.”

Dedem geldi, gözlerini kısarak:

“Ne o, tıkınmaya mı niyetlendiniz?” diye sordu.

Ninem:

“Seninkini yemiyoruz,” dedi. “Eğer istersen, bizimle otur. Sana da yetecek kadar yemeğimiz var.”

Masanın başına oturdu ve sessizce:

“Doldur, hadi!” diye mırıldandı.

Odadaki her şey eski yerindeydi. Sadece bir zamanlar annemin oturduğu köşe hüzünlü bir şekilde boş kalmıştı. Bir de dedemin yatağının üstünde, duvarda, kocaman baskı harfleriyle yazılmış bir kâğıt asılıydı:

"Ey kurtarıcımız ölümsüz İsa! Senin kutsal adın hayatımın her günü ve her saatinde benimle birlikte olsun."

"Kim yazdı bunu?"

Dedem yanıtlamadı. Ninem, biraz bekledikten sonra gülümseyerek:

"O kâğıt yüz ruble değerinde!" dedi.

Dedem:

"Bu seni ilgilendirmez!" diye haykırdı. "Varımı yoğumu yabancılara dağıtacağım."

Ninem sakince:

"Dağıtacak bir şeyin kalmadı. Olduğu zaman da dağıtmıyordun ki," dedi.

Dedem:

"Sus!" diye feryat etti.

Burada her şey yolunda, her şey eskisi gibi. Bir köşede, sandığın üstündeki çamaşır sepetinin içindeki Kolya uykudan uyanıp bize baktı. Gözlerinin mavi çizgileri, gözkapaklarının altından zar zor seçilebiliyor. Daha solmuş, daha da erimiş. Beni tanımadı, sessizce başını çevirip gözlerini kapadı.

Sokakta beni üzücü haberler bekliyormuş. Viyahir, Kutsal Hafta'da "Rüzgâr çarpması"ndan ölmüş. Hobi, şehre taşınmış. Yazga'nın bacakları tutulmuş, gezemiyormuş. Bu haberleri bana ileten kara gözlü Kostroma kızgın kızgın:

"Bu çocuklar da ne kadar erken ölüyorlar!" dedi.

"Ama ölen sadece Viyahir değil mi?"

"Hiç fark etmez. Sokaktan ayrılanlar ölmüş sayılır. Tam birbirinize alışıp dost oluyorsunuz, derken bir arkadaşınızı işe veriyorlar ya da ölüyor. Sizin

avlunuza, Çesnokov’lara, Yevseyenko diye yeni birileri taşınmış. Oğulları Nüşka, çok iyi, becerikli bir çocuk. İki kız kardeşi var; biri daha küçük, diğeri topal, koltuk değneğiyle gezen, güzel bir kız.”

Biraz düşünüp ekledi:

“Çurka ile ben ona âşık olduk, kardeşim. Devamlı kavga ediyoruz.”

“Kızla mı?”

“Yok canım. Kendi aramızda. Kızla da nadiren...”

Delikanlıların, hatta büyük adamların âşık olduklarını elbette biliyordum. Hatta bunun kaba anlamından da haberim vardı. Bu durumdan hoşlanmadım, Kostroma’ya da acıdım. Onun biçimsiz kaba saba vücuduna, kızgın, kara gözlerine bakmak bana sıkıntı veriyordu.

Topal kızı aynı günün akşamı gördüm. Merdivenden avluya inerken koltuk değneklerini düşürmüş, ince elleriyle tırabzanlara yapışarak, narin, çelimsiz vücuduyla basamaklarda öylece kalmıştı. Koltuk değneğini kaldırmak istedim, ama sargılı kollarımı iyi hareket ettiremiyordum. Uzun süre uğraştım ve canım sıkıldı.

Kız ise benden daha yukarıda durarak sessizce gülüyordu.

“Ellerine ne oldu?”

“Haşladım.”

“Ben de topallıyorum işte. Sen bu avludan mısın? Hastanede çok mu yattın? Ben uzun süre yattım.”

İçini çektikten sonra ekledi:

“Çok uzun süre!”

Mavi benekli, beyaz bir elbise giymişti. Elbise eski, ama temizdi. Düzgün taranmış saçları, göğsüne kalın, kısa bir örgü halinde düşmüştü. İri gözlü, ciddi bakışlıydı. Gözlerinin sakin derinliğinde mavi bir alev, zayıf, sivri burunlu yüzünü aydınlatarak parıldıyordu. Hoş bir gülümseyişi vardı, ama ben hoşlanmamıştım. Hastalıklı vücudu sanki:

“Lütfen, bana dokunmayın!” der gibiydi.

Arkadaşlarım ona nasıl âşık olabilmişlerdi?

Büyük bir istekle, adeta övünür gibi anlatıyordu:

“Ben uzun süredir topallıyorum. Komşu kadın bana büyü yaptı. Annemle kavga etti, ona kötülük olsun diye beni büyüledi. Hastanede korkmuş muydun?”

“Evet.”

Yanında sıkılıyordum, eve girdim.

Gece yarısına doğru ninem beni okşayarak uyandırdı.

“Gidiyoruz değil mi? Başkalarına iyiliğin dokunursa ellerin daha çabuk iyileşir.”

Koluma girdi, bir körü götürür gibi, karanlıkta beni götürdü. Gece karanlık ve nemliydi. Rüzgâr hızla akan bir nehir gibi durmadan esiyor, ıslak kumlar insanın ayaklarına yapışıyordu. Ninem, yoksul evciklerin karanlık pencerelerine usulcacık yaklaşıyor, üç defa haç çıkararak pencere kenarlarına beş kopek ya da üç gevrek bırakıyor, sonra yıldızsız gökyüzüne bakıp:

“Göklerin kutsal kraliçesi! İnsanlara yardım et! Hepimiz senin karşında günahkârız Meryem Ana!” diye fısıldıyordu.

Evden uzaklaştıkça çevremizdeki karanlık daha da derinleşiyor ve cansızlaşıyordu. Geceleyin gökyüzü, uçsuz bucaksız bir karanlığa gömülmüş, ayı ve yıldızları sonsuza kadar saklamış gibiydi. Bir yerlerden çıkan bir köpek karşımızda durup hırlamaya başladı. Gözleri karanlıkta parlıyordu. Ürkerek nineme sokuldum. Ninem:

“Yok bir şey,” dedi. “Sadece bir köpek, şeytan değil. Şeytan için vakit geç oldu. Horozlar öttü bile!”

İşaret ederek köpeği yanına çağırdı, okşadı.

“Bana bak köpekçik, küçük torunumu korkutma!”

Köpek bacaklarıma sürtündü ve üçümüz birlikte yürüdük. Ninem gizli sadakasını pencere kenarlarına bırakmak üzere on iki kez pencerelere

yaklaştı. Gün ağarmaya başlamıştı.

Gri evler karanlıktan sıyrılıyor, Napolnaya Kilisesi'nin çan kulesi beyaz bir şeker gibi yükseliyordu. Mezarlığın tuğla duvarı, kullanılmış bir hasır gibi seyrekti.

Ninem:

"Artık bu ihtiyar yoruldu," dedi. "Eve dönme vakti geldi! Yarın kadınlar uyandığı zaman, Meryem Ana'nın yavrularına bir şeyler dağıtmış olduğunu görecek! Eğer insan her şeyden mahrumsa, bu kadarcık şey bile işe yarar! Ah, Alyoşa, halk çok yoksul, ama bu kimsenin umrunda değil!"

> *"Tanrı, zenginin hiç aklına gelmiyor*
> *Korkunç hesap gününü düşünmüyor*
> *Yoksul onun ne dostu, ne de kardeşidir*
> *O yalnızca altın biriktirmeyi düşünür*
> *Oysa bu altınlar, ona cehennemde kızgın*
> *birer kor olacak."*

"İşte bu böyle! İnsanlar birbirini düşünmelidir. Ama Tanrı herkesi düşünür. Tekrar yanımda olduğuna çok sevindim."

Ben de, asla unutamayacağım olaylara tanık olacağımı belli belirsiz hissederek, tatlı bir sevinç duyuyordum. Kızıl tüylü, tilki gözlü, iyi ve mahzun bakışlı köpek etrafımda silkelenip duruyor.

"O da bizimle kalacak mı?"

"Neden olmasın? Eğer istiyorsa, varsın gelsin. Ben ona gevrek veririm. Elimde iki tane kaldı. Şu sıraya oturalım, yoruldum biraz."

Bir kapının önündeki sıraya oturduk. Köpek, kuru gevreği dişleyerek ayaklarımızın dibine uzandı. Ninem anlatmaya başladı:

"Burada bir Yahudi kadın oturuyor. Hepsi birbirinden küçük dokuz çocuğu var. Ona 'Böyle nasıl yaşıyorsun Moseyvna?' diye soruyorum. 'Tanrı'ya emanet yaşıyorum. Yoksa nasıl yaşayabilirim ki?' diye cevap veriyor."

Ninemin sıcak koynuna yaslandım ve uyuyakaldım. Hayat yeniden hızla ve yoğun olarak akmaya başladı. Engin izlenim seli, her gün ruha onu büyüleyen, rahatsız eden, inciten, düşünmeye zorlayan yeni bir şeyler getiriyordu. Çok geçmeden ben de topal kızı mümkün olduğu kadar daha sık görmek, onunla konuşmak ya da kapının önündeki sırada sessizce oturmak için can atmaya başlamıştım. Onun yanında susarak oturmak da güzeldi. Bir kumru gibi tertemizdi. Don kıyısında yaşayan Kazakların hayatını olağanüstü güzel anlatıyordu. Orada, bir yağ imalathanesinde makinist olarak çalışan amcasının yanında uzun süre yaşamıştı. Sonra, bir tesviyeci olan babası Nijniy'e taşınmıştı.

"Benim Çar'ın hizmetinde çalışan ikinci bir amcam daha var."

Bayram günü akşamları bütün sokak halkı kapı önüne çıkardı. Delikanlılar ve genç kızlar halka olup şarkı söyleyerek dans etmek için mezarlığa giderlerdi. Erkekler meyhanelere dağılır, sokakta sadece kadınlar ve küçük çocuklar kalırdı. Kadınlar, kapı önlerinde kumların veya sıraların üzerine yayılır, birbirlerini çekiştirerek ya da kavga gürültü çıkararak yaygara koparırlardı. Çocuklar ise top, kaydırak ya da seksek oynarlardı. Anneleri, becerikli oyuncuları teşvik edip, kötü oyuncularla alay ederek oyunlarını izlerlerdi. Etrafı, kulakları sağır eden bir gürültü ve unutulmaz bir neşe kaplardı. Büyüklerin yanımızda bulunması ve ilgisi coşkumuzu arttırır, oyunumuza özel bir canlılık, ihtiraslı bir rekabet duygusu katardı. Ama oyun, üçümüzü (Kostroma, Çurka ve beni) ne kadar sürüklerse sürüklesin, üçümüzden biri, her fırsatta kendimizi övmek için topal kızın yanına koşuyordu.

"Gördün mü Ludmila, beş kukayı birden nasıl devirdim?"

Kız başını art arda birkaç kez sallayarak tatlı tatlı gülümserdi.

Eskiden bizim grup, her oyunda aynı takımda olmaya gayret ederdi. Şimdi ise Çurka ve Kostroma'nın farklı takımlarda oynadıklarını, her fırsatta ustalık ve güç konularında birbirleriyle rekabet etmeye çalıştıklarını görüyordum. Bu rekabet, bazen gözyaşlarına, bazen de kavga dövüş çıkarmaya kadar varıyordu. Bir kere öyle kudurmuşçasına dövüştüler ki, büyükler işe karışıp, düşmanları, köpekleri ayırır gibi, üstlerine su boşaltarak ayırmak zorunda kaldılar.

Bir sırada oturan Ludmila, sağlam ayağını yere vurur, kavgacılar yanında yuvarlanınca, onları koltuk değnekleriyle iter, korkulu bir çığlık atardı:

“Yeter artık!”’

Yüzü mosmor olur, gözlerinin feri söner ve tıpkı saralılarda olduğu gibi yana kayardı.

Bir seferinde, kaydırak oyununda, Kostroma, Çurka’nın karşısında ağır bir hezimete uğrayınca, bakkal dükkânındaki yulaf sandığının arkasına gizlenmiş, oraya çömelerek sessizce ağlamaya başlamıştı.

Ürkütücü bir hali vardı: Dişleri sımsıkı kenetlenmiş, elmacık kemikleri fırlamış, kemikli yüzü taş kesilmişti. Kara, kasvetli gözlerinden ağır ve iri damlalar halinde yaşlar dökülüyordu. Onu teselli etmeye çalıştığımda, gözyaşlarına boğularak mırıldandı:

“Bekle biraz, kafasına tuğla indireyim de görsün gününü!”

Çurka burnu havada biri olmuştu. Damat adayı delikanlılar gibi kasketini yana kaydırıp, ellerini cebine sokarak sokağın ortasından yürüyordu. Bıçkın delikanlılar gibi dişlerinin arasından tükürmeyi öğrenmişti.

“Yakında sigara içmesini de öğreneceğim,” diye söz veriyordu. “İki defa denedim, ama midem bulandı.”

Bunlar hiç hoşuma gitmiyordu. Arkadaşımı kaybettiğimi görüyordum ve bence suçlu Ludmila idi.

Bir akşam, topladığım kemikleri, paçavraları ve her tür pılı pırtıyı avluda ayıklarken, sendeleyip, sağ elini sallayarak Ludmila yanıma geldi.

Başını üç kez sallayarak beni selamladıktan sonra, “Günaydın,” dedi. “Kostroma ile geziyor musun?”

“Evet.”

“Ya Çurka’yla?”

“Çurka artık bizimle arkadaşlık etmiyor. Hep senin yüzünden, sana âşık oldular, dövüşüp duruyorlar.”

Kıpkırmızı kesildi, alaycı bir tavırla cevap verdi:

“Daha neler! Niye suçlu benmişim?”

“Niye onları kendine âşık ediyorsun ki?”

Kızarak:

“Bana âşık olmalarını ben istemedim ki!” dedi ve giderken, “Bu çok aptalca. Ben onlardan daha büyüğüm. On dört yaşındayım. Kendinden büyük kızlara âşık olunmaz,” diye ekledi.

Onu incitmek isteyerek:

“Ne de çok şey biliyorsun!” diye bağırdım. “Hlistov’un kız kardeşi, şu bakkal kadın oldukça yaşlı, ama delikanlılarla dolaşıyor!”

Ludmila yanıma döndü, koltuk değneğini avlunun kumlarına iyice saplayarak:

“Asıl sen bir şey bilmiyorsun,” diye ağlamaklı bir sesle hızlı hızlı konuşmaya başladı. Sevimli gözleri güzel bir ışıkla alevlenmişti. “O bakkal fettan bir kadın. Ben öyle miyim ya? Ben daha küçüğüm. Bana dokunmak, çimdik atmak, başka şey yapmak da doğru değil. Kamçadal’lı Kız romanının ikinci bölümünü okumuş olsaydın, öyle konuşmazdın!”

Hıçkırarak uzaklaştı. Ona acıdım. Sözlerinin altında, benim anlayamadığım bir gerçek yatıyordu. Arkadaşlarım ona niçin çimdik atıyorlardı? Bir de âşık olduklarını söylüyorlar!

Ertesi gün, Ludmila’nın suçumu bağışlaması için, sevdiğini bildiğim akide şekerinden iki kopeklik satın aldım.

“İster misin?”

Zoraki bir kızgınlıkla:

“Çekil git. Ben senin arkadaşın değilim,” dedi.

Ama şekeri derhal alarak:

“Bunları bir kâğıda sarsaydın,” diye beni uyardı. “Baksana, ellerin ne kadar kirli!”

“Yıkadım ama çıkmıyor.”

Elimi kuru, sıcacık avucunun içine alarak dikkatle inceledi.

“Ellerini berbat etmişsin.”

“Senin de parmakların delik deşik.”

“İğne yüzünden. Çok dikiş dikiyorum da.”

Biraz sonra, etrafına bakınarak bana bir öneride bulundu:

“Dinle. Bir yere gizlenip, Kamçadal’lı Kız’ı okuyalım. Ne dersin?”

Uzun süre gizlenecek yer aradık. Ama uygun bir yer yoktu. Sonunda, en iyi, hamamın soyunma odasında gizlenebileceğimize karar verdik. Orası karanlıktı, ama pencere kenarına oturulabilirdi. Pencere, ahırla salhane arasındaki pis bir köşeye bakmaktaydı. İnsanlar buraya pek uğramazlardı.

Ve işte nihayet o, yan tarafı pencereye dönük, sakat bacağını sıranın üstüne uzatmış, sağlam olanını yere sarkıtmış bir vaziyette oturuyor, yıpranmış bir kitabı yüzüne iyice yaklaştırmış, bir sürü anlaşılmaz ve sıkıcı kelimeyi heyecanla okuyor. Ben de heyecanlanıyor, yerde otururken, ciddi gözlerinin iki mavi ışık gibi kitabın sayfaları üzerinde nasıl kıpırdadığını seyrediyorum. Bazen gözleri yaşarıyor, anlaşılmaz bir şekilde bir araya gelmiş, bana yabancı birtakım sözleri telaşla söylerken sesi titriyor. Bununla birlikte ben, bu sözcükleri yakalıyor, bunları mısra haline getirmeye çalışırken onları her türlü şekle sokuyorum. Bu da, kitabın neden söz ettiğini anlamamı büsbütün engelliyor.

Köpeğim, dizlerimin üstünde uyukluyor. Adını “Rüzgâr” koymuştum. Çünkü uzun vücutlu ve tüylü, hızlı koşan, bacalarda esen sonbahar rüzgârı gibi hırıldayan bir köpekti.

Kız:

“Dinliyor musun?” diye soruyor.

Sessizce başımı sallıyorum. Kelimelerin karmakarışık oluşu benim coşkumu daha da arttırıyor.

Kelimeleri, her sözün gökteki yıldız gibi parlayıp, yaşadığı şarkılara benzetmek, başka türlü sıralamak için dayanılmaz bir istek duyuyorum.

Hava kararınca Ludmila, kitabı tutan bembeyaz elini indirip sordu:

“Ne güzel değil mi? Görüyorsun ya...”

O akşamdan sonra, sık sık hamam aralığında oturmaya gittik. Neyse ki, Ludmila bir süre sonra Kamçadal’lı Kız’ı okuma fikrinden vazgeçti. Bu sonu bir türlü gelmeyen kitabın neden söz ettiğini sorsa cevap veremezdim. Çünkü okumaya başladığımız ikinci bölümden sonra bir de üçüncü bölüm ortaya çıktı. Kızın söylediğine göre dördüncü bölüm de varmış.

Özellikle yağmurlu günler, elbette eğer hamamın yakıldığı bir cumartesi gününe rastlamazsa, keyfimiz pek yerinde olurdu. Çünkü yağmur yağınca kimse avluya çıkmaz, oturduğumuz karanlık köşeye uğramazdı. Ludmila “basılmamızdan” çok korkuyordu.

Yavaşça:

“O zaman hakkımızda ne düşünürler biliyor musun?” diye sorardı. Ne düşüneceklerini biliyordum ve “basılmaktan” ben de korkuyordum. Havadan sudan konuşarak orada saatler geçirirdik. Ben bazen ninemin masallarını anlatırdım, Ludmila ise Medvedista Irmağı kıyısında yaşayan Kazakların yaşantısından konuşurdu.

İçini çekerek:

“Ah, orası öyle güzel ki!” derdi. “Burada ne var ki? Burada sadece sefiller yaşayabilir.”

Büyüyünce, ne yapıp edip, Medvedista Irmağı’nı görmeye karar verdim.

Kısa bir süre sonra, hamam aralığına gitme zorunluluğumuz ortadan kalktı. Ludmila’nın annesi bir kürkçünün yanında iş bulmuştu ve sabah erkenden evden çıkıyordu. Küçük kız kardeşi okula gidiyor, erkek kardeşi çini fabrikasında çalışıyordu. Kötü havalarda kızın evine gider, yemek pişirmesine, evi, mutfağı derleyip toplamasına yardımcı olurdum.

Kız, gülerek:

“Biz seninle karı koca gibi yaşıyor, yalnızca ayrı ayrı yatıyoruz,” derdi. “Hatta karı kocadan daha iyiyiz. Çünkü kocalar, karılarına yardım etmez.”

Param olduğu zamanlar şeker alır, çay kaynatıp içerdik. Sonra da Ludmila'nın yaygaracı annesi semaveri yaktığımızı anlamasın diye soğuk su ile onu soğuturduk. Bazen ninem de bize katılır, dantel örerek ya da dikiş dikerek bize muhteşem masallar anlatırdı. Dedem şehre gittiği zaman Ludmila bize gelir, kaygısızca keyif çatardık.

Ninem:

"Oh, keyfimiz ne kadar yerinde! Azıcık aşım, ağrısız başım!" derdi.

Arkadaşlığımızı teşvik ederdi:

"Bir oğlanla bir kızın arkadaşlık yapması ne güzel şey! Yalnız yaramazlık etmek yok!" derdi.

Ve en sade sözcüklerle "yaramazlığın" ne demek olduğunu bize anlatırdı. Güzel ve kandırıcı bir konuşması vardı. Açmadan çiçeklere dokunmamak gerektiğini, yoksa ne koku ne de meyve vermeyeceklerini çok iyi anlamıştım.

"Yaramazlık" yapmak içimden gelmiyordu ama bu, bahsedilmemesi daha yerinde olan bazı şeyleri Ludmila'yla konuşmamızı engellemiyordu. Elbette sadece gerektiği zaman konuşuyorduk. Çünkü iki cins arasındaki ilişkiler, en kaba biçimiyle sık sık bizi rahatsız edecek kadar gözümüze çarpıyor ve çok canımızı sıkıyordu.

Ludmila'nın babası kırk yaşlarında, kıvırcık saçlı, bıyıklı, yakışıklı bir adamdı. Gür kaşlarını muzaffer bir eda ile oynatırdı. Garip denecek kadar suskundu. Ağzından tek bir sözün çıktığını hatırlamıyorum. Çocuklarını okşarken bir dilsiz gibi mırıldanır, hatta karısını da bir kelime bile söylemeden sessizce döverdi.

Tatil günü akşamları, mavi gömleğini, şalvarını, iyice parlatılmış çizmelerini giyer, sırtına bir kayışla asılı kocaman armonikasıyla kapıya çıkar, nöbetçi asker gibi dikilir, derhal kapımızın önünde şenlik başlardı. Genç kızlar ve kadınlar, gözlerini hafifçe kısarak kirpiklerinin arasından gizlice ya da istekli gözlerle açıkça Yevseyenko'ya bakarak, ördekler gibi art arda yürürlerdi. O da, alt dudağını sarkıtarak, kara gözlerinin alıcı bakışlarıyla gelip geçen bütün kadınları süzerdi. Gözlerin bu sessiz konuşmasında, kadınların ve erkeklerin ağır ağır teslimiyet dolu

geçişlerinde tatsız, hayvanî bir şey vardı. Sanki adam işaret edip göz kırpsa bu kadınların hangisi olursa olsun hepsi, sokağın bu pis kumları üzerine uysalca, vurulmuş gibi yuvarlanacaktı.

Ludmila'nın annesi:

"Teke yine azıttı. Ar damarı çatlamış herif!" diye homurdanırdı. İnce, uzun boylu bir kadın olan Ludmila'nın annesi, uzun, kirli yüzüyle, tifodan sonra kısacık kırpılmış saçlarıyla eski püskü bir süpürgeye benziyordu.

Ludmila, onun yanına oturur, kadının dikkatini sokaktan başka yere çekmeye boşuna uğraşarak, inatla bir sürü soru sorar, annesi ise gözlerini telaşla kırparak:

"Beni rahat bırak sırnaşık kız!" diye homurdanırdı. Bir Moğol'unki gibi çekik gözleri tuhaf bir şekilde parlak ve hareketsizdi. Bir yere takılır ve sanki ebediyen orada öylece kalırdı.

Ludmila:

"Kızma anneciğim. Ne önemi var ki. İyisi mi sen, hasırcının karısı nasıl süslenip püslenmiş ona bak!" derdi.

Annesi, gözlerini hasırcının iri yarı, şişman, dul karısına dikerek, merhametsizce ve adeta gözyaşları arasında sayıklar gibi:

"Siz üçünüz olmasaydınız, ben daha iyi giyinirdim. Beni yiyip bitirdiniz, mahvettiniz," derdi.

Hasırcının dul karısı adeta küçük bir eve benziyordu. Göğsü, balkon gibi dışarı fırlamıştı. Yeşil bir örtüyle yarısı örtülmüş kırmızı yüzü, bir tavan arası penceresinin güneş ışınlarını yansıttığı zamanki halini andırıyordu.

Yevseyenko, armonikasını göğsüne alarak çalmaya başlardı. Armonikasında bir sürü tuş vardı ve bunlardan dayanılmaz sesler yükselirdi. Sokaklardaki bütün çocuklar koşarak gelir, kendilerini çalgıcının ayaklarının dibine atar, kumların üzerinde öylece kalarak, büyülenmişçesine onu izlerlerdi.

Karısı: "Bekle biraz, boyu devrilesice!" diye bağırırdı.

Yevseyenko hiçbir şey söylemeden sessizce, yan gözle karısına bakardı.

Hasırcının karısı ise, Hlistova’nın bakkal dükkânının yanındaki sıraya taş gibi yığılır, başını öne eğerek tutkuyla armonikayı dinlerdi.

Mezarlığın ötesinde, kırlarda, akşamın alacakaranlığı kızarıyor, sokaktan, adeta bir ırmak gibi canlı renkler giyinmiş büyük bedenler akıyor. Çocuklar rüzgâr gibi savruluyor. Ilık hava tatlı ve sarhoş. Bütün gün ısınan kumlardan keskin bir koku yükseliyor. En çok mezbahadan gelen yağlı, tatlımsı kan kokusu duyuluyor. Kürkçülerin oturduğu avlulardan ekşi ve keskin deri kokusu etrafa yayılıyor. Kadınların dırdırı, sarhoş köylülerin feryatları, çocukların keskin çığlıkları, armonikanın kalın sesi, hepsi, derin bir uğultu halinde birbirine karışıyor. Durup dinlenmeden yaratan dünya derin bir soluk alıyor. Her şey, kaba ve çıplak bir biçimde hayvanî denecek kadar vicdansız ve kapkara hayata, büyük ve sağlam bir güven hissi aşılıyor. Kendi gücüyle böbürlenen hayat, tüm gayretiyle, bu gücünü boşaltacak bir yer arıyor.

Bu gürültü patırtı arasında, ebediyen hafızalardan silinmeyen birtakım tüyler ürpertici sözler insanın ta yüreğine kadar işliyor.

“Bu adamı hep birden dövmek doğru değil. Sırayla dövmek gerekir...”

“Biz kendimize acımazsak, bize kim acır?”

“Yoksa, Tanrı kadınları eğlenmek için mi yaratmış?”

Artık gece yaklaşıyor. Hava daha serinliyor. Uğultu azalıyor, gölgelere bürünen tahta evler kabarıyor, büyüyor. Çocukları eve, yatırmaya götürüyorlar. Bazıları, hemen orada, çitlerin dibinde, annelerinin ayak uçlarında ya da dizlerinde uykuya dalıvermişler... Çocukların daha büyükleri, geceleyin daha uslu, daha uysal oluyor. Yevseyenko, sanki eriyip gitmiş gibi, kimseye sezdirmeden ortadan yok oldu. Hasırcının karısından da iz yok. Armonikanın kalın sesi uzaklardan, mezarlığın arkasından geliyor. Ludmila’nın annesi, kamburunu çıkarıp kedi gibi büzülerek bir sıraya oturuyor. Ninem, ebelik ve çöpçatanlık yapan, iri yarı, damarlı, ördek burunlu, bir erkek gibi dümdüz göğsü üzerinde “kurtarma madalyası” taşıyan komşu kadına çay içmeye gitti. Bütün sokak halkı, büyücü sandığı için o kadından korkar, bir yangın sırasında, bir albayın üç çocuğunu ve karısını, alevlerin arasından çıkarıp kurtardığı söylenirdi.

Ninem onunla ahbap olmuştu. Sokakta birbirlerine rastladıklarında daha uzaktan tatlı bir tebessümle selamlaşırlardı.

Kostroma, Ludmila ve ben kapı önünde bir sırada oturuyoruz. Çurka, Ludmila'nın ağabeyini güreş etmeye çağırdı. Sarmaş dolaş kumları çiğniyor, tozu dumana katıyorlar.

Ludmila korkuyla:

"Yapmayın," diye yalvarıyor.

Kostroma, kara gözlerinin ucuyla kıza bakarak, ak saçlı, kurnaz gözlü, adı kötüye çıkmış, bütün kasabanın tanıdığı avcı Kalinin'den söz etmeye başladı. Bu adam geçenlerde ölmüştü. Ama onu mezarlığın kumuna gömmeyip, tabutunu, toprağın üstünde, diğer mezarlardan ayrı bir yere koymuşlardı. Bu, siyah, yüksek ayaklı, beyaza boyanmış kapağının üstünde haç, mızrak, sopa ve iki kemik resmi olan bir tabuttu. Her gece, karanlık çöker çökmez ihtiyar mezarından kalkar, sabah horozlar ötene kadar mezarlıkta gezinir, bir şeyler ararmış...

Ludmila:

"Böyle korkunç şeylerden bahsetme!" diye yalvarıyor.

Çurka:

"Bırak beni!" diyerek Ludmila'nın ağabeyinin kollarının arasından sıyrılıyor, alaycı bir tavırla Kostroma'ya:

"Niye yalan söylüyorsun? Tabutu nasıl gömdüklerini kendi gözlerimle gördüm. Üzerindeki şeyin içi boş. Anıt olsun diye oraya konulmuş. Ölünün gezindiğini ise sarhoş demirciler uydurmuş," diyor.

Kostroma, onun yüzüne bile bakmadan, kızgınlıkla:

"Öyleyse mezarlıkta gecele bakalım," teklifinde bulundu.

Tartışmaya başladılar. Ludmila sıkıntıyla başını sallayarak:

"Ölüler geceleri kalkar mı anneciğim?" diye annesine sordu.

Annesi, sesi sanki uzaklardan yankılanıyormuş gibi, "Kalkarlar!" dedi.

Bakkal kadının yirmi yaşındaki, şişko, al yanaklı oğlu Valyok yanımıza geldi. Konuşmamızı dinleyip:

“Üçünüzden hanginiz gün ağarana kadar mezarın üstünde yatarsa, ona yirmi kopekle on sigara vereceğim,” dedi. “Korkuya kapılıp kaçanın da kulaklarını istediğim kadar çekeceğim. Ne dersiniz?”

Herkes şaşırarak susmuştu. Ludmila’nın annesiyse:

“Bu çok aptalca! Çocukları böyle bir şey yapmak için nasıl kandırırsın?” diye kızdı.

Çurka suratını asarak:

“Bir ruble verirsen giderim!” dedi.

Kostroma, hemen alay edercesine sordu:

“Demek yirmi kopek verse korkacaksın, öyle mi!”

Sonra Valyok’a dönerek:

“Ona bir ruble ver, yine de gitmez,” dedi. “Sadece caka satıyor.”

“Bir rubleyi al bakalım!”

Çurka oturduğu yerden kalktı ve sessizce, hiç acele etmeden çitin dibinden yürüyüp gitti. Kostroma, parmaklarını ağzına sokup, arkasından keskin bir ıslık çaldı. Ludmila ise telaşlı telaşlı:

“Aman Tanrım! Ne kadar palavracı!” diye söylendi. “Nedir bütün bunlar?”

Valyok:

“Hodri meydan, korkaklar!” diye alay ediyordu. “Bir de kendinizi sokağın en cesur dövüşçüsü sanıyorsunuz! Kedi yavruları sizi!”

Onun alaylarını dinlemek bana hakaret gibi geliyordu. Bu karnı tok çocuktan hoşlanmazdık. Çocukları her zaman pis işler yapmaya kışkırtıyor, kızlar ve kadınlar hakkında rezilce dedikodular yapıyor, onları rahatsız etmeyi öğretiyordu. Çocuklar onun sözlerini dinliyor, sonra da bunun

bedelini ağır ödüyorlardı. Her nedense köpeğimden nefret eder, ona taş atardı. Hatta bir gün, hayvana içi iğne dolu ekmek bile vermişti.

Ama Çurka'nın utançtan büzülmüş ve yüzü kızarmış bir halde uzaklaşmasını izlemek daha üzücüydü.

Valyok'a:

"Rubleyi ver. Ben giderim," dedim.

Kıs kıs gülerek ve beni korkutarak parayı Ludmila'nın annesine uzattı. Ama kadın sertçe:

"Hayır, almak istemiyorum!" dedi ve öfkeyle çıkıp gitti.

Ludmila da parayı alma cesaretini kendinde bulamadı. Bunun üzerine Valyok'un alayları daha da arttı. Tam delikanlıdan para istemeden gitmeye hazırlanıyordum ki, ninem yanımıza geldi. Neler olduğunu öğrendikten sonra rubleyi aldı ve sakince bana:

"Paltonu giy, yanına da bir battaniye al. Sabaha doğru ayaz çıkar," dedi.

Ninemin sözleri bana, başıma korkunç bir şey gelmeyeceği hissini verdi.

Valyok, gün ağarıncaya kadar mezarın üstünde yatmamı ya da oturmamı şart koştu. Ne olursa olsun, hatta, ihtiyar Kalin mezardan çıkarken tabut sallanmaya başlasa bile oradan ayrılmayacaktım. Aşağı atlarsam, iddiayı kaybedecektim.

Valyok:

"Bana bak. Seni bütün gece gözleyeceğim," diye beni uyardı.

Mezarlığa doğru yürürken, ninem haç çıkararak:

"Eğer bir şeyler görünür gibi olursa, sakın kımıldama, Ave Maria duasını oku!" diye bana öğüt verdi.

Her şeyin bir an önce başlayıp bitmesi için hızla yürüyordum. Valyok, Kostroma ve birkaç çocuk daha mezarlığa kadar benimle geldiler. Tuğla duvarın üzerinden atlarken battaniye ayağıma takıldı, yere düştüm, ama derhal, sanki kumaşlar beni yukarı itmiş gibi ayağa fırladım. Duvarın

arkasından çocuklar kahkahayla gülüyorlardı. İçim cız etti, sırtımdan soğuk terler boşaldı.

Sendeleyerek siyah tabutun yanına geldim. Bir yanı kuma gömülüydü. Diğer yanı ise, sanki biri yerinden oynatıp kaldırmaya çalışmış gibi kısa ve kalın bacakları üstünde açıkta kalmıştı. Tabutun kenarına, ayak ucuna oturdum ve etrafa göz gezdirdim. Eğri büğrü mezarlık, baştan başa gri renkli haçlarla tıka basa doluydu. Bunların geniş gölgeleri, kollarını açarak, mezarların üstüne düşüyor, onların fırçamsı tümseklerini bağrına basıyordu. Mezarlığın sağında solunda, haçlar arasında yolunu şaşırmış ince, cılız ağaçlar, dallarıyla, birbirinden ayrılmış mezarları birleştiriyordu. Gölgelerinin dantelleri arasından ot sapları dimdik dışarı fırlıyordu. En tüyler ürpertici olan da, bu boz renkli otlardı. Kilise, bir kar yığını halinde gökyüzüne yükseliyor, hareketsiz bulutların arasından küçük, ince bir ay parlıyordu.

Yaz'ın babası –pis mujik[1]– tembel tembel nöbet çanını çalıyor, her çekişinde ip, damın kurşun saçağına takılıyor, acıklı bir sesle gıcırdıyor, sonra küçük çanın kısa ve kasvetli sesler çıkaran kuru vuruşları etrafa yayılıyordu.

Bekçinin diline doladığı, "Tanrı kimseye uykusuzluk vermesin!" sözü aklıma geldi.

Tüylerim ürperiyor, nedense soluk alamıyor, gece serin olmasına rağmen boncuk boncuk terliyorum. Eğer ihtiyar Kalinin mezarından çıkmaya kalkışırsa, acaba bekçi kulübesine kadar koşacak zamanı bulabilecek miyim?

Mezarlığı çok iyi biliyordum. Mezarların arasında Yazyov ve diğer arkadaşlarımla yüzlerce kez oyun oynamıştım. Annem de şuracıkta, kilisenin yanı başında gömülmüştü.

Henüz herkes uykuya dalmamış; mahalleden şen kahkahalar, bölük pörçük şarkılar işitiliyor. Kum çıkarılan demiryolu taşocaklarından ya da Katızovka köyünden bir akordeon sesi yükseliyor. Duvarın arkasından her zaman sarhoş olan demirci Miyaçov geçiyor. Onu şarkısından tanıyorum.

Küçük annemizin
Günahları da küçücük

Babamızdan başka
Hiç kimseyi sevmedi dünyada.

Hayatın bu son soluklarını dinlemek hoşuma gidiyor, ama çanın her vuruşundan sonra ortalık daha da sessizleşiyor. Sessizlik, her şeyi boğup gizleyen bir ırmak gibi kırlara yayılıyor. Ruh uçsuz bucaksız, dipsiz bir boşlukta yüzer ve karanlıkta bir kibrit alevi gibi söner, sadece erişilmez yıldızların parıldadığı bu boşluk okyanusunda bir iz bırakmaksızın eriyip gider. Dünyada gereksiz ve ölü olan her şey ortadan kaybolur.

Battaniyeye sarınarak bağdaş kurmuş ve yüzüm kiliseye dönük olarak tabutun üstünde oturuyorum. Kımıldayınca tabut gıcırdıyor, altındaki kumlar çatırdıyor.

Arkamda, toprağın üstüne bir iki defa bir şeyler çarptı. Sonra, yanıma bir tuğla parçası düştü. Önce korktum, ama sonra bunları Valyok ve arkadaşlarının duvarın arkasından fırlattıklarını anladım. Beni ürkütmek istiyorlardı, ama tersine, yanımda insanların bulunduğunu anlayınca kendimi daha iyi hissettim.

Annemi düşünmekten kendimi alamıyorum. Bir gün sigara içmeye çalışırken beni suçüstü yakalayıp, dövmeye başlamıştı.

“Bana dokunma!” demiştim ona. “Zaten çok kötüyüm, midem de bulanıyor.”

Dayaktan sonra cezalı olarak ocağın arkasında oturmuştum.

Annem, nineme:

“Katı yürekli bir çocuk. Kimseyi sevmiyor,” demişti.

Bu sözleri duymak beni incitmişti. Annem beni cezalandırırken, ona acıyordum. Çünkü zor bir duruma düşüyordu. Cezaları çoğunlukla adil değildi ve işlediğim suça uygun düşmüyordu.

Hem genel olarak hayatta insanı inciten ne çok şey var! İşte, şu duvarın arkasındaki insanlar; mezarlıkta tek başıma korktuğumu pekâlâ biliyorlar, ama yine de beni daha fazla korkutmak istiyorlar. Niye?

İçimden onlara, “Cehenneme kadar yolunuz var!” diye bağırmak geçiyor.

Ama bu tehlikeliydi. Kim bilir şeytan buna ne derdi? Herhalde yakınlarda bir yerdedir.

Kumlara karışmış ince mika parçacıkları, ay ışığında donuk donuk parlıyordu. Bu bana Oka Nehri'nde, bir salın üzerine uzanıp, suyu seyrettiğim günü anımsattı. Aniden neredeyse burnumun dibinde bir balık su yüzüne çıkmış ve yan dönmüştü. Bu haliyle bir insan yanağına benziyordu. Kuş gözünü andıran yuvarlak gözüyle bana bir bakış fırlatmış ve tekrar suya dalmış, düşen bir akçaağaç yaprağı gibi titreşerek suyun derinliklerine gömülmüştü.

Hafızam, yaşamımda başımdan geçen türlü olayları yeniden canlandırarak, daha büyük bir gayretle çalışıyor, adeta inatla korkunç şeyler kurgulayan hayal gücüne karşı kendini savunuyordu.

İşte, sert ayaklarını kumlara vurarak bir kirpi yerde yuvarlanıyor. Bana tıpkı bir kirpi gibi, küçük ve tüylü olan ev cinini anımsatıyor.

Aklıma ninemin, ocağın önüne çömelerek şu sözleri söyleyip durması geliyor:

"Evin tatlı efendisi, hamamböceklerini yok et!"

Uzakta, göremediğim şehrin üstünde gün ağarıyor. Sabah serinliği yanaklarımı ısırıyor, uykusuzluktan gözlerim kararıyor. Bir yumak gibi tortop olarak battaniyeyi başımın üstüne çektim. Ne olacaksa olsun artık!

Beni ninem uyandırdı. Yanımda ayakta duruyor ve battaniyeyi çekip alırken:

"Ayağa kalk!" diyordu. "Soğuktan donmadın ya? Nasıl, korktun mu?"

"Korktum, ama bundan kimseye bahsetme, hele çocuklara hiç söyleme!"

Ninem şaşırarak:

"Niye söylemeyeyim? Korkacak bir şey yoksa, övünecek bir şey de kalmaz!" dedi.

Eve gittik. Yolda bana şefkat dolu bir tavırla:

“Her şeyi kendin deneyip öğrenmelisin canım yavrum,” diyordu. “Kendin öğrenmezsen, sana kimse öğretmez!”

Akşama doğru sokağın kahramanı olmuştum. Herkes bana:

“Gerçekten korkmadın mı?” diye soruyordu.

“Korkunçtu,” dediğim zaman ise başlarını sallayarak:

“Hah, işte gördün mü!” diye haykırıyorlardı.

Bakkal kadına gelince, yüksek sesle ve inanmış bir tavırla ifade etti:

“Kalinin’in mezarından kalkıp dolaştığını uydurmuşlar demek ki. Öyle olsaydı, çocuk korkacak zamanı bile bulamazdı. İhtiyar, onu mezarlıktan fırlatır, kim bilir nereye atıverirdi!”

Ludmila şefkat dolu bir hayranlıkla bana bakıyordu. Hatta, anlaşılan dedem de benden memnundu, durmadan kıs kıs gülüyordu. Sadece Çurka somurtarak:

“Onun için kolay,” diyordu. “Ninesi bir cadı!”

III

Kardeşim Kolya, sabah kızıllığında küçük bir yıldız gibi kimseye sezdirmeden sönüverdi. Ninem, Kolya ve ben, küçük bir odunlukta, paçavralarla kaplı bir odun yığını üstünde uyuyorduk. Yanı başımızda, aralıklı çatlak bir tahta perde ile ayrılmış, ev sahiplerimizin tavuk kümesi vardı. Akşamları, uykuya dalan karnı tok tavukların silkinişlerini, gıdaklamalarını duyardık. Sabahları ise altın renkli, gür sesli bir tavuk bizi uyandırırdı.

Ninem, uykudan kalkarken:

“Hay sesi kısılasıca!” diye homurdanırdı.

Ben bir daha uyumaz, odunluğun tahta aralıkları arasından sızarak yatağıma vuran güneş ışınlarını izlerdim. Bu ışınların arasında gümüşi tozlar dans ediyor ve bu küçük tozlar, adeta peri masallarındaki sözcükleri anımsatıyor. Odunların arasından farelerin tıkırtısı duyuluyor, kanatları siyah benekli kırmızı böcekler etrafta koşuşuyordu.

Bazen tavuk pisliğinin kokusundan kurtulmak için odunluktan dışarı fırlayıp dama çıkar ve oradan komşu evdeki yüzü gözü şişmiş, kocaman insanların uyanışını izlerdim.

İşte, yüzü gülmeyen bir sarhoş olan Fermanov’un uzun saçlı başı pencereden dışarı uzandı. Şiş gözlerinin küçücük aralıklarından güneşe bakıyor ve bir yaban domuzu gibi bağırıyor. Sonra dedem koşarak avluya çıkıyor, iki eliyle kızılımsı saçlarını düzeltiyor ve banyoda soğuk suyla yıkanmak için acele ediyor. Ev sahibinin sivri burunlu, yüzü çil içinde, çenesi düşük bir kadın olan aşçısı guguk kuşuna benziyor. Yaşlı, besili bir güvercine benzeyen ev sahibi ve diğer bütün insanlar bana kuşları, hayvanları ve canavarları hatırlatıyor.

Sabah öyle güzel ve aydınlık ki... Ama ben kendimi biraz hüzünlü hissediyorum. İçimden kimselerin olmadığı tarlalara gitmek geliyor. İnsanların her zamanki gibi bu berrak günü de lekeleyeceklerini artık biliyorum.

Bir gün damda yatarken ninem beni çağırdı ve başıyla kendi yatağını işaret ederek, alçak sesle:

“Kolya öldü,” dedi.

Çocukcağız, al basmalı yastıktan kaymış, keçenin[2] üstünde yatıyordu. Mosmor ve çırılçıplaktı. Gömleği, kabarık karnını ve yaralarla kaplı eğri büğrü küçük bacaklarını açıkta bırakarak boynuna doğru kaymıştı. Elleri, sanki doğrulup ayağa kalkmak istiyormuş gibi, belinin arkasına konmuştu. Başı, hafifçe yana kaymıştı.

Ninem saçlarını tararken:

“Tanrıya şükürler olsun, kurtuldu,” dedi. “Bu sakat haliyle nasıl yaşardı?”

Dedem dans eder gibi ayaklarını yere vurarak içeri girdi. Özenle çocuğun kapalı gözlerine parmağıyla dokundu.

Ninem kızarak:

“Ellerini yıkamadan niye dokunuyorsun?” diye çıkıştı.

Dedem homurdanmaya başladı:

“İşte, dünyaya geldi, yaşadı, yedi ve kimseye bir yararı dokunmadan...”

Ninem:

“Kendine gel!” diye sözünü kesti.

Dedem, anlamsız bir bakışla nineme şöyle bir baktıktan sonra:

“Onun cenazesini kaldırmak için param yok, sen nasıl istersen öyle yap!” diyerek avluya çıktı.

“Tanrı cezanı versin, aksi herif!”

Dışarı çıktım, akşama kadar eve dönmedim.

Kolya’yı ertesi sabah toprağa verdiler. Kiliseye gitmedim. Ayin devam ettiği sürece, annemin açılan mezarı başında köpeğim ve Yazyov’un babasıyla birlikte oturdum. Yazyov’un babası, mezarı çok ucuza açmıştı. Karşıma geçip, sürekli bununla övündü durdu.

“Tanıdık olduğunuz için yaptım, yoksa bir ruble alırdım.”

Ağır bir kokunun yayıldığı sarı çukura göz atarken, yan tarafında siyah ve nemli birtakım tahtalar gördüm. En küçük bir hareketimle bile mezarın çevresindeki kum tepeciklerinden kum taneleri dökülüyor, yanlarında kırışıklıklar bırakarak, ince uzun sicim halinde mezarın dibine doğru akıp gidiyordu.

Yazyov’un babası bir nefes çekerek:

“Yaramazlık yapma!” dedi.

Ninem, kollarında taşıdığı küçük beyaz tabutu getirdi. “Pis mujik” çukura atladı. Tabutu alıp kara tahtaların yanına yerleştirdi. Sonra mezardan fırlayarak ayakları ve küreğiyle kumları çukura itmeye başladı. Piposu, bir buhardan gibi tütüyordu. Dedemle ninem sessizce ona yardım ediyorlardı. Ne bir papaz ne de dilenciler vardı. Bir sürü haç yığını arasında sadece dört kişiydik.

Ninem, bekçiye parasını verirken serzenişte bulunarak:

“Varvara’nın ruhunu rahatsız ettin,” dedi.

“Başka türlü nasıl yapacaktım ki? Bu toprağı bile başkasının mezarından alıp getirdim. Neyse, önemi yok bunun.”

Ninem, mezarın önünde yere kadar eğildi, feryatlar kopararak, hıçkırıklarla ağladı ve yürüdü. Dedem de, gözlerini kasketinin siperi altında gizleyerek, yıpranmış ceketinin eteğini çekip düzelterek onun peşinden yürüdü. Aniden:

“Sürülmemiş toprağa buğday taneleri ekmişler,” diyerek, tarla kargası gibi hızlı adımlarla öne geçti.

Nineme:

“Nesi var onun?” diye sordum.

“Tanrı yardımcısı olsun! Kendine göre bazı fikirleri var.”

Hava sıcaktı. Ninem ağır adımlarla yürüyordu. Ayakları sıcak kumlara batıp çıkıyor, ter içinde kalmış yüzünü mendiliyle silmek için sık sık

duraklıyordu.

Tüm kuvvetimi toplayarak sordum:

“Mezarın içindeki kara şeyler annemin tabutu muydu?”

Ninem kızgınlıkla:

“Evet,” dedi. “Hep o akılsız itin yüzünden. Daha bir yıl olmadı öleli, ama Varya çürüyüp gitmiş bile! Kum hep öyle olur, suyu çeker. Killi toprak olsaydı, daha iyi olurdu.”

“Herkes çürür mü?”

“Evet, herkes çürür. Azizler dışında!”

“Sen çürümeyeceksin demek ki!”

Ninem durdu, başımdaki kasketi düzeltti ve ciddi bir tavırla:

“Böyle şeyler düşünme, boşuna kafanı yorma. Anladın mı?” diye bana öğüt verdi.

Ama ben kendi kendime düşünüyordum: “Ölüm ne kadar üzücü ve iğrenç bir şey, ne kötü!”

Kendimi çok kötü hissediyordum.

Eve geldiğimizde, dedem semaveri hazırlamış, sofrayı kurmuştu.

“Çay içelim, hava sıcak!” dedi. “Ben kendi çayımı demleyip hepinize ikram edeceğim!”

Ninemin yanına gelip omzunu okşadı.

“Ne diyorsun ana?”

Ninem elini sallayarak:

“Ne diyeyim ki!” dedi.

“İşte böyle. Tanrı bize öfkelendi, her gün bir parçamızı alıp götürüyor. Keşke, bir elin parmakları gibi, aileler de birbirine kenetlenerek yaşasalar.”

Uzun zamandır böyle tatlı ve barışçı bir şekilde konuşmamıştı. Onu dinliyor, ihtiyarın üzüntümü dağıtmasını, sarı çukuru ve yanındaki kara, nemli tahta parçacıklarını unutmama yardımcı olmasını bekliyordum.

Ama ninem şiddetle onun sözünü kesti:

“Yeter artık baba! Ömrüm boyunca bu sözleri söyleyip durdun, ama kimin işine yaradı? Pasın, demiri aşındırması gibi, sen de ömrün boyunca bizi yiyip bitirdin!”

Dedem nineme şöyle bir baktı ve sustu.

Akşam kapının önünde sabahleyin gördüklerimi iç sıkıntısıyla Ludmila’ya anlattım, ama bu anlattıklarım onun üzerinde hissedilir bir etki yapmadı.

“Öksüz olmak daha iyi. Annemle babam ölseydi, kız kardeşimi ağabeyime bırakır, tüm yaşamımı geçirmek için bir manastıra kapanırdım. Başka nereye gidebilirim ki? Evlenmeye uygun değilim, topalım ve çalışamam. Üstelik doğacak çocuklarım da topal olur.”

Sokağımızın bütün kadınları gibi mantığa uygun konuşuyordu. Galiba o akşamdan sonra ona ilgim azaldı. Zaten yaşantım gereği kız arkadaşımla daha az karşılaşır oldum.

Kardeşimin ölümünden birkaç gün sonra dedem:

“Bu akşam erken yat. Seni şafak sökerken uyandıracağım. Ormana odun kesmeye gideceğiz,” dedi.

Ninem:

“Ben de ot toplarım,” dedi.

Çam ve akağaçlardan oluşan orman, köyden üç verst ötede, bir bataklığın üstündeydi. Çalı çırpısı, kurumuş ağaçları çok bol olan bu orman, bir yandan Oka Irmağı’na,[3] öte yandan Moskova şase yoluna kadar uzanıyor, hatta bu yolu da aşıyordu. Bunun dalgalı doruğunun üzerinde, “Saviyolov yelesi” denen sık bir çam ormanı siyah bir çadır gibi yükseliyordu.

Bu görkemli servet Kont Şuvalov’a aitti ve çok kötü muhafaza edilmişti. Kunavino halkı buraya kendi malları gözüyle bakıyor, kuru dalları topluyor,

kurumuş ağaçları ve fırsat buldukça taze ağaçları kesmekten hiç çekinmiyorlardı. Sonbaharda, bellerinde ipler ve baltalarla donanmış yüzlerce insan, kışlık odunlarını sağlamak için ormana doluşurlardı.

İşte, üçümüz, yağan çiyle gümüşi bir renge bürünen yeşil kırlarda şafak sökerken ilerliyoruz. Solumuzda, Oka'nın ardında, Diyatlov dağlarının kızıl yamaçlarına ve beyaz Nijniy Novgorod üstünden yeşil bahçelerin tümseklerine, kiliselerin altın yaldızlı kubbelerine tembel Rus güneşi yavaş yavaş doğuyor. Sakin bir rüzgâr, sessiz ve bulanık Oka'dan uyuşuk uyuşuk esiyor, çiyin ağırlaştırdığı altın renkli düğün çiçekleri sallanıyor, leylak rengi çan çiçekleri sessizce yere eğiliyor, rengârenk karakaş otları verimsiz çimenlerin arasından dışarı fırlıyor, "akşamsefası" al renkli yıldızlarını açıyor.

Orman, bizi karşılamak için karanlık bir ordu halinde ilerliyor, kanatlı çamlar büyük kuşları, akağaçlar genç kızları anımsatıyor, bataklığın ekşi kokusu tarlalara yayılıyor. Köpeğim pembe dilini sarkıtarak yanımda yürüyor; duraklıyor, havayı kokluyor, şaşkın şaşkın tilki başını sallıyor.

Sırtına ninemin kısa kürkünü geçirmiş, başında sipersiz kasketiyle dedem gözlerini kısıyor, bir şeye gülümsüyor, ince bacaklarıyla bir hırsız gibi sakınarak adımlarını atıyor. Ninem, mavi bluzu, siyah eteği ve başında beyaz örtüsüyle öylesine hızlı yürüyor ki, ona yetişmekte zorlanıyorum.

Ormana yaklaştıkça dedemin coşkusu büyüyor. Havayı yavaş yavaş içine çekerek, öksürerek, önce kesik kesik, anlaşılmaz bir şekilde, sonra adeta sarhoş olmuş gibi neşeli ve güzel konuşuyor.

"Ormanlar Tanrı'nın bahçeleridir. Onları kimse dikmemiştir. Ormanları Tanrı'nın ağzından çıkan kutsal rüzgârın soluğu yaratmıştır. Bir zamanlar Jiguli'de, halatla gemileri çekerken... Ah, Aleksey benim görüp geçirdiklerimi yaşamak herhalde sana nasip olmayacak! Oka Nehri boyunca ormanlar Kasimov'dan Murom'a kadar uzanır. Volga'nın ötesindeki ormanlar ise Ural dağlarına varır. Öyle uçsuz bucaksız ve büyülüdür ki..."

Ninem yan gözle ona bakarken bana göz kırpıyor; ayağı bir tümseğe takılıp sendeleyen dedemin ağzından hafızamda iyice yer eden kısa kısa sözcükler dökülüyordu:

“Saratov’dan Makari panayırına yağ yüklü bir gemiyi götürme işini üstlenmiştik. Başımızda kâhya olarak Pureh’li Krillo adında bir adam, işçibaşı olarak da Kasimov’lu Asaf isminde bir Tatar vardı.

“Jiguli’ye gelince öyle bir rüzgâr koptu ki, hepimiz yorgunluktan yalpalamaya başladık ve çorba pişirmek üzere kıyıya çıktık. Mayıs ayıydı. Volga, önümüzde bir deniz gibi uzanıyor, dalgalar sürüler halinde birbirini kovalıyor, sanki binlerce kuğu Hazar Denizi’ne akıyordu. İlkbaharla yeşillenen Jiguli dağları gökyüzüne doğru yükseliyor. Gökyüzünde beyaz bulutlar dolaşıyor ve güneş, altın renkli ışınlarını yeryüzüne akıtıyor. Dinlenirken etrafımızı büyük bir hayranlıkla seyrediyoruz. Herkesin yüreği yumuşuyor. Irmakta hava soğuk, kıyıda ise ılık ve mis gibi. Akşama doğru oldukça sert, yaşını başını almış bir adam olan Kirillo ayağa kalktı, şapkasını çıkardı ve ‘Hey çocuklar!’ dedi. ‘Artık ben sizin ne amiriniz ne de uşağınızım. Yola kendiniz devam edin. Ben ormana çekileceğim.’ Herkes şaşırarak irkildi. Ne olacaktı? Başımızda biri olmadan nasıl devam edecek, patronun karşısına nasıl çıkacaktık? Gerçi Volga Nehri üzerinde olduğumuzu biliyorduk, ama insanın düz yolda bile yolunu kaybetmesi mümkündü. Halkın gözü dönmüş bir canavardan ne farkı var? O kime acır ki? Korkuya kapıldık; ama o sözünden dönmüyordu. ‘Bu şekilde, size çobanlık yaparak yaşamak istemiyorum artık. Ormana gideceğim!’ Bazılarımız onu dövüp, bağlamaya niyetlendi. Biraz etraflıca düşünenler ise, ‘Durun bakalım!’ diye bağırıyordu. Sonra Tatar Asaf da, ‘Ben de gidiyorum!’ deyince iyice belaya çattık. Patron ona iki yol parasını ödememişti. Üçüncü yolun yarısını geçmiştik. O zaman için bu büyük bir paraydı! Gece olana kadar bağırıp çağırdık, gece aramızdan yedi kişi çekti gitti ve kala kala on dört ya da on altı kişi kaldık. İşte böyledir orman!”

“O gidenler haydut mu oldular?”

“Belki haydut, belki de keşiş olmuşlardır. O devirde bu ikisini birbirinden ayırt etmek pek kolay değildi.”

Ninem haç çıkardı.

“Kutsal Meryem Ana! Biraz düşünüp de, şu insanlara acımamak mümkün mü...”

“Herkese akıl fikir verilmiştir. Yeter ki şeytana kapılma!”

Bataklığın içindeki tümseklerin ve cılız çam ağaçlarının arasındaki ıslak bir patikadan ormana giriyoruz. Bence Pureh'li Kirillo gibi sonsuza kadar ormanlarda yaşamak çok güzel bir şey! Ormanda çenesi düşük insanlar, kavga, dövüş, sarhoşluk yok. Orada dedemin insanı tiksindiren pintiliği, annemin kumlu mezarı, kısacası bir taş ağırlığıyla beni ağır bir kasvet duygusuna boğan her şey unutulur.

Kuru bir yere gelince ninem:

“Haydi oturup bir şeyler atıştıralım!” dedi.

Sepetinden çavdar ekmeği, yeşil soğan, salatalık, tuz ve bir beze sarılı lor peyniri çıkardı. Dedem bütün bunlara mahçup bir ifadeyle bakıyor ve göz kırpıyor.

“Ben yiyecek bir şey getirmedim.”

“Bu herkese yeter.”

Uzun bir çamın bakır renkli gövdesine yaslanıp oturuyoruz. Havada reçine kokusu var. Kırlardan sakin bir rüzgâr esiyor, atkuyrukları sallanıyor. Ninem esmer eliyle otları koparıyor, bana kılıç otunun, avrat otunun, sinir otunun şifa verici özelliklerinden ve eğreltiotu gibi otların gizli gücünden söz ediyor.

Dedem ölü dalları kesiyor. Ben de kesilenleri bir araya getirmek zorundayım, ama dedeme sezdirmeden ninemin peşinden ormanın en sık yerine dalıyorum. Ninem güçlü ağaç gövdeleri arasında süzülüyor ve sanki suya dalar gibi, çam iğneleri serpilmiş toprağa doğru sürekli eğiliyor, yürürken kendi kendine konuşuyor:

“Gök mantarları erken çıkmış! Bu yıl mantar az olacak demek ki. Sen yoksulları pek düşünmüyorsun Tanrım. Oysa yoksul için mantar, leziz bir yemektir.”

Ninemin beni fark etmemesine çalışarak, hiç ses çıkarmadan büyük bir dikkatle yürüyorum. Onun, Tanrı, otlar ve kurbağalarla yaptığı sohbete engel olmak istemiyorum.

Ama beni görüyor:

“Dedenin yanından kaçtın değil mi?”

Ve desenli bir kaftan giymiş kara toprağı selamlayarak, insanlara hiddetlenen Tanrı’nın nasıl bütün dünyayı sular altında bıraktığını ve tüm canlıları nasıl boğduğunu anlatıyor.

“Ama kutsal Meryem Ana bütün tohumları önceden sepetine koyup saklamış. Sonra güneşe yalvarmış; ‘Dünyayı bir ucundan diğer ucuna kadar kurut. Bunun için insanlar sana methiyeler düzecek!’ Güneş, dünyayı kurutmuş, Meryem Ana da sakladığı tohumları ekmiş. Tanrı bir de bakmış dünya yine canlı varlıklarla, otlarla, hayvanlar ve insanlarla dolu. ‘Benim emrime karşı gelen kim?’ diye sormuş. Meryem Ana, suçunu itiraf ederek tövbe etmiş. Zaten dünyayı böyle boş gördüğü için üzülen Tanrı, ona, ‘İyi yapmışsın!’ demiş.”

Hikâyeden hoşlanıyorum, ama hayretler içinde, çok ciddi bir tavırla soruyorum:

“Gerçekten öyle mi olmuş? Oysa Meryem Ana, tufandan çok sonra doğmuş.”

Şaşırma sırası şimdi ninemdeydi.

“Bunu sana kim söyledi?”

“Okuldaki kitaplarda yazılı.”

“Sen boş ver, unut bu kitapların hepsini. O kitaplar hep yalan söyler,” diye bana öğüt veriyor ve sonra sessizce, neşeyle gülüyor.

“Uydurmuşlar budalalar! Tanrı varmış da, annesi yokmuş. Şu işe bak! Tanrı’yı kim doğurmuş peki?”

“Bilmiyorum.”

“Ne güzel. Bilmiyorumu da öğrenmişsin.”

“Papazın söylediğine göre, Meryem Ana, Yovakim ve Anna’dan dünyaya gelmiş.”

“O zaman Meryem Ana, Mariya Yakimovna oluyor öyleyse?” Ninem artık öfkelenmeye başlıyor. Karşıma dikilip sert bir tavırla dik dik

gözlerimin içine bakıyor.

“Bu tür şeyler düşünecek olursan, sana bir şaplak indiririm!”

Ama arkasından hemen anlatmaya koyuluyor:

“Meryem Ana, her zaman her şeyden önce vardı. Tanrı, ondan sonra doğdu ve sonra...”

“Ya İsa?”

Ninem mahçup mahçup gözlerini kapayarak susuyor:

“Sahi, İsa, evet, evet!” diye homurdanıyor.

Onu yendiğimi, kutsal sırlarla zihnini karıştırdığımı görüyorum ve bu beni üzüyor. Ormanın derinliklerine, güneşin altın renkli ışınlarıyla kesikler içinde bıraktığı morumsu sis tabakasına doğru ilerliyoruz. Ormanın insana ferahlık duygusu veren ılıklığı içinde, hayal gücünü canlandıran hülyalı, kendine has bir gürültü, sessizce soluk alıyor. Munta kuşları gıcırtılı sesler çıkarıyor, tarla kuşları çın çın ötüyor, guguk kuşu gülüyor, sarı asma ıslık çalıyor, ispinozun kıskanç şarkısı duyuluyor, tuhaf bir kuş olan arı kuşu hüzünlü bir şarkı söylüyor. Zümrüt renkli kurbağalar ayaklarımızın dibinde zıplıyor. Çam ağaçlarının kökleri arasında uzanmış bir kara yılan altın renkli başını kaldırmış, onların yolunu bekliyor. Bir sincap tıkırdıyor, çam ağacının dalları arasından tüylü kuyruğu bir görünüp bir kayboluyor. İnsan burada akla hayale gelmeyecek kadar çok şey görüyor, ama hep daha fazlasını görmek, daha da uzaklara gitmek istiyor.

Çam gövdeleri arasından saydam, adeta havadan yapılmış gibi hafif, devasa insanların siluetleri görünüyor ve bu yeşil yoğunluğun içinde gözden yitiyor. Gümüşi, mavi gökyüzü bu yoğunluğun arasından sızıyor. Ayaklarımın altında, yosun; yabani kırmızı mersin ve frenküzümlerinin kuru lifleriyle işlenmiş şatafatlı bir halı gibi uzanıyor. Otların arasında böğürtlenler, kan damlaları gibi parıldıyor, mantarların keskin kokusu insanı heyecanlandırıyor.

Ninem içini çekerek dua ediyor:

“Kutsal Meryem Ana! Yeryüzünün berrak ışığı!”

Ormanda ninem sanki oranın sahibiymiş, etraftaki her şeyin akrabasıymış gibi davranıyor. Bir dişi ayı edasıyla yürüyor, her şeyi görüyor, her şeyi övüyor ve her şeye şükrediyor. Adeta vücudundan ormana bir sıcaklık yayılıyor. En çok ninemin çiğnediği yosunların o bastıktan sonra doğrulup kalkışını seyretmekten hoşlanıyorum.

Yürürken düşünüyorum; haydut olmak, pintileri ve zenginleri soymak, yağmaladıklarını fakirlere vermek güzel bir şey! Bırakalım herkes tok ve neşeli olsun! Kimse birbirini kıskanmasın, insanlar kuduz köpekler gibi dolaşmasın! Sonra, ninemin Tanrısı'na ve Meryem Ana'sına kadar ulaşıp, onlara, insanların ne kadar kötü yaşadıklarını, ne kadar tatsız ve üzücü biçimde birbirlerini pis kumların içine gömdüklerini, yani bütün gerçeği anlatmak da güzel olurdu. Yeryüzünde üzücü, aslında olmaması gereken birçok şey olduğunu da anlatırdım. Meryem Ana bana inanırsa, her şeyi başka türlü ve daha güzel bir biçimde yaratmam için bana akıl bağışlamasını, nasıl daha iyi yaşanacağını araştırmam içinse insanların bana güvenip, beni dinlemelerini sağlamasını isterdim. Yaşımın küçük olması da önemli değildi. Bilgeler, akıllı insanlar onun sözünü dinledikleri zaman Hz. İsa benden sadece bir yaş büyükmüş!

Derin düşüncelere dalıp gittiğim bir gün derin bir çukura yuvarlanmıştım. Bir dal kalçamı kesip yarmış, ensem sıyrılmıştı. Çukurun dibinde, soğuk ve reçine gibi yapış yapış bir çamurun içinde oturuyor, büyük bir utançla bu çukurdan tek başıma çıkamayacağımı hissediyordum. Çığlık atarak ninemi ürkütmek ise yakışık almazdı, ama yine de ona seslendim.

Heyecanla beni çukurdan çekip çıkardı. Haç çıkararak:

“Şükürler olsun!” dedi. “Neyse ki boş bir hayvan iniymiş. Ya sahibi içinde olsaydı?”

Gülerken ağlamaya başladı. Sonra beni dereye götürdü, elimi, yüzümü yıkadı, acımı yatıştıracak bazı yapraklar yapıştırdıktan sonra gömleğiyle yaralarımı sardı, sonra demiryolu kulübesine taşıdı. Çünkü eve kadar gidemedim. Gücüm iyice azalmıştı.

Sonra, neredeyse her gün nineme yalvarmaya başladım:

“Ne olursun, haydi, ormana gidelim!”

O da büyük bir hevesle kabul ediyordu. Böylece bütün yazı, sonbaharın son günlerine kadar ot, çilek, mantar, fındık toplayarak geçirdik. Topladıklarımızı ninem satıyor, parasıyla geçiniyorduk.

Onun ekmeğine hiç tenezzül etmediğimiz halde dedem dişlerini gıcırdatarak:

“Asalaklar!” diye homurdanıyordu.

Orman bende bir iç huzuru ve ferahlık hissi uyandırmıştı. Bu duyguyla bütün üzüntülerim yok oluyor, tatsız şeyleri unutuyordum. Aynı zamanda bende kendine has bir uyanıklık duygusu da gelişti. İşitme ve görme duyularım keskinleşiyor, belleğim daha hassaslaşıyor, izlenim haznem derinleşiyordu. Ve ninem her geçen gün beni daha fazla şaşırtıyordu. Onu diğer insanlardan yüksek bir varlık, dünyanın en iyi kalpli ve en bilge insanı olarak görmeye alışıktım. O da durmaksızın bu inancımı pekiştiriyordu.

Bir akşam, akmantar toplamış eve dönüyorduk. Ormanın kenarına ulaştığımızda ninem dinlenmek için yere çömeldi. Ben de biraz daha mantar bulmak düşüncesiyle ağaçların arasında gezinmeye çıktım.

Aniden ninemin sesini duydum, bir de baktım ki, ninem patikanın kenarına oturmuş, sakince mantarların köklerini kesiyor. Yanında da dili sarkmış boz renkli bir köpek duruyor. Ninem:

“Haydi, çekil git buradan. Tanrıya emanet ol!” diyordu.

Bundan bir süre önce Valyok, köpeğimi zehirlemişti. Bu yeni köpeği sahiplenmek arzusu geçti içimden. Hemen patikaya fırladım. Köpek garip bir şekilde sırtını kamburlaştırdı. Boynunu kımıldatmadan, aç gözlerinin yeşil bakışları beni süzdü ve kuyruğunu kısarak sıçrayıp ormana daldı. Duruşu hiç de köpeğe benzemiyordu. Islık çalınca, vahşice çalıların arasından fırladı. Ninem gülümseyerek:

“Gördün mü?” diye sordu. “Başlangıçta ben de yanıldım. Onun bir köpek olduğunu düşündüm, ama bir baktım ki, dişleri kurt dişi, boynu da kurt boynu. Ürktüm ve ‘Eğer kurtsan, git buradan!’ dedim. Neyse ki kurtlar yazın uysal olup, boyun eğiyorlar!”

Ninemin ormanda yolunu şaşırıp dolaştığı hiç olmazdı. Yanılmadan evin yolunu kestirirdi. Otların kokusundan hangi mantarın nerede bulunması

gerektiğini bilir ve sık sık beni sınava tabi tutardı.

“Kızıl mantar hangi ağacı sever? Yenilecek mantarı, zehirli mantardan nasıl ayırt edersin? Hangi mantar, eğreltiotunu sever?”

Ağaçların kabukları üzerindeki gözle zor seçilir sıyrıklardan sincapların yaşadığı o-yukları bulur, bana gösterirdi. Ben de ağaca tırmanır, hayvanın kış için depoladığı fındıkları seçip alarak yuvasını boşaltırdım. Bazen bir yuvada on funta yakın fındık bulurdum.

Bir gün, bu işle uğraşırken avcının biri vücudumun sağ tarafına yirmi yedi saçma saplamıştı. Bu saçmalardan on birini ninem iğneyle çıkarmıştı. Geri kalanlar ise uzun yıllar derimin içinde kaldı ve sonra yavaş yavaş çıktı.

Acıya dayanışım ninemin hoşuna gidiyordu.

“Aferin!” diye beni övüyordu. “Acıya dayanırsan çok şey öğrenirsin!”

Mantar ve fındık satışından biraz parası birikirse, “gizli sadaka” olarak pencere önlerine dağıtırdı. Ama pazar günleri bile yırtık pırtık, yamalı giysilerle dolaşırdı.

Dedem:

“Bir dilenciden beter halde dolaşıyorsun ortalıkta. Beni rezil ediyorsun,” diye homurdanırdı.

“Sana ne? Ben senin kızın değilim, gelinlik çağda hiç değilim.”

Tartışmaları gün geçtikçe sıklaşıyordu.

Dedem küskün bir tavırla bağırırdı:

“Başkalarından daha fazla günahkâr değilim, ama herkesten çok ceza çekiyorum.”

Ninem ona takılırdı.

“Şeytanlar kimin ne olduğunu iyi bilir.”

Baş başa kaldığımızda bana:

“Benim ihtiyar, şeytanlardan korkuyor,” derdi. “Bak, bu korku yüzünden nasıl hızla ihtiyarlıyor. Ah, zavallı adam!”

Yaz boyunca epey dinçleşmiş, yaşıtlarımın yaşantısına ve Ludmila’ya ilgimi kaybederek ormanda yabanileşmiştim. Şimdi Ludmila bana can sıkıcı ve bilgiç görünüyordu.

Bir gün dedem şehirden sırılsıklam bir halde döndü. –Mevsim sonbahardı, yağmur yağıyordu– Eşikte bir serçe gibi silkindi ve görkemli bir tavırla:

“Eh, küçük haylaz, yarın işe başlıyorsun!” dedi.

Ninem kızararak:

“Yine nereye?” diye sordu.

“Kız kardeşin Matriyona’nın, daha doğrusu oğlunun yanına.”

“Ah, baba, bu hiç iyi bir fikir değil.”

“Sus ahmak kadın! Belki de onu ressam olarak yetiştirirler.”

Ninem sessizce başını eğdi.

Akşam Ludmila’ya şehre gidip, orada yaşayacağımı söyledim.

Dalgın dalgın:

“Yakında beni de oraya götürecekler” haberini verdi. “Babam bacağımın kesilmesini istiyor. Bacaklarım olmazsa sağlığım düzelirmiş.”

Yaz boyunca zayıflamıştı. Yüzünün derisi mavimsi bir renk almış, gözleri büyümüştü.

“Korkuyor musun?” diye sordum.

Boğuk bir sesle ağlayarak:

“Korkuyorum,” dedi.

Onu teselli edecek bir şey söyleyemiyordum, çünkü ben de şehir yaşantısından korkuyordum. Uzun süre kederli bir sessizlik içinde birbirimize sokularak oturduk.

Yaz olsaydı ninemi kandırır, küçük bir kızken yaptığı gibi dilenirdik. Ludmila’yı da yanımıza alabilirdik; onu küçük bir arabayla gezdirirdim.

Ama mevsim sonbahardı. Sokaklarda nemli bir rüzgâr esiyordu. Gökyüzünü uçsuz bucaksız bulutlar sarmıştı. Toprak büzülmüş, kirli ve mutsuz bir hale bürünmüştü.

IV

İşte, yeniden şehirdeyim. Tabuta benzeyen, iki katlı, beyaz, içinde bir yığın insanın yaşadığı bir evdeyim. Ev yeniydi, ama aniden zenginleşerek, fazlaca yemek yiyip, yağ bağlayan bir dilenci gibi şişkindi. Yan tarafı sokağa bakıyor, her katında sekiz pencere, evin cephesi olması gereken tarafta ise dörder pencere var. Alt katın pencereleri dar bir geçide ve avluya bakıyor. Üst katın pencereleri ise bir çitin üzerinden, çamaşırcı kadının küçük evine ve çamurlu bir hendeğe açılıyor.

Burada benim anladığım anlamda sokaklar yoktu. Evin önünde iki yerinden dar setlerle kesilmiş bir hendek uzanıyor. Hendeğin sol tarafı mahpusların bulunduğu bir hapishaneye dayanıyor. Avluların çöpleri bu hendeğe atılıyor ve dibinde koyu yeşil bir çamur birikintisi oluşmuş. Sağda, hendeğin sonunda çamurlu, ekşi ekşi kokan Zvezdin havuzu var. Hendeğin ortası tam evin karşısına düşüyor, yarısı süprüntü ile örtülü ve üstünde ısırganotları, dulavrat otları, kuzukulakları bitmiş. Diğer yarısını ise papaz Doridemont Pokrovski bahçe haline getirmiş ve buraya yeşil boyalı ince tahtalardan bir çardak kurmuş. Çardağa taş atınca, ince tahtalar çatırtıyla kırılırdı.

Mahalle haddinden fazla sıkıcı ve son derece pisti. Sonbahar insafsızca, bu süprüntü dolu killi toprağı çirkinleştirmiş, insanın ayaklarına sımsıkı yapışan kızıl renkli bir katrana çevirmişti. Ömrümde bu kadar küçük bir alanda bu kadar çok pisliği bir arada görmemiştim. Kırların, ormanların temizliğine alıştıktan sonra, şehrin bu köşesi yüreğime kasvet vermişti.

Hendeğin ardında gri, köhne duvarlar uzanıyor. Uzakta, bunların arasında, mağazada çırak olarak çalıştığım sıralarda, kışın oturduğum boz renkli küçük evi görüyorum. Bu evin yakın oluşu sıkıntımı iyice büyütüyor. Niye yeniden bu sokakta yaşamak zorundaydım?

Patronumu tanıyorum. Gülünç ve cıvıltılı bir sesle:

“Andrey baba, Andrey baba!” diyen kardeşiyle beraber anneme misafirliğe gelirdi.

İkisi de eskisi gibiydi. Büyüğü gaga burunlu, uzun saçlı, sevimli ve iyi kalpli biri gibi görünüyor. Küçüğü Victor’un at suratı ve çilleri öylece

kalmış. Ninemin kız kardeşi olan anneleri öfkeli ve yaygaracı bir kadın. Büyük kardeş evli. Karısı tombul, buğday ekmeği gibi beyaz, iri, siyah gözlü bir kadın.

Daha ilk günlerde bana bir iki kez:

“Annene boncuklu ipek bir pelerin hediye etmiştim,” dedi.

Nedense anneme hediye vereceğine ve annemin de bunu kabul edeceğine inanasım gelmiyordu. Bu pelerini bana bir kez daha hatırlatınca ona:

“Hediye ettin, anladık. Hava atıp durma,” dedim.

Ürkerek geri sıçradı.

“Nee? Sen kiminle konuşuyorsun?”

Yüzünü kıpkırmızı benekler kapladı, gözleri faltaşı gibi açıldı.

Kocasını çağırdı.

Kocası elinde pergel, kulağının arkasında kalemle mutfağa geldi. Karısını dinledi ve bana dönerek:

“Ona ve herkese siz demeli, edepsiz sözler söylememelisin!” dedi.

Sonra telaşla karısına:

“Böyle saçma sapan şeyler için beni rahatsız etme!” dedi.

“Ne demek saçma sapan şeyler? Senin ailen...”

Patron:

“Lanet olsun şu aileye!” dedi ve uzaklaştı.

Bu insanların ninemin akrabası olması benim de hoşuma gitmiyordu. Gözlemlediğime göre, akrabalar, birbirlerine yabancılardan daha kötü davranıyorlar. Birbirlerinin zayıf ve gülünç yanlarını daha iyi biliyor, birbirlerini çekiştiriyor, daha sık tartışıp kavga ediyorlar.

Patronumdan hoşlanıyordum. Saçlarını kulaklarının arkasına atarak, güzel bir hareketle onları silkeliyordu. Nedense bana “Haroşoye Delo”yu[4] hatırlatıyordu. Sık sık keyifle gülerdi. Gri gözlerinin saf bir bakışı vardı.

Atmaca gagasına benzeyen burnunun çevresindeki gülünç kırışıklıklar tuhaf bir şekilde oynaşırdı.

Tatlı bir gülümseyişle ufak ve sık dişlerini göstererek annesiyle karısına:

“Dolaşmayı bırakın artık vahşi tavuklar!” derdi.

Gelin kaynana her gün kavga ediyordu. Tartışmaların öyle kolayca ve çabuk çıkmasına hayret ederdim. Daha sabahtan ikisi de saçları başları dağınık, göğüs bağır açık bir halde, sanki evde yangın çıkmış gibi odalarda koşuşup dururlardı. Bütün gün etrafta dört dönerler, sadece öğle ve akşam yemeği, akşam çayı sırasında sofrada dinlenirlerdi. Sarhoş oluncaya kadar içer, yorulana kadar yerlerdi; yerken de hep yemekten söz ederler, büyük kavgaya hazırlık olmak üzere, hafiften birbirlerini çekiştirirlerdi.

Kaynana ne pişirirse pişirsin, gelin mutlaka:

“Benim anneciğim hiç böyle yapmazdı!” derdi.

“Daha kötü yapar demek ki!”

“Hayır, daha iyi!”

“Anneciğinin yanına git o zaman!”

“Ben bu evin hanımıyım!”

“Ben neyim peki?”

Patron araya girerdi.

“Kesin artık vahşi tavuklar! Aklınızı mı kaçırdınız?”

Evde her şey anlatılamayacak kadar tuhaf ve gülünçtü. Mutfaktan yemek odasına, evin tek daracık, küçük tuvaletinden geçilebiliyordu. Semaver ve yemekler hep bu tuvaletten geçirilerek yemek odasına taşınırdı. Tuvalet neşeli şakaların konusu ve sık sık gülünç anlaşmazlıkların kaynağı olmuştu. Tuvaletin deposuna su doldurma görevini ben üstlenmiştim.

Evin ana kapısıyla tuvalet kapısı arasındaki mutfakta yatıyordum. Mutfaktaki ocağın sıcaklığı kafamı pişiriyor, eşikten esen rüzgâr ise ayaklarımı üşütüyordu. Yatarken bütün paspasları toplar, ayaklarımın üstüne sererdim.

Büyük salon, pencere aralarında bulunan iki aynasıyla, duvarlarda *Niva* dergisinin verdiği altın çerçeveli tablolarıyla, bir çift oyun masasıyla, bir düzine sandalyesiyle tenha ve sıkıcıydı. Küçük misafir odası alacalı bulacalı mobilyalarla, içinde çeyizlik gümüş çay takımlarının bulunduğu cam dolaplarla tıka basa doluydu. Hepsi birbirinden büyük üç lamba tavanı süslüyordu. Karanlık, penceresiz yatak odasında geniş bir yatağın dışında etrafa yaprak tütünü ve İran papatyası kokuları yayan sandıklar ve dolaplar vardı. Bu üç oda devamlı boştu. Ev sahipleri ise, birbirlerini rahatsız ettikleri küçük yemek odasına üşüşürlerdi. Sabah çayından hemen sonra, saat sekizde patron ve kardeşi masayı açarlar, üzerine beyaz kâğıtları, pergel takımlarını, kurşunkalemleri, Çin mürekkebi hokkalarını yayarlar, biri masanın ucuna, diğeri de onun karşısına geçerek çalışmaya koyulurlardı. Masa sallanırdı: Odayı boydan boya kapladığı için dadı veya patronun karısı çocuk odasından çıkarken bu masanın kenarlarına takılırlardı. Victor:

“Gezinip durmayın burada!” diye bağırırdı.

Patronun karısı küskün bir tavırla kocasına rica ederdi:

“Vasya, şuna söyle de bana bağırmasın.”

Kocası:

“Sen de masayı sallama öyleyse,” derdi ortalığı yatıştırmak için.

“Ama ben hamileyim, burası da çok dar.”

“O zaman biz de salonda çalışırız.”

Ama patronun karısı hiddetle bağırırdı:

“Aman Tanrım! Salonda çalışılır mı hiç?”

Tuvaletin kapısından ihtiyar Matriyona İvanovna’nın ocağın aleviyle kızarmış aksi yüzü uzanırdı:

“Bak Vasa, sen çalışıyorsun, ama o dört odaya yerleşemiyor bir türlü. Kenarın dilberi...”

Victor sinsi sinsi güler, patron:

“Kesin artık!” diye bağırırdı.

Ama gelin, dilindeki bütün zehiri kaynanaya boşalttıktan sonra kendini bir sandalyeye atar ve inlerdi:

“Gideceğim! Ölüyorum!”

Kendini zor zaptettiği için yüzü sapsarı kesilen patron feryat ederdi:

“Çalışmama engel olmayın; Tanrı cezanızı versin! Tımarhane burası! Bir de sizin için eşek gibi çalışıyorum. Ah, vahşi tavuklar sizi!”

Başlangıçta bu kavgalar beni korkutuyordu. En çok patronun karısının ekmek bıçağını kapıp tuvalete girerek, iki kapısını kilitledikten sonra vahşi çığlıklar attığı zaman korkuya kapılmıştım. Bir süre evde sessizlik olmuştu, sonra patron ellerini tuvaletin kapısına dayayarak eğildi ve bana:

“Sırtıma çık, camı kır, çengeli kaldır!” diye haykırdı.

Çarçabuk sırtına çıktım, kapının üstündeki camı zorlayarak kırdım, ama aşağı eğilince patronun karısı bıçağın sapını tüm gücüyle kafama vurmaya başladı. Her şeye rağmen kapıyı açabildim. Patron, karısını zar zor yemek odasına sürükledikten sonra bıçağı elinden çekip aldı. Mutfakta oturup hırpalanan kafamı ovuştururken boş yere acı çektiğimi hemen fark ettim. Bıçak kördü. Bununla değil gırtlak, bir ekmek dilimi bile kesmek oldukça zordu. Patronun sırtına çıkmama da hiç gerek yoktu. Bir sandalyeye çıkıp camı kırabilirdim. Ayrıca kolları daha uzun olduğu için büyük birinin çengeli kaldırması daha uygun olurdu. Bu olaydan sonra evdeki kavgalar beni artık korkutmaya başladı.

Kardeşler kilise korosunda şarkı söylerdi. Bazen çalışırken sessizce bir şarkı mırıldanırlardı. Büyüğü kalın bir sesle:

Canım sevgilimin yüzüğünü
Denize düşürdüm,

diye söyler, küçüğü ince sesiyle araya girerdi:

Bu yüzükle birlikte
Yeryüzündeki mutluluğumu kaybettim.

Çocuk odasından patronun karısının boğuk haykırışı işitilirdi:

“Siz aklınızı mı kaçırdınız? Çocuk uyuyor.” Ya da, “Sen evli bir adamsın Vasya, kızlardan bahseden şarkılar söylemesene. Niye söylüyorsun ki? Hem biraz sonra akşam duası için çanlar çalınacak.”

“Öyleyse biz de ilahi söyleriz.”

Ama patronun karısı ilahileri herhangi bir yerde, hele burada söylemenin uygun olmadığını anlatmaya çalışır ve anlamlı bir şekilde eliyle küçük kapıyı gösterirdi.

Patron:

“Evi değiştirmemiz gerekiyor, yoksa kim bilir başımıza ne gelecek!” derdi.

Masayı değiştirmek gerektiğini de, bunun gibi sık sık tekrarlardı. Bu sözü üç sene boyunca dinlemiştim.

Patron ve karısının, diğer insanlar hakkındaki konuşmalarını dinlerken aklıma devamlı ayakkabı mağazası gelirdi. Orada da aynı şekilde konuşulurdu. Patron ailesinin de kendilerini şehrin en üst insanları olarak gördükleri, görgü kurallarını tam ve kusursuz olarak bildiklerini sandıkları apaçık ortadaydı. Ne olduğunu anlayamadığım bu görgü kurallarına dayanarak bütün insanları merhametsizce ve amansızca yargılarlardı. Bu yargıları bende patronların kurallarına karşı büyük bir kin ve nefret duygusu uyandırıyor, bu görgü kurallarını çiğnemek bana keyif veriyordu.

Evde yapacak işim çoktu. Bir hizmetçinin bütün işlerini üstlenmiştim. Çarşamba günleri mutfakta yerleri yıkıyor, semaveri ve bakır kapkacağı ovuyor, cumartesi günleri evdeki bütün döşemeleri ve iki merdiveni yıkıyordum. Soba için odun kırıyor ve bunları taşıyordum. Bulaşıkları yıkıyor, sebzeleri ayıklıyor, patronun karısı ile pazara gidiyor ve alınan öteberiyi küfeyle onun ardından taşıyordum. Dükkâna, eczaneye hep ben koşuyordum.

En yakın amirim ninemin kız kardeşiydi. Gürültücü, zaptedilemeycek kadar öfkeli bir ihtiyardı. Sabah erken, saat altıda kalkardı. Elini, yüzünü çarçabuk yıkadıktan sonra gömleğini sırtına geçirir, ikonların önünde diz

çöker, uzun uzun hayatından, çocuklarından, gelininden Tanrı'ya dert yanardı.

Gözyaşı dökmekten tıkanmış bir sesle üç parmağını birleştirip alnına bastırarak:

“Tanrım, hiçbir şey istemiyorum, bir şeye ihtiyacım da yok. Bana sadece iç huzuru ver Tanrım!” diye haykırırdı.

Bu feryatları beni uyandırırdı. Uyandıktan sonra, yorganın altından onu seyreder, ürkerek ateşli duasını dinlerdim. Sonbahar sabahı, mutfak penceresinin yağmur boşanan camları arasından içeriye donuk bir bakış fırlatıyor. Yerde, soğuk loşluk içinde gri bir hayalet endişeyle elini sallayarak sallanıyor. Küçük başını örten yana kaymış örtünün altından açık renk, seyrek saçları boynuna ve omuzlarına dökülmüş. Başörtüsü durmadan başından düşer. İhtiyar kadın sol elinin kaba bir hareketiyle onu düzeltirken, bir yandan homurdanır:

“Hay paramparça olasıca!”

Bütün kuvvetiyle alnına, karnına, omuzlarına sertçe vurur ve ıslık çalar gibi bir sesle fısıldar:

“Ve gelinimi de cezalandır Tanrım! Bunu hatırım için yap! Bana ettiği bütün hakaretlerin hesabını sor! Oğlumun ise gözlerini aç! Karısıyla, Victor'u görsün diye! Tanrım, Victorcuğa yardım et, merhametini ondan esirgeme!”

Victorcuk hemen şuracıkta, mutfakta, bir kerevet üstünde uyuyor. Annesinin sızlanmalarıyla uyanınca uykulu bir sesle bağırıyor:

“Anne, sabah sabah yine bas bas bağırıyorsunuz! Bu tam bir felaket!”

İhtiyar kadın suçlu bir tavırla:

“Tamam, tamam, uyu sen!” diye fısıldıyor. Bir süre sessizce sallanıyor ve aniden kinci bir sesle yeniden haykırıyor:

“Kemikleri derman görmesin, evleri başlarına yıkılsın Tanrım!”

Dedem bile böyle korkunç beddualar etmezdi.

Dua bittikten sonra beni uyandırırdı:

“Kalk, bu kadar miskinlik yeter! Bunun için gelmedin dünyaya! Semaveri koy, odun getir. Çıraları akşamdan hazırlamamış mıydın? Ah, seni!”

İhtiyarın tıslayan fısıltısını işitmemek için her şeyi hızla yapmaya uğraşıyorum, ama onu hoşnut etmek imkânsız!

Mutfağın içinde kar fırtınası gibi eser, adeta ulurdu:

“Gürültü etme iblis! Victorcuğu uyandırırsan görürsün gününü. Haydi bakkala koş!”

Hafta arasında sabah kahvaltısı için iki funtluk buğday ekmeği ile genç hanım için ikişer kopeklik ucuz francala alınırdı. Ekmeği getirdiğimde kadınlar şüpheyle inceler, avuçlarında tartarak sorarlardı:

“Bunun ucunda bir parça daha olması gerekmez mi? Hayır mı? Aç bakalım ağzını!”

Sonra zafer kazanmış bir edayla haykırırlardı:

“Bir parçasını yutmuş. İşte, dişlerinin arasında kırıntıları duruyor.”

Büyük bir hevesle çalışıyordum. Evin pisliğini silip süpürmek, yerleri silmek, bakır kap kacağı, kapı tokmaklarını parlatmak hoşuma gidiyordu. Kavga etmedikleri sakin zamanlarda kadınların benden söz ettiklerini birçok kez işitmişimdir.

“Çalışkan çocuk.”

“Temiz de.”

“Yalnız çok edepsiz.”

“Ama anne, aldığı terbiye o kadar!”

İkisi de kendilerine saygı duymamı sağlamaya çalışıyordu, ama ben onları kaçık olarak görüyor, sevmiyor, sözlerini dinlemiyor ve göze göz, dişe diş onlara karşılık veriyordum. Genç kadın, bazı sözlerin beni çok kötü etkilediğini hissetmiş olacak ki, bu sözleri daha sık tekrar etmeye başladı:

“Bir dilenci ailesinden alındığını unutmamalısın. Annene ipek bir pelerin hediye etmiştim. Hem de boncuklu!”

Bir gün ona:

“Ne yani, bu pelerin yüzünden sizin için derimi mi yüzdüreyim?” dedim.

Kadın korkuyla haykırdı:

“Aman Tanrım, bu çocuk evi bile kundaklar!”

Hayretler içinde kalmıştım. Evi niye yakacaktım ki? İkisi de sık sık beni patrona şikâyet ederlerdi. Patron da bana sertçe:

“Bak kardeşim, biraz dikkatli ol!” derdi.

Ama bir gün karısına ve annesine dönüp aldırmaz bir tavırla, “Siz de sanki çok iyisiniz!” dedi. “Bir beygire yüklenir gibi bütün işleri çocuğa yüklüyorsunuz. Başkası olsa ya kaçar ya da bu kadar çalışmaktan canı çıkardı.”

Bu sözler kadınları ağlatacak kadar öfkelendirmişti. Karısı tepinerek çıldırmış gibi bağırdı:

“Onun yanında böyle konuşulur mu hiç uzun saçlı budala! Bu sözlerden sonra benim değerim ne olur onun gözünde? Ben hamile bir kadınım.”

Annesi ağlar gibi sızlanıyordu:

“Tanrı seni affetsin Vasili, ama şu sözlerimi iyi dinle; sen bu çocuğu şımartacaksın.”

Onlar öfkeyle odadan çıkınca, patron sertçe:

“Senin yüzünden çıkan kavga gürültüyü görmüyor musun küçük şeytan? Seni dedenin yanına yollarsam, yine eskicilik yaparsın!” dedi.

Bu hakarete dayanamadım ve:

“Sizin yanınızda kalmaktansa, eskicilik yaparım daha iyi! Beni çırak olarak yanınıza aldınız, ama ne öğretiyorsunuz? Bulaşık sularını dökmeyi!” dedim.

Patron canımı acıtmadan, usulca saçlarımdan yakaladı, gözlerimin içine bakarak, hayret dolu bir ifadeyle:

“Vay canına, sen gerçek bir kirpisin! Hayır kardeş, böyle olması benim işime yaramaz, hayır.”

Beni kovacaklarını düşünmüştüm, ama ertesi gün patron, elinde bir rulo kalın kâğıt, kurşunkalem, gönye ve cetvelle mutfağa geldi.

“Bıçakları temizlemeyi bitirdikten sonra şunu çiz!” dedi.

Kâğıdın üstüne bir sürü penceresi ve kabartmaları olan iki katlı bir evin cephesi resmedilmişti.

“Al sana pergel. Bütün çizgileri ölç, uçları kâğıt üzerinde noktalarla işaretle, sonra cetveli alıp, kurşunkalemle noktaları birleştir. Önce uzunlamasına, ki bunlar yatay çizgiler olacak, sonra enine, bunlar da dikey çizgiler olacak.”

Bu temiz işe ve çıraklığımın başlamasına çok sevinmiştim, ama kâğıda ve aletlere hiçbir şey anlamadan saygı dolu bir korkuyla bakıyordum, ancak hemen ellerimi yıkayarak işe koyuldum. Önce kâğıda bütün yatay çizgileri çizdim, sonra aslıyla karşılaştırıp kontrol ettim. Güzel çizmiştim! Ama üç tanesi fazla gelmişti. Sonra dikey çizgileri de çizdim ve hayretler içinde kalarak, evin cephesinin gülünç bir şekilde değiştiğini gördüm. Pencereler, pencere aralarının yerini almış, bir tanesi de duvarı aşarak, evin bitişiğinde, havada asılı kalmıştı. Ana merdiven de havaya, ikinci katın hizasına kadar yükselmişti. Merdiven tırabzanları kendini damın ortasında, çatı penceresi ise bacanın üstünde bulmuştu.

Neredeyse ağlamaklı olarak, uzun süre bu düzeltilmesi imkânsız şaheserleri seyrederek, nasıl bu hale geldiklerini anlamaya çalıştım.

Bir türlü anlayamayınca, hayal gücümün yardımıyla işi düzeltmeye karar verdim. Evin cephesindeki bütün kabartmalara, damın saçaklarına karga, güvercin, serçe resimleri, evin önüne de şemsiyelerinin altında biçimsizliklerini gizleyemeyen eğri bacaklı insanlar çizdim, sonra bütün bunları eğik çizgilerle donattım ve öğretmenime götürdüm.

Öğretmen kaşlarını havaya kaldırdı, saçlarını karıştırdı ve somurtarak sordu:

“Bu da ne böyle?”

“Yağmur yağıyor,” açıklamasını yaptım. “Yağmur yağarken bütün evler eğri görünür, çünkü yağmur da hep yamuk yağar. Kuşlar –bu gördüklerinizin hepsi de kuştur– saçaklara sığınmışlar. Yağmur yağınca hep böyle olur. Bunlar eve koşuşan insanlar. İşte bu hanımefendi yere düşmüş. Bu da seyyar limoncu.”

Patronum:

“Çok teşekkür ederim,” dedi ve saçları kâğıdı süpürecek kadar masanın üstüne eğildi; kahkahayı bastı ve bağırdı:

“Hay vahşi serçe, Tanrı iyiliğini versin!”

Patronun karısı karnını küçük bir fıçı gibi sallayarak geldi, eserimi gözden geçirdi ve “Şuna bir meydan dayağı atsan iyi olur!” dedi.

Ama patronum, hoşgörülü bir tavırla, “Boş ver. Ben de önceleri bundan iyisini yapamıyordum,” dedi.

Kırmızı kalemle cephenin bozuk yerlerini işaretledikten sonra bana birkaç kâğıt daha verdi.

“Haydi, yeniden başla bakalım. Başarana kadar çizeceksin bunu.”

İkinci kopyam daha başarılı oldu. Yalnız bir pencere eşik kapısının üstündeydi. Evin bomboş olması hoşuma gitmediğinden, içine insanlar yerleştirdim. Ellerinde yelpazeleriyle bayanlar ve sigara içen baylar pencere kenarlarında oturuyor, içlerinden sigara içmeyen birisi, hepsine nanik yapıyordu. Eşikte, bir araba ve uzanmış bir köpek duruyordu.

Patronum, kızarak, “Niçin yine resmi karaladın?” diye sordu.

Ona, insanlar olmadan evin çok sıkıcı olacağını söyledim, ama küfretmeye başladı.

“Hepsinin cehenneme kadar yolu var! Eğer öğrenmek istiyorsan çalış! Ama bu, kepazelikten başka bir şey değil!”

Sonunda cephenin aslına benzeyen bir kopyasını yapmayı başarınca hoşuna gitti.

“Gördün mü? Başardın işte! Böyle giderse belki de yakında adam olursun.”

Ve bana ödev verdi.

“Apartmanın planını yap. Odaların, kapıların, pencerelerin yerini çiz. Ben sana bir şey göstermeyeceğim! Kendin yap!”

Mutfağa gittim ve işe nereden başlayacağımı kara kara düşünmeye koyuldum.

Ama resim sanatını öğrenmem burada noktalandı.

Kocakarı yanıma yaklaşarak iç karartıcı bir sesle sordu:

“Resim mi yapmak istiyorsun?”

Saçlarımdan kavrayıp, yüzümü masaya öyle bir vurdu ki, burnum kırıldı, dudaklarım paramparça oldu. Sonra sıçrayarak resmi yırttı, aletleri masanın üstünden fırlattı ve ellerini kalçalarına dayayarak, zafer kazanmış bir edayla:

“Çiz bakalım! Hayır, olacak şey değil! Bir yabancıyı çalıştır, ama biricik, aynı kandan olan kardeşini kapı dışarı et!”

Patron koşarak geldi. Karısı da ardından damladı ve tam bir rezalet çıktı. Üçü de birbirlerine saldırıyor, tükürüyor, ulur gibi bağırışıyorlardı. Kavga sona erip kadınlar ağlamak için yanımızdan ayrılınca, patron:

“Şimdilik bu işi bırak, öğrenme. Neler olduğunu kendi gözlerinle gördün,” dedi.

Kadınların çığlıkları arasında serseme dönmüş bu ezik ve korunmasız adama acıyordum.

Kocakarının resim yapmamı istemediğini, bunu bilerek engellediğini çok önceden anlamıştım. Resim yapmaya koyulmadan önce devamlı, “Yapılacak bir şey var mı?” diye sorardım.

Suratını asarak:

“Olduğu zaman söylerim. Sen masanın başına geç, eğlen!” diyordu.

Bir süre sonra beni bir yere yollar ya da, “Ana merdiveni nasıl süpürmüşsün öyle? Köşeler süprüntü, toz içinde. Git bir daha süpür!” diye çıkışırdı.

Gidip bakardım. Hiç toz olmazdı.

“Sen bana kafa mı tutuyorsun?” diye bağırırdı.

Bir gün bütün resimlerimin üstüne kvas döktü. Bir başka sefer ikon kandilinin yağını resimlere boca etti. Küçük bir kız gibi, çocuksu bir kurnazlıkla ve yine bir çocuk gibi bu kurnazlığını gizlemekte aciz kalarak yaramazlık yapıyordu.

Ne onu tanımadan önce ne de daha sonraları onun kadar çarçabuk, kolayca sinirlenen, herkesten ve her şeyden yakınmayı tutkuyla seven birini asla görmemiştim. Bütün insanlar genellikle yakınmayı sever, ama bu kadın bunu şarkı söyler gibi tadını çıkara çıkara yapardı.

Oğluna olan sevgisi çılgıncaydı. Bu sevgi, taşkınlık diyebileceğim gücüyle beni güldürdüğü kadar korkutuyordu da. Bazen sabah duasından sonra ocağın birinci basamağına çıkıp, dirseklerini peykenin kenar tahtasına dayar, ateşli bir sesle ıslık çalar gibi fısıldardı:

“Oğlum, Tanrı’nın bana tesadüfen bahşettiği sıcak ve temiz kanım, elmasım, yumuşacık melek tüyüm! Uyu yavrum. Ruhunu güzel bir rüya sarsın! Rüyanda gelinlik çağında güzeller güzeli bir kız, bir kraliçe, bir zenginin, bir tüccarın kızını gör! Düşmanlarının doğmadan canı çıksın, dostların yüz yıl yaşasın! Genç kızlar, erkek ördeğin peşinden koşan dişi ördekler gibi sıraya girsinler!”

Gülmemek için kendimi zor tutuyordum. Tembel ve kaba Victor, alacalı bulacalı, koca burunlu, inatçı ve budala oluşuyla, tıpkı bir ağaçkakana benziyordu.

Annesinin fısıltıları bazen onu uyandırır, o da uykulu bir sesle homurdanırdı:

“Cehenneme kadar yolun var anne! Ne diye burnumun dibinde homurdanıp duruyorsun? İnsana rahat vermiyorsun!”

Bazen uysal bir tavırla ocağın merdiveninden inerdi. Gülümseyerek, “Hadi uyu, uyu edepsiz!” derdi.

Ama bazen de şöyle olurdu: Bacakları bükülür, ocağın kenarına hızla çarptıktan sonra ağzını açar, dili yanmış gibi yüksek sesle soluk alır ve birbirinden ağır sözcükler ağzından dökülürdü:

“Öyle mi? Demek anneni cehenneme yolluyorsun köpoğlu köpek. Sen benim yüzkaramsın! Lanet olası bir mızmızsın! Bir şeytan dölüsün! Keşke doğmadan çürüyüp gitseydin!”

Sokaktaki sarhoşlar gibi pis sözler söyler, bir sarhoş ağzıyla konuşurdu. Bu sözleri dinlerken tüylerim diken diken olurdu.

Çok az ve rahatsız uyurdu. Gece birkaç kez ocaktan fırlar, divana, yanıma uzanır ve beni uyandırırdı.

“Ne var?”

Haç çıkarıp karanlıkta bir şeyler arayarak, “Sus,” diye fısıldardı. “Tanrım! İlyas Peygamber![5] Büyük çilekeş Varvara! Bizi kazadan beladan koru!”

Titreyen eliyle mumu yoklar, koca burunlu yuvarlak yüzü gerilerek şişer, gri gözleri endişeyle kırpışarak, yarı karanlıkta biçimini kaybetmiş eşyaları dikkatle incelerdi. Mutfak büyüktü, ama boydan boya dolap ve sandıklarla dolu olduğu için gece küçük görünüyordu. Ay ışıkları buraya sessizce yansıyor, ikonların önündeki hiç sönmeyen kandilin alevi titreşiyordu. Duvardaki bıçaklar saçaktaki buzlar gibi parıldıyor, raflardaki siyah tavalar gözsüz yüzlere benziyordu.

Kocakarı sanki bir derenin kıyısından suya iniyormuş gibi sakınarak ocaktan iner, çıplak ayaklarını şaplatarak bulaşık leğeninin üstünde asılı duran ve kesik bir başı andıran uzun kulaklı lavabonun olduğu köşeye yollanırdı. Su fıçısı da orada dururdu.

Nefesi tutulur gibi su içerdi. Sonra mavi kırağıların çeşitli motiflerle süslediği camlardan dışarısını seyreder ve “Bana merhamet et Tanrım, merhamet et!” diye fısıldardı.

Bazen mumu söndürdükten sonra diz çöker, üzüntülü bir sesle homurdanırdı:

“Beni kim sever Tanrım, kimin bana ihtiyacı var?”

Ocağın üstüne tırmanıp çıktıktan ve ocağın küçük kapıcığına doğru haç çıkardıktan sonra bacanın kapağının kapalı olup olmadığını eliyle yoklardı. Eline kurum bulaşır, delicesine küfreder, sonra görünmeyen bir güç tarafından vurulmuş gibi içi geçerek uykuya dalardı. Bana hakaret ettiği zamanlar “Dedem bu kadınla evlenmemiş ne yazık ki!” diye düşünürdüm, ama dedem de ona gününü gösterirdi. Bana sıkça hakaret ederdi, ama bazı günler şiş, yumuşak yüzü kederli bir hal alır, gözleri yaşlarla dolar, inandırıcı bir sesle, “Benim için her şeyin kolay olduğunu mu sanıyorsun? Çocuk doğurdum, onlara baktım, yetiştirdim. Neye yaradı? Onlara aşçılık yapıyorum işte. Bu hoşuma mı gidiyor sanki? Oğlum yabancı bir kadın getirdi ve kendi kanından olan ailesinin yerini o aldı. Bu iyi bir şey mi? Ha?”

Ben de canı gönülden, “İyi bir şey değil,” derdim.

“Öyle işte.”

Ve utanmazca gelininden söz ederdi:

“Birlikte hamama gittik, onu çıplak gördüm. Beğenilecek nesi var ki? Böylelerine güzel mi denir?”

Kadın erkek ilişkilerinden her zaman hayret edilecek kadar iğrenç bir şekilde konuşurdu. Başlangıçta onun bu konuşmalarından tiksiniyordum, ama zamanla bunların altında ağır bir gerçeğin yattığını hissederek, büyük bir dikkat ve ilgiyle dinler oldum.

Avucuyla masaya vurarak, vızıltılı bir sesle:

“Kadın, bir güçtür. O, Tanrı’yı bile tuzağa düşürmüştür! Havva yüzünden bütün insanlar cehenneme gidiyor. Ya, işte böyle!” derdi.

Kadının gücü hakkında durup dinlenmeksizin konuşabilirdi. Bana hep bu konuşmalarıyla birini ürkütmek istiyormuş gibi geliyordu. En çok hatırımda kalan ise, “Havva’nın Tanrı’yı kandırması” oldu.

Avlumuzda ek bir yapı halinde bir apartman kadar büyük, iki bölümden oluşan sekiz daireli bir ev vardı. Dairelerin dördünde subaylar, beşincisinde de alay papazı oturuyordu. Avlu, emir erleri ve hizmet erleriyle dolup

taşardı. Bunlara, çamaşırcı, hizmetçi ve aşçı kadınlar gelip giderdi. Bütün mutfaklarda sürekli gözyaşları, küfür, kavga dövüş dolu aşk maceraları, dramlar oynanırdı. Askerler birbirleriyle, toprak işçileriyle, ev sahibinin işçileriyle dövüşürler, kadınları döverlerdi. Avlu durmadan sefahat ve ahlak çöküntüsü denilen hallerle, iriyarı delikanlıların zaptolunmaz hayvani açlıklarıyla kaynıyordu. Acımasız bir şehvetle, anlamsız bir sadizmle, galiplerin pis bir şekilde böbürlenmeleriyle dolu bu hayat, patronlarım tarafından öğle ve akşam yemeklerinde, akşam çaylarında ayrıntılarıyla edepsizce tartışılırdı. Kocakarı, avluda olup biten her hikâyeyi her zaman bilir ve bunları ateşli bir dille, sanki öç alır gibi sevinerek anlatırdı.

Genç kadın bu hikâyeleri sessizce, kalın dudaklarıyla gülümseyerek dinler, Victor kahkahayla güler, patron yüzünü ekşiterek, “Yeter anne!” derdi.

İhtiyar kadın, “Tanrım, bir söz söylemem bile yasak!” diye yakınırdı.

Victor, onu teşvik ederdi:

“Devam edin anne, utanacak bir şey yok! Biz bizeyiz nasıl olsa!”

Büyük oğlu, annesine tiksintiyle karışık bir merhamet duygusuyla davranır ve onunla baş başa kalmaktan sakınırdı; çünkü yalnız kaldıkları anda devamlı gelininden dert yanar ve mutlaka ondan para ister, oğlu da acele eline birkaç ruble ve biraz gümüş para tutuştururdu.

“Anneciğim, bu paraları boşuna alıyorsunuz. Paralara acımıyorum, ama boşuna alıyorsunuz!”

“Ama yoksullar için aldım bu parayı. Kiliseye mum parası olsun diye.”

“Ne yoksulu? Sonunda Victor’u da şımartacaksınız.”

“Sen kardeşini sevmiyorsun, büyük bir günaha giriyorsun!”

Annesinin lafını daha fazla dinlemeden uzaklaşırdı Victor; annesine kaba ve alaycı davranırdı. Çok pis boğazdı, devamlı acıkırdı. Annesi pazar günleri gözleme yapar, birkaçını bir çömleğe koyar, yattığım divanın altına saklardı. Ayinden dönünce Victor, çömleği saklandığı yerden çıkarır ve homurdanırdı:

“Daha fazla ayıramaz mıydın be kadın?”

“Haydi çabuk yut; seni görmesinler.”

“Benim için gözleme çaldığını bilhassa herkese söyleyeceğim!”

Bir gün çömlekten iki gözleme çalıp yedim. Victor bu yüzden beni dövdü. Benim onu sevmediğim gibi, o da beni sevmezdi. Benimle alay eder, günde üç kez zorla ayakkabılarını boyatırdı. Yattığı yerden ranzanın tahtalarını aralar, aralıktan tükürüklerini kafama isabet ettirmeye çalışırdı.

Sık sık, “Vahşi tavuklar!” diyen ağabeyini taklit etmek için olacak, Victor da tekerlemeler söylerdi, ama bunlar son derece saçma ve anlamsızdı.

Onların hiçbirinin konuşmasından hoşlanmıyordum.

Ninemin ve dedemin konuştukları güzel dille büyüdüğüm için, “korkunç gülünç”, “ölü gibi açım”, “müthiş neşeli” gibi bir araya gelemeyecek kelimeleri nasıl birleştirdiklerini bir türlü anlayamıyordum.

Çünkü bana göre gülünç olan korkunç, neşeli olan müthiş olamazdı ve bir ölü acıkamazdı. Onlara, “Hiç böyle konuşulur mu?” diye sorardım.

Beni azarlarlardı:

“Şu öğretmenlik taslayana bak! Kulaklarını yolmalı şunun.” Ama “kulakları yolmak” deyişi de bana yanlış gibi geliyordu. Çünkü ancak ot, çiçek ve benzeri şeyleri yolmak mümkündü. Onlar kulakların da yolunabileceğini bana ispat etmeye uğraşırlardı, ama ikna olmazdım ve ciddi bir tavırla, “İşte, kulaklarım yine de yerinde duruyor, yolunmamış,” derdim.

Çevrede korkunç bir ahlaksızlık ve iğrenç bir utanmazlık vardı. Hem de bu rezaletler, genelevler ve sokak kızları bakımından çok bereketli olan Kunavino’dan bile kat kat daha fazlaydı. Kunavino’da iğrençliğin ve ahlaksızlığın ardında, bunların kaçınılmazlığını hissettiren bazı nedenler vardı; zorlu, yarı aç bir yaşantı, ağır çalışma koşulları. Oysa burada herkes bolluk ve refah içinde yaşıyordu. Çalışmanın yerini burada anlaşılmaz ve gereksiz bir itişip kakışma, koşuşturma almıştı. Herkesin içini dokunaklı ve sinir bozucu bir can sıkıntısı kaplamıştı.

Burada hiç iyi değildim, ama ninem beni ziyarete geldiği zamanlarda kendimi daha da kötü hissediyordum. Ninem mutfak kapısından içeri girer, ikonların önünde haç çıkarır, sonra yerlere kadar eğilerek, küçük kız kardeşini selamlardı. Bu selam, yüz kiloluk bir ağırlık gibi beni iki büklüm yapar, adeta soluksuz bırakırdı.

Kocakarı, ninemi soğuk ve özensiz bir tavırla, “Aa, sen misin Akulina!” diye karşılardı.

Ninemi tanıyamazdım. Alçakgönüllü bir tavırla dudaklarını büker, yüzünü tanınmayacak bir hale sokar, sessizce kapının yanına, bulaşık leğeninin yanındaki iskemleye otururdu. Kız kardeşinin sorularını sessizce, uysal bir tavırla yanıtlar, suçluymuş gibi susardı.

Bu hali bana azap verirdi; öfkeye kapılarak, “Niye orada oturuyorsun?” diye sorardım.

Bana şefkatle göz kırptıktan sonra ikna edici bir yanıt verirdi:

“Sen sesini çıkartma bakalım; buranın sahibi değilsin!”

Kocakarı, “Hep kendini ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokuyor. Küfretsen de, dövsen de fayda etmiyor,” diye yakınmaya başlardı.

Sık sık sevincini gizleyerek ablasına sorardı:

“Akulina, yine dilencilik mi yapıyorsun?”

“Dert değil.”

“İnsanda utanma yoksa, hiçbir şey dert değildir.”

“İsa’nın da dilenerek geçindiğini söylerler.”

“Bunları söyleyenler odun kafalılarla kâfirlerdir. Ve sen, ihtiyar budala; onlara kulak asıyorsun. İsa, dilenci değil, Tanrı’nın oğluydu. Söylendiği gibi, o geri gelecek ve bütün görkemiyle dirileri ve ölüleri yargılayacaktır. Unutma; ölüleri de! Küle dönüşsen bile ondan gizlenemezsin! Senden ve Vasiliy’den, zengin olduğunuz zamanlar yardım istediğimde bana yaptığınız burnu büyüklüğün hesabını soracak!”

Ninem de umursamaz bir tavırla, “Elimden geldiğince yardım etmiştim zaten,” diyordu. “Hem sen de biliyorsun ki Tanrı bizim cezamızı verdi.”

“Bu size azdır bile, az!”

Kız kardeşi yorulmak nedir bilmeyen diliyle ninemin başının etini yerdi. Ben keskin çığlıklar kopararak söylediği bu öfke dolu sözleri dinler, ninemin buna nasıl dayandığını bir türlü anlayamaz, böyle anlarda onu sevmezdim.

Evin genç hanımı candan bir şekilde başını sallayarak ninemi selamlardı.

“Buyurun, yemek odasına geçelim haydi!”

Kız kardeşi, ninemin ardından seslenirdi:

“Ayaklarını sil. Köy çamlıktır, bataktır.”

Patron, ninemi neşeyle karşılardı:

“Eee, ne var ne yok akıllı Akulina? İhtiyar Kaşirin hâlâ hayatta mı?”

Ninem yürekten gelen bir tebessümle ona gülümserdi.

“Yine çalışmaktan belin bükülüyor mu?”

“Öyle; bir mahkûm gibi devamlı çalışıyorum.”

Ninem, patronla sevecenlikle, bir küçükle konuşur gibi güzel güzel konuşurdu. Patron, bazen annemi hatırlardı:

“Ya Varvara Vasilyevna. Ne kadar yiğit bir kadındı!”

Karısı, nineme dönerek lafı yapıştırırdı:

“Hatırlar mısınız; ona siyah ipekli, boncuklarla süslü bir pelerin hediye etmiştim?”

“Elbette hatırlıyorum.”

“Yepyeni bir pelerindi.”

Patron homurdanır:

“Pelerin, pelerin hayat ise hinoğlu hin!” diye tekerleme uydururdu.

Karısı şüpheyle sorardı:

“Ne diyorsun sen?”

“Ben mi? Öylesine konuşuyorum işte. Neşeli günler geçiyor, iyi insanlar da gelip geçiyor.”

Karısı huzursuzlanarak, “Senin neyin var anlamıyorum,” derdi.

Sonra yeni doğan bebeği göstermek için ninemi içeri götürürlerdi. Ben de masanın üstündeki kirli çay fincanlarını kaldırırdım. Patron alçak sesle, düşünceli düşünceli, “Şu ninen iyi bir ihtiyar,” derdi.

Bu sözleri için ona derin bir minnet duyardım. Ninemle baş başa kaldığımda içim sızlayarak, “Niçin buraya geliyorsun, niçin? Nasıl insanlar olduklarını sen de görüyorsun,” derdim.

O olağanüstü yüzünü aydınlatan hoş ve alaycı gülümsemesiyle bana bakarak, “Ah Alyoşa, ben her şeyi görüyorum,” diye cevap verirdi.

Birden utanırdım. Elbette ki o her şeyi görüyor, her şeyi biliyordu. Hatta o an içimde kopan fırtınaları bile...

Kimsenin gelmediğinden emin olmak için büyük bir dikkatle çevresine bakındıktan sonra beni kucaklardı. Samimi bir tavırla:

“Eğer sen olmasaydın buraya gelmezdim. Onlardan bana ne? Deden hastalandı, onunla uğraşıp durdum, çalışamadım, param da kalmadı. Oğlum Mihail, Saşa’yı kovdu. Onun da rızkını vermem gerekir. Bunlar, yılda sana altı ruble vereceklerine söz vermişlerdi. Acaba hiç olmazsa bir ruble verirler mi? Yaklaşık altı aydır burada kalıyorsun.”

Sonra kulağıma fısıldardı:

“Sana çıkışmamı, seni paylamamı söylediler. Söylediklerine göre, kimsenin sözünü dinlemiyormuşsun. Canım yavrum, onların yanında kalıyorsun. İki senecik daha sabret. Biraz büyüyene kadar! Sabredersin değil mi?”

Söz verdim, ama bu çok zordu. Sadece karnımı doyurmamı sağlayan bu koşuşturmalı, sefil ve sıkıcı hayat beni boğuyordu ve sanki rüyada yaşıyordum. Bazen buradan kaçıp uzaklaşmak gerektiğini düşünüyordum,

ama lanet olası kış mevsimi devam ediyor, geceleri kar fırtınaları oluyor, tavan arasında rüzgâr uğulduyor, soğuğun sıkıştırdığı çatı kirişleri çatırdıyordu. Nereye kaçacaktım?

Gezintiye çıkmama izin vermiyorlardı. Zaten gezecek zamanım da yoktu. Kısa kış günleri, ev işlerinin koşuşturması içinde farkına bile varılmadan çarçabuk heba oluyordu.

Ama kiliseye gitmek zorundaydım. Cumartesi günleri akşam, pazar günleriyse sabah ayinine gidiyordum.

Kilisede olmak hoşuma gidiyordu. Kilisenin geniş ve karanlık bir köşesine dikilerek, ikonaların olduğu bölümü uzaktan seyretmeyi severdim. Bu bölme sanki mumların ışığında eriyor, altın renkli gür derecikler halinde minberin gri taştan döşemesine akıyordu. İkonların yüzleri karanlıkta hafifçe kıpırdanırdı. Mihrap kapısının alevleri altın arılar gibi havada kalıyor, kadınların ve genç kızların başları ise çiçekleri anımsatıyordu.

Çevremdeki her şey koronun şarkısıyla, ahenkle birbirine kaynaşıyor, her şey masalların perili dünyalarını hatırlatıyor, bütün kilise yoğun katran gibi simsiyah bir boşlukta bir beşik gibi ağır ağır sallanıyordu.

Bazen kilisenin hiçbir hayata benzemeyen kendine özgü bir yaşam sürdürebilmek için yeryüzünden gizlenip, bir gölün derin sularına daldığı duygusuna kapılırdım. Böyle duyumsamamın nedeni büyük olasılıkla ninemin Kityoj şehri hakkında anlattığı masallardı. Sık sık yarı uykulu bir halde etrafımı çevreleyen her şeyle birlikte sallanarak ve kilise korosunun ninni söyler gibi uyutan şarkılarıyla, fısıldanan dualarla, insanların iç çekişiyle kendimden geçerek bu ahenkli ve hüzünlü masalı kendi kendime tekrarlayıp dururdum:

Lanetli Tatarlar, alçak ordularıyla
Gün ağarırken anlı şanlı Kityoj şehrini
    kuşattılar
Ve Hıristiyanlar yalvarıp yakarmaya
    başladılar.
“Oy yüce Tanrımız,”
“Oy kutsal Meryem Anamız.”
Sabah ayinlerine katılmaları
Kutsal kitabı dinlemeleri için
Kullarınızdan yardımı esirgemeyin!
Tatarların kiliselerimizle alay etmelerine,
Karılarımızı, kızlarımızı kirletmelerine
Küçük çocuklarımızla eğlenmelerine
İhtiyarlarımızı gaddarca öldürmelerine
İzin vermeyiniz!

Yüce Tanrı, insanların yalvarıp
yakarmalarını duydu
Meryem Ana, Hıristiyanların yakınmalarını
dinledi
Yüce Tanrı, iyilik meleği Cebrail'e buyurdu:
"Haydi Cebrail, git ve Kityoj'un altındaki
toprağı salla
Kityoj'u gölün sularına göm
Böylece bu şehrin insanları
Dinlenmeden, bıkıp usanmadan
Sabahtan gece yarılarına dek
Bütün ayinlere katılıp dua etsinler
Kıyamet kopana kadar."

O yıllarda ninemin masalları bir arı kovanının balla dolması gibi yüreğimi dolduruyordu. Adeta ben de onun anlattığı manzum masallar gibi düşünür olmuştum.

Kilisede dua etmiyordum. Ninemin Tanrısı'nın karşısında dedemin öfkeli dualarını, ağlamaklı ilahilerini tekrarlamak sıkıntı verici bir durum olurdu. Bütün bunlar benim hoşuma gitmediği gibi, ninemin Tanrısı'nın da da hoşuna gitmeyeceğine emindim. Ayrıca bunların hepsi kitaplarda yazılı olduğuna göre, Tanrı da bütün okur yazar insanlar gibi bunları ezbere biliyor olmalıydı.

Bu yüzden yüreğimin tatlı bir hüzünle daraldığı anlarda ya da geçen günün ufak tefek üzüntülerinin ruhumu kemirip tırmaladığı zamanlarda dualarımı kendim yaratmaya çalışırdım. Kara talihimi düşünür düşünmez kelimeler bir sızlanma zinciri halinde dizilirdi.

Tanrım, Tanrım, içime sıkıntı basıyor

Keşke bir an önce büyüyebilsem

Artık yaşamaya tahammülüm yok

Kendimi boğarsam beni bağışla Tanrım!

Okumanın da bir faydası yok

Şeytanın kuklası Matriyona nine

Bana bir kurt gibi bağırıyor

Hayat bana çok dert çektiriyor!

Dualarımın birçoğunu hâlâ anımsıyorum. Çocukluktaki bu akıl oyunları insanın ruhunda öyle derin yara izleri bırakır ki, bunlar çoğunlukla ömür boyu kapanmaz.

Kilisede rahatım yerindeydi. Orada, ormanda ve kırlarda olduğu gibi dinleniyordum. Şimdiden birçok hakaretle karşılaşmış, hayatın acımasız kabalığıyla kirletilmiş minik yüreğim burada ateşli, belli belirsiz düşler içinde temizleniyordu.

Ama ben sadece şiddetli soğuklarda, kar fırtınasının şehrin üzerine çılgıncasına savrulduğu, gökyüzünün sanki donduğu, rüzgârın onu kar bulutları biçiminde parçaladığı, toprağın bir daha asla dirilip

canlanmayacakmış gibi kar yığınları altında buz kestiği günlerde giderdim kiliseye.

Sakin gecelerde şehrin en tenha köşelerine giderek sokak sokak dolaşmaktan daha çok hoşlanırdım. Bazen sanki kanatlanmış gibi hızla gökteki ay gibi tek başıma yürürdüm. Kendi gölgem önümde sürünerek ilerler, karların üzerindeki ışık parıltılarını söndürür, gülünç bir şekilde yol kenarındaki sınır taşlarına, tahta çitlere doğru savrulurdu. Gece bekçisi, elinde düdüğü, sırtında kalın gocuğuyla sokağın ortasında yürür, köpeği de yanında koştururdu. Bu hantal adam, peşindeki kederli köpeğiyle avlusundan çıkıp, sokakta bilinmeyen bir yöne doğru ilerleyen bir köpek kulübesine benziyor.

Bazen neşeli kızlar ve delikanlılarla karşılaşır, onların da akşam ayininden kaçtıklarını düşünürdüm. Ara sıra aydınlık pencerelerin vasistaslarından temiz havaya birtakım kendine has kokular yayılırdı. Bunlar bana esrarengiz gelen bambaşka bir yaşamı hatırlatan, bilinmeyen, belli belirsiz kokulardı. O zaman pencerenin altında durur, havayı koklayarak, etrafımı dinleyerek, o evde nasıl insanların oturduğunu, nasıl bir hayatları olduğunu anlamaya çalışırdım. Kilisede akşam ayini sırasında onlar neşe ve gürültüyle eğleniyor, gülüyor ve bakır tellerinden dökülen ahenkli sesleri vasistastan sokağa yayılan bazı özel gitarlar çalıyorlardı.

En çok ıssız Tihonovski Sokağı ile Martinovski Sokağı’nın kesiştiği köşedeki tek katlı alçak ev ilgimi çekiyordu. Ona bir yortu arifesinde, buzların eridiği mehtaplı bir gecede rastgelmiştim. Pencerenin kare şeklindeki vasistasından ılık bir buharla birlikte sokağa eşsiz bir ses yayılıyordu. Sanki çok güçlü, iyi kalpli biri ağzını kapatarak şarkı söylüyordu. Şarkının sözleri anlaşılmıyordu. Bir müzik aletinin sesi, insanı bıktıracak biçimde şarkıyı bölmesine rağmen şarkı bana oldukça bildik ve anlaşılır geliyordu. Sokağın kenarındaki köşe taşlarından birine çöktüm. Çok güçlü, ama katlanılması zor bir kemanın çalındığını düşündüm, çünkü onu dinlemek acı vericiydi. Bazen keman öylesine güçlü çalınıyordu ki, adeta bütün ev sarsılıyor, camlar uğulduyordu. Saçaklardan sular damlıyor, benim de gözlerimden damla damla yaşlar geliyordu.

Yanıma yaklaşan gece bekçisini fark etmemiştim. Beni taşın üstünden iterek sordu: “Ne işin var burada?”

“Müzik...” diye açıklamak istedim.

“Söylediğin şeye bak! Yok ol buradan!”

Evin bulunduğu mahallenin etrafında hızla bir tur attıktan sonra pencerenin altına geri döndüm, ama evde artık çalgı çalmıyorlardı. Vasistaslardan sokağa coşkuyla neşeli bir gürültü yayılıyordu. Bu gürültü, dinlediğim o hüzünlü müzikten öyle farklıydı ki, sanki onu rüyamda dinlemiştim.

Neredeyse her cumartesi koşarak bu eve gitmeye başladım, ama sadece, bir ilkbahar günü o evde viyolonsel çalındığını duydum. Aralıksız gece yarısına kadar çalındı. Eve döndüğümde beni patakladılar. Şehrin ıssız sokaklarında, kış yıldızları altında yaptığım bu gece gezintileri izlenimlerimi oldukça zenginleştiriyordu. Bilerek şehrin merkezinden uzak sokakları seçiyordum. Merkezi sokaklarda çok sokak feneri olduğu için patronlarımın tanıdıkları beni fark edebilirler, patronlarım da böylece akşam ayinine gitmediğimi anlarlardı. Bir de sarhoşlar ve polisler rahatımı bozuyordu. Oysa gözden uzak sokaklarda zemin katların pencerelerinden, eğer camları fazla buz tutmamış ve perdeleri iyice örtülmemişse içeriye bakmak mümkündü.

Bu pencereler bana bir sürü değişik sahne izlettirdiler: İnsanların nasıl dua ettiklerini, nasıl öpüştüklerini, nasıl dövüştüklerini, nasıl iskambil oynadıklarını, endişeli endişeli sessizce nasıl sohbet ettiklerini gördüm. Önümde, bir kopiğe seyredilen manzara resimleri gibi, balıkların yaşantısını anımsatan dilsiz bir hayat uzanıyordu.

Bir bodrum katında, masa başına geçmiş, biri genç, diğeri daha yaşlı iki kadın görmüştüm. Karşılarında uzun saçlı bir lise öğrencisi oturmuş, elini kolunu sallayarak onlara kitap okuyordu. Genç kadın iskemlenin arkalığına yaslanmış, sert bir eda ile kaşlarını çatmış dinliyordu. Daha ince ve gür saçlı olan yaşlı kadın ise aniden elleriyle yüzünü kapadı. Omuzları titremeye başladı. Lise öğrencisi kitabı fırlatıp attı. Genç kadın ayağa fırlayıp dışarı çıkınca liseli, gür saçlı kadının önünde diz çöktü, ellerini öpmeye başladı.

Başka bir pencerede iriyarı, sakallı bir adamın kırmızı bluzlu bir kadını kucağına oturtarak çocuklar gibi nasıl salladığını gizlice seyretmiştim.

Ağzını ve gözlerini kocaman açtığına bakılırsa şarkı söylüyor olmalıydı. Kadın gülmekten katılıyor, bacaklarını sallayarak kendini arkaya atıyordu. Adam, kadını doğrultuyor ve yine şarkı söylüyor, kadın da yeniden gülmeye başlıyordu. Onları uzun süre izledim ve kendilerine bütün gece yetecek neşeyi biriktirdiklerini anlayınca oradan uzaklaştım. Buna benzer bir sürü sahne hafızamda kazılı kaldı.

Sık sık bu sahnelere dalıp gidiyor, eve gecikiyordum. Bu durum patronların şüphesini uyandırıyor, beni sorguya çekiyorlardı.

“Hangi kilisedeydin? Ayini idare eden papaz kimdi?”

Şehrin bütün papazlarını tanıyor, hangi *İncil* suresini ne zaman okuduklarını biliyorlardı. Her şeyi bildikleri için yalanımı yakalamaları çok kolaydı.

İki kadın da dedemin öfkeli Tanrı’sına, yani kendinden korkulmasını isteyen Tanrı’ya tapınıyorlardı. Onun adı devamlı dillerindeydi.

Küfrederken bile birbirlerine:

“Bekle biraz! Tanrı seni cezalandıracak. Seni öyle süründürecek ki rezil kadın!” derlerdi.

Büyük orucun ilk pazarında kocakarı gözleme pişirdi. Gözlemelerin hepsi yandı. Yüzü ateşten kıpkırmızı kesilen kocakarı hiddetle bağırdı:

“Tanrı cezanızı versin!”

Sonra birden tavayı kokladı, yüzü kızgınlıktan karardı. Tavayı yere fırlatıp ulur gibi bağırmaya başladı:

“Aman Tanrım! Tava pismiş! Oruç haftasından önce onu yıkamayı unutmuşum. Hâlâ içinde etli, sütlü yemeklerin artıkları var![6] Aman Tanrım!”

Diz çökerek gözyaşları içinde yalvarmaya başladı.

“Ulu Tanrım! Beni, bu lanet olası ihtiyarı bağışla! Bu bunak ihtiyarı cezalandırma!”

Yanmış gözlemeleri köpeklere verdiler. Tava yakıldı, ama gelin her bozuştuklarında kaynanasını kınamaya başladı:

“Siz oruç günlerinde bile yağlı tavalarda yemek pişiriyorsunuz!”

Tanrılarını evin bütün işlerine, önemsiz yaşantılarının her yanına karıştırıyorlardı. Böylece sefil hayatları görünürde bir önem ve anlam kazanıyordu. Tanrı’nın bu can sıkıcı, önemsiz işlere karıştırılması beni adeta boğuyordu. Kendimi görünmeyen bir gücün gözetimi altında hissederek, evin bütün köşelerini kolaçan ediyordum. Geceleri korku, soğuk bir bulut gibi içimi kaplıyordu. Bu korku, karanlık ikonaların önünde hiç sönmeyen kandilin yandığı mutfak köşesinden yayılıyordu.

Rafın yanında büyük bir pencere ve tezgâhla birbirinden ayrılmış iki çerçeve vardı. Uçsuz bucaksız lacivert bir boşluk, pencereden içeri bakıyor ve adeta ev, mutfak ve ben her şey bu boşluğun bir köşesinde asılı durmaktayız.

Sanki ani bir hareketle her şey bu lacivert, soluk deliğe düşecek, suya fırlatılıp batan bir taş sessizce nasıl batarsa, öylece yıldızların yanından ölü bir sessizliğe doğru kayıp gidecekti. Öbür yanıma dönmeye korkar, uzun süre hayatın korkunç sonunu bekleyerek, hiç kıpırdanmadan öylece yatardım.

Bu korkunun nasıl geçtiğini hatırlamıyorum, ama çabuk atlattım. Elbette ninemin iyi kalpli Tanrısı bana bu konuda yardımcı olmuştu. Daha o zamanlar basit bir gerçeği keşfetmiştim; henüz kötü bir şey yapmamıştım. Suçsuz yere beni cezalandırmak hiç adil olmazdı. Başkalarının günahlarından ben sorumlu olamazdım.

Özellikle ilkbaharlarda ayinlere katılmayı ihmal ediyordum. Baharın çekici güçleri kiliseye gitmemi engelliyordu. Hele mum almam için iki kopek verirlerse niyetimi iyice bozuyordum. Bu parayla aşık kemiği satın alıyor, ayin sırasında aşık oynuyor ve kaçınılmaz olarak eve geç kalıyordum. Hatta bir gün, kilisedeki ayinde kutsal ekmek almam için bana verilen on kopeğin hepsini oyunda kaybetmiş ve papaz çömezinin önümüze uzattığı tabaktan, başkasının ekmeğini aşırmak zorunda kalmıştım.

Oyun oynamak için can atıyordum, kendimden geçene kadar oynuyordum. Oldukça becerikli ve güçlüydüm. Kısa sürede çevre

sokakların aşık, top ve zıpzıp oyunlarında haklı bir şöhret sahibi oldum.

Büyük perhizde beni oruç tutmaya ve kiliseye gitmeye zorladılar. Böylece bir akşam komşumuz Peder Doridemont Pokrovski’ye günah çıkartmaya gittim. Onu sert bir adam olarak tanıyordum, ona karşı işlenmiş birçok günahım vardı. Taş atarak bahçesindeki çardağın tahtalarını kırıyor, çocuklarıyla dalaşıyordum. Ona tatsız gelen bir sürü davranışımı bana hatırlatabilirdi. Bu yüzden büyük bir huzursuzluk duyuyor, yoksul kilisedeki günah çıkartma sırasının bana gelmesini beklerken kalbim heyecanla çarpıyordu.

Ama Peder Doridemont beni tatlı tatlı homurdanarak karşıladı.

“Aa, bizim komşuymuş. Diz çök bakalım! Günahın nedir?”

Peder başımı ağır bir kadifeyle örttü. Balmumu ve günlük kokusundan nefes alamıyor, konuşmakta zorlanıyordum; zaten içimden konuşmak da gelmiyordu.

“Büyüklerin sözünü dinliyor musun?”

“Hayır.”

“Günah işledim diye itiraf et.”

Soluk bile almadan, bir hamlede söyleyiverdim:

“Kutsal ekmek çaldım.”

Peder biraz düşündükten sonra sakince sordu:

“Nasıl? Nereden çaldın?”

“Üç Azizler Kilisesi’nden, Pokrova ve Nikola kiliselerinden.”

“Desene bütün kiliselerden! Kardeşim, bu yaptığın iyi bir şey değil, günah; anlıyor musun?”

“Anlıyorum.”

“Günah işledim diye itiraf et öyleyse. Saygısızlık bu. Ekmekleri yemek için mi çalmıştın?”

“Bazen yediğim oldu, bazen de aşık oyununda paraları kaybedince, eve kutsal ekmek götürmek gerektiği için aşırdım.”

Peder Doridemont belli belirsiz, yorgun bir sesle bir şeyler fısıldamaya başladı, sonra bana birkaç soru daha sordu. Aniden sert bir tavırla:

“Hiç gizli yayımlanmış kitaplardan okudun mu?”

Ne sorduğunu elbette anlamıştım.

“Neyi okudum mu?” diye sordum.

“Yasaklanmış kitapları okudun mu?”

“Hayır, hiçbirini okumadım.”

“Günahların bağışlandı. Ayağa kalk!”

Hayretler içinde kalarak yüzüne baktım. Yüzünde düşünceli ve saf bir ifade vardı. İçimi sıkıntı kaplamıştı. Patronlarım beni günah çıkartmaya yollarken, suçlarımı kabul edip, samimi olarak itiraf etmem için beni ikna etmişlerdi.

“Çardağınıza da taş atmıştım.”

“Bu da kötü. Haydi git!”

“Köpeğe de taş atmıştım.”

Peder, başımın üzerinden bakarak:

“Sıradaki gelsin!” dedi.

Kendimi aldatılmış ve hakarete uğramış bir insan gibi hissederek dışarı çıktım. Günlerce günah çıkartmanın korkusuyla gergin bir vaziyetteydim, ama her şey korkunç olmak şöyle dursun, ilginç bile değildi. Bana göre ilginç olan tek şey, şu esrarengiz kitaplar üzerine olan soruydu. Bodrum katında kadınlara kitap okuyan lise öğrencisini hatırladım, sonra “Haroşoye Delo” aklıma geldi. Onun da, içinde anlaşılmaz resimler olan bir sürü kitabı vardı.

Ertesi gün bana on beş kopek verip, şaraplı ekmek yeme ayinine katılmam için kiliseye yolladılar. Paskalya gecikmişti. Karlar çoktan kalkmış,

sokaklar kurumuştu. Yollar toz duman içindeydi. Güneşli ve neşe dolu bir gündü.

Kilise duvarının dibinde kalabalık bir çırak grubu coşkuyla aşık oynuyordu. Ayine yetişecek vakit olduğunu düşündüm ve oynayanlara, "Beni de oyuna alın!" dedim.

Çiçek bozuğu yüzlü, kızlı saçlı bir adam kibirli bir tavırla, "Oyuna giriş bir kopektir," dedi.

Ben de ondan aşağı kalmayan kurumlu bir tavırla:

"Soldaki ikinci çifte üç kopek veriyorum!" diye cevap verdim.

"Öyleyse eller cebe!"

Ve oyun başladı.

On beş kopeği bozdurdum. Bir çift aşık için üç kopek koydum. Bu aşıkları deviren, benden üç kopek alacak, isabet ettiremezse bana üç kopek verecekti. Şanslı günümdeymişim. İki kere nişan aldılar, ikisinde de isabet ettiremediler. Böylece, bu yaşını başını almış adamlardan altı kopek kazanmış oldum. Bu, keyfimi iyice artırmıştı.

Bu sırada oyunculardan biri:

"Ona göz kulak olun çocuklar, kazandığı parayla kaçıp gitmesin!" dedi.

Bu söze gücendim ve öfkeye kapılarak:

"En soldaki çifte dokuz kopek!" diye bağırdım.

Ne var ki bu sözlerim oyuncuları görülür bir şekilde etkilemedi. Yalnız benim yaşlarımda bir oğlan, diğerlerini uyarmak için bağırdı:

"Dikkatli olun! Bu çocuk şanslıdır. Ben onu tanıyorum. Zvezdinka Mahallesi'nde desinatördür!"

Kokusundan kürkçü olduğu anlaşılan kuru bir çırak sinsi sinsi, "Yani ressam mı?" diye alay etti. "Ne güzel!"

Nişan aldı, hedefi vurup benim taşlarımı devirdi ve sonra bana doğru eğilerek, "Devam edecek misin?" diye sordu.

“En sağdakine üç kopek koyuyorum,” dedim.

Kürkçü, “Şimdi hepsini vuracağım,” diye övündü, ama vuramadı.

Bir oyuncu üç kez üst üste para koyamazdı, ama başkalarının aşıklarını devirerek dört kopek ve birçok aşık kazandı. Sıra bana gelince üç kere denedim ve bütün paramı kaybettim. Tam o sırada ayin bitmişti. Çanlar çalıyor, insanlar kiliseden çıkıyorlardı.

Beni saçlarımdan yakalamaya niyetlenen kürkçü, “Evli misin?” diye sordu, ama oradan hızla uzaklaşarak yakayı sıyırdım. Bayramlık giysilerini giymiş bir delikanlıya koşarak yetiştim ve nazik bir tavırla sordum:

“Ayine katıldınız mı siz?”

Beni kuşkuyla süzerek:

“Katıldım, ne olacak?” cevabını verdi.

Ayinin nasıl yapıldığını, papazın neler söylediğini ve benim neler yapmam gerektiğini anlatmasını rica ettim.

Delikanlı bana sertçe baktı ve korkunç bir sesle kükredi:

“Ayine katılmayıp, gezip tozdun değil mi kâfir? Sana hiçbir şey anlatmayacağım işte! Umarım baban derini yüzer!”

Beni sorguya çekeceklerine ve kiliseye gitmediğimi anlayacaklarına inanmış bir halde koşarak eve döndüm. Ama kocakarı beni kutladıktan sonra sadece, “Odun için papaz çömezine çok mu verdin?” diye sordu.

Hiç düşünmeden, “Beş kopek,” diye cevapladım.

“Üç kopek ona yeterdi. İkisi de sana kalırdı saman kafa!”

İlkbahar her gün yeni bir kılığa giriyor. Her gün, bir öncekinden daha güneşli ve daha sevimli. Yeşil otların, akağaçların kokusu insanı zevkten kendinden geçiriyor. Ilık toprağın üstüne sırtüstü uzanıp çayır kuşlarının sesini dinlemek için dayanılmaz bir istek duyuyorum. Oysa ben kışlık giysileri fırçalıyor, bunların sandıklara yerleştirilmesine yardımcı oluyor, tütün yapraklarını doğruyor, mobilyaların tozunu alıyor, sabahtan akşama kadar hoşuma gitmeyen bir sürü gereksiz işle uğraşıp duruyorum.

Boş zamanlarımda oyalanacak hiçbir şeyim yoktu. Sefil sokağımız çok tenhaydı. Daha uzağa gitmeme izin vermiyorlardı. Avluda sinirli, yorgun toprak işçileri, kaba saba sarhoş askerler, saçı başı perişan aşçı ve çamaşırcı kadınlar dolaşır, her akşam iğrenç içki âlemleri yaparlardı.

Bütün bunlardan o kadar tiksiniyor, o kadar rahatsız oluyordum ki, bunları görmektense kör olmayı yeğlerdim.

Yanıma makas ve renkli kâğıtlar alıp tavan arasına çıkıyor, dantel gibi şekiller keserek çatı kirişlerini süslüyordum. Bunlar can sıkıntımı geçiren uğraşlardı.

Daha az uyunan, daha az kavga dövüş olan, sonu gelmeyen şikâyet ve ricalarla Tanrı'nın rahatının kaçırılmadığı, öfkeli sözlerle insanların hakarete uğrayıp yargılanmadığı yerlere kaçıp gitmek için yanıp tutuşuyordum.

Paskalya yortusunun cumartesi gününde Oran Manastırı'ndan şehrimize Vladimir Bakiresi'nin mucizevi ikonu getirilirdi. İkon haziran ortalarına kadar şehirde kalır, her kilisenin ruhani dairesine bağlı bütün ev ve apartman dairelerinde dolaştırılırdı.

Hafta arasında bir gün sabahleyin patronlarımın evine de geldi.

Genç kadın odasından korku dolu bir sesle bağırmaya başladığı sırada ben mutfakta bakır kap kacağı ovuyordum.

"Git kapıyı aç! Oran Bakiresi'ni getiriyorlar!"

Kir pas içinde, ellerim yağ ve tuğla tozlarıyla sıvanmış bir vaziyette aşağı fırladım ve kapıyı açtım. Bir elinde fener, diğer elinde buhurdan olan genç bir rahip sessizce mırıldandı:

"Ölü uykusuna mı yattınız? Yardım etsene."

İki kişi, ağır bir cam dolabın içindeki ikonu dar merdivenden yukarı çıkarmaya çalıştı. Ben de kirli ellerim ve omzumla dolabın kenarından tutup destek olarak onlara yardımcı oldum. Arkadan yaşlı başlı rahipler ayaklarını sürüyerek, gür sesleriyle isteksizce ilahi okuyarak geliyorlardı.

"İsa'nın kutsal anası, bizim için dua et!"

Kederli bir inançla kendi kendime, “Kirli ellerimle onu taşıdığım için bana kızacak ve ellerim tutulacak!” diye düşünüyordum.

İkonu girişin bir köşesine, temiz çarşafla örtülü iki sandalyeye yerleştirdiler. Cam dolabın iki yanına açık renk gözlü, güler yüzlü, melekler gibi güzel iki rahip geçerek, düşmesin diye destek oldular ve dualar okumaya başladılar.

İriyarı bir rahip, kızıl saçları arasına saklanmış olan tombul kulak memesini kıpkırmızı kesilmiş parmağıyla yoklayarak ilahiye başladı:

“Oh, iyiliklerin anası!”

Öteki rahipler de yorgun bir sesle, “Kutsal Meryem Ana, bize acı!” diye okuyorlardı.

Meryem Ana’yı seviyordum. Ninemin anlattığına göre, fakir insanları teselli etmek için yeryüzüne bütün çiçekleri, bütün sevinçleri, iyilikleri ve olağanüstü şeyleri eken oydu. Ben ise onun elini saygıyla öpmem gerekirken, büyüklerin nasıl yaptıklarına hiç dikkat etmeden, heyecandan titreyerek ikonu yüzünden ve dudaklarından öptüm.

Güçlü bir el beni eşiğin bir köşesine fırlatıp attı. İkonu götüren rahiplerin nasıl gittikleri hatırımda değil, ama ben yerde otururken başıma üşüşen patronlarımın büyük bir korku ve tasayla başıma gelecekleri nasıl düşünüp taşındıklarını gayet iyi hatırlıyorum.

Patronum, “En bilgili olan papazla konuşmalıyız,” dedi ve hiç de kindar olmayan bir tavırla beni payladı.

“Cahil herif, dudaktan öpülmeyeceğini akıl edemiyor musun? Bir de okula gitmişsin.”

Birkaç gün kaderime razı bir halde ne olacak diye bekledim. Kirli ellerimle cam dolaba asılmış, Meryem Ana’yı yol yordam bilmeden dudaklarından öpmüştüm. Bunun cezasını mutlaka çekecektim, bu kaçınılmazdı.

Ama içten bir sevgiyle, istemeden işlediğim bu günahı Meryem Ana affetmiş olmalıydı ya da bana öyle hafif bir ceza vermişti ki, iyi kalpli insanların bana sık sık çektirdikleri cezalar arasında onu fark edememiştim.

Bazen kocakarıyı öfkelendirmek için çok üzgün bir halde, “Meryem Ana, herhalde beni cezalandırmayı unuttu,” derdim.

Kocakarı alaylı bir tavırla, “Sen bekle biraz. Daha göreceğiz bakalım!” derdi.

Tavan arasının çatı kirişlerini çay paketlerinin pembe kâğıtlarıyla, çikolata kâğıtlarıyla, ağaç yapraklarıyla ve her türlü şeyle süslerken, Kalmuklar’ın[7] yolda giderken yaptıkları gibi, aklıma gelen her şeyi bir kilise ilahisinin melodisinde söyler dururdum:

“Tavan arasında oturmuş
Elimde makasla
Kâğıt kesip duruyorum.
Bu cahil çocuğun içini sıkıntı basıyor!
Ah, bir köpek olsaydım
Dilediğim yere kaçardım
Şimdi her önüne gelen bana bağırıyor
Sus ve otur oturduğun yerde haylaz
Sus ve kaderine razı ol!”

Yaptığım işi dikkatle inceleyen kocakarı gülümseyerek başını sallardı:

“Mutfağı da böyle süsleseydin ya!”

Bir gün patronum da tavan arasına çıktı. Eserimi gözden geçirdikten sonra içini çekti ve:

“Ne maskara çocuksun Peşkov, Tanrı canını almasın! Yoksa hokkabaz mı olacaksın? Sana akıl sır ermiyor,” dedi.

Bana beş kopek verdi. Bunu ince bir telle bağladım ve alacalı bulacalı desenlerimin arasına, en göze çarpan yere bir madalya gibi astım.

Ertesi gün paranın da, ince tellerin de yerinde yeller esiyordu.

Onu kocakarının aşırdığına hiç şüphem yoktu!

V

İlkbaharda gözümü karartarak evden kaçtım. Sabah çayında yenmek üzere ekmek almak için bakkala gitmiştim. Bakkal benim yanımda karısıyla kavga ediyordu. Bir ara terazi ağırlığıyla karısının alnına vurdu. Kadın kendini sokağa attı ve orada yere düştü. İnsanlar hemen kadının başına toplandılar ve onu bir arabaya bindirip hastaneye götürdüler. Arabanın ardından koşmaya başladım ve sonra farkına bile varmadan, elimde yirmi kopekle kendimi Volga'nın kıyısında buldum.

İlkbahar günü, ruhumuzu okşayarak ışıl ışıl parlıyordu. Volga engin bir şekilde uzanmıştı. Dünya uçsuz bucaksız ve gürültülüydü. Oysa ben, o güne dek bodrumdaki bir fare yavrusu gibi yaşamıştım. Patronlarımın yanına dönmemeye, Kunavino'daki nineme de gitmemeye karar verdim. Sözümde durmadığım için onun yüzüne bakmaya utanıyordum. Dedem ise beni görünce öç alır gibi sevinecekti.

İki üç gün sürekli hamalların yanında karnımı doyurarak, onlarla birlikte iskelelerde geceleyerek Volga kıyısında sürttüm durdum, sonra onlardan biri bana:

"Oğlum, görüyorum ki boşuna buralarda çene çalıp duruyorsun. Dobrıy gemisine git, oraya bulaşıkçı gerekiyormuş," dedi.

Oraya gittim. Başında ipekli kumaştan sipersiz bir şapka olan uzun boylu, sakallı büfeci gözlüklerinin ardındaki donuk gözleriyle beni dikkatle inceledikten sonra sessizce, "Ayda iki ruble. Nüfus kâğıdını uzat," dedi.

Nüfus kâğıdım yoktu. Büfeci düşündükten sonra, "Anneni getir!" önerisinde bulundu.

Hemen nineme koştum. Ninem davranışımı onayladı, nüfus kâğıdımı alması için dedemi Esnaf Odası'na gitmeye ikna etti ve benimle gemiye kadar geldi.

Büfeci bize şöyle bir baktıktan sonra, "Tamam, gidelim," dedi.

Beni geminin kıç tarafına götürdü. Orada beyaz bir ceket giymiş, başına beyaz takke takmış dev gibi bir aşçı, küçük bir masanın başına oturmuş,

kalın sigarasını tüttürerek çayını yudumluyordu.

Büfeci, beni ona doğru itti ve “İşte bulaşıkçı!” diyerek çıkıp gitti.

Aşçı burnundan gürültüyle soluyordu. Siyah bıyıklarını kabarttı ve adamın arkasından bağırdı: “Önünüze geleni alıyorsunuz. Yeter ki ucuz olsun!”

Kısa kesilmiş siyah saçlı koca kafasını öfkeyle geriye atıp kara gözlerini kocaman açtı, gergin bir hal alarak hindi gibi kabardı ve gür bir sesle, “Sen de kimsin bakalım!” diye haykırdı.

Beyazlara bürünmüş olmasına rağmen bana kirli gibi görünen bu adam hiç hoşuma gitmemişti. Parmaklarında tüyler vardı. Kocaman kulaklarından kıllar fışkırıyordu. Ona, “Yemek yemek istiyorum,” dedim.

Göz kırptı ve birdenbire geniş bir gülümseyişle o sert yüzü aydınlandı, tombul, güneşten yanmış yanakları dalga dalga kulaklarına kadar sarktı. Bir atınki gibi kocaman dişleri göründü. Bıyıkları hafifçe aşağı düştü. Bu haliyle iyi kalpli şişman kadınları andırıyordu.

Sert bir hareketle bardağındaki çayı denize döktü, tazesini koydu, sonra önüme bütün bir francala ile koca bir sucuk itti.

“Haydi indir bakalım midene! Anan, baban var mı? Hırsızlık yapmasını bilir misin? Merak etme; burada herkes hırsızdır. Sana da öğretirler!”

Bu adam sanki havlar gibi konuşuyordu. Sinekkaydı tıraş edilmiş kocaman yüzü, burnunun çevresinde kırmızı damarcıklardan oluşan bir ağla kaplıydı. Şiş ve kıpkırmızı burnu bıyıklarının üstüne düşmüştü. Aşağıya sarkmış alt dudağının bir şeyden tiksinir gibi bir hali vardı. Ağzının kenarına, etrafı dumana boğan bir sigara yapışmıştı. Banyodan yeni çıkmış olmalıydı. Üzerinden sabun kokuları yayılıyor, şakaklarında ve ensesinde ter damlaları parlıyordu.

Çayımı bitirdikten sonra elime bir rublelik bir banknot tutuşturdu.

“Git bununla kendine iki önlük al. Neyse, dur, ben kendim alırım.”

Takkesini düzeltti, ağır ağır sallanarak, bir ayı gibi sendeleyerek güvertede yürümeye başladı.

Gece ay ışıl ışıl parlıyor ve geminin salonuna, çayıra doğru uzayıp giderek çevreyi aydınlatıyor. Bacası beyaz çizgili, eski püskü, kırmızıya çalan renkteki gemi ağır ağır ilerliyor ve çarklarının düzensiz hareketiyle gümüşi suları dövüyor. Karanlık kıyılar, gölgelerini suyun üstüne sererek yavaşça gemiye doğru yüzüyor. Kıyıda kulübelerin pencereleri kırmızı ışıklar saçıyor. Köyde kızlar şarkı söylüyor, halka olup dans ediyorlar. “Ay luli” nakaratı kulağıma “alli luiya” gibi geliyor.

Geminin arkasında yine kırmızımsı renkte uzun bir yedek halatla bağlanmış mavna ağır ağır ilerliyor. Güvertesi demir bir kafesle kapalı. Bu kafesin içinde sürgüne gönderilen veya kürek cezası verilmiş mahkûmlar var. Mavnanın burnunda nöbetçinin süngüsü mum gibi ışıl ışıl parlıyor, lacivert gökyüzündeki küçücük yıldızlar da mum gibi yanıp tutuşuyordu. Mavna sessizdi. Ay, ışıklarını onun üzerine serpiyor ve demir kafesin siyah parmaklıkları arkasında gri, yuvarlak hayaller belli belirsiz göze çarpıyor. Bunlar, Volga’yı seyreden mahkûmlardı. Su şırıldıyordu; ağlıyor mu, yoksa ürkekçe gülüyor mu anlaşılmıyordu. Etraftaki her şeye, kilisede olduğu gibi keskin bir yağ kokusu sinmişti.

Mavnaya bakıyorum ve aklıma, ilk çocukluk çağlarım, Astrahan’dan Nijniy’e yaptığımız yolculuk, annemin metin yüzü, ninem ve beni, ilginç olmanın yanı sıra, güç de olan çalışma hayatına sokan adam geliyor. Ninemi hatırladığım zaman ise bütün kötü, üzücü düşünceler benden uzaklaşıyor, her şey değişiyor, daha ilginç ve hoş bir hale bürünüyor, insanlar gözüme daha iyi ve sevimli görünüyor.

Gecenin güzelliği neredeyse gözlerimi yaşartacak kadar beni heyecanlandırıyor. Tıpkı bir tabuta benzeyen ve ılık gecenin hüzünlü sessizliği içinde uçsuz bucaksız bir alana yayılan ırmağın üzerinde bir tabut gibi gereksiz duran mavna da beni heyecanlandırıyor. Kâh yükselip kâh alçalan kıyıların eğri büğrü çizgisi, yüreğime tatlı bir ürperti veriyor. İçimde, iyi, başkalarına faydalı bir insan olmak arzusu doğuyor.

Bizim gemideki insanların kendine has bir özelliği var. Bu insanların hepsi; genç, ihtiyar, kadın, erkek, hepsi de bana bir örnekmiş gibi görünüyor. Gemimiz ağır ağır ilerliyor. İş güç sahibi insanlar daha hızlı giden posta vapurlarıyla seyahat ederler, bizim gemiye ise yalnızca sessiz sakin avare tipler biniyor. Sabahtan akşama kadar yiyip içiyor, bir sürü kap, bıçak, çatal, kaşık kirletiyorlar. Benim işim bulaşıkları yıkamak, çatalları,

bıçakları temizlemek... Sabahın altısından, neredeyse gece yarısına kadar bu işle uğraşıyorum. Öğleden sonra ikiyle altı arasında ve akşamları saat ondan gece yarısına kadar işlerim hafifliyor, çünkü yolcular yemekten sonra dinlenmeye çekiliyor ve sadece çay, bira ve votka içiyorlar... Bu saatlerde bütün büfe çalışanları, yani benim amirlerim paydos ederler. Aşçı Smuriy, onun yamağı Yakov İvaniç, mutfak bulaşıkçısı Maksim, kambur, elmacık kemikleri çıkık, çiçekbozuğu yüzlü, bulanık gözlü güverte garsonu Sergey, benim çalıştığım musluğun yakınındaki bir masanın etrafında oturup çay içerler. Yakov İvaniç, çürük, yeşil dişlerini ortaya çıkaran, hıçkırığı andıran bir gülüşle gülerek edepsizce birtakım hikâyeler anlatır, Sergey'in kurbağa ağzı kulaklarına kadar varır. Somurtkan Maksim, rengi seçilemeyen sert bakışlı gözleriyle onlara bakarak susar.

Aşçıbaşı, ara sıra gürleyen bir sesle, "Asyalılar! Mordovlular!" diye söylenir.

Bu insanlardan hiç hoşlanmıyorum. Şişko, dazlak kafalı Yakov İvaniç, hep pis bir şekilde, yalnızca kadınlardan söz ederdi. Mavimsi lekelerle kaplı anlamsız bir yüzü vardı. Yanağının birinde ise üstü kırmızı tüylerle dolu bir ben göze çarpıyordu. Hep bu tüyleri bükmekle uğraşırdı. Vapura hafifmeşrep civelek bir kadın bindiğinde dilencilere has bir ürkeklik ve çekingenlikle onun çevresinde dolanmaya başlar, yavan ve dokunaklı bir sesle kadınla konuşurdu.

Konuşurken dudaklarından köpükler çıkar ve iğrenç dilinin hızlı bir hareketiyle bunları yalardı. Nedense, cellatların böyle yağ bağlamış kişiler olduğunu düşünürdüm.

Sergey ve Maksim'e, "Karıları elde etmesini bilmeli!" diye ders verirdi. Onlar da büyük bir dikkatle dinleyip, hindi gibi şişinir, kızarırlardı.

Smuriy, hor gören bir sesle, "Asyalılar," diye homurdanır, ağır ağır ayağa kalkar, bana, "Peşkov, haydi yürü!" diye emir verirdi.

Kamarasına gidince elime deri ciltli küçük bir kitap tutuşturur, buzluğun yanındaki karyolasına uzanırdı.

"Oku!"

Bir makarna sandığının üzerine oturur, büyük bir dikkat ve özenle okumaya başlardım.

“*Umbrakul, yıldızların ışığıyla parlarsa gökyüzüyle kolay bir bağlantı kurulacağını, cehaletin ve ayıpların bağışlanacağını gösterir.*”

Smuriy, bir sigara yakar, dumanını savurur ve homurdanırdı:

“Develer! Yazdıkları şeye bak!”

“Çıplak bir sol meme, saf bir yürek anlamına gelir.”

“Kimin memesi?”

“Yazmıyor.”

“Kadın memesi demek ki! Ah çapkınlar!”

Gözlerini kapatır, ellerini başının arkasında kavuşturarak uzanır, dudağının bir köşesine yapışan sigarasından hafif bir duman yükselir ve o sigarasını diliyle düzeltirdi. Sigaradan öyle büyük bir nefes çekerdi ki, yüzü bir duman bulutu içinde kaybolurdu.

Bazen uyuduğunu sanır, okumayı bırakır, lanet olası kitabı dikkatle incelerdim. Bu kitap midemi bulandıracak kadar beni sıkıyordu.

Aşçı hırıltılı bir sesle söylenirdi:

“Oku!”

“Saygıdeğer kişi cevap veriyor: Bak aziz kardeşim Suveriane.”

“Severyan.”

“Ama Suveriane yazılı!”

“Öyle mi? Ne saçma! Aşağıda, sona doğru manzum yazılmış bir yer var, oraya geç bakalım!”

> *“Bizim hayatımıza burnunu sokan cahiller*
> *Sizin zayıf gözleriniz asla onun sırrını göremez*
> *Siz kardeşlerin nasıl şarkı söylediklerini de bilemezsiniz!”*

Smuriy, “Dur!” diyor, “bu şiir değil. Ver bana kitabı...”

Öfkeyle kitabın mavimsi kalın sayfalarını çeviriyor ve sonra onu şiltenin altına sokuyor.

“Başka bir kitap al!”

Bendeki şansa bakın ki, teneke kaplı siyah sandığında bir sürü kitap var. *Omir’in Öğütleri*, *Bir Topçunun Anıları*, *Lord Sedengal’in Mektupları*, *Zararlı Bir Böcek Olan Tahtakurusu ve Onu Ortadan Kaldırmanın Yolları*... Ve daha bilmem neler... Bu arada başı sonu belli olmayan bazı kitaplar da vardı. Bazen aşçıbaşı kitapları sıraya koymamı, hepsinin adını teker teker okumamı buyururdu. Ben okurdum, o da öfkeyle homurdanırdı.

“Ne yalanlar düzüyorlar şu namussuzlar! Bir şeyler karalıyorlar, ama ne yazdıklarını anlamak mümkün değil! Örneğin Gervais! Bana ne Gervais’ten, bir şey anlamıyorum. Ya Umbrakul?”

Garip sözcükler, bilmediğim birtakım adlar usandırırcasına hatırımda kalıyor, dilimin ucunda dolaşıyordu. Her an onları tekrarlamak istiyordum. Kim bilir, belki de seslerinden anlamlarını çözebilecektim.

Pencerenin ardında sular durup dinlenmeden şarkı söylüyor, şırıldıyordu. Geminin kıç güvertesi kim bilir ne kadar güzeldi. Orada, mal sandıkları arasında tayfalar, ateşçiler toplanıyor, iskambil oyunlarında yolcuları yeniyor, şarkılar söylüyor ve ilginç hikâyeler dinlemek, Kama Nehri’nin kıyılarını, bakır teller gibi gergin duran çamları, selden arta kalan ve lacivert gökyüzünü kırık bir aynanın parçaları gibi yansıtan küçük göllerin uzandığı çayırı izlemek hoşuma gidiyordu. Gemimiz karadan ayrılmış, hızla uzaklaşıyor, yorgun günün sessizliği içinde, köyleri ve insanları anımsatan görünmeyen çanların sesleri kıyıdan bize kadar ulaşıyor, ekmek dilimini andıran bir balıkçı teknesi dalgaların ortasında sallanıyordu. İşte kıyıda küçük bir köy göründü. Bir sürü çocuk nehirde yüzüyor, sarı kum şeridi üzerinde kırmızı gömlek giymiş bir köylü yürüyor, uzaktan, nehirden bakınca her şey göze hoş görünüyor ve her şey küçücük, alacalı bulacalı oyuncakları andırıyor, içimden kıyıya ve mavnaya hoş, güzel sözler haykırmak geliyordu.

Bu pas rengi mavna oldukça ilgimi çekiyordu. Bir saat hiç gözümü ayırmadan, küt burnuyla suları nasıl yardığını izleyebilirdim. Gemimiz onu,

bir domuzu sürükler gibi sürüklüyordu. Bazen yedek halatı gevşiyor, suyu kamçılıyor, sonra yine geriliyor, suya damlalar serpiyor ve mavnayı burnundan sallıyordu. Vahşi hayvanlar gibi demir kafese kapatılmış insanların yüzlerini görmek için can atıyordum. Perm'de[8] onları kıyıya indirdikleri zaman yavaşça mavnanın iskelesine kadar sokuldum. Ayaklarını gürültüyle yere vurarak, prangalarının zincirlerini şakırdatarak, omuzlarındaki heybelerinin ağırlığı altında iki büklüm olmuş, gri kıyafetler içindeki onlarca mahkûm önümden geçti. Aralarında kadını, erkeği, güzeli, çirkini vardı. Diğer insanlardan tek farkları değişik giyinmiş olmaları ve saçları kökünden kesilmiş olduğu için çirkinleşmiş görüntüleriydi. Bunlar elbette hayduttu, ama ninem haydutlar hakkında öyle iyi şeyler anlatmıştı ki...

Mahkûmlardan daha azılı bir hayduta benzeyen Smuriy, asık yüzle mavnaya bakarken homurdanıyordu:

"Tanrım bizi böyle bir sondan koru!"

Bir keresinde ona sormuştum:

"Niçin başkaları adam öldürüp soygunculuk yaparken, siz yemek pişiriyorsunuz?"

Gülümseyerek, "Ben yemek pişirmiyorum, hazırlıyorum. Yemeği kadınlar pişirir," cevabını verdi ve biraz düşündükten sonra ekledi:

"İnsanlar arasındaki fark, onların aptallık derecelerindedir. Bazıları daha akıllıdır. Bir diğeri daha az akıllıdır. Bir üçüncüsü ise tamamen aptaldır. İnsanın daha akıllanması için iyi seçilmiş kitaplar okuması gerekir. Kara Büyü ve bilmem daha neler? Bütün kitapları okumalısın. O zaman aralarında iyisini, doğru olanını da bulursun."

Sürekli bana, "Oku!" derdi. "Eğer kitabı anlamazsan, yedi defa daha oku, yine anlamazsan, on iki defa oku!"

Smuriy, suskun bir adam olan büfeci de dahil olmak üzere gemideki tüm insanlarla alt dudağını tiksinir gibi sarkıtarak, bıyıklarını diken diken kabartarak, kesik kesik, insanları taşlar gibi konuşurdu. Bana davranışları şefkatli ve özenliydi, ama bu özende beni ürküten bir şey vardı. Bazen aşçının, ninemin kız kardeşi gibi kaçık olduğunu düşünürdüm.

Bazen bana, “Dur, okuma!” derdi.

Uzun süre gözlerini kapatıp burnunu çekerek yatardı. Kocaman göbeği inip kalkar, bir ölününki gibi göğsünde kavuşturduğu ellerinin yanık kıllı parmakları, görünmeyen şişlerle, görünmeyen bir çorabı örüyormuş gibi kımıldar, sonra aniden homurdanmaya başlardı:

“Evet... Al sana akıl! İstediğin gibi kullan, ama akıl insanlara öyle cimrice, öylesine eşitsizce dağıtılmış ki. İnsanların hepsi aynı akılda olsa. Ama ne gezer... Biri anlar, diğeri anlamaz. Bir de hiçbir şey anlamak istemeyenler var.”

Dili sürçerek askerlik anılarından birini anlatıyor. Anlattığı olayın anlamını kavrayamıyorum ve bana hiç ilginç gelmiyor. Zaten olayı da başından anlatmıyor; aklına geleni söylüyor:

“Alay komutanı, o askeri çağırıp sordu: ‘Teğmen ne dedi sana?’ Asker de her şeyi olduğu gibi anlattı, çünkü bir asker gerçeği söylemek zorundadır. Teğmen ise ona, adeta bir duvara bakar gibi baktı, sırtını döndü, başını eğdi. Evet...”

Aşçı öfkeleniyor, havaya dumanlar savuruyor ve homurdanıyor:

“Neyin söylenip neyin söylenmeyeceğini ben nereden bileyim? Bunun üzerine teğmeni kürek cezasına çarptırdılar. Teğmenin annesi ise... Ah! Aman Tanrım! Ben bilgili biri değilim ki!”

Hava sıcak...

Etrafımızdaki her şey hafifçe titriyor, uğulduyor, kamaranın demir duvarının ardında sular çırpınıyor, vapurun çarkları gürültülü bir ses çıkarıyor, uzaktan bir çayır kıyısının şeridi ve ağaçlar görünüyor.

Kulak bütün seslere alışıyor ve bana etraf çok sessizmiş gibi geliyor.

Oysa geminin burnunda bir tayfa hazin hazin bağırıyor:

“Ye...di, ye...di.”

İçimden ne bir şeye karışmak, ne bir şey dinlemek ne de çalışmak geliyor. Yalnızca yağlı sıcak mutfak kokusunun olmadığı gölgelik bir yere oturup,

yarı uykulu bir halde bu sessiz, durgun hayatın suda nasıl süzülüp gittiğini seyretmek istiyorum.

Aşçı öfkeyle, “Oku!” diye buyuruyor.

Kamara garsonları, hatta mazlum, ağzından pek laf çıkmayan, levrek balığına benzeyen büfeci bile Smuriy’den korkuyor, büfe çalışanlarına, “Hey sen! Domuz!” diye bağırıyor. “Buraya gel hırsız! Asyalılar! Umbrakul!”

Tayfalar ve ateşçiler ona saygılı davranır, yüzüne gülerdi. Aşçı da onlara haşlama et verir, köylerini, ailelerini soruştururdu. Üstleri başları yağ, is içindeki beyaz Rus ateşçiler geminin en avam insanları olarak kabul edilirdi. Onları sadece, “Yagutlar,” diye çağırırlar ve “Yagu, Biyagu,” diye sataşırlardı.

Bir gün, Smuriy bunu duyduğu zaman öfkeden bıyıkları diken diken olmuş, yüzü kıpkırmızı kesilmiş bir halde ateşçiye bağırmıştı:

“Kendinle dalga geçilmesine niye izin veriyorsun ahmak! Suratına indirseydin o gudubetin!”

Yakışıklı ve kötü kalpli biri olan lostromo,[9] bir keresinde ona, “Yagutlarla Ukraynalılar aynı mezheptendir!” diyecek oldu.

Aşçı, onun yakasına yapıştı, belinden yakalayıp havaya kaldırdı ve sarsmaya başladı. Bir yandan da soruyordu:

“Seni yere sereyim ister misin?”

Sık sık tartışırlardı; bu bazen kavga dövüşe kadar varırdı, ama Smuriy’e vurmazlardı. Onun insanüstü bir kuvveti vardı. Ayrıca uzun boylu, cüsseli, yüzü erkeğe benzeyen, ama saçları bir oğlan çocuğununki gibi kısacık, dümdüz olan kaptanın karısı da onunla sık sık samimi bir şekilde sohbet ederdi.

Smuriy korkunç miktarda votka içer, ama sarhoş olmazdı. İçmeye sabahtan başlar, bir şişeyi dört yudumda bitirir, ardından akşama kadar kana kana bira içerdi. Yüzü yavaş yavaş morarır, kara gözleri sanki bir şeye şaşırmış gibi açılırdı.

Bazen akşamları beyazlara bürünmüş dev gibi vücuduyla bir yere çöker, saatlerce susup suratını asarak akıp giden uzak diyarları seyrederdi. Bu zamanlarda herkes ondan daha da çok korkardı; bense ona acırdım.

Yakov İvaniç terlemiş, kıpkırmızı bir halde mutfaktan çıkar, biraz durur, kel kafasını zaman zaman kaşır, sonra elini sallayıp çıkar gider ya da uzaktan söylenirdi:

“Mersinbalıkları ölmüş.”

“Kapuskaya koy öyleyse.”

“Çorbasını ya da buğulamasını sipariş ederlerse.”

“Hazırla. Yiyip içsinler...”

Bazen cesaretimi toplayarak aşçıya yaklaşırdım. O da ağır ağır gözlerini bana çevirip sorardı:

“Ne var?”

“Yok bir şey.”

“İyi.”

Böyle olduğu saatlerin birinde yine cesaret edip sordum:

“Niçin herkes sizden korkuyor? İyi birisiniz aslında...”

Tahmin ettiğimin aksine hiç öfkelenmedi.

“Ben yalnız sana iyi davranıyorum.”

Ama hemen saf ve düşünceli bir tavırla ekledi:

“Belki gerçekten de herkese karşı iyiyim. Sadece bunu göstermiyorum. Bunu insanlara göstermek doğru değil; sonra tepene çıkarlar. Bataklıktaki kuru bir yaprak nasıl çiğnenirse, iyi olan insanları da öyle çiğner ve ezerler. Git bana bira getir.”

Şişeyi bardak bardak içip bitirdikten sonra bıyıklarını kuruladı ve “Küçük kuşum; biraz daha büyük olsaydın sana daha çok şey öğretirdim. Benim

insanlara söyleyecek çok şeyim var; aptal değilim. Kitap oku; onlarda sana gerekli olan her şey var. Kitap bu, saçmalık değil! Bira ister misin?”

“Sevmiyorum.”

“İyi. İçme zaten. Sarhoşluk bela, votka ise şeytan icadıdır. Zengin olsaydım seni okula gönderirdim. Cahil insan, öküz gibidir; ya köle olur ya da mezbahayı boylar. Boyun eğmekten başka elinden bir şey gelmez...”

Kaptanın karısı ona Gogol’ün bir kitabını vermişti.

Korkunç İntikam adlı bu kitabı okudum ve çok beğendim, ama Smuriy öfkeyle haykırdı:

“Safsata bu, hikâye! Başka kitaplarının da olduğunu biliyorum.”

Kitabı elimden çekip aldı. Kaptanın karısından başka bir kitap alıp getirdi. Sert bir tavırla emretti:

“*Taras*’ı oku![10] Neydi onun adı? Bul şunu. Kaptanın karısı kitabın güzel olduğunu söylüyor. Kime göre güzel? Ona göre güzel, ama bana göre belki de kötüdür! Saçlarını kestirmiş ha! Peki kulaklarını niye kestirmemiş?”

Taras, Ostap’ı dövüşe çağırınca, aşçı kahkahalarla gülmeye başladı.

“Öyle mi? Niye peki? Sen bilgiliysen, ben de güçlüyüm! Şu yazdıkları şeye bak. Develer!”

Dikkatle dinler, ama sık sık homurdanırdı.

“Saçma bu! Bir adamı omuzundan kalçasına kadar kesmek mümkün değildir. Ayrıca bir adamı mızrağın ucunda kaldıramazsın; sonra mızrak paramparça olur. Ben de askerlik yaptım.”

Andre’nin yaptığı hainlik onda nefret uyandırdı.

“Hain evlat değil mi? Hem de bir kadın yüzünden. Lanet olsun!”

Ama Taras, oğlunu vurup öldürünce, aşçı ayaklarını karyoladan aşağı sarkıttı, elleriyle karyolaya yaslandı, iki büklüm oldu ve ağlamaya başladı. Gözyaşları yanaklarından ağır ağır süzülüyor, güvertenin döşemesine damlıyordu. Gürültüyle burnundan soluyor ve homurdanıyordu:

“Aman Tanrım! Aman Tanrım!”

Ve birden bana bağırmaya başladı:

“Okusana be şeytan çekici!”

Yine ağlamaya başladı. Ostap, ölmeden önce, “Baba! Duyuyor musun beni?” diye haykırdığı zaman ağlaması daha da arttı ve daha acıklı bir hal aldı.

“Her şey mahvoldu!” diye hıçkırıyordu. “Evet, her şey! Kitap bitti mi? Ah! Lanet olsun! Taras tam bir erkekmiş değil mi? Erkek diye bunlara derler.”

Kitabı elimden aldı ve gözyaşlarıyla ıslatarak dikkatle gözden geçirdi.

“Ne güzel kitap! Sanki bir ödül!”

Sonra İvanhoe’yu okuduk. Richard Plantagenef, Smuriy’nin çok hoşuna gitti. Ciddi bir tavırla, “İşte gerçek bir kral!” dedi.

Oysa kitabı sıkıcı bulmuştum.

Genelde zevklerimiz uyuşmuyordu. Thomas Jones’un Hikâyesi adlı kitabın çok eski bir çevirisi olan Sokakta Bulunmuş Çocuk Thomas Jones’un Hikâyeleri’ni çok sürükleyici bulmuştum, ama Smuriy homurdanmaya başladı.

“Saçmalık! Bana ne Thomas’dan? Beni ne ilgilendirir ki? Başka kitaplar da olması gerekir.”

Bir gün ona, ancak geceleri mahzenlerde okunabilecek gizli, yasak kitaplar olduğunu söyledim.

Gözleri faltaşı gibi açıldı, bıyıkları diken diken oldu.

“O da ne? Neler uyduruyorsun?”

“Uydurmuyorum. Papaz günah çıkarırken bana onları okuyup okumadığımı sormuştu. Zaten ondan önce de bu kitapları okuyup ağlayanları kendi gözlerimle görmüştüm.”

Aşçı suratını asarak yüzüme baktı ve sordu:

“Ağlayan kim?”

“Onu dinleyen bir hanım. Diğer hanım ise öyle korktu ki kaçıp gitti.”

Smuriy, gözlerini hafifçe kapayarak, “Kendine gel. Hayal görüyorsun,” dedi ve biraz düşündükten sonra homurdanmaya başladı:

“Elbette bir yerlerde bazı gizli şeyler vardır. Olmadan olmaz!.. Böyle şeyler benim yaşıma ve de karakterime uygun değil!.. Ama işte!..”

Bir saat böylesine güzel konuşabilirdi.

Farkından olmadan kitap okumaya alışıyor ve onları keyifle elime alıyordum. Kitapların anlattığı hoş şeyler gerçek hayattan farklıydı. Hayat gitgide zorlaşıyordu.

Smuriy de kendini gitgide okumaya kaptırıyor ve beni ikide bir işimden alıkoyuyordu.

“Peşkov, okumaya gel.”

“Yıkanmamış bir sürü bulaşığım var.”

“Maksim yıkar.”

Sert bir tavırla baş bulaşıkçıyı benim işimi yapmaya yolluyordu. O da kızgınlığından bardakları kırıyor, büfeci de uysal bir tavırla beni uyarıyordu:

“Gemiden atarım seni!”

Bir gün Maksim, bilerek kirli su ve çay artıklarıyla dolu bir leğene birkaç bardak koymuş. Ben suyu gemiden denize boca edince, bardaklar da uçup gitti.

Smuriy büfeciye, “Bu benim suçum!” dedi. “Benim hesabıma yaz!”

Büfe çalışanları bana ters ters bakmaya başlamışlardı. Bana, “Hey, sen, kitap kurdu! Niye para ödüyorlar ki sana?” diyorlardı.

Boş yere kap kacak kirleterek işimi fazlalaştırmaya çalışıyorlardı. Bu işin sonunun benim için kötü olacağını biliyordum. Nitekim yanılmamışım.

Bir akşamüstü küçük bir iskeleden gemimize kırmızı yüzlü bir kadın bindi. Yanında sarı bir eşarp takmış, yeni, pembe bir bluz giymiş genç bir kız vardı. İkisi de içkiliydi. Kadın gülümsüyor, herkesi selamlıyor, papaz gibi konuşuyordu.

“Beni affedin kardeşlerim... Biraz içtim de! Mahkemeden geliyorum. Beni suçsuz bulup bıraktılar. Sevincimden içip sarhoş oldum!”

Kız da donuk gözlerle insanlara bakarak gülüyor ve kadını itiyordu.

“Haydi yürü deli kadın, yürü...”

Onları ikinci mevki güvertesinin yanında Yakov, Maksim ve Sergey’in yattıkları kamaranın karşısına yerleştirdiler. Kadın hemen bir yere kayboldu. Sergey, kurbağa ağzı kulaklarına vararak, istekle genç kızın yanına oturdu.

Geceleyin işimi bitirdikten sonra, uyumak için masanın üzerine uzanıyordum ki, Sergey yanıma geldi ve beni kolumdan yakaladı.

“Gel, seni evlendireceğiz.”

Sarhoştu. Kolumu kurtarmaya uğraştım, ama bana vurdu.

“Geeel!”

Maksim de koşarak geldi; o da sarhoştu. İkisi de beni güvertede uyuyan yolcuların arasından geçirerek kendi kamaralarına sürüklediler, ama kamaranın kapısında Smuriy duruyordu. Yakov İvaniç ise kapının pervazına yaslanmıştı. Kız onun sırtına yumruklar indiriyor ve sarhoş bir sesle bağırıyordu:

“Bırakın beni!”

Smuriy, beni Sergey ve Maksim’in elinden çekip aldı. Onları saçlarından tuttu, kafalarını birbirine tokuşturduktan sonra fırlatıp attı. İkisi de yere kapaklandı.

Yakov’a, “Asyalı!” dedi ve kamaranın kapısını hızla onun yüzüne kapattı. Beni de iterek, “Çekil karşımdan!” diye bağırdı.

Koşarak geminin kıç tarafına gittim. Bulutlu bir geceydi; nehir simsiyahtı. Geminin ardında iki gri yol, köpürerek görünmeyen kıyılara doğru uzanıp gidiyor, bu iki yolun arasındaki mavna ağır ağır yol alıyordu. Geminin bazen sağında, bazen de solunda lambaların kırmızı lekeleri beliriyor, etrafı aydınlatmadan kıyının beklenmedik dönemeçlerinde gözden yitiyorlardı. O zaman etraf daha da kararıyor, kendimi daha üzgün hissediyordum.

Aşçı geldi, yanıma oturdu, derin derin içini çekti ve sigara içmeye başladı.

“Seni kızın yanına sürüklüyorlardı değil mi? Alçak herifler! Aralarında konuşurlarken duydum.”

“Kızı ellerinden kurtardınız mı?”

“Onu mu?”

Kıza kaba bir şekilde küfrettikten sonra ciddi bir sesle sözlerine devam etti:

“Burada herkes rezildir. Bu gemi köyden de beterdir. Sen köyde yaşamış mıydın?”

“Hayır.”

“Köy felaket bir yerdir. Özellikle kışın!”

Sigaranın izmaritini güverteden denize fırlattıktan sonra bir süre sustu, sonra tekrar konuşmaya başladı:

“Bu domuz sürüsünün içinde mahvolacaksın; sana acıyorum yavrum. Herkese acıyorum. Bazen ne yapacağımı bilemiyorum. İçimden diz çöküp sormak geliyor; siz ne yapıyorsunuz köpoğlu köpekler, ha? Kör müsünüz? Develer...”

Geminin düdüğü uzun uzun çaldı. Mavnanın halatı hızla suya çarptı. Koyu karanlıkta bir fenerin ışığı iskelenin yerini işaret ederek sallanmaya başladı. Karanlığın içinden başka ışıklar da göründü.

Aşçı, “Piyaniy Bor,” diye mırıldandı. “Piyanaya diye bir nehir var. Piyankov soyadında bir de yüzbaşı tanıyorum. Zapivohin diye bir kâtip olacak. Ben kıyıya çıkıyorum.”

Kama kıyılarının iriyarı kadın ve kızları uzun sedyelerle nehirden odun taşıyorlardı. Boyunlarındaki kayışların altında iki büklüm, ikişer ikişer çevik adımlarla ocağın bulunduğu gemi ambarına doğru yürüyorlar, siyah deliğe odunları fırlatırken çınlayan bir sesle, “Hooop!” diye bağırıyorlardı.

Onlar odunlarıyla yürürken, tayfalar onların bacaklarını, göğüslerini elliyorlar, kadınlar tiz çığlıklar koparararak adamların yüzüne tükürüyorlardı. Odunlarını boşaltıp geri dönerlerken de ellerindeki sedyelerle çimdiklere ve sarkıntılıklara karşı kendilerini savunuyorlardı. Böyle olaylara onlarca kez şahit olmuştum. Odun yüklenen her iskelede durum aynıydı.

Bana sanki yaşlanmışım, bu gemide uzun yıllar yaşamışım gibi geliyordu. Yarın, bir hafta sonra, sonbaharda, gelecek yıl olacakları bildiğimi zannediyordum.

Artık gün ağarıyordu. İskelenin üstündeki kumlu yamaçta büyük bir çam ormanı görünüyordu. Yamaçtan ormana doğru yürüyen kadınlar zaman zaman bağıraşarak gülüyor ve şarkı söylüyorlardı. Taşıdıkları uzun sedyelerle askerlere benziyorlardı.

İçimden ağlamak geliyordu. Gözyaşlarım göğsümde düğümleniyor, yüreğimi ince bir sızı kaplıyordu. Bu bana acı veriyordu, ama ağlamaktan utanıyordum.

Tayfa Bliyahin’e, güverteyi yıkaması için yardım etmeye koyuldum.

Bliyahin silik bir adamdı. Soluk benizli ve zayıftı. Hep köşelere saklanır, oralardan küçük, zaman zaman parıltılar saçan gözlerle bakardı.

“Aslında benim soyadım Bliyahin değil. Sonra biliyor musun; benim annem fahişeydi. Bir kız kardeşim var; o da öyle. Herhalde bu onların kaderiymiş. Kader hepimizin dümenidir kardeş. Haydi sen git, yok, bekle biraz...”

Süpürgeyi güvertenin tahtalarında sürüklerken bana sessizce, “Kadınları nasıl rahatsız ettiklerini gördün mü?” dedi. “Yaş odunu bile uzun süre ateşte bekletirsen, sonunda tutuşup yanar. Ben bunu sevmiyorum kardeş, hiç hoşlanmıyorum. Eğer kadın olarak doğsaydım kendimi bir bataklığa atardım. İsa şahidim olsun! İradesi olmayan insanlar yanıp tutuşurlar. İğdişler aptal insanlar değildir. Onlar hakkında bir şey duymuş muydun?

Onlar doğru yolu bulmuşlardır; dünya işlerini boş ver, kendini Tanrı'nın hizmetine ada."

Kaptanın karısı, eteğini iyice yukarı sıyırmış bir halde su birikintisinin üzerinden atlayarak yanımızdan geçti. Her zaman erken kalkıyordu. Uzun boylu, zarifti. Öyle sade ve göz alıcı bir yüzü vardı ki, ardından koşup bütün kalbimle, "Ne olur bana bir şeyler söyleyin!" diye yalvarmak istedim.

Gemi ağır ağır iskeleden ayrıldı. Bliyahin, haç çıkararak, "Kalktık," dedi.

VI

Sarapul’da Maksim gemiden ayrıldı. Sessizce, kimseyle vedalaşmadan, ciddi ve sakin bir yüzle çıkıp gitti. Onun ardından gülümseyerek, neşeli kadın ve giysisi buruş buruş olmuş, gözleri şişmiş genç kız da indi. Sergey ise kaptanın kamarasının önünde uzun süre diz çökmüş bir halde durdu. Kapının aynasını öpüyor, kafasını vuruyor ve yalvarıyordu:

“Affedin beni; ben suçlu değilim. Maksim’in suçu...”

Tayfalar, büfe çalışanları, hatta bazı yolcular bile onun yalan söylediğini biliyorlar, ama bir yandan da onu cesaretlendirmek için bağırıyorlar, “Dayan, dayan, seni affedecek!” diyorlardı.

Kaptan onu kovdu. Hatta bir kez ona öyle bir tekme attı ki, Sergey sırtüstü yuvarlandı, ama yine de onu affetti. Sergey hemen çay takımlarını oraya buraya taşımaya, bir köpek gibi merhamet dileyen gözlerle yolculara bakarak güvertede koşuşmaya başladı.

Maksim’in yerine kıyıdan bir deri bir kemik, ufacık başlı, kızarık gözlü Viyatkalı bir er aldılar. Aşçı yamağı onu derhal tavuk kesmeye yolladı. Er iki tavuğu kesti ama diğerlerini güvertede elinden kaçırdı. Yolcular tavukları yakalamak için koşmaya başladılar. Üç tavuk geminin kenarından suya uçtu. Bunun üzerine er, mutfağın yanındaki odunların üzerine çökerek acı acı ağlamaya başladı.

Smuriy, hayretle, “Sen budala mısın? Askerler ağlar mı hiç?” diye sordu.

Er, alçak sesle, “Ben geri hizmetteydim,” dedi.

Bu sözler onu büsbütün rezil etti. Yarım saat sonra vapurdaki herkes kahkahalarla ona gülüyor, yanına sokulup yüzüne dik dik bakarak, “Bu mu?” diye soruyorlardı.

Sarsılarak, katılarak, çirkin ve tuhaf bir şekilde gülüyorlardı.

Er, önceleri bu insanları görmüyor, onların gülüşlerini duymuyordu.

Eski basma mintanının koluyla gözyaşlarını silerken, sanki onları gizlemeye uğraşıyordu, ama çok geçmeden kırmızı gözleri hiddetle

alevlendi ve Viyatka şivesiyle hızlı hızlı konuşmaya başladı:

“Niye gözlerinizi faltaşı gibi açıp bana bakıyorsunuz? Tanrı cezanızı versin!”

Bu, insanları daha da neşelendirdi. Eri parmaklarıyla göstermeye, gömleğinden, önlüğünden çekiştirmeye, onunla bir teke ile oynar gibi oynamaya başladılar. Öğle yemeğine kadar onu bu şekilde sıkıştırdılar. Yemekten sonra ise biri, tahta bir kaşığın sapına sıkılmış bir limon geçirdi ve erin arkasındaki önlüğünün bağına bağladı. Er yürüdükçe, arkasındaki kaşık sallanıyor, herkes kahkahaya boğuluyordu. Niye güldüklerini anlamayan er, kapana kısılmış bir fare gibi ortalıkta dört dönüyordu.

Smuriy hiç ses çıkarmadan, ciddi bir yüzle onu izliyordu. Aşçının yüzü yine kadınsı bir hale bürünmüştü. Ere acımıştım. Aşçıya, “Arkasında kaşık olduğunu ona söylesem mi?” diye sordum. Aşçı sessizce başını sallayarak onayladı.

Neye güldüklerini ere açıkladığımda, hemen el yordamıyla kaşığı buldu, kopardı, yere fırlattı, ayaklarıyla ezdi ve sonra iki eliyle saçlarıma yapıştı. Derhal çevremizi saran insanların büyük sevinci arasında dövüşmeye başladık.

Smuriy, izleyicileri dağıtarak bizi ayırdı. Önce benim kulağımı çekti, sonra erin kulağına yapıştı. Bu küçük adamın, aşçının eli altında başını sallayarak zıp zıp zıpladığını görenler, çıldırmışçasına bağırmaya, ıslıklar çalmaya, tepinmeye, gülmekten yerlere yatmaya başladı.

“Yaşa garnizon! Aşçının göbeğine bir kafa indir!”

İnsanların bu vahşi sevinci, içimde üzerlerine atılıp kafalarında odun kırmak arzusu uyandırdı.

Smuriy, eri bıraktı, ellerini arkasına bağlayarak, bıyıkları dimdik bir halde, bir yaban domuzu gibi korkunç bir şekilde dişlerini göstererek vapur halkının üzerine yürüdü.

“Yerlerinize marş! Asyalılar!”

Er yine üzerime atıldı, ama Smuriy tek eliyle onu kucaklayarak tulumbanın altına götürdü. Onun cılız vücudunu, tıpkı bir bez bebek gibi

evirip çevirerek, başına su dökmeye başladı.

Tayfalar, lostromo, kaptanın yardımcısı koşup geldi. Halk yeniden toplandı. Büfeci, her zamanki dilsiz haliyle herkesten bir baş yukarıda duruyordu. Er, mutfağın yanındaki odunların üzerine çökerek, titreyen elleriyle çizmelerini çıkardı ve ayağına çorap yerine sardığı bezleri sıkmaya başladı. Oysa bezler kupkuruydu, ama seyrek saçlarından sular damlıyordu. Bu durum insanları yine güldürdü. Er, tiz bir sesle, “Ne olursa olsun o çocuğu öldüreceğim!” diye söylendi.

Smuriy, beni omzumdan tutarak kaptan yardımcısına bir şeyler söyledi. Tayfalar insanları dağıttı. Herkes dağılıp gittiği zaman aşçı, ere sordu:

“Seni ne yapmalı acaba?”

Öteki ses çıkarmadı. Bana vahşi gözlerle bakıyor ve garip bir şekilde titriyordu.

Smuriy, “Sakin ol! Sinir hastası!” dedi.

Er de ona, “Ben senin emir erin değilim düdük!” diye cevap verdi.

Aşçının bozulduğunu gördüm. Şiş yanakları gevşeyerek sarktı, tükürdü ve benimle beraber çıkıp gitti. Afallamış bir halde ardından yürüyor ve hep eri süzüyordum. Smuriy ise hayretler içinde homurdanıyordu:

“Paşa gibi çalım satıyor! Buyrun işte!”

Sergey, koşarak peşimizden yetişti ve nedense fısıldayarak, “Boğazını kesmek istiyor!” dedi.

Smuriy, “Nerede?” diye gürledi ve koştu.

Er, tayfalar için ayrılan kamaranın kapısında, elinde büyük bir bıçakla duruyordu. Bu bıçakla tavukları boğazlar, çıra için tahtaları keserlerdi. Bıçak, bir testere gibi kördü. Kamaranın önünde insanlar toplanmıştı. Islak kafalı bu küçük gülünç adamı dikkatle inceliyorlardı. Kısa ve kalkık burunlu yüzü bir paça gibi titriyordu. Ağzı bitkin bir halde açılmıştı, dudakları da titriyordu, bu arada:

“Zalimler... Zalimler,” diye mırıldanıyordu.

Bir şeyin üzerine sıçrayarak insanların başlarının üzerinden yüzlerini seyrettim: Hepsi de gülümsüyor, kıs kıs gülüyor, birbirlerine:

“Bak, bak!” diyorlardı.

Er, bir çocuğunki gibi cılız eliyle gömleğini pantolonunun içine sokmaya çalışınca, yanımdaki yakışıklı bey içini çekerek, “Az önce ölmeye çalışıyordu, ama şimdi pantolonunu düzeltiyor,” dedi.

İnsanlar daha yüksek sesle gülmeye başladı. Her şey apaçık ortadaydı. Kimse erin kendini boğazlayacağına inanmıyordu. Doğrusu ben de inanmıyordum. Smuriy, ere şöyle bir göz attıktan sonra göbeği ile insanları iterek, “Çekil budala!” diye söylendi.

İnsanların hepsine birden, “Budala!” diye çıkışıyor, bir grup insanın yanına gidiyor ve onlara, “Yerine geç budala!” diye bağırıyordu.

Bu davranış gülünç olmakla birlikte doğruydu. Bu sabahtan beri bütün insanlar kocaman bir budala olup çıkmıştı.

Halkı dağıttıktan sonra ere yaklaşıp elini uzattı.

“Bana bıçağı ver...”

Er, bıçağı sivri tarafından uzatarak, “Fark etmez,” dedi. Aşçı, bıçağı bana vererek eri kamaranın içine itti.

“Yat zıbar! Sen ne biçim şeysin böyle?”

Er sessizce karyolanın üstüne oturdu.

“Bu sana yemek ve votka getirecek. Votka içer misin?”

“Biraz içerim.”

“Bana bak; sakın bu çocuğa dokunma. Seninle alay eden o değildi; duyuyor musun beni? O değildi diyorum.”

Er, sessizce, “Peki, niye bana eziyet ettiler?” diye sordu.

Smuriy biraz durakladıktan sonra yüzünü asarak cevap verdi:

“Ben nereden bileyim?”

Benimle mutfağa giderken homurdanıyordu.

"Evet, gerçekten de zavallı adama musallat oldular. Nasıl, gördün mü? İnsanlar adamı deli eder kardeşim. Tahtakuruları gibi insana yapışırlar, ne yapacağını şaşırırsın. Hatta tahtakurusu ne demek? Tahtakurularından bile beterdirler."

Ere ekmek, et ve votka götürdüğüm zaman onu yatağın üstünde bir ileri bir geri sallanıp bir kadın gibi sessizce, hıçkırıklarla ağlarken buldum. Tabağı küçük masanın üstüne koyup, ona, "Ye hadi," dedim.

"Kapıyı kapa!"

"Karanlık olur sonra."

"Kapa, yoksa yine musallat olurlar."

Dışarı çıktım. Erden hiç hoşlanmamıştım. Bende ne merhamet ne de acıma duygusu uyandırmıştı. Bu bana sıkıntı veriyordu. Ninem, defalarca bana, "İnsanlara acımalısın; onların hepsi de mutsuzdur, hepsi zor durumdadır," diye öğüt vermişti.

Aşçı, bana, "Götürdün mü, ne yapıyor?" diye sordu.

"Ağlıyor."

"Miskin. Ne biçim asker bu!"

"Ben ona acıyorum."

"Öyle mi? Ne demek oluyor bu?"

"İnsanlara acımak gerekir."

Smuriy, beni elimden tuttu, kendine doğru çekti ve ciddi bir tavırla:

"Kendini acımaya zorlama, yalan söylemek bir işe yaramaz, anladın mı? Kendine karşı dürüst olmalısın," dedi.

Ve beni iterek, asık bir yüzle ekledi:

"Burası sana göre değil. Hadi bir sigara iç!"

Yolcuların davranışından dolayı derinden sarsılmış ve heyecanlanmıştım. Ere sataşmaları, Smuriy onu kulağından çektiği zaman kahkahalarla gülmeleri beni son derece kırmış, incitmişti. Bu tiksinti verici acınacak durum nasıl hoşlarına gidebiliyordu. Bunda gülüp eğlenecek ne vardı?

İşte, yine alçak tentenin altına oturup sereserpe uzandılar.

Sanki bir saat önce ıslık çalıp, askeri yuhalayan onlar değilmiş gibi yiyor, içiyor, oyun oynuyor, sakin ve ciddi bir tavırla sohbet ediyor, ırmağı seyrediyorlardı. Hepsi her zamanki gibi sessiz ve tembeldi. Sabahtan akşama kadar vapurda sinekler ya da güneş ışığında uçuşan çiçek tozları gibi avare avare dolaşıp duruyorlardı. İşte onlarca insan itişip, haç çıkararak vapurdan iskeleye çıkıyor ve yine onlar gibi heybelerin ve sandıkların ağırlığı altında iki büklüm olmuş, aynı giysiler giymiş bir yığın insan vapura biniyor.

İnsanların sürekli değişmesi, vapurun yaşantısında hiçbir şey değiştirmiyor.

Gelen yolcular da, giden yolcuların konuştuğunu konuşacak, aynı sözcüklerle topraktan, işten, Tanrı’dan, kadınlardan söz edeceklerdi.

“Tanrı insana sabretmeyi buyurdu, sen de sabret! Elden ne gelir ki? Kaderimiz böyleymiş.”

Bu sözleri duyunca içimi sıkıntı basıyor, öfkeleniyordum. Çirkefliklere dayanamıyorum, bana yapılan kötülüğe, haksızlığa, hakaretlere katlanmak istemiyorum. Böyle davranışları hak etmediğimi iyice biliyor ve hissediyorum. Er de bunu hak etmemişti. Gülünç olmayı belki de kendisi istemişti.

Ciddi, iyi kalpli bir çocuk olan Maksim’i vapurdan kovdular, ama alçak bir insan olan Sergey’i vapurda tuttular. Bunun böyle olmaması gerekirdi. İnsanı delirtecek kadar çileden çıkarabilen bu insanlar niye hep tayfaların öfkeli ihtarlarına uysalca boyun eğiyorlar, onların kötü sözlerini masum bir tavırla dinliyorlar?

Lostromo, güzel, ama kötü bakışlı gözlerini süzerek haykırıyor:

“Niye güvertenin o tarafına toplanıp duruyorsunuz? Gemiyi yan yatırdınız; dağılın iblisler!”

“İblisler” salına salına geminin öbür tarafına gidiyorlar, ama oradan da koyunlar gibi kovuluyorlar.

“Ah, lanet olası herifler!”

Güneşin gündüz kızdırdığı sac tente altında sıcak gecelerde vapur çok bunaltıcı oluyor; yolcular, hamamböcekleri gibi güvertenin her yanına dağılarak, buldukları her yere uzanıyorlar. Bir iskeleye yanaşıldığında, tayfalar onları tekmeyle uyandırıyorlar.

“Hey, yine yola sereserpe uzanmışsınız! Çekilin yoldan, yerinize geçin!”

Onlar da kalkıyor, uykulu uykulu itildikleri yöne doğru gidiyorlar. Tayfalar da, tıpkı onlar gibi, yalnızca başka türlü giyinmişler, ama bir polis gibi onlara emirler yağdırıyorlar.

Bu insanlarda ilk göze çarpan şey sessiz, ürkek, hüzünlü ve uysal olmalarıydı. Bu uysallık kabuğunun altından merhametsiz, anlamsız ve neredeyse hazin bir şirretliğin ortaya çıkışını görmek öyle garip ve korkunçtu ki... Bence bu insanlar sanki nereye götürüldüklerini bilmiyorlar, vapurdan nerede inecekleri ise onlar için hiç fark etmiyor. Nerede inerlerse insinler, orada biraz kaldıktan sonra bu ya da başka bir vapura binip başka bir yere gidecekler. Hepsi de ne yapacağını şaşırmış, kimsesiz insanlar. Bütün dünya onlara yabancı. Ve hepsi son derece ürkek...

Bir gece yarısından sonra makinede sanki top atılmış gibi bir şey patladı. Güverte hemen beyaz bir buhar bulutuyla kaplandı. Koyu bir buhar, makine dairesinden yükseliyor, bütün deliklerden sızıyordu.

Görünmeyen birisi kulakları patlatırcasına haykırıyordu:

“Gavrilo, sülgen, keçe!”

Ben makine dairesinin yanında, bulaşık yıkadığım masanın üstünde uyuyordum. Patlama ve sarsıntıdan uyandığım sırada güverte sessizdi. Kızgın bir buhar, makinelerde tıslıyor, sık sık çekiçler vuruluyordu, ama bir an sonra bütün güverte yolcuları farklı seslerle ulumaya, feryat etmeye başladılar. Ortalık tüyler ürpertici bir hale büründü.

Çabucak dağılan beyaz dumanlar arasında başları açık kadınlar, yuvarlak, balık gözlü, saçları darmadağınık adamlar birbirlerini yere devirerek oraya

buraya koşturup duruyorlardı. Hepsi ayakları takılıp düşerek, Tanrı’ya ve Aziz Nikola’ya yakararak, birbirlerine vurarak birtakım bohçalar, çuvallar ve sandıklar sürüklüyorlardı. Bu, korkunç olduğu kadar ilginç bir manzaraydı. Ben de insanların ardından koşuyor, ne yapmaya çalıştıklarını izliyordum.

İlk kez bir gece velvelesi görüyordum ve derhal insanların yanlışlıkla böyle davrandıklarını anladım. Vapur hızını kesmeden gidiyordu. Güvertenin sağ tarafında, çok yakınlarda orakçıların yaktığı ateş parlıyordu. Berrak bir geceydi. Dolunay yükseklerde ışıldıyordu, ama insanlar güvertede daha hızlı koşup duruyorlardı.

Kamara yolcuları da dışarı fırlamışlardı. Biri güverteden suya atladı, bir diğeri onu izledi, sonra bir başkası daha atladı. İki köylü ve bir rahip, güverteye çakılı bir sırayı ellerindeki odunlarla kırıp ayırmaya uğraşıyorlardı. Geminin kıç tarafından, içi tavuk dolu büyük bir kafesi suya fırlattılar. Güvertenin ortasında, kaptan köprüsüne giden merdivenin yanında bir köylü diz çökmüş, yanından geçenlere yalvarıp yakarıyor ve bir kurt gibi uluyordu:

“Ortodokslar, ben bir günahkârım.”

Üstünde yalnız pantolon olan, gömleksiz şişman bir adam göğsünü yumrukluyor ve haykırıyordu:

“Kayık, kayık şeytanlar!”

Tayfalar koşuyor, yolcuların yakalarına yapışarak kafalarına vuruyor ve güverteye fırlatıyorlardı. Geceliğinin üzerine bir palto geçirmiş olan Smuriy, ağır adımlarla ortalıkta dolaşıyor ve gür bir sesle insanları yatıştırmaya uğraşıyordu.

“Utanın be! Neyiniz var? Çıldırdınız mı? Vapur duruyor işte; ne oldu? İşte kıyı! Suya atlayan aptalları da orakçılar kurtarıp kayıklarına almışlar. İşte, şuradaki iki kayığın içindeler!”

Üçüncü sınıf yolcularının hepsini yumrukladı. Onlar da sessiz sedasız, bir çuval gibi yere serildiler.

Bu velvele daha dinmeden pelerinli bir kadın, elinde bir kaşıkla Smuriy’nin üzerine çullandı ve çorba kaşığını onun burnuna doğru

sallayarak bağırmaya başladı:

“Sen buna nasıl cüret edersin?”

Sırılsıklam olmuş bir adam onu tutmaya çalışarak bıyıklarını emiyor ve sıkıntıyla söyleniyordu:

“Bırak şu odun kafalıyı!”

Smuriy, kollarını iki yana açarak, mahçup bir tavırla gözlerini kırpıştırıyor ve bana soruyordu:

“Bu da ne demek oluyor? Bu kadın benden ne istiyor? Günaydın! Onu hayatımda ilk kez görüyorum.”

Kan tüküren ufak tefek bir köylü çığlıklar atıyordu:

“Şu insanlara bak! Hepsi de haydut!”

Yaz boyunca buna benzer paniklere iki defa şahit oldum. İkisi de doğrudan doğruya bir tehlikeden değil de, bir tehlike olasılığının yarattığı korkudan kaynaklanıyordu.

Bir keresinde yolcular iki hırsız yakaladılar. Hırsızlardan biri hacı giysileri giymişti. Onları tayfalardan gizli bir saat boyunca dövdüler. Tayfalar, hırsızları ellerinden alınca, bu kez de onlara sövmeye başladılar.

“Malum; hırsızı hırsız korur!”

“Siz de dolandırıcısınız, o yüzden birbirinizin yaptıklarına göz yumuyorsunuz.”

Hırsızları sersemletinceye kadar dövmüşlerdi. İskelelerden birinde onları polise teslim ettiklerinde ayakta duracak halleri kalmamıştı.

Buna benzer bir sürü olay beni çok heyecanlandırıyor, insanların iyi mi, kötü mü, mazlum mu, zalim mi olduklarını anlamama olanak vermiyordu. Aslında zalim ve çok kötü olan bu insanlar nasıl böyle utanılacak kadar uysal görünebiliyorlardı?

Bunu aşçıya soruyordum, ama yüzü sigarasının dumanları arasında gizlenen aşçı çoğunlukla can sıkıntısıyla şu karşılığı veriyordu:

“Aklını kurcalayan şeye bak! İnsanlar böyledir işte. Biri akıllı, diğeri aptaldır. Sen söylenip duracağına kitap oku! Doğru yazılmış kitaplarda her şey vardır.”

Dini kitaplarla, ermişlerin hayatını anlatan kitapları sevmezdi.

“Bunlar papazlarla, papaz çocukları için yazılmış,” derdi.

Onun hoşlanacağı bir şey yapmak ve ona kitap hediye etmek istedim. Kazan iskelesinde beş kopeğe *Bir Askerin Petro’yu Kurtarışının Efsanesi* adlı kitabı aldım, ama o sırada aşçı sarhoş ve kızgındı; hediyeyi ona vermeye cesaret edemedim ve *Efsane*’yi önce kendim okudum. Kitap çok hoşuma gitti. Her şey çok yalın, anlaşılır, ilginç ve açık seçik bir dille yazılmıştı. Hocamın da kitaptan keyif alacağına emindim, ama kitabı ona verdiğimde aşçı hiç ses çıkarmadan, yusyuvarlak bir top haline getirene kadar buruşturup güverteden denize fırlattı ve yüzünü asarak, “Bak senin kitabını ne yapıyorum aptal!” dedi. “Ben seni bir köpek gibi eğitmeye uğraşıyorum, ama sen saçma sapan şeyler okumak istiyorsun!”

Tepinip bağırmaya başladı.

“Ne biçim kitap bu? Ben bütün saçmalıkları okudum zaten! Bu kitapta yazılan şey gerçek mi? Söyle bakalım!”

“Bilmiyorum...”

“Ben biliyorum ama! Bir adamın kafası uçurulursa, o adam merdivenden aşağı yuvarlanır ve diğerleri de ambarın damına tırmanmaya çalışmazlar. Kuru otları yaksalardı, her şey olup biterdi. Anladın mı?”

“Anladım.”

“İşte böyle! Ben Çar Petro hakkında birçok şey okudum. Böyle bir olay onun başına gelmedi. Yıkıl karşımdan!”

Aşçının haklı olduğunu anlıyordum, ama her şeye rağmen kitap hoşuma gitmişti. *Efsane*’yi bir daha satın alıp, ikinci kez okudum ve hayretler içinde kitabın gerçekten de kötü olduğuna inandım. Ona daha çabuk inanmaya ve daha yakın ilgi göstermeye başladım. O da gittikçe artan bir can sıkıntısıyla, nedense daha sık tekrarlar oldu:

“Ah seni okutabilseydik! Burası sana göre değil...”

Ben de buranın bana göre olmadığını hissediyordum. Sergey, bana çok kötü davranıyordu. Masamdan çay bardaklarını çalıp, büfeciden gizli olarak yolculara çay sattığını defalarca fark etmiştim. Bunun hırsızlık sayıldığını biliyordum. Smuriy, beni defalarca uyarmıştı; “Bak, sakın masandaki çay takımından garsonlara vereyim deme!”

Başıma daha birçok kötü şey geliyordu. Canım sık sık iskeleye inip vapurdan uzaklaşmak, ormana kaçmak istiyordu, ama Smuriy beni caydırıyordu. Bana karşı daha nazik davranmaya başlamıştı ve vapurun sürekli hareket halinde oluşu beni oldukça büyülüyordu. Geminin iskelelerde durması benim için tatsız bir şeydi. Kama’dan Beliy’e, Viyatka’ya, hatta Volga’ya gideceğimizi ve oralarda yeni kıyılar, şehirler, yeni insanlar görmemi sağlayacak şeyler olmasını umuyordum, ama bu gerçekleşmedi.

Vapurdaki hayatım beklenmedik, yüz kızartıcı bir şekilde sona erdi; bir akşam Kazan’dan Nijni’ye giderken büfeci beni yanına çağırdı. Kamarasına girdim... Ardımdan kapıyı kapattı ve yumuşak bir taburenin üstünde somurtarak oturmakta olan Smuriy’e dönüp, “İşte,” dedi.

Smuriy, kaba bir tavırla sordu:

“Sergey’e takımları veriyor musun?”

“Ben görmeden alıyor.”

Büfeci sessizce, “Görmüyor, ama biliyor,” dedi.

Smuriy, dizini önce yumruklayıp sonra kaşıyarak, “Durun, daha zamanımız var,” dedi.

Ve kara kara düşünmeye başladı. Büfeciyle bakıştık, ama sanki gözlüklerinin ardında gözleri yoktu.

Bu adam sessiz sakin bir hayat sürüyor, hiç ses çıkarmadan yürüyor, alçak sesle konuşuyordu.

Bazen soluk sakalı ve boş bakan gözleriyle bir köşede beliriverir, sonra hemen gözden kaybolurdu. Yatmadan önce büfede hiç sönmeyen kandilin

yandığı Meryem Ana ikonunun önünde diz çökerdi. Onu, kapının kupa asına benzeyen deliğinden izledim, ama büfecinin nasıl dua ettiğini görmeyi başaramadım. Sadece diz çöker, içini çekerek, sakalını sıvazlayarak ikona ve kandile bakardı.

Bir süre sustuktan sonra Smuriy sordu:

“Sergey sana para vermiş miydi?”

“Hayır.”

“Hiç mi vermedi?”

“Hiç.”

Smuriy, büfeciye, “Yalan söylemez,” dedi, ama o, yavan bir sesle, “Fark etmez, buyrunuz,” dedi.

Aşçı, bana, “Haydi gidelim!” diye bağırdı.

Masama yaklaştı ve hafifçe tepeme bir fiske vurdu; “Aptal!” dedi. “Ama ben de aptalım. Sana göz kulak olmam gerekirdi.”

Nijniy’de büfeci paramı verip beni kovdu ve bana sekiz rubleye yakın para ödedi. Kazandığım ilk hatırı sayılır para buydu.

Smuriy benimle vedalaşırken sıkıntılı bir sesle söyleniyordu; “Bak işte! Şimdi gözünü dört aç; anlıyor musun? Sadece ağzını açmak doğru değil!”

Elime boncuklarla işli alacalı bulacalı bir tütün kesesi tutuşturdu:

“Bu senin! Güzel bir elişidir. Vaftiz kızım işlemişti. Haydi hoşça kal. Kitap oku. Bu en iyi şeydir!”

Beni koltukaltlarımdan tutup havaya kaldırdı, öptü ve sertçe iskelenin üstüne bıraktı. Ona da, kendime de acıyordum. Bu iriyarı, şişman ve yalnız adamın hamalları iteleyerek vapura dönüşünü izlerken avaz avaz bağırıp ağlamamak için kendimi zor tuttum; daha sonra tıpkı onun gibi iyi kalpli, yalnız, hayatla bağını koparmamış birçok insanla karşılaştım.

VII

Dedem ve ninem yine şehre taşınmışlardı. Onların yanına kızgın ve kavga çıkarmaya hazır bir ruh haliyle geldim. İçimi sıkıntı basmıştı.

Beni niye hırsız sanmışlardı?

Ninem beni şefkatle karşıladı ve hemen semaveri hazırlamaya gitti.

Dedem, her zamanki gibi alaycı bir tavırla sordu:

“Çok altın biriktirebildin mi?”

Pencerenin yanına oturarak, “Ne biriktirebildiysem, hepsi benimdir,” dedim.

Kibirli bir tavırla cebimden sigara kutusunu çıkardım ve ciddi bir tavırla bir sigara yaktım.

Gözlerini dikerek davranışlarımı izleyen dedem, “Demek öyle!” dedi. “Şeytan zıkkımı içiyorsun? Daha erken değil mi?”

“Bana tütün kesesi bile hediye ettiler,” diye övündüm.

Dedem, “Tütün kesesi ha!” diye feryat etti. “Sen benimle alay mı ediyorsun?”

İnce, güçlü kollarını uzatarak üzerime saldırdı. Yeşil gözleri öfkeyle ışıldıyordu. Yerimden fırladım, karnına bir kafa attım. İhtiyar yere çöktü. Gözlerini şaşkınlıkla kırpıştırıp siyah ağzını açarak, uzun birkaç saniye bana bakakaldı, sonra sakin bir sesle sordu:

“Demek bana, dedene vurdun. Öyle mi? Annenin öz babasına?”

Berbat bir şey yaptığımı anlayarak, “Siz de beni yeteri kadar dövmüştünüz,” diye mırıldandım.

Kupkuru ve zayıf dedem yerden kalktı, yanıma oturdu, çevik bir hareketle sigarayı elimden kaptı, pencereden fırlattı ve ürkek bir sesle, “Seni vahşi yaratık!” dedi. “Tanrı’nın seni bütün ömrün boyunca asla affetmeyeceğini anlıyor musun?”

Sonra nineme döndü: “Ana, baksana. O, bana vurdu. Evet o! Vurdu; ona sor istersen.”

Ninem bana bir şey sormadı; sadece yanıma sokuldu, saçlarımdan kavrayarak beni sarsmaya başladı; bir yandan da, “Al sana! Al sana!” deyip duruyordu.

Canım acımadı, ama son derece incinmiştim. Hele dedemin sinsi gülüşü çok gücüme gitmişti. Dedem avuçlarıyla dizlerine şaplaklar indirerek sandalyesinde zıplıyor, kahkahalar atarak beddua ediyor, “Oh olsun sana! Al işte!” diye bağırıyordu.

Ninemin elinden kurtulup kendimi sofaya attım. Çökkün ve bezgin bir durumda semaverin ıslık çalan sesini dinleyerek bir köşeye uzandım.

Ninem yanıma sokuldu ve bana doğru eğilerek, zor duyulur bir sesle fısıldadı:

“Beni bağışla. Zaten canın yanacak kadar saçlarını çekmedim, mahsus yaptım. Başka türlü olmazdı. Deden ihtiyar bir adam, artık pestili çıktı. Sonra, yüreği ne acılar gördü; onu incitmemek gerekir. Sen bir çocuk değilsin, bunu anlarsın. Anlamalısın Alyoşa! O adeta bir çocuk!”

Sözleri, ılık bir su gibi içimi arıtmıştı. Bu dostça fısıltıdan dolayı hem utanmış hem de rahatlamıştım. Ninemi sımsıkı kucakladım, öpüştük.

“Git, onun yanına git; boş ver! Yalnız onun yanında hemen sigara içmeye başlama. Alıştır biraz.”

Odaya girip dedeme bir göz attım ve gülmemek için kendimi zor tuttum. Gerçekten bir çocuk gibi hayatından memnundu. Yüzü ışıl ışıldı. Bacaklarını bükmüş, kızıl tüylü elleriyle masaya vuruyordu.

“Ne oldu teke? Yine toslamaya mı geldin? Ah, seni haydut! Aynı babası. Farmason’a bakın; eve girer girmez haç çıkaracağına, sigara içiyor. Ah, seni Bonapart müsveddesi!”

Sustum. Dedem söylenecek her şeyi söylemiş, yorulunca susmuştu. Çay içerken, bana yine akıl öğretmeye başladı:

“Ata dizgin nasıl gerekliyse, Tanrı korkusu da insana gereklidir. Ulu Tanrı’dan başka dostumuz yoktur. İnsan, insanın en gaddar düşmanıdır!”

İnsanların birbirine düşman olduğu sözünde bir hakikat payı olduğunu ben de hissediyordum, ama diğer anlattıkları beni pek ilgilendirmiyordu.

“Şimdi yine Matriyona teyzenin yanına git. İlkbaharda vapurlara girersin, ama kışın onların yanında kalmalısın. Baharda çekip gideceğinden onlara bahsetme sakın.”

Az önce saçımı çekmiş gibi yaparak dedemi kandıran ninem, “İnsanları kandırmanın ne âlemi var?” dedi.

Dedem üsteleyerek, “Kandırmadan yaşanmaz,” dedi.

“Söyle bakalım. Başkalarını kandırmayan biri var mı?”

Akşam dedem *Zebur* okumaya koyulunca ninemle kırlarda gezintiye çıktık. Dedemin oturduğu iki pencereli küçük, derme çatma kulübe şehrin kenarında, bir zamanlar dedemin kendi evinin olduğu Kanatnaya Sokağı’nın karşısındaydı.

Ninem kıs kıs gülerek, “Bak, sonunda nereye düştük!” dedi. “İhtiyar bir türlü gönlüne göre bir yer bulamıyor, devamlı taşınıp duruyor. Burada da rahatı yerinde değil, ama ben halimden memnunum.”

Önümüzde girintili çıkıntılı dere yataklarıyla bölünmüş, bir ormanın sırtına yaslanmış ve akağaçlı büyük Kazan yoluyla sınırı çizilmiş üç kilometrelik bir kır alabildiğine uzanıyordu. Çalılar, boynuzlar gibi dere yataklarından fırlıyor ve batan güneşin soğuk ışınları bunları kar rengine boğuyordu. Hafif akşam rüzgârı, boz renkli otların saplarını sallıyor, yakındaki dere yatağının arkasında mahalle kızlarıyla, delikanlılarının karanlık gölgeleri tıpkı otlar gibi oynaşıyordu. Uzakta sağda eski Ortodoks mezarlığının kırmızı duvarı görünüyordu. Bu mezarlığa “Bugrov Tekkesi” diyorlardı. Solda, dere yatağının üst tarafında kapkara bir ağaç sürüsü yükseliyordu. Burası Yahudi mezarlığıydı. Etraftaki her şey fakirdi ve sessizce yarıklarla dolu toprağa yaslanmıştı. Şehrin kenarındaki küçücük evlerin pencereleri ürkek, cılız ve kötü beslenmiş tavukların gezindiği tozlu yola bakıyordu. Kızlar Manastırı yakınında bir sürü dolaşıyor, inekler

böğürüyordu. Kışladan bir bando sesi kulağımıza geliyor, trampetlerden feryatlar ve çığlıklar yükseliyordu.

Bir sarhoş, akordeonunu sonuna kadar açarak yürüyor, sendeliyor ve homurdanıyordu:

“Sana yetişeceğim. Mutlaka...”

Ninem gözlerini kısıp kızıl güneşe bakarken, “Enayi,” diye söylendi. “Nereye yetişeceksin? Az sonra yere düşüp uyuyakalacaksın; uyurken de seni bir güzel soyacaklar! Tek tesellin akordeonun da kaybolacak.”

Nineme gemideki yaşantımı anlatıyor ve çevreme bakınıyordum. Gördüklerimden sonra burada içime hüzün çökmüştü ve kendimi tavada bir balık gibi hissediyordum. Onu dinlemek nasıl benim hoşuma gidiyorsa, ninem de beni sessizce ve dikkatle dinliyor. Ona Smuriy’den söz ettiğimde coşkuyla haç çıkararak:

“Ne iyi adammış! Ona yardım et Meryem Ana! Onu sakın unutma! İyi olan şeyleri daima aklında tut, kötü olanı ise hemen unut!”

Beni neden işten çıkardıklarını anlatmak benim için çok zordu, ama gönülsüz olarak anlattım. Anlattıklarım onu hiç etkilemedi, ama aldırmaz bir tavırla sadece, “Sen küçüksün, yaşamayı bilmiyorsun,” dedi.

“Herkes birbirine, sen yaşamayı bilmiyorsun, diyor. Köylüler, tayfalar birbirlerine, Matriyona teyze de oğluna hep bunu söylüyor. Neyi bilmek gerekir?”

Dudaklarını büküp, başını sallayarak, “Ben de bilmiyorum ki,” dedi.

“Söylüyorsun ama!”

Ninem, sakin bir tavırla, “Niye söylemeyeyim ki?” dedi. “Kızma, sen daha küçüksün, bilmen gerekmez. Sonra kim bilebilir ki? Ancak dolandırıcılar. Bak, örneğin deden akıllı ve bilgili olmasına rağmen bir şey yapamadı.”

“Peki sen iyi yaşadın mı?”

“Ben mi? Evet, yaşadım. İyi de yaşadım, kötü de. Her türlüsünü yaşadım.”

Yanımızdan, arkalarından uzun gölgelerini sürükleyerek ağır ağır insanlar geçiyor, ayaklarının altından bir duman gibi yükselen toz bulutları bu gölgeleri saklıyor, akşam gittikçe daha kasvetli oluyor, pencereden dedemin homurtulu sesi duyuluyordu:

“Ulu Tanrım, beni gazabına uğratma, öfkeyle cezalandırma!”

Ninem, gülümseyerek:

“Galiba Tanrı’yı usandırdı! Her akşam yakınır durur, ama niye? Artık ihtiyarladı, hiçbir şeye gereksinimi yok, ama devamlı şikâyet ediyor, öfkeleniyor. Bu akşam dualarına kulak veren Tanrı herhalde gülerek ‘Vasili Kaşirin, yine dırdır etmeye başladı!’ diyecek! Haydi gidip yatalım.”

Ötücü kuş avcılığıyla uğraşmaya karar verdim. Bu işin bize iyi gelir getireceğini umuyordum. Ben yakalayacağım, ninem de satacak. Ağ, ökse, kapan satın aldım, kafesler yaptırdım ve işte, gün ağarırken bir hendeğin içinde, çalıların arasında oturuyorum. Ninem ise sepetini ve torbasını eline almış, mevsimin son mantarlarını, yabani meyveleri, fındıkları toplayarak ormanda geziniyor.

Yorgun eylül güneşi yeni doğdu. Beyaz ışınları bazen bulutlar arasında gözden kayboluyor, bazen de gümüşi bir yelpaze gibi hendeğin içinde yüzüme vuruyor. Hendeğin dik killi yamacı karanlık ve çıplak, daha az meyilli olan diğer tarafı ise sararmış otlarla, sarı, kahverengi, kırmızı yapraklı sık çalılıklarla kaplı. Sert bir rüzgâr yaprakları koparıyor ve hendeğin üzerine savuruyor.

Hendeğin dibinde saka yavruları cıvıldıyor. Gri renkli yabani otların arasında kırmızı başlıklı küçük kafalarını görüyorum. Meraklı iskete kuşları beyaz yanaklarını gülünç bir şekilde şişirerek etrafımda dolaşıyorlar. Tıpkı bayram günleri Kunavinolu genç kızların yaptığı gibi bağırışıyor, etrafta dört dönüyorlar. Aceleci, akıllı, hırçın, her şeyi bilmek, her şeye dokunmak istiyor ve birbiri ardına tuzağa düşüyorlar; çırpınıp durduklarını görünce onlara acıyorum, ama ben ticari bir iş yapıyorum, sert davranmak zorundayım. Kuşları yedek kafeslere koyup, kafesleri de bir çuvalda saklıyorum. Karanlıkta kuşlar uslu uslu oturuyorlar.

Bir kanarya sürüsü akdiken çalılığına kondu... Çalılığa güneş vuruyor...

Güneşten memnun olan kanaryalar daha artan bir neşeyle cıvıldaşıyorlar. Halleri okul çocuklarını andırıyor. Sıcak diyarlara uçmakta gecikmiş olan açgözlü, hamarat bir doğan, ince bir yabani gül dalına konmuş, gagasıyla kanatlarının tüylerini temizliyor ve uyanık kara gözleriyle avını arıyor. Bir çayır kuşu aniden havalanıp bir yaban arısı yakalıyor, onu dikkatle bir dikene geçiriyor ve gri renkli küçük kurnaz başını sağa sola döndürerek yeniden avını beklemeye başlıyor. Rüyalarımı süsleyen kâhin uğur kuşu sessizce uçup gitti. Keşke onu yakalayabilseydim! Bir şakrakkuşu, sürüsünden kopmuş, bir kızılağacın üstünde general gibi kurumlanarak oturuyor.

Güneş yükseldikçe kuşlar çoğalıyor ve daha neşeyle cıvıldaşıyor. Hendek baştan başa en güçlü tonunu rüzgârla sallanan çalıların hışırtısının oluşturduğu bir müzikle doluyor. Kuşların coşkulu sesleri hafif ve tatlı bir hüzünle dolu bu gürültüyü bastıramıyor. Bu gürültüde yaz mevsiminin veda şarkısını duyuyorum. Gürültünün kulağıma fısıldadığı birtakım olağanüstü sözcükler kendiliğinden şarkıya dönüşüyor ve aynı anda hafızamda geçmişe ait sahneler canlanıyor.

Yukarıdan bir yerden ninem bağırıyor:

“Neredesin?”

Hendeğin yanına oturmuş, yere bir örtü sermiş, üzerine ekmek, salatalıklar, turplar, elmalar dizmiş. Bu ziyafetin ortasına, güneşte ışıl ışıl parlayan küçük bir kesme sürahi konmuş. Sürahi, Napolyon’un başı biçiminde bir tıpayla kapalı ve içi ardıç rakısıyla dolu. Ninem minnetle:

“Her şey ne kadar güzel Tanrım!” diyor.

“Ben bir şarkı yazdım.”

“Öyle mi?”

Ona şiire benzer bir şeyler okuyorum.

> *“Kışın gelişi gittikçe daha çok hissediliyor*
> *Elveda benim küçük güneşim, elveda!..”*

Ama ninem şiirimi sonuna kadar dinlemeden sözümü kesiyor:

“Böyle bir şarkı var, ama seninkinden daha güzel!”

Ve heceleri uzatarak, şarkı söyler gibi okumaya başlıyor:

“Ah! Yaz güneşi çekiliyor
Karanlık gecelere, uzak dağların ardına!
Ah ben zavallı kız!
Bahar sevincim olmadan yapayalnız
kaldım!
Sabahleyin çit boyunda dolaşmaya çıkıp,
Eski mayıs şenliklerini hatırlayacağım
Temiz kırlar bana dargın
Ben gençliğimi orada kaybettim.
Ah sevgili arkadaşlarım, dostlarım
İlk kar yağar yağmaz
Kalbimi beyaz göğsümden çıkarıp alın
Ve onu karların içine gömün!”

Yazarlık onurum hiç de incinmemişti. Şarkı çok hoşuma gitmiş, genç kıza çok acımıştım.

Ninem, “Acı işte böyle dile getirilir!” dedi. “Görüyorsun, bu şarkıyı bir kız yazmış. İlkbaharda sevgilisiyle gezip eğlenmişler, kış yaklaşınca sevgilisi onu terk etmiş; herhalde başka bir kız bulmuş. Genç kız da yüreğinin acısını böyle dile getirmiş. İnsan, başına gelmeyen bir şeyi böyle güzel ve doğru bir şekilde anlatamaz, ama görüyorsun; bu kız ne güzel bir şarkı yazmış.”

İlk seferinde kuşları kırk kopeğe satınca, ninem buna hayret etti.

“Şu işe bak sen! Bu işi bir saçmalık, çocuk eğlencesi diye düşünüyordum. Neymiş meğer! Ucuza bile satmışsın.”

“Öyle mi?”

Pazar kurulduğu günler kuşları bir rubleye, hatta daha fazlasına satıyor, hayretler içinde kalıyordu: “Böyle önemsiz işlerden ne çok para kazanılıyormuş!”

“Bir kadın gün boyu çamaşır yıkayıp, tahta silerek yirmi beş kopek kazanıyor. Şu işe bak! Bu hiç iyi bir şey değil! Kuşları kafeste tutmak da hoş bir şey değil! Bırak şu işi Alyoşa!”

Ama kuş avcılığı işine iyice gönül vermiştim. Bu işten hoşlanıyor ve kuşlardan başka kimseye zarar vermeden, özgürce yaşıyordum. İyi av takımları almıştım. Yaşlı kuş avcılarıyla yaptığım sohbetler bana çok şey öğretti. Kuş avlamak için tek başıma yaklaşık otuz kilometrelik yolu yürüyor, Volga kıyısındaki Kstovo ormanına gidiyordum. Burada, direklik çam ormanında munta kuşlarıyla, meraklılarınca pek değer verilen uzun kuyruklu, beyaz, az rastlanır güzellikteki Apollon iskete kuşları vardı.

Bazen akşamdan yola çıkıyor, bütün gece sonbahar yağmuru altında çamurlu Kazan yolunu teptiğim oluyordu. Sırtımda muşamba kaplı bir torba, onun içinde de kuş yemi olan kapanlar ve kafesler vardı. Elimde kalın bir ceviz dalı tutuyordum. Sonbahar karanlığında ürperiyor ve çok korkuyordum. Yıldırımın parçaladığı yaşlı akağaçlar, ıslak dallarını başımın üstüne uzatarak, yolun iki yanında sıralı duruyorlardı. Solda, dağın eteğinde, simsiyah Volga’nın üstünde, son vapurların ve mavnaların direklerinin seyrek ışıkları seçiliyordu. Sanki dipsiz bir uçuruma doğru süzülüyorlardı. Çarklar suyun içinde uğulduyor, düdükler ötüyordu.

Dökme demir rengindeki topraktan, yolun kenarındaki köylerin kulübeleri yükseliyor, kızgın ve aç köpekler ayaklarıma saldırıyor, gece bekçisi düdüğünü çalıyor ve korkuyla haykırıyor:

“Orada yürüyen kim? Gecenin bu saatinde şeytanlar kimi götürüyor?”

Av takımımı elimden almalarından çok korktuğum için yanıma, gece bekçilerine vermek üzere beş kopek alıyordum. Fokino köyünün bekçisi benimle dost olmuştu.

Beni görünce, “Yine mi yola koyuldun?” diye sızlanırdı. “Seni korkusuz gece yolcusu!”

Adı Nifont’du. Ufak tefek, ak saçlıydı ve ermişlere benziyordu. Sık sık koynundan turp, elma, bir avuç leblebi çıkarır, “Al dostum, senin için yemiş ayırdım. Afiyetle ye!” der, sonra köyün dışına kadar beni geçirirdi.

“Haydi Tanrı’ya emanet ol!”

Şafak vaktine kadar ormana varırdım. Av takımlarımı kurar, yemlerimi yerleştirir, ormanın kenarına uzanır, günün doğmasını beklerdim. Ortalık sessizdi. Çevremdeki her şey derin bir sonbahar uykusuna dalmış gibi kıpırtısızdı. Gri bir sis perdesi ardından dağın eteğindeki geniş çayırlar belli belirsiz göze çarpıyordu. Volga'nın ortasından geçtiği bu çayırlar ırmağı aşıyor, küçülüyor ve sisin içinde dağılıp gidiyorlardı. Uzakta, ormanın ardında, çayırların olduğu tarafta güneş ağır ağır doğuyor, ormanın tepelerinde ışıklar yanıp sönüyor ve bu, insanı heyecanlandıran tuhaf bir kımıldanmanın başlangıcı oluyor. Sis hızla çayırların üstünden kalkıyor ve güneşin ışınlarıyla gümüşi bir renk alıyordu. Sisin altından ise çalılar, ağaçlar, saman yığınları ortaya çıkıyordu. Çayırlar adeta güneşin altında eriyor, kızılımsı altın rengine boyanarak dört bir yana akıp gidiyordu. İşte, güneş ışınları durgun suya vurmaya başladı ve sanki bütün nehir, güneşin vurduğu yöne doğru ilerleyip akıyor. Güneş yükselerek, çıplak ve üşümüş toprağı neşeyle kutsuyor ve toprak, sonbaharın tatlı kokularını etrafa yayıyor. Saydam hava toprağı sonsuzca genişleterek, onu kocaman gösteriyor. Her şey uzaklara doğru süzülüp gidiyor ve insanı dünyanın lacivert diyarlarına çağırıyor. Burada güneşin doğuşunu onlarca kez izledim ve her seferinde karşımda yepyeni güzelliklerle dolu yeni bir dünya doğdu.

Güneşi özel bir aşkla seviyorum. Onun tatlı nağmelerle dolu adı, bu nağmelerde gizli olan çağrışımlar hoşuma gidiyor. Gözlerimi kapayıp, yüzümü onun sıcak ışınlarına vermeyi, bir çitin aralığından ya da dalların arasından bir kılıç gibi geçerken onu avuçlarımda yakalayıp tutmayı seviyorum. Dedem, "güneşe tapmayan Prens Mihail Çernigovski ve Boyar Feodorov"a büyük hayranlık duyardı. Bu insanları, Çingeneler gibi kapkara, asık suratlı, kötü kalpli ve fakir Mordovlular gibi hep gözleri ağrıyan kişiler olarak hayal ederdim. Güneş çayırların üstünde yükselince sevinçle gülümsemekten kendimi alamıyorum.

Çam ormanı, yeşil pençelerindeki çiy damlalarını silkeleyerek, üzerimde gürültülü bir ses çıkarıyor. Gölgede, ağaçların altında, eğreltiotlarının işlemeli yaprakları üzerinde, sabah donlarının kırağıları gümüş renkli, simli bir kumaş gibi ışıldıyordu. Yağmurun ezdiği sararmış otların sapları yere doğru eğilmiş hareketsiz duruyor, ama parlak bir ışık onlara vurunca hafif bir titreme göze çarpıyor. Belki de son yaşam çabasıydı bu.

Kuşlar da uyandı. Gri renkli arıkuşları tüy yumakları gibi daldan dala atlıyorlar. Alev renkli munta kuşları eğri büğrü gagalarıyla çam tepelerindeki kozalakları didikliyorlar. Bir çam dalının ucunda beyaz bir Apollon kuşu uzun tüylerini silkeleyerek sallanıyor, boncuk gibi kara gözüyle kurduğum bir ağı şüpheyle süzüyor. Göz açıp kapayıncaya kadar ciddi bir eda ile hayallere dalmış olan ormanın, yüzlerce kuşun cıvıltısıyla dünyanın en saf varlığının çarpınışlarıyla dolduğunu görüyorum. Dünya güzelliğinin babası olan insan, teselli bulmak için kuşları örnek alarak, hurileri, perileri ve diğer melekleri yaratmış olmalı.

Küçük kuşları avlamaktan biraz üzülüyor, onları kafese koyduğum için vicdan azabı duyuyorum. Onları izlemek daha hoşuma gidiyor, ama av hırsım ve para kazanma isteğim acıma duygumu bastırıyor.

Kuşlar kurnazlıklarıyla beni güldürüyor. Gök mavisi bir iskete kuşu, kurduğum kapanı dikkatle ve uzun uzadıya inceledikten sonra bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu sezdi. Yandan geçerek, yemleri kapanın küçük sopaları arasından güven içinde, ustalıkla taşımaya başladı. İskete kuşları çok akıllı hayvanlar, ama çok meraklı olmaları onları mahvediyor. Kibirli şakrakkuşları biraz aptaldır; karnı tok şehirlilerin kiliseye dalmaları gibi, sürüler halinde ağa kapılıyorlar! Yakalandıkları zaman, buna çok şaşırıyorlar. Gözleri sanki yuvalarından çıkıyor ve kalın gagalarıyla insanın parmağını didikliyorlar. Kuşa benzemeyen ve pek bilinmeyen sittell kuşu, uzun gagasını oynatıp kalın kuyruğuna yaslanarak uzun süre ağın önünde duruyor. Tıpkı bir ağaçkakan gibi ağaç gövdelerinde dolaşıyor ve iskete kuşlarının peşine takılıyor. Bu kül rengi küçük kuşta insanı ürküten bir şey var. Yapayalnız görünüyor; kimse onu sevmiyor, o da kimseyi sevmiyor. O da, saksağan gibi ufak ve parlak şeyleri çalıp saklamayı seviyor.

Öğleye doğru avımı bitiriyorum. Ormandan ve kırlardan geçerek eve dönüyorum. Ana yoldan ve köylerden geçerek eve dönersem, köy çocukları ve delikanlılar kafeslerimi elimden alıp kırar, av takımlarımı parçalarlar. Başıma geldiği için biliyorum.

Akşamüstü yorgun argın, aç olarak eve dönüyorum, ama bir gün içinde sanki daha büyümüş, yeni bir şeyler öğrenmiş, güçlenmiş gibiyim. Bu yeni güç, dedemin kötü alaylarına kızmadan, kin gütmeden katlanmamı sağlıyor. Bunu gören dedem benimle ciddi ve anlayışlı bir tavırla konuşmaya başlıyor:

“Böyle saçma sapan işleri bırak! Hiç kimse kuş satarak adam olmamıştır. Ben böyle bir olay bilmiyorum. Kendine aklını kullanabileceğin bir iş seç!

“İnsanlar Tanrı’nın tohumudur. Başaklanmaları ve iyi meyve vermeleri gerekir. İnsan bir ruble gibidir; iyi bir işe yatırırsan üç ruble olur. Hayatın kolay olduğunu mu düşünüyorsun? Hayır, hiç kolay değil! Dünya, için için karanlık bir gecedir ve herkes kendi yoluna ışık tutmak zorundadır. Hepimize on parmak verilmiş, ama herkes alabileceğinden daha fazlasını almak istiyor. İnsan güçlü olmalıdır. Gücü yoksa, kurnazlık etmelidir. Küçük ve güçsüz olanlar cennette de, cehennemde de bir işe yaramazlar! İnsanlarla bir arada yaşa, ama yalnız olduğunu da unutma! Herkesi dinle, ama kimsenin sözüne inanma! Onların sözünü dinlersen yolunu şaşırırsın. Çeneni sıkı tut. Evler ve şehirler lafla değil, para ve baltayla yapılmıştır. Sen bütün varlıkları bitleriyle koyunları olan Başkır ya da Kalmuk değilsin!”

Bu şekilde bütün gece konuşabilirdi; söylediklerini artık ezberlemiştim. Sözleri hoşuma gidiyordu, ama taşıdıkları anlama şüpheyle bakıyordum. Sözlerinden anlaşıldığına göre, insanın istediği gibi yaşamasını engelleyen iki güç vardı; Tanrı ve insanlar.

Ninem, pencerenin yanına oturmuş, dantel için iplik eğiriyordu. İğ, becerikli parmakları arasında vızıldıyordu. Dedemin sözlerini uzun süre sessizce dinledi, sonra aniden, “Her şey Meryem Ana’nın dilediği gibi olur,” dedi.

Dedem, “Ne demek bu?” diye haykırdı.

“Tanrı! Ben Tanrı’yı unutmadım. Tanrı’yı biliyorum. İhtiyar bunak kadın; aptalları da dünyaya Tanrı yollamadı ya!”

Bence dünyada en rahat yaşam sürenler, Kazaklar ve askerler. Sade ve neşeli bir hayatları vardır. İyi havalarda, sabah erkenden evimizin karşısına, hendeğin arkasına gelir, beyaz mantarlar gibi çıplak kırlara doluşurlar, sonra karışık, ilginç bir oyuna başlarlardı. Beyaz gömlekler içinde becerikli ve güçlü ellerinde tüfeklerle neşeyle kırlarda koşarlar, bir hendeğin içinde gözden yiterler, sonra aniden bir boru sesiyle tekrar kırlara yayılırlardı. Trampetlerin iç karartıcı sesleri arasında tüfeklerine süngü takarak ve

“Hurra!” diye bağırarak evimize doğru koşarlardı. O zaman, evimizi bir saman yığını gibi darmadağın edeceklerini sanırdım.

Ben de, “Hurra!” diye bağırır, kendimi kaybedercesine onlarla birlikte koşardım. Trampetin acı ötüşü bende bir şeyleri yıkmak, tahta perdeleri paramparça etmek, çocukları dövmek gibi coşkulu istekler uyandırırdı.

Dinlenme sırasında askerler bana kalitesiz tütünlerinden ikram ederler, ağır silahlarını gösterirlerdi. Bazen içlerinden biri süngüsünü karnıma doğru çevirerek, şakacıktan gaddar bir tavırla, “Hamamböceğini gebertelim!” diye haykırırdı.

Süngüsü parlıyor, canlı gibi görünüyor, bir yılan gibi kıvrılıyor ve sanki beni sokmak istiyordu. Bu biraz ürkütücüydü, ama yine de hoşuma gidiyordu.

Mordovyalı bir trampetçi, bana sopalarla trampet derisine nasıl vurulacağını öğretti. Önce canımı acıtacak kadar bileklerimden kavrıyor, ezilen parmaklarımın arasına sopaları tutuşturuyordu. Kuş gözlerini kocaman açarak korkunç bir sesle bağırıyordu:

“Haydi vur! Bir iki, bir iki! Tram ta tatam! Sola daha hafif, sağa daha güçlü vur!”

Eğitim bitene kadar askerlerle kırda koşardım. Sonra onların yüksek sesle söyledikleri şarkıları dinleyerek ve yeni basılmış paralar gibi gıcır gıcır parlayan iyi bakışlı yüzlerine dikkatle bakarak, onlarla beraber şehrin sokaklarından geçer, kışlalarına kadar onları uğurlardım.

Aynı tip insanlardan oluşan bu yoğun insan seli, kendisine bağlanmak, bir nehire dalar gibi içine dalmak, bir ormana girer gibi içine girmek arzusu uyandıracak tek bir güç halinde sokaklardan neşeyle akardı. Bu insanlar hiçbir şeyden korkmuyor, her şeye korkusuzca bakıyorlardı. Bunlar her şeyin üstesinden gelebilir, istedikleri her şeyi elde edebilirlerdi. Her şeyden önemlisi, bunlar saf ve iyi kalpli insanlardı; ama bir gün dinlenirken genç bir erbaş bana kalın bir sigara verdi:

“İç bakalım! Bu özel bir sigaradır. Kimseye vermezdim, ama iyi bir delikanlı olduğun için sana veriyorum.”

Sigarayı yaktım. Erbaş bir adım geriledi ve kızıl bir alev gözlerimi kamaştırdı, parmaklarımı, burnumu, kaşlarımı yaktı. Gri, ekşi bir duman beni hapşırtıyor, öksürtüyordu. Gözlerim kör olmuş ve ürkmüş bir halde olduğum yerde tepiniyordum. Bir daire şeklinde etrafımı saran askerler ise neşeyle kahkahalar atıyorlardı. Ardımdan çalınan ıslıkların ve atılan kahkahaların eşliğinde eve döndüm. Bir şey, bir çoban kamçısı gibi arkamdan şaklıyordu. Yanan parmaklarım ağrıyor, yüzüm yanıyor, gözlerimden yaşlar fışkırıyordu, ama canımı sıkan şey acı değil, bana bunu neden yaptıklarını anlayamamaktan doğan bir şaşkınlıktı. Bu olay, bu iyi kalpli delikanlıları niye böyle eğlendirmişti?

Eve gidince tavan arasına çıktım ve hayatımda sıkça karşılaştığım, tarif edilemeyecek kadar acımasız davranışları hatırlayarak, uzun süre orada oturdum. Sanki Sarapul'da gemiye binen küçük asker, kanlı canlı haliyle gözümün önünde beliriyor, karşımda duruyor ve heyecanla soruyordu:

"Anladın mı şimdi?"

Kısa bir süre sonra başıma daha acı ve şaşırtıcı bir olay geldi: Peçerski kasabasında oturan Kazakların kışlasına gidip gelmeye başlamıştım. Bu farklılık, onların ustaca ata binmelerinden, daha güzel giyinmelerinden dolayı değildi. Onlar başka türlü konuşuyor, başka şarkılar söylüyor ve olağanüstü güzel dans ediyorlardı. Bazı akşamlar atları tımar ettikten sonra ahırın yanında kümeler halinde toplanırlar ve ufak tefek kızıl saçlı bir Kazak kalkık perçemlerini silkeleyerek borazan gibi sesiyle şarkı söylemeye başlar, bir parça zorlanarak durgun Don ve mavi Tuna hakkında hüzünlü bir türkü tuttururdu. Daldan yere ölü bir halde düşünceye kadar kendinden geçip şarkı söyleyen ötücü kuşlar gibi gözleri kapalıydı. Gömleğinin yakasını da açar, köprücük kemikleri bakır gemler gibi görünürdü. Zaten adamın kendisi baştan aşağı bakırdanmış hissi uyandırıyordu. Altındaki toprak sarsılıyormuş gibi ince bacakları üzerinde sallanıp kollarını açarak, gözleri kapalı bir halde yüksek sesle şarkı söyleyen bu adam, insan olmaktan çıkmış da, adeta borazanın borusu, çobanın kavalı olmuştu. Bazen tıpkı o ötücü kuş gibi sırtüstü düşüp öleceğini sanırdım, çünkü şarkıyı bütün ruhuyla söyleyerek tüm gücünü tüketirdi.

Arkadaşları ellerini ceplerine sokarak ya da arkalarında kenetleyerek halka halinde onun etrafında dururlar, sertçe onun bakır yüzüne bakarlar,

yavaşça havada süzülen elini gözleriyle izlerler, kilise korosundaymış gibi ciddi ve sakin bir tavırla şarkı söylerlerdi. Sakallı sakalsız bütün bu insanlar o anda ikonaları andırırlardı: Onlar gibi korkutucu, onlar gibi dünyadan uzaktılar. Şarkı, uzun bir yol gibi uzun, onun gibi düz ve genişti. İnsan onu dinlerken gece mi, gündüz mü, çocuk mu, yoksa yaşlı mı olduğunu, her şeyi unuturdu! Şarkıcıların sesleri kesilir gibi olur, bozkırların özgür havasına özlem duyan atların solukları duyulur, sonbahar gecesinin kırdan sessizce, karşı konulmaz bir biçimde ilerleyişi işitilir. İnsanın yüreği büyür, alışılmamış bazı duygular insanlara, dünyaya duyulan büyük, sessiz bir aşkla içi içine sığmayarak paramparça olma isteği verirdi.

Bu ufak tefek bakır tenli Kazak bana sanki insan değilmiş de, insanlardan daha iyi, daha üstün, önemli bir masal kahramanıymış gibi geliyordu. Onunla konuşamıyordum. Bana bir şey sorduğunda mutlulukla gülümsüyor ve mahçup mahçup susuyordum. Onu daha sık görmek ve nasıl şarkı söylediğini dinleyebilmek için bir köpek gibi sessiz ve uysalca peşinden gitmeye hazırdım.

Bir gün onu, ahırın köşesinde dururken gördüm. Elini yüzüne doğru kaldırmış, parmağındaki parlak gümüş yüzüğü inceliyordu. Güzel dudakları kımıldıyor, kızıl bıyıkları titriyordu. Yüzü hüzünlü ve üzgündü, ama bir başka sefer, karanlık bir akşamda, elimde kafesler eski Pazar Meydanı'ndaki meyhaneye gitmiştim; meyhaneci kuşlara meraklıydı ve sık sık benden kuş satın alırdı.

Kazak, tezgâhın yanında, soba ile duvar arasında bir köşede oturuyordu. Yanında kendinden iki kat daha iri cüsseli bir kadın vardı. Kadının yuvarlak yüzü bir maroken gibi parlıyordu. Kadın, Kazak'a bir annenin şefkatli gözleriyle, biraz da endişeli bir tavırla bakıyordu. Kazak sarhoştu. İleriye uzattığı ayaklarını yere vuruyor; bu arada kadının ayaklarına da çarparak acıtmış olacak ki, kadın irkiliyor, yüzünü ekşiterek sessizce ona yalvarıyordu:

"Saçmalamayın ne olur."

Kazak bir gayretle kaşlarını kaldırıyor, ama kaşları yine gevşek bir şekilde düşüyordu. Herhalde ona fazla sıcak geliyordu; ceketinin önünü açmış, gömleğinin düğmelerini çözmüş ve boynu meydana çıkmıştı. Kadın, başörtüsünü başından omuzlarına kaydırmış, güçlü beyaz ellerini masanın

üstüne koymuş, parmaklarını da kıpkırmızı oluncaya kadar birbirine kenetlemişti. Onları daha çok izledikçe, Kazak, gözüme iyi bir annenin kabahat işlemiş oğlu gibi görünüyordu. Kadın ona şefkatle ve sitemle bir şeyler söylüyor, o da mahcup mahcup susuyordu. Hak ettiği sitemlere ne karşılık verebilirdi ki?

Kazak, sanki bir yanına iğne batırılmış gibi aniden ayağa kalktı, eğri taktığı kasket alnına düştü; onu avucuyla bastırdı, düğmelerini iliklemeden kapıya yöneldi. Kadın da ayağa kalktı ve meyhaneciye, “Biz birazdan geri döneriz Kuzmiç,” dedi.

Meyhanedekiler arkalarından gülüp alay ettiler. İçlerinden biri gür bir sesle, sertçe, “Gemi kılavuzu döndüğünde kadına gününü göster!” dedi.

Peşlerinden çıktım. On adım kadar önümdeydiler. Karanlıkta meydanın yan tarafından, çamurlara bata çıka geçerek, Volga’nın yüksek kıyısına, yamaca doğru yürüyorlardı. Kadının Kazak’ı tutarken nasıl yalpaladığını görüyor, çamurun, ayakları altında nasıl şapırdadığını duyuyordum.

Kadın, alçak sesle yalvarırcasına soruyordu:

“Nereye gidiyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz böyle?”

Yolumun üstü olmamasına rağmen onların peşinden, çamurların içinden geçerek yürüdüm. Yamacın kaldırımına vardıklarında Kazak durdu, kadından bir adım geri çekildi ve aniden onun yüzüne vurdu. Kadın şaşkınlıkla, korkuyla bir çığlık kopardı:

“Ah! Bana niçin vurdun?”

Ben de ürkmüştüm. Koşarak yanlarına yanaştım. Kazak, kadını belinden tuttu, parmaklığın üstünden aşırarak, yamaçtan aşağı fırlattı. Kendisi de onun peşinden atladı. İkisi de yamacın otları üzerinden aşağı doğru bir siyah küme halinde yuvarlandılar. Aşağıda yırtılan bir elbisenin sesini, Kazak’ın homurtularını duyunca korkudan donakaldım. Kadının ince, mırıltılı sesi kesik kesik duyuluyordu:

“Bağıracağım... Bağıracağım!”

Kadın yüksek sesle, yürek acısıyla ofladı ve ortalık sessizleşti. Bir taş arayıp buldum, aşağı attım. Otlar hışırdadı. Meydanda, meyhanenin camlı

kapısı hızla çarptı. Biri herhalde düşmüş olacak; inledi. Sonra ortalığı yine sessizlik kapladı.

Yamacın aşağısında kocaman bir top belirdi. Hıçkırarak ve gürültüyle soluyarak, yavaş yavaş, yalpalaya yalpalaya yukarı doğru çıkıyordu. Onun kadın olduğunu fark ettim. Bir koyun gibi dört ayak üzerinde yürüyordu. Beline kadar çıplak olduğunu, memelerinin sarktığını görüyordum ve sanki kadının üç yüzü varmış gibi görünüyordu. Düşe kalka parmaklığa vardı ve parmaklığın üstüne, hemen hemen yanı başımda bir yere çöktü. Dağılmış saçlarına çekidüzen vermeye çalışıyor, yorgunluktan canı çıkmış bir at gibi soluyordu. Beyaz teninde koyu çamur lekeleri göze çarpıyordu. Ağlıyor ve temizlenen bir kediyi andıran hareketlerle yanaklarındaki gözyaşlarını siliyordu. Beni gördü ve usulca sordu:

“Tanrım! Bu da kim? Çekil git utanmaz!”

Gidemiyordum. Hayretten, acı ve kasvetli bir duygu yüzünden donakalmıştım.

Ninemin kız kardeşinin sözleri aklıma geliyordu.

“Kadın, bir güçtür. Havva ana, Tanrı’yı bile kandırmıştır.”

Kadın kalktı. Bluzunun yırtıklarıyla göğsünü kapadı, bacakları açıkta hızla uzaklaştı. Yamacın aşağısından Kazak ortaya çıktı. Elindeki beyaz paçavraları havada sallamaya başladı, yavaşça ıslık çaldı. Etrafı dinledi ve neşeli bir sesle konuşmaya başladı:

“Darya! Ne oldu? Bir Kazak, kendisine gerekli olan her şeyi elde eder. Sarhoş olduğumu sandın değil mi? Hayır, sana öyle geldi. Darya!”

Dimdik ayakta duruyor, sesi ayık ve alaycı çıkıyordu. Eğilip, elindeki paçavralarla çizmelerini sildi ve yine konuşmaya başladı:

“Hey, gel de bluzunu al! Daşka! Nazlanma!”

Kazak, yüksek sesle kadına yüz kızartıcı bir küfür savurdu.

Bir moloz yığınının üstüne oturmuş, gecenin sessizliğinde tek başına yükselen bu hükmedici sesi dinliyordum. Gözlerimin önünde, meydandaki fenerlerin ışığı oynaşıyor, sağda, siyah bir ağaç kümesinin içinde Soylu

Kızlar Enstitüsü’nün beyaz binası yükseliyordu. Kazak, birbiri ardına pis sözcükleri sıralayıp elindeki beyaz paçavraları sallayarak meydana doğru yürüdü, sonra bir kâbus gibi ortadan kayboldu.

Yamacın aşağısında, su haznesinin buhar boşaltma borusundan buharlar çıkıyordu. Bir araba yokuş aşağı indi. Etrafta in cin top oynuyor. Adeta zehirlenmiş bir halde Kazak’a atma fırsatını bulamadığım soğuk bir taşı elimde sıkarak yamaç boyunca yürüyordum. Kilisenin yanında gece bekçisi beni durdurdu ve kızgın bir tavırla kim olduğumu, sırtımdaki çuvalda ne taşıdığımı sordu.

Ona bütün ayrıntılarıyla Kazak’tan söz ettim. Kahkahalar atmaya başladı.

“Çok güzel! Kazaklar çok bilmiş bir millettir kardeş. Onlar bizim dengimiz değil! Kadın da tam bir kancık köpek!..”

Katılırcasına gülüyordu. Niye güldüğünü anlamadan yoluma devam ettim.

Dehşet içinde düşünüyordum; ya böyle bir olay annemin ya da ninemin başına gelseydi?

VIII

Kar yağınca, dedem beni yine ninemin kız kardeşinin yanına götürdü.

Bana, “Bu senin için kötü değil, hiç de kötü değil,” diyordu.

Yaz boyunca birçok şey yaşamış, yaşlanmış ve akıllanmışım gibi geliyordu bana, ama patronlarımdaki can sıkıntısı bu süre içinde daha da artmıştı. Yine eskisi gibi fazla yemek yiyip midelerini bozarak sık sık hastalanıyorlar, hastalıklarının seyrini birbirlerine etraflıca anlatıyorlar, kocakarı yine öfkeyle Tanrı’ya yakarıyor. Evin genç hanımı doğumdan sonra zayıflamış, evin içindeki ağırlığı azalmıştı, ama yine gebeliği sırasında olduğu gibi kibirli ve vakur davranıyordu. Çocuklarına çamaşır dikerken hep aynı şarkıyı sessizce mırıldanırdı:

“Spirya, Spirya, Spiridon
Öz kardeşim Spirya
Ben binince kızağa
Spirya geçer arkaya...”

Odaya girecek olsam şarkısını derhal yarıda keser ve öfkeyle bağırırdı:

“Ne istiyorsun?”

Bu şarkıdan başka bir şarkı bilmediğine emindim.

Akşam olunca patronlarım beni odaya çağırır ve buyururlardı:

“Eee, gemide neler yaptın? Anlatsana!”

Tuvalet kapısının yanındaki iskemleye oturur, anlatırdım. İsteğim dışında itildiğim bir yaşantının içinde başka bir yaşamı hatırlamak hoşuma gidiyordu. Kendimi kaptırıyor, dinleyicilerimi unutuyordum, ama bu pek uzun sürmüyordu. Hayatlarında hiç vapura binmemiş olan kadınlar bana sorarlardı: “Ama yine de ürkütücü değil mi?”

Korkmak için ortada bir neden göremiyordum.

“Ya aniden derin bir yere gelir de batarsa?”

Patron kahkahalar atıyordu. Gemilerin derin yerlerde batmayacaklarını bilmeme rağmen kadınları bir türlü buna inandıramıyordum.

Kocakarı, vapurun suyun üstünde yüzmediğine, yolda giden bir araba gibi nehrin dibinde tekerlekleriyle gittiğine emindi.

“Eğer gemi demirdense, nasıl yüzer ki? Balta yüzebilir mi hiç?”

“Peki ya kova niye suda batmıyor?”

“Kıyasladığın şeye bak! Kova küçüktür, içi boştur.”

Smuriy’den ve kitaplarından söz ettiğimde bana kuşkuyla bakıyorlar. Kocakarı, kitapları, budalaların ve kâfirlerin yazdığını söylüyor.

“Peki ya *Zebur*? Kral Davut[11] da mı öyle?”

“*Zebur* kutsal bir kitaptır. Zaten Kral Davut bunu yazdığı için Tanrı’dan af dilemiştir.”

“Bu nerede yazılı?”

“Avuçlarımda! Seni ense kökünden bir yakalarsam, görürsün nerede olduğunu!”

Her şeyi bilir, her şeyden kendinden emin bir tavırla ve hep tuhaf bir dille konuşurdu.

“Piyoçorka Sokağı’nda bir Tatar ölmüş, canı da katran gibi simsiyah renkte ağzından akıp gitmiş!”

“Can, yani ruh, gözle görülür bir şey değil ki!” diyecek oldum, ama kocakarı aşağılayıcı bir tavırla bağırdı:

“Bir Tatar’ın canı da mı? Budala!”

Patronun genç karısı da kitaplardan korkardı.

“Kitap okumak çok zararlıdır; özellikle genç yaşlarda,” diyordu.

“Bizim orada Grebyoşka’da iyi bir aile kızı okudu, okudu, sonunda bir papaz çömezine gönlünü kaptırdı. Papaz çömezinin karısı onu öyle bir rezil etti ki, korkunç! Hem de sokakta, insanların içinde...”

Bazen Smuriy’nin kitaplarından aklımda kalan sözleri kullanırdım. Ne başı ne de sonu olan bu kitaplardan birinde şu yazılıydı: “Gerçek olan şu ki, barutu kimse icat etmemiştir. Her şey gibi, barut da birçok küçük gözlem ve keşfin sonunda ortaya çıkmıştır.”

Nedenini bilmiyorum, ama bu cümle iyice hafızamda kalmıştı. Özellikle şu iki sözcüğe vurulmuştum. “Gerçek şu ki.” Bu sözler bana inandırıcı geliyordu ve onlarda bir güç hissediyordum. Bu sözler yüzünden pek çok acı çektim. Hem de gülünç acılar... Hayatta böyle şeyler olur...

Bir gün patronlarım vapur hakkında yeni bir şeyler anlatmamı teklif ettiklerinde, “Gerçek şu ki, anlatacak bir şeyim kalmadı,” cevabını verdim.

Hayretler içinde kalıp bağrışmaya başladılar.

“Nasıl? Ne dedin sen?”

Dördü birden kahkahalarla gülmeye, hep bir ağızdan tekrarlamaya başladılar:

“Gerçek şu ki! Aman Tanrım!”

Hatta patron bile bana, “Bu lafı da nereden çıkardın! Ne tuhaf çocuksun!” dedi.

O günden sonra beni uzun süre, “Hey, gerçek şu ki!” diye çağırdılar. “Gel de döşemeleri sil, gerçek şu ki!”

Bu anlamsız alaylar beni incitmiyor, sadece şaşırtıyordu. İnsanı sersemleten bir sıkıntı sisi içinde yaşıyor, bunu bastırabilmek için elimden geldiğince çok çalışmaya gayret ediyordum. Bereket evde iş sıkıntısı çekilmiyordu. Evde iki bebek vardı. Dadılar bir türlü patronları hoşnut edemedikleri için sürekli değiştiriliyorlardı. Bebeklerle uğraşmak, her gün bezlerini yıkamak zorundaydım. Haftada bir de çamaşırları Jandarma Pınarı’na götürüp çalkalıyordum. Orada çamaşırcı kadınlar benimle dalga geçerlerdi.

“Kadın işiyle sen ne diye uğraşıyorsun?”

Bazen alaylarıyla beni çıldırtırlar, ben de sıkılmış ıslak çamaşırlarla onlara vururdum. Elbet onlar da bunun karşılığını fazlasıyla verirlerdi, ama onlarla

neşeli ve eğlenceli vakit geçiriyordum.

"Jandarma Pınarı", derin bir hendeğin dibinden akıyordu. Hendek, Oka Irmağı'na doğru inerken, eski tanrılardan Yarilo'nun adını taşıyan bir ovayı şehirden ayırıyordu. Şehrin esnaf takımı bu ovada bazı dini günlerde şenlikler düzenlerdi. Ninem, gençlik yıllarında halkın hâlâ Yarilo'ya inandığını ve ona kurbanlar adadığını anlatırdı. Bir tekerlek alır, onu katranlanmış bir kıtıkla sararlar, sonra bunu tutuşturup bağırıp çağırışırlar ve şarkılar arasında bayırdan aşağı yuvarlarlar, alev alev yanan tekerleğin Oka Irmağı'na ulaşıp ulaşmadığına bakarlarmış. Eğer tekerlek Oka'ya ulaşırsa, Yarilo'nun kurbanı kabul ettiğine, yaz mevsiminin güneşli ve bereketli geçeceğine inanılırmış.

Hepsi de açıkgöz ve dedikoducu olan çamaşırcı kadınların çoğu Yarilo'dan geliyordu. Şehirde olup biten her şeyi biliyorlardı. Yanlarında çalıştıkları tüccarlar, memurlar, subaylar hakkında anlattıkları hikâyeleri dinlemek çok eğlenceliydi. Kışın buz tutmuş suda çamaşır çalkalamak insanı bezdiren bir işti. Bütün kadınların elleri öyle donardı ki, derileri çatlardı. Onları ne kardan ne de rüzgârdan koruyamayan eski, harap bir çardağın altında, tahta bir yalağın içinden akan suya iki büklüm eğilen kadınlar çamaşır çalkalarlardı.

Ayazın çarptığı yüzlerine kan hücum ederdi. Soğuk, ıslak parmaklarını yakar, parmaklar kaskatı kesilir, gözlerinden yaşlar fışkırırdı. Yine de çamaşırcılar hiçbir şeyden çekinmeyerek birbirlerine değişik olaylar anlatır, başkalarını yorulmak bilmeksizin çekiştirmekten geri kalmazlardı.

İçlerinde en iyi Natalya Kozlovskaya konuşurdu. Bu, otuzunu geçkin, dinç, güçlü kuvvetli bir kadındı. Alaycı gözleri, kendine has sivri ve iğneleyici bir dili vardı. Bütün arkadaşları onu takdir eder, hemen her konuda ona akıl danışırlardı. İşteki becerisinden, özenli giyiminden ve kızını lisede okutmasından dolayı ona saygı gösterirlerdi.

Islak çamaşırlarla dolu iki sepetin ağırlığı altında iki büklüm bir halde kaygan patikadan aşağı inerken onu neşeyle karşılar, ilgiyle sorarlardı:

"Kızın nasıl?"

"İyi, sağ olun! Tanrıya şükür okuyor."

“Hanımefendi mi olacak yoksa?”

“Onu niçin okutuyorum ki? O iyi, bakımlı hanımefendiler nereden çıkıyor sanıyorsunuz? Hepsi bizim aramızdan, ayaktakımı arasından çıkıyor. Bilgisi çok olanın şansı da artar. Şansı arttıkça zenginleşir ve işleri yoluna girer. Tanrı bizi bu dünyaya akılsız çocuklar olarak gönderir, ama akıllı ihtiyarlar olarak geri almak ister. Bu yüzden okumak gerekir!”

O konuşurken herkes susar, onun ahenkli, kendinden emin konuşmasını dikkatle dinlerdi. Yüzüne karşı ve arkasından onu överler, dayanma gücüne ve zekâsına hayret ederlerdi, ama kimse onu taklit etmeyi düşünmezdi. Çizmesinin sarı koncundan bluzuna yen dikmiş, böylece kollarını dirseklerine kadar açıkta sıvamamasını, yenlerin ıslanmamasını sağlamıştı. Herkes bunun iyi bir buluş olduğunu söyledi, ama kimse bunu yapmaya kalkışmadı. Ben böyle bir yen yapınca herkes benimle dalga geçti.

“Şu kadınlardan akıl alana bak!”

Kızı hakkında şöyle konuşurlardı:

“Aman ne önemli! Bir hanımefendi daha çıkacak! Kolay iş mi? Belki de okulunu bitiremeden ölür!”

“Sanki okumuş kişilerin hayatları çok mu güzel? İşte Bahilov’un kızı okudu, okudu, sonunda bir öğretmen olup çıktı. Evde kaldı sayılır.”

“Elbette okumayan kızlar da kocaya varıyor.”

“Kadının aklı başında değildir.”

Kadınların kendileri hakkında böyle utanmazca konuşmalarını dinlemek hem tuhafıma gidiyor hem de sıkıntı veriyordu. Tayfaların, askerlerin, toprak işçilerinin kadınlardan nasıl söz ettiklerini biliyordum. Erkeklerin kadınları aldatmaktaki becerileriyle, onlarla olan ilişkilerinde gösterdikleri dayanıklılıkla nasıl övündüklerini görmüştüm. Onların “karılar”a düşmanca davrandıklarını hissediyordum, ama erkeklerin zaferlerini anlattıkları bu hikâyelerin ardında övünme isteğinin yanı sıra, palavra ve yalanın, gerçeklerden daha çok olduğunun da farkındaydım.

Çamaşırcı kadınlar birbirlerine kendi aşk maceralarını anlatmazlardı, ama söz erkeklerden açıldığında alaycı, kin dolu bir ifade kullandıklarını işitir ve

“Belki de kadın bir güçtür lafı doğrudur,” diye düşünürdüm.

“Nerede dolaşırsan dolaş, kiminle arkadaş olursan ol, dönüp dolaşıp kadının yanına gelirsin. Bu kaçınılmaz,” demişti bir gün Natalya.

Kocakarının biri de soğuktan kısılmış sesiyle ona:

“Başka nereye gidecekti ki? Rahipler, keşişler bile Tanrı’yı bırakıp bize geliyorlar!”

Ağlayan suyun şırıltısı, ıslak paçavraların tokaçlarından çıkardığı sesler altında bir hendeğin dibinde, karların bile tertemiz örtüsüyle örtemediği çamurlu bir kovukta geçen, bütün ırkların ve bütün milletlerin nereden geldiğine dair bu utanmazca, öfke dolu konuşmalar, duygu ve düşüncelerimi “aşk”tan soğutarak, bende korku dolu bir tiksinti uyandırıyordu. “Aşk”ı kafamda kirli, adi bir ilişki olarak hayal ediyordum.

Her şeye rağmen, çamaşırcı kadınların arasında, mutfakta emir erlerinin, bodrum katlarında ise toprak işçilerinin yanında zaman geçirmek, evdekiyle kıyaslanamayacak kadar eğlenceliydi. Evdeki konuşmaların, görüşlerin ve olayların tekdüzeliği korkunç derecede canımı sıkıyordu. Patronlarım yemek, hastalık, uyku, telaşla yemeğe ve uykuya hazırlık kısırdöngüsü içinde yaşıyorlardı. Günahlardan, çok korktukları ölümlerden söz ediyorlar, tıpkı değirmen taşının çevresindeki buğday taneleri gibi devamlı ezilecekleri anı bekleyerek boş bir hayat sürüyorlardı.

Boş saatlerimde kendimle baş başa kalmak için odunluğa odun kırmaya giderdim, ama bu isteğim pek gerçekleşmezdi, çünkü emir erleri gelir ve avludaki yaşantılarını anlatırlardı.

Odunluğa en sık gelenler Yermohin ve Sidorov’du. Yermohin, uzun boylu, hafif kambur bir Kalugalı’ydı. Vücudu kalın, güçlü kaslarla kaplıydı. Küçük bir başı, donuk gözleri vardı. Tembel ve acınacak kadar aptaldı. Ağır ve hantal adımlarla yürürdü. Bir kadın gördüğü zaman homurdanır, ayaklarına kapanmak istiyormuş gibi öne eğilirdi. Aşçı kadınları, hizmetçileri hızla elde etmesine herkes şaşırır, ona imrenirlerdi. Ayrıca ayı gibi güçlü olmasından dolayı ondan korkarlardı.

Tulalı olan Sidorov ise cılız, bir deri bir kemik bir adamdı. Her zaman hüzünlü bir hali vardı. Alçak sesle konuşur, sakınarak öksürür, gözlerinde

ürkek bir ışık yanıp sönerdi. Karanlık köşelere bakmayı çok severdi. İster alçak sesle bir şeyler anlatsın, ister sussun daima en karanlık köşeye bakardı.

“Neye bakıyorsun?”

“Belki bir fare çıkar da. Fareleri severim. Öyle sessizce yürüyorlar ki!”

Emir erlerinin köylerine mektup, sevgililerine aşk pusulalarını ben yazardım. Bu işten hoşlanıyordum. En çok da, Sidorov’un her cumartesi Tula’daki kız kardeşine düzenli olarak gönderdiği mektupları yazmak hoşuma giderdi.

Beni mutfağa çağırır, masaya, yanıma oturur, kısacık kırpılmış saçlı başını ovuşturur ve kulağıma fısıldardı:

“Eh, başla bakalım! Başına nasıl gerekiyorsa öyle yaz! ‘Sevgili kız kardeşim, nice uzun yıllara!’ Ne gerekiyorsa yaz işte! Şimdi yaz bakalım: ‘Gönderdiğin ruble elime geçti. Buna hiç gerek yoktu, ama yine de teşekkür ederim. Hiçbir şeye ihtiyacım yok, biz iyiyiz.’ Aslında hiç de iyi değiliz, köpek gibi sürünüyoruz burada! Ama sen yine de iyi diye yaz! O küçük bir kız; daha on dört yaşında. Bütün bunları niye bilsin ki? Şimdi artık sana öğrettikleri gibi, bildiğin gibi yaz.”

Sol yanıyla üstüme abanır, sıcak ve pis kokulu nefesiyle kulağıma ısrarla fısıldardı:

“Delikanlıların onu kucaklamalarına, göğüslerini ellemelerine asla izin vermemesini yaz. Şunu yaz; ‘Eğer biri sana tatlı sözler söylüyorsa, ona inanma. Seni aldatmak ve kirletmek için söylemiştir!’”

Öksürüğünü tutmak içi çabalar, kül rengi yüzüne kan hücum ederdi. Yanaklarını şişirir, gözleri yaşarır, sandalyesinde kımıldanıp durur, beni iterdi.

“Ama yazmama engel oluyorsun!”

“Boş ver, yaz! ‘Hele beyefendilere hiç inanma; onlar bir genç kızı hemen baştan çıkarıverirler. Onlar ne söyleneceğini çok iyi bilir ve her şeyi söyleyebilirler. Sen onlara inandın mı, kendini kerhanede bulursun. Bir ruble biriktirirsen eğer, onu papaza ver. İyi bir adamsa, o parayı saklar, ama

en iyisi parayı kimsecikler görmesin diye toprağa göm! Gömdüğün yeri de sakın unutma!’”

Penceredeki teneke vantilatörün keskin çığlığının bastırdığı bu fısıltıyı dinlemek çok hüzün vericiydi. Etrafıma, ocağın islenmiş kapağına, üzerinde yer yer sinek pislikleri bulunan kap kacakla dolu dolaba bakıyorum. Mutfak tarif edilemeyecek kadar pis, tahtakurusu dolu. Yanmış yağ, gazyağı ve isin acı kokusu her yanı sarmış. Sobanın, çıraların üstünde hamamböcekleri hışırtılı sesler çıkararak geziniyor. İçimi hüzün kaplıyor. Bu askerle, kız kardeşine ağlayacak kadar acıyorum. Bu şekilde nasıl yaşanır? Böyle yaşamak iyi mi?

Artık Sidorov’un fısıltılarına kulak asmadan bir şeyler yazıyorum. Hayatın sıkıcı ve üzücü olduğunu yazıyorum, ama o içini çekerek bana, “Çok yazıyorsun, teşekkür ederim! Şimdi kız kardeşim neden korkması gerektiğini artık öğrenmiş olacak.”

Kendim de birçok şeyden korkmama rağmen, öfkeyle, “Hiçbir şeyden korkmamak gerekir!” diyorum.

Asker gülüyor. Öksürürken, “Ne tuhaf çocuksun!” diyor. “Korkmamak ne demek? Efendiler ya da Tanrı? Bu ikisi yetmez mi?”

Kız kardeşinden mektup alınca endişeyle yalvarırdı:

“Hemen şunu oku lütfen.”

Ve kargacık burgacık, insanın ağrına gidecek kadar kısa, anlamsız yazılmış mektubu bana zorla üç defa okuturdu.

İyi kalpli, halim selim bir adamdı, ama kadınlara davranışı herkes gibi hayvanca ve kabaydı. Sık sık hayret edilecek ve iğrenilecek bir çabuklukla gözlerimin önünde olup biten bu ilişkileri isteyerek ya da istemeyerek izlerken, Sidorov’un askerlik hayatından şikâyet ederek kadınlarda nasıl hoş duygular uyandırdığını, gönül okşayıcı yalanlarla onları nasıl sarhoş ettiğini, elde ettikten sonra da kazandığı zaferi Yermohin’e anlatırken, tıpkı acı bir ilaç içmiş gibi tiksintiyle yüzünü nasıl ekşittiğini ve tükürdüğünü görüyordum. Ben bundan hiç hoşlanmaz, kızgınlıkla askere, kadınları niçin aldattıklarını, niçin onlara yalan söylediklerini, niye birbirlerine peşkeş çekerek onlarla eğlendiklerini ve niye sık sık dövdüklerini sorardım.

Asker sessizce gülümsemekle yetinir ve:

“Senin bu işlerle ilgilenmen gerekmez. Bunlar kötüdür, günahtır. Sen daha küçüksün, senin için daha erken...” derdi.

Ama bir gün daha net ve hiç unutmadığım bir cevap aldım. Asker gözünü kırparak ve öksürerek:

“Kendisini aldattığımı bilmediğini mi sanıyorsun? Gayet iyi biliyor. Aldatılmış olmayı kendisi istiyor. Bu işte herkes yalan söyler. Bu iş böyledir... Kimse kimseyi sevmez; sadece gönül eğlendirir. Bu çok utanç verici bir şey. Biraz bekle, sen de anlarsın! Bu işlerin geceleri ya da gündüz karanlık bir yerde, örneğin kilerde olması gerekir... Bu yüzden Tanrı insanları cennetten kovmuştur, bu yüzden herkes mutsuzdur,” dedi.

Öylesine tatlı, öylesine hüzünlü, öylesine pişmanlık ifade eden sözlerle konuşurdu ki, bu, onun aşk maceralarına biraz hoşgörüyle bakmamı sağlardı. Ona, nefret ettiğim ve her fırsatta alay etmeye, kızdırmaya çalıştığım Yermohin’den daha dostça davranırdım. Yermohin’i kızdırmayı başarırdım. Sık sık kötü niyetlerle avluda beni kovalar, ama hantal olduğundan çoğu zaman yakalayamazdı.

Sidorov, “Bu yasaktır,” derdi.

Neyin yasak olduğunu biliyor, ama insanların bu yüzden mutsuz olduklarına pek inanmıyordum, çünkü âşıkların gözlerinde bambaşka bir ifade olduğunu görüyor, kalplerinin olağanüstü bir iyilikle dolduğunu hissediyordum. Kalbin bu coşkusunu görmek her zaman hoşuma giderdi.

Yine de hayat bana gitgide daha sıkıcı, merhametsiz ve her gün aynı kalıplar ve ilişkiler içinde sonsuza kadar sabitlenmiş gibi görünüyordu. Gözlerimin önünde akıp giden bu hayattan daha iyisini düşünemiyordum bile.

Ama bir gün, askerler beni çok heyecanlandıran bir olay anlattılar. Avludaki apartmanlardan birinde şehrin en iyi terzisinin makastarı olan sessiz, mütevazı bir yabancı oturuyordu. Adamın ufak tefek, çocuksuz, sabah akşam kitap okuyan bir karısı vardı. Tıka basa sarhoşla dolu gürültülü avluda bu ikisi sessizce, kimselere görünmeden yaşıyordu. Misafir kabul

etmiyor, pazarları gittikleri tiyatronun dışında hiçbir yere adımlarını atmıyorlardı.

Koca sabahtan akşamın geç saatlerine kadar işte kalıyor, yeniyetme bir kız çocuğuna benzeyen karısı ise haftada iki defa kütüphaneye gidiyordu. Küçük, siyah eldivenli elleriyle taşıdığı kayışa bağlı kitaplarla, bir lise öğrencisi gibi sade, temiz, sanki ayağı aksıyormuş gibi sallanarak hendek boyunca yürüdüğünü sık sık görürdüm. Canlı gözleriyle yüzü bir yavru kuşu andırıyordu; aynaların önüne konan porselen biblolar gibi şirindi. Askerlerin söylediğine göre sağ kaburga kemiklerinden biri eksikmiş; bu yüzden yürürken böyle tuhaf şekilde sallanıyormuş, ama bu yürüyüş benim hoşuma gidiyordu. Onu avludaki diğer kadınlardan, subay karılarından hemen ayırıyordu. Bu kadınlar yüksek sesle konuşmalarına, göz alıcı kıyafetlerine, yüksek kibirlerine rağmen, bende karanlık kilerde, gereksiz şeylerin arasında unutulmuş, kullanılmış eşya hissini uyandırıyorlardı.

Makastarın ufak tefek karısı avluda kaçık bir insan olarak kabul ediliyordu. Onun kitaplarla aklını kaçırdığını, ev işleriyle uğraşamaz hale geldiğini, evin pazar alışverişini kocasının yaptığını, aşçı kadına yemek için onun talimat verdiğini söylüyorlardı. Aşçı iriyarı, asık suratlı yabancı bir kadındı. Bir gözü kırmızı ve hep yaşlıydı. Diğer gözünün yerinde ise dar pembe bir yarık vardı. Evin hanımı ise söylediklerine göre domuz etini dana etinden bile ayıramıyormuş; hatta bir gün hiç utanmadan maydanoz yerine bayır turpu satın almış. Düşünün; ne korkunç!

Bunların üçü de bu büyük tavuk kümesinin kafeslerinden birine tesadüfen düşmüş gibi bu evde yabancıydılar. Bu halleriyle, soğuktan korunmak için pencereden insanların havasız ve pis barınaklarına giren iskete kuşlarını anımsatıyorlardı.

Bir gün emir erleri bana başlarındaki subayların, makastarın ufak tefek karısına kırıcı, kötü bir oyun oynamaya giriştiklerini anlattılar. Neredeyse her gün ona olan aşklarından, çektikleri aşk acılarından, onun güzelliğinden söz eden notlar yolluyorlarmış. Kadın da bu notlara cevap veriyor, kendisini rahat bırakmalarını rica ediyor, acı çekmelerine neden olduğu için esef duyduğunu, onu artık sevmemeleri için Tanrı’ya yakardığını yazıyormuş. Subaylar, böyle bir not ellerine ulaşınca hep birlikte okuyor, kadınla alay ediyor ve başkasının ağzından yeni bir mektup daha yazıyorlarmış.

Bana bu hikâyeyi anlatırken emir erleri de gülüyor, makastarın karısına küfürler yağdırıyorlardı.

Yermohin, kalın sesiyle, “Zavallı, aptal kadın! Topal!” diyordu.

Sidorov da yavaşça onu destekliyordu.

“Her kadın aldatılmak ister. O her şeyi biliyor.”

Makastarın karısının kendisiyle nasıl alay ettiklerini bildiğine ihtimal vermiyordum ve hemen bunu ona söylemeye karar verdim. Aşçı kadının mahzene indiği anı kollayarak servis merdiveninden koşup ufak tefek kadının dairesine girdim, sonra mutfağa daldım. Mutfak boştu. Öteki odaya geçtim. Makastarın karısı masa başında oturuyordu. Bir elinde ağır altın kaplama bir fincan, diğer elindeyse açık bir kitap vardı.

Kadın korkuya kapılarak kitabı göğsüne bastırdı ve yavaşça bağırmaya başladı:

“Kim o? Avgusta! Kimsin sen?”

Fincanı ya da kitabı kafama fırlatmasını bekleyerek hızla ve kelimeleri birbirine karıştırarak anlatmaya başladım. Geniş, kırmızı bir koltukta oturuyordu. Etekleri saçaklı, yakası ve kol ağızları dantellerle süslü mavi bir sabahlık giymiş, kumral, dalgalı saçları omuzlarına dökülmüştü. Kilise kapıları üstündeki meleklere benziyor, yuvarlak gözleriyle önce öfkeli, sonra şaşkın gülümseyen bakışlarla bana bakıyordu.

Söylemek istediğim her şeyi anlatınca cesaretimi kaybedip kapıya yöneldim. Arkamdan, “Dur!” diye bağırdı.

Fincanı tepsiye bıraktı, kitabı masanın üstüne fırlattı ve ellerini kenetleyerek yetişkin bir kadının gür sesiyle konuşmaya başladı:

“Ne garip çocuksun. Biraz yanıma gel!”

Sakınarak ona yaklaştım. Elimi tuttu, küçük, soğuk parmaklarıyla okşarken sordu:

“Bana bunu anlatmanı sana kimse söylemedi değil mi? Neyse, bunu senin akıl ettiğine inanıyorum.”

Elimi bırakıp gözlerini kapadı ve alçak sesle ağır ağır, “Demek şu pis askerler böyle diyorlar!” dedi.

Ciddi bir tavırla, “Bu evden taşınmalısınız,” diye tavsiyede bulundum.

“Niçin?”

“Çünkü rahatınızı kaçırırlar.”

Tatlı tatlı güldü, “Sen okula gittin mi? Kitap okumayı sever misin?”

“Kitap okuyacak vaktim yok ki...”

“Sevseydin, vakit bulurdun. Neyse, teşekkürler.”

Parmaklarının ucundaki gümüş parayı bana uzattı. Bu soğuk şeyi almaya utanıyordum, ama reddetmeye cesaret edemedim. Çıkarken parayı merdiven tırabzanlarının sütunlarından birinin üstüne bıraktım.

Beni derinden etkileyen yepyeni izlenimlerle bu kadının yanından ayrıldım. Sanki karşımda güneş doğmuştu. Günlerce geniş odayı ve içindeki mavi elbisesiyle bir meleğe benzeyen makastarın karısını aklıma getirerek neşe içinde yaşadım. Çevresindeki her şey hiç bilmediğim bir güzellikteydi. Altın renkli, görkemli bir halı ayaklarının altında uzanıyordu. Pencerelerin gümüşi camlarından bakan kış güneşi, sanki onun yanında ısınmak için içeri sokulmuştu.

Onu bir kez daha görme isteğine kapıldım. Gidip ondan kitap istesem acaba nasıl olurdu?

Aklımdan geçeni yaptım ve onu yine aynı yerde, yine elinde kitapla gördüm, ama yanağı kırmızı bir mendille bağlı ve bir gözü de şişti. Makastarın karısı bana siyah ciltli kitabı verirken belli belirsiz bir şeyler mırıldandı. Katran ruhu ve anason kokan kitabı alıp götürürken çok hüzünlüydüm. Kitabı temiz bir gömleğe ve kâğıda sarıp tavan arasında sakladım. Patronlarımın onu elimden alıp kirletmelerinden korkuyordum.

Patronlarım biçki modelleri ve ödülleri için *Nivo* dergisi alır, ama okumazlardı. Resimlerine baktıktan sonra yatak odasındaki dolabın üstüne yığarlar ve yıl sonunda ciltletip, üç ciltlik *Resimli Dergi*’nin yanına, karyolanın altına saklarlardı. Ben yatak odasının döşemelerini yıkarken kirli

sular bu kitapların altından akıp giderdi. Patronum *Rus Ekspresi* gazetesine aboneydi; akşamları onu okurken küfrederdi.

“Bütün bunları niçin yazarlar şeytan bilir. Bomboş şeyler...”

Cumartesi günü tavan arasında çamaşır asarken kitap aklıma geldi. Elime aldım, açtım ve ilk satırını okudum; “Evler, insanlar gibidir. Her birinin kendine göre bir çehresi vardır.” Bu cümlenin doğruluğuna hayret ettim. Çatı penceresinin yanında ayakta dikilerek, soğuktan buz kesinceye kadar kitabı okumaya devam ettim. Akşam patronlarım ayine gidince kitabı alıp mutfağa götürdüm ve sonbahar yaprakları gibi aşınmış sayfaların içinde kayboldum. Bu sayfalar, bana, kolayca alıştığım insanlara hiç benzemeyen, iyi yürekli kahramanları ve karanlık yüzlü canileri göstererek, beni değişik bir hayata, yeni adlara, yeni ilişkilere doğru sürüklediler. Bu Xavier de Montépin’in bir romanıydı. Onun bütün romanları gibi uzun, bir yığın kahraman ve olayla doluydu. Bana yabancı olan çok hareketli bir hayatı anlatıyordu. Bu romanda her şey hayret edilecek kadar sade ve açık bir dille yazılmıştı. Sanki satırların arasında iyiye ve kötüye ışık tutan, sevmeme ya da nefret etmeme yardım eden, yaşantıları iç içe geçmiş insanların kaderleriyle beni büyük bir gayretle ilgilenmeye zorlayan bir ışık gizliydi. Birden içimde kahramanlardan birine yardım etmek, diğerine de zorluk çıkarmak için dayanılmaz bir istek duydum. Ansızın önüme serilen bu hayatın tamamıyla kitap üzerinde olduğunu unutmuştum. Mücadelenin heyecanı içinde her şey unutuluyor; bir sayfa sevinciyle, diğer sayfa hüznüyle beni kendine çekiyordu.

Kitaba öyle dalmıştım ki, zil çaldığında, zili kimin niçin çaldığını hemen anlayamamıştım.

Mum neredeyse sönmüş, sabah temizlediğim şamdan yağ içinde kalmıştı. Gözetmem gereken kandilin fitili kaymış ve sönmüştü. Suçumun kanıtlarını saklamaya çalışarak, telaşla mutfakta koşmaya başladım. Kitabı ocağın altına soktum ve kandili düzeltmeye başladım. Dadı, odadan fırladı:

“Sağır mı oldun? Kapı çalınıyor!”

Kapıyı açmak için koştum.

Patronum suratını asarak sordu:

“Ölü uykusuna mı yattın yoksa?”

Ağır ağır merdivenlerden çıkan karısı kendisini üşüttüğümden yakınıyor, kocakarı ise küfrediyordu. Hemen mutfaktaki yanmış mumu gördü ve ne yaptığımı soruşturmaya başladı.

Sanki yüksek bir yerden düşüp vücuduma felç inmiş gibi hiç sesim çıkmıyordu. Kitabı bulacak diye korku içindeydim. Kocakarı ise evde yangın çıkaracağım diye yaygarayı koparıyordu. Patronla karısı akşam yemeği için geldiler. Kocakarı hemen onlara yakınmaya başladı:

“Görüyorsunuz işte, bütün mumu yakmış; evi de yakacak!”

Akşam yemeği boyunca dördü birden isteyerek ya da istemeyerek işlediğim bütün suçları bana hatırlatıp mahvolacağımı söyleyerek başımın etini yediler. Böyle davranmalarının nedeni iyi ya da kötü olmaları değildi. Sadece can sıkıntısından böyle konuştuklarını artık iyi biliyordum. Kitaptaki insanlarla kıyaslayınca, onların boş ve gülünç olduklarını görmek tuhaf bir duyguydu.

İşte yemeklerini bitirdiler. Üzerlerine ağırlık çöktü ve yorgun bir halde uyumaya çekildiler. Kocakarı, öfkeli yakınmalarıyla Tanrı’yı rahatsız ettikten sonra ocağın üstüne çıktı ve sustu. O zaman ben de kalktım, kitabı ocağın altından çıkardım. Pencereye yaklaştım. Berrak bir geceydi. Ay ışığı pencereye vurmasına rağmen kitabın küçük harflerini okumamı engelliyordu, fakat okumak için yanıp tutuşuyordum. Raftan bakır bir tencere alıp, ay ışığını onun aracılığıyla kitaba yansıtmak istedim; ama daha kötü, eskisinden daha karanlık oldu. Bunun üzerine ikonaların bulunduğu köşedeki sıranın üstüne çıktım. Kandilin ışığı altında, ayakta dikilerek okumaya başladım. Bitkin düşerek sıranın üstüne düşmüş ve uyuyakalmışım. Kocakarının haykırışlarıyla, itip kakmasıyla gözümü açtım. Elindeki kitapla acımasızca omzuma vuruyordu. Yüzü öfkeden kıpkırmızı kesilmişti, kızıl saçlı başını öfkeden kudurmuşçasına sallıyordu. Yalınayaktı, üzerinde sadece sabahlık vardı. Victor, yattığı yerden, “Anne, böyle bas bas bağırıp durmayın! Burada yaşanmaz!” diye homurdandı.

“Kitap mahvoldu, onu paramparça edecekler,” diye düşündüm.

Sabah çayında beni sorguya çektiler. Patron sert bir tavırla sordu:

“Kitabı nereden aldın?”

Kadınlar birbirlerinin sözünü keserek bağırışıyorlardı. Victor, kitabın sayfalarını kuşkuyla kokluyor ve “İnanın bu kitap parfüm kokuyor,” diyordu.

Nedense onlara gerçeği söyleyemedim. Kitabı papazın yardımcısı Sidorov’dan aldığımı söyledim.

Patron, “Git kitabı götür; bir daha da böyle bir şey olmasın!” dedi.

Kitabın papaza ait olduğunu öğrenince, papazın roman okumasına kızarak ve hayret ederek, bir kez daha gözden geçirdiler. Yine de bu onları biraz yatıştırmıştı, fakat patronum okumanın zararlı ve tehlikeli bir şey olduğunu uzun uzun bana öğütlemekten geri kalmadı.

“Kitap okuyanların yaptığına bak... Demiryolunu havaya uçurdular ve birini öldürdüler.”

Karısı öfkeyle, korkuya kapılarak kocasına bağırdı:

“Sen aklını kaçırmışsın! Ona neler söylüyorsun?”

Montépin’i Sidorov’a götürdüm. Başıma gelenleri ona anlattım. Sidorov, kitabı aldı, sessizce küçük bir sandık açtı, içinden temiz bir havlu çıkardı, romanı bu havluya sardıktan sonra bana, “Sen onlara kulak asma,” dedi. “Gel burada oku; kimseye bir şey söylemem. Geldiğinde ben olmazsam, anahtar ikonanın arkasında asılı. Sandığı açıp okursun.”

Patronlarımın kitaba karşı davranışları, onu benim gözümde çok önemli ve korkunç bir sır haline getirmişti. Bazı okuyucuların bir yerlerde birini öldürmek isteyip, demiryolunu havaya uçurmaları pek ilgimi çekmemişti, ama günah çıkartırken papazın sorduğu soruyu, bodrumda kitap okuyan lise öğrencisini, Smuriy’nin “doğru kitaplar” hakkında söylediği sözleri ve dedemin karabüyücü farmasonlar hakkında anlattığı hikâyeleri hatırladım.

“Mübarek Çar Aleksandr Pavliç zamanında yoldan çıkıp büyücülüğe ve farmasonluğa merak salan soylular, tüm Rus halkını Roma’daki papaya, cizvitlere satmaya kalkışmışlardı, ama General Arakçeyev, onları suç üstü yakaladı ve rütbelerine, adlarına bakmadan, hepsini Sibirya’da kürek cezasına mahkûm etti. Hepsi orada geberip gitti.”

“Yıldızların ışığında yıkanan Umbrakul”u, “Gervais”i, “Hayatımıza burnunu sokan cahiller, sizin zayıf gözleriniz onu asla göremez” gibi gösterişli ve alaycı sözleri hatırladım.

Kendimi bazı yüce sırların eşiğinde hissediyordum; sanki aklımı oynatmıştım. Kitabın hepsini okumak istiyor, bir yandan asker onu kaybedecek ya da kirletecek diye korkuya kapılıyordum. O zaman makastarın karısına ne diyecektim?

Kocakarı ise, emir erinin yanına gitmeyeyim diye gözünü dört açıyor, durmadan bana sataşıyordu:

“Kitap kurdu seni! Kitaplar ahlaksızlık öğretir! Kitap budalası kadının hali ortada. Pazara bile kendisi çıkamıyor. Yalnızca subaylarla düşüp kalkıyor, gündüzleri onları evine alıyor. Ben biliyorum!”

İçimden, “Yalan bu! O, kimseyle düşüp kalkmıyor!” diye bağırmak geldi, ama makastarın karısını korumaktan korktum; ya kocakarı onun kitabı olduğunu fark ederse?

Birkaç günüm keder içinde geçti. Üzerime bir dalgınlık ve endişe verici bir can sıkıntısı çöktü. Montépin’in başına gelebilecekleri düşünmekten beni uyku tutmuyordu. Bir gün makastarın aşçısı beni yolda durdurup, “Kitabı getir!” dedi.

Patronlarımın öğle yemeğinden sonra dinlenmeye çekildikleri anı kolladım. Mahcup ve aciz bir halde makastarın karısının karşısına çıktım.

Beni, ona ilk rastladığım günkü gibi karşıladı, yalnız bu sefer başka türlü giyinmişti. Üzerinde gri bir etek, siyah kadifeden bir bluz vardı. Açık boynuna firuze bir haç takmıştı. Bu haliyle dişi bir şakrakkuşunu andırıyordu.

Ona kitabı okuyamadığımı, bana kitap okumamı yasakladıklarını söylediğim zaman üzüntüden ve bu kadını görmekten duyduğum sevinçten gözlerim yaşardı.

Kadın, ince kaşlarını çatarak, “Öf! Ne budala insanlar!” dedi. “Oysa patronunun ne alımlı bir yüzü var. Sen hemen üzülme. Ben çaresini düşünürüm. Patronuna mektup yazarım!”

Kadının bu sözleri beni ürküttü. Kitabı kendisinden değil de, bir papazdan aldığımı anlatarak, patronlarıma yalan söylediğimi ona açıkladım.

“Yazmanıza gerek yok!” diye yalvardım. “Sonra sizinle alay ederler, kötü sözler söylerler. Zaten sizi avluda kimse sevmiyor. Herkes sizinle alay ediyor. Sizin aklınızın noksan olduğunu, kaburga kemiklerinizin de eksik olduğunu söylüyorlar!”

Her şeyi soluk almadan, bir hamlede söyledikten sonra, gereksiz ve onu kıracak şekilde konuştuğumu derhal anladım. Üst dudağını ısırdı ve sanki atın üstünde gidiyormuş gibi, kalçasına bir şaplak indirdi. Mahcup mahcup başımı önüme eğdim. Yer yarılsa da, yerin dibine girsem diye düşünüyordum, fakat makastarın karısı bir sandalyenin üstüne yığılarak, neşeli kahkahalar atmaya başladı.

“Ah! Ne aptallık! Ne aptallık!” deyip duruyor, gözlerini bana dikerek kendi kendine soruyordu: “Peki ne yapacağım şimdi?”

Sonra içini çekerek, “Sen çok tuhaf bir çocuksun, çok,” dedi.

Kadının yanındaki aynaya bir göz attım. Elmacık kemikleri çıkık, yassı burunlu, alnında büyük bir çürük olan bir yüz, uzun zamandır kesilmediği için her taraftan karmakarışık perçemler halinde sarkan saçlar gördüm. Demek “çok tuhaf bir çocuk” böyle oluyormuş. Tuhaf çocuk, ince porselen biblolara hiç benzemiyordu.

“Sana geçen sefer verdiğim bozukluğu almamışsın. Neden?”

“İhtiyacım yok.”

Kadın içini çekti:

“Peki, ne yapalım! Eğer okumana izin verirlerse, gel, sana kitap vereyim.”

Konsolun üstünde üç kitap duruyordu. Benim getirdiğim kitap, içlerinde en kalın olanıydı. Ona hüzünle baktım. Makastarın karısı, bana küçük pembe elini uzattı:

“Haydi hoşça kal!”

Sakınarak eline dokundum ve hızla dışarı çıktım.

Belki de “hiçbir şey bilmiyor” dedikleri doğrudur. Koskoca yirmi kopekliğe, bir çocuk gibi “bozukluk” diyor.

Ama işte benim hoşuma giden de bu.

IX

Birdenbire içimde patlak veren okuma tutkusunun ne büyük aşağılamalara, üzüntülere ve heyecanlara yol açtığını hatırlayınca buna hem üzülüyor hem de gülüyorum.

Makastarın karısının kitapları bana müthiş pahalı görünüyordu. Kocakarının sobada yakmasından korktuğum için kitapları hiç aklıma getirmemeye gayret ediyordum. Sabahları çay için ekmek satın aldığım dükkândan rengârenk küçük kitaplar almaya başladım.

Bakkal çok sevimsiz bir adamdı. Kalın dudakları, devamlı terleyen sıracalı yara izleri ve lekelerle kaplı beyaz, pörsümüş bir yüzü vardı. Gözlerinin akı fazla, şiş ellerinin parmakları küt ve hantaldı. Dükkânı, yeniyetme gençlerin ve hoppa sokak kızlarının akşamları buluşma yeri olmuştu. Patronumun kardeşi de, hemen hemen her akşam oraya bira içmeye ve oyun oynamaya giderdi. Onu akşam yemeğine çağırmam için beni sık sık oraya gönderirlerdi. Dükkânın arkasındaki dar, küçük odada bakkalın budala, kırmızı yanaklı karısını, Victor'un ya da başka bir delikanlının kucağında otururken defalarca görmüştüm. Herhalde bu durum bakkalı kızdırmıyordu. O, dükkânda kendisine yardım eden kız kardeşine kilise şarkıcıları, askerler, canı isteyen herkes sımsıkı sarıldığında ya da öptüğünde de kızmazdı. Dükkânda az mal vardı. Bakkal bunu dükkânın yeni açılmış olmasıyla açıklar, dükkânı düzenlemeye vakti olmadığını söylerdi; oysa dükkân sonbahardan beri açıktı. Bakkal, misafirlerine ve müşterilerine edepsiz resimler gösteriyor, utanmazca yazılmış şiirleri kopya etmelerine izin veriyordu.

Mişa Yerstigneyev'in içi boş kitaplarını okuyor ve her biri için birer kopek veriyordum. Bunlar pahalıydı ve kitaplardan hiç keyif almıyordum. *Guak ya da Karşı Gelinmez Doğruluk, Venedikli Fransil, Rusların Kabardalılarla Savaşı* ya da *Kocasının Mezarında Ölen Güzel Müslüman Kadın* ve bunun gibi bütün eserler beni memnun etmiyor, çoğunlukla fena halde canımı sıkıyorlardı. Ağır sözcüklerle akıl almaz şeyler anlatan bu kitaplar adeta budala yerine koyup benimle alay ediyorlardı.

Nişancılar, Yuri Miloslavski, Esrarlı Rahip, Yapança; Tatar Atlısı ve benzeri eserler benim daha çok hoşuma gidiyordu, çünkü bu kitaplar

aklımda kalıcı bir şeyler bırakıyordu, ama bana en sürükleyici gelen azizlerin hayatıydı. Bunlarda beni ara sıra coşkulu bir heyecana sürükleyen, bana inandırıcı gelen ciddi bir şeyler vardı. Din şehitlerinin hepsi bana nedense “Haroşoye Delo”yu, kadın din şehitlerinin hepsi ninemi, papazlar ise iyi olduğu saatlerdeki dedemi hatırlatıyordu.

Odun kırmak için gittiğimde odunlukta ya da tavan arasında okuyordum; ama bu iki yer de okumak için uygun değildi ve soğuktu. Bazen kitap ilgimi çektiği ya da onu hızla okumam gerektiği zaman gece kalkıyor ve mumu yakıyordum, ama geceleri mumun küçüldüğünün farkına varan kocakarı onu bir çıra parçasıyla ölçmeye başladı. Çıra parçasını da bir yerlerde saklıyordu. Sabah mumun bir parmak eksildiğini fark ederse ya da çırayı bulamayarak, yanan mum kadar bir parçasını kıramazsam mutfakta korkunç bir yaygara kopardı.

Bir gün Victor isyan ederek, yattığı yerden bağırdı:

“Sövüp saymayı bırakın artık anne! Burada yaşamanın imkânı yok. Mumu elbette yakacak, çünkü kitap okuyor. Bakkaldan aldığı kitapları okuyor; ben biliyorum! Tavan arasına çıkıp baksanıza!”

Kocakarı tavan arasına koştu; bir kitap buldu ve onu paramparça etti. Bu, elbette beni üzdü, ama okuma arzum daha da güçlendi.

Bu eve bir ermiş de gelse, ona ders vermeye kalkışacaklarını, onu yeni baştan terbiye etmeye çalışacaklarını biliyordum. Bunu can sıkıntısından yapacaklardı. Eğer onlar, insanları yargılamaktan, bağırmaktan, insanlarla alay etmekten vazgeçseler; konuşmayı unuturlar, dilsizleşirler, kendilerini bilmez bir hale gelirlerdi. İnsanın kendi varlığını hissedebilmesi için insanlara şu veya bu şekilde davranması gerekir. Patronlarım, yakınlarını bir öğretmen gibi kınamaktan başka bir davranış şekli bilmiyorlardı. Onlar gibi düşünmeye, onlar gibi yaşamaya, onlar gibi hissetmeye başlasanız da fark etmiyordu. Bu sefer de böyle davrandığınız için sizi kınarlardı. Onlar böyle insanlardı işte.

Okumak için her türlü kurnazlığa başvuruyordum. Kocakarı defalarca kitaplarımı yok etti ve birdenbire bakkala kırk yedi kopek gibi korkunç miktarda borcum olduğunu gördüm. Bakkal parasını istiyor, alışveriş için dükkâna geldiğim zaman patronlarımın parasından keseceğini söyleyerek

beni tehdit ediyordu. Benimle alay ederek, “Ya o zaman ne yaparsın?” diyordu.

Tarif edemeyeceğim kadar ondan iğreniyordum. O da bunu hissetmiş olacak ki, savurduğu çeşitli tehditlerle bana eziyet ediyor, bundan büyük keyif alıyordu. Dükkâna girdiğim zaman lekeli yüzü genişliyor, tatlı bir sesle soruyordu:

“Borcunu getirdin mi?”

“Hayır.”

Bu onu korkutuyor ve suratını asıyordu.

“Ne olacak şimdi? Seni mahkemeye mi vereyim, yoksa ıslahevine mi attırayım?”

Para isteyebileceğim birisi yoktu. Aylığımı dedeme ödüyorlardı. Ne yapacağımı şaşırmıştım. Borcumu kapatmam için biraz daha beklemesini rica ettiğim zaman bakkal, puf böreği gibi tombul elini bana uzatarak, “Öpersen beklerim,” dedi.

Tezgâhın üstünden terazi taşını kapıp ona doğru sallamaya başlayınca iskemleye çökerek haykırdı:

“Ne oldu? Neyin var senin? Şaka yaptım!”

Şaka yapmadığını anlayarak, ona olan borcumdan kurtulmak için para çalmaya karar verdim.

Sabahları patronumun giysisini fırçalarken pantolonunun ceplerinde paralar tıngırdar, bazen paralar cepten fırlayarak yerde yuvarlanırlardı.

Bir gün paralardan biri aralıktan, merdiven altındaki odunluğa düşmüştü. O gün bunu patrona söylemeyi unutmuştum, ancak birkaç gün sonra odunlar arasında yirmi kopeklik bulunca aklıma geldi. Parayı patrona verdiğim zaman, karısı ona, “Görüyorsun işte! Cebinde para bıraktığın zaman saymalısın!” dedi, ama patron bana gülümseyerek şöyle yanıtladı:

“O çalmaz; buna eminim.”

Çalmaya karar verdiğim anda onun sözleri, güven dolu gülümseyişi aklıma geldi ve çalmanın benim için ne kadar zor olacağını anladım.

Birkaç kez cebinden gümüş paralar çıkarıp saydım, ama almaya cesaret edemedim. Üç gün ıstırap çektim, ama birden her şey hızlı ve sade bir şekilde halloldu.

Patron, ummadık bir anda bana sordu:

“Neyin var Peşkov? Sıkıntılı duruyorsun. Rahatsız mısın yoksa?”

Bütün derdimi ona açık açık anlattım.

Kaşlarını çattı, “Kitapların başına ne işler açtığını görüyorsun işte! Onlar, öyle ya da böyle mutlaka insanın başına bela olurlar!”

Bana elli kopek verdi ve sertçe tavsiyede bulundu:

“Bana bak; sakın ağzından kaçırıp karıma ya da anneme bir şey söyleyeyim deme. Kıyamet kopar.”

Sonra saf bir gülümseyişle, “Sen de ne kadar inatçısın. Tanrı iyiliğini versin! Neyse, zararı yok, ama sen de kitap okumayı bırak! Yılbaşında iyi bir gazeteye abone olacağım. O zaman okursun,” dedi.

Ve böylece akşamları çay saatinden akşam yemeğine kadar patronlarıma yüksek sesle, *Moskova Gazetesi*’ni, Başkov’un, Rokşanin’in, Rudnikovki’nin romanlarını ve can sıkıntısından patlayan insanların hazmını sağlayan diğer kitapları okumaya başladım.

Yüksek sesle okumak hoşuma gitmiyordu. Bu durumda, okuduğumu anlayamıyordum, ama patronlarım cankulağıyla, hatta hûşû içinde dinliyor, kahramanların kötülüğüne hayret ederek sızlanıyor, övünerek birbirlerine, “Biz burada sessiz sakin yaşıyoruz. Bir şey bilmiyoruz. Tanrıya şükürler olsun,” diyorlardı.

Olayları birbirine karıştırıyor, ünlü haydut Çurkin’in yaptıklarını arabacı Foma Kruçin’e mal ediyor, isimleri karıştırıyorlardı. Ben ise dinleyicilerin yanlışlarını düzeltiyordum. Bu da onları hayrete düşürüyordu:

“Şundaki hafızaya bak!”

Moskova Gazetesi'nde sıkça Leonid Grov'in şiirlerine rastlıyordum. Bu şiirler çok hoşuma gidiyor; içlerinden bazılarını defterime geçiriyordum, ama patronlarım şair hakkında ileri geri konuşuyorlardı:

"Yaşına başına bakmadan şiir yazıyor."

"Sarhoş, yarım akıllı. Onun için hava hoş."

Strujkin'in, Kont Memento-Mari'nin şiirlerini de beğeniyordum, ama kadınlarsa, hem genci hem yaşlısı şiirin soytarılık gibi bir şey olduğunu iddia ediyorlardı.

"Sadece kuklalarla aktörler şiir okur," diyorlardı.

Küçük, dar bir odada patronlarımın gözleri önünde geçen o kış akşamları benim için çok sıkıntı vericiydi. Dışarıda ölü bir gece uzayıp gidiyor; ara sıra soğuktan bir şey çatırdıyor, insanlar masanın etrafında donmuş balıklar gibi susarak oturuyordu. Bazen tipi pencerenin camlarına ve duvarlara çarpıyor, bacalarda uğulduyor, baca kapaklarını tangırdatıyor, çocuk odasında bebekler ağlıyordu. İçimden karanlık bir köşeye büzülüp kurt gibi ulumak geliyordu.

İki kadın masanın bir ucuna oturmuş dikiş dikiyor ya da çorap örüyorlar. Masanın diğer ucunda ise Victor, sırtını kamburlaştırmış, gönülsüzce projeleri kopya ediyor, zaman zaman bağırıyor.

"Masayı sallamayın! Burda yaşamak mümkün değil!"

Patron kenarda, koskoca bir gergefin başına oturmuş, çapraz iğneyle keten bir masa örtüsü işliyor. Parmaklarının altından kırmızı yengeçler, mavi balıklar, sarı kelebekler ve kahverengi sonbahar yaprakları görünüyor. Gergefin desenini de kendisi çizmiş, üç kıştan beri bu işle uğraştığı için artık bıkmıştı. Sık sık gündüzleri boş olduğum saatlerde bana, "Haydi Peşkov, geç masa örtüsünün başına, iş gör biraz!" derdi.

Masa örtüsünün başına oturur, kalın bir iğne ile işimi yapmaya başlardım. Patrona acıyor, her zaman her işte elimden geldiği kadar ona yardımcı olmak istiyordum. Bana hep öyle geliyordu ki; günün birinde resim çizmekten, gergef işlemekten, iskambil oynamaktan vazgeçecek, aniden elindeki işi bırakacak ve sık sık yaptığı gibi elindeki işi tanımadığı, bilmediği bir şeymiş gibi hayretle, dalgın dalgın seyrederken hayalini

kurduğu daha ilginç bir başka şey yapmaya başlayacaktı. Böyle anlarda saçları alnına ve yanaklarına dökülür, manastırdaki papaz çömezlerini andırırdı.

Karısı, “Ne düşünüyorsun?” diye sorardı.

Patronum işe koyulur ve “Hiç,” diye cevaplardı.

Buna şaşıyordum. İnsana ne düşündüğü sorulur muydu?

Bu soruya cevap vermek mümkün değildir. Her zaman insanın aklından birçok şey geçer.

Gözlerimizin önünde olan her şey; dün ya da bir yıl önce gördüklerimiz birbirine karışmış, birbirinden ayırt edilmez bir halde hareket eder ve değişirler.

Moskova Gazetesi’nin fıkraları akşam okumalarına az geliyordu. Bu yüzden karyolanın altında duran dergileri okumayı teklif ettim, ama genç hanım kuşkuyla, “Okunacak ne var ki orada? Sadece resimler...” dedi, ama karyolanın altında *Resimli Dergi*’den başka *Ateş* dergisinin de olduğu ortaya çıktı.

Biz de Salias’ın *Kont Tyatin Baltiyski*’sini okumaya koyulduk. Hikâyenin budala kahramanı, patronun çok hoşuna gitti. Küçük beyin hüzünlü maceralarına gözleri yaşaracak kadar acımasızca katılırcasına gülüyor, “Olamaz! Ne eğlenceli şey!” diyordu.

Karısı ise kimsenin etkisinde olmadığını göstermek için, “Bunlar palavra,” diyordu.

Karyolanın altındaki edebiyatın bana büyük faydası oldu. Dergileri mutfağa alma hakkını elde ettim ve geceleri okuma imkânım doğdu. Şansım varmış ki, dadı içki komasına girdiği için kocakarı çocukların odasında yatmaya başlamıştı. Victorcuk da beni rahatsız etmiyor, evde herkes uykuya daldıktan sonra sessizce giyiniyor ve sabaha kadar yok oluyordu. Bana ışık vermiyorlar, mumu odalarına götürüyorlardı. Mum alacak param da yoktu. Herkesten gizlice şamdanların içyağlarını biriktirmeye başladım. Bunları teneke bir sardalya kutusuna koyuyor, ayrıca biraz da kandil yağı döküyordum. Bükülmüş iplikten fitil yapıyor, geceleri ocağın üstünde dumanlı bir ışık yakıyordum.

Koskoca bir cildin sayfalarını çevirirken fitilin kırmızı küçük dili sık sık titreşiyor, sönecek gibi oluyordu. Fitil, her an kötü kokan içyağının içinde kayboluyor, duman gözlerimi acıtıyordu, ama bütün bu zahmetler resimleri incelerken ve bunların açıklamalarını okurken aldığım keyfin içinde silinip gidiyordu.

Bu resimler, dünyayı, gittikçe genişleterek gözlerimin önüne seriyor, onu masalsı şehirlerle süslüyor, bana yüksek dağları, denizlerin güzel kıyılarını gösteriyordu. Hayat büyülü bir şekilde gelişiyor, dünya daha cazip, insanlarla ve şehirlerle daha dolu, her bakımdan daha çeşitli, daha renkli bir hale bürünüyordu. Şimdi uzaklara, Volga'nın ötesine baktığımda, orasının boş bir yer olmadığını artık biliyordum. Oysa eskiden Volga'nın ötesine bakarken bazen içime bir sıkıntı çökerdi. Kara çalılıklarla yamalı çayırlar dümdüz uzanıyor, çayırların bittiği yerde ormanın siyah tırtıklı duvarı beliriyor, ormanın üstünde bulanık, soğuk bir mavi gökyüzü yükseliyordu. Dünya ıssız ve yalnızdı. Yüreğim de ıssızlaşıyor, sessiz bir hüzün onu okşuyor, bütün isteklerim yok oluyor, düşünecek hiçbir şeyim kalmıyordu. Gözlerimi kapamak istiyordum. Yüreğimde ne varsa hepsini boşaltan bu hüzünlü boşluk hiçbir şey vaat etmiyordu.

Resimlerin açıklamaları anlaşılır bir dille değişik ülkeleri, değişik şehirleri anlatıyor, geçmişteki ve günümüzdeki çeşitli olaylardan söz ediyordu. Bunların pek çoğunu anlamıyor, ıstırap çekiyordum. Bazen beynime "metafizik", "hiliazm", "çartist"[12] gibi bazı tuhaf sözcükler saplanıyordu. Bunlar beni dayanılmayacak derecede rahatsız ediyor, bir canavar gibi büyüyerek her şeyi unutturuyorlardı. Eğer bu sözcüklerin anlamını çözmeyi başaramazsam, hiçbir zaman hiçbir şeyi anlayamayacağımı sanıyordum. Bu yüzden onların bütün sırlara ulaşmamı sağlayacak eşiğin önünde duran bekçiler olduğunu düşünüyordum. Sık sık bütün bir cümle, parmağa saplanan bir kıymık gibi hafızama yerleşiyor, başka bir şey düşünmemi engelliyordu. Tuhaf şiirler okuduğumu hatırlıyorum:

"Zırhına bürünmüş, tenhalarda
Bir mezar gibi dilsiz ve iç karartıcı
Hunların hakanı Atilla gidiyor."

Onun ardından kara bir bulut gibi askerleri geliyor ve bağırıyorlar:

“Nerede o Roma, nerede o kudretli Roma?”

Roma’nın bir şehir olduğunu artık biliyorum, ama şu Hunlar kim oluyordu? Bunu öğrenmem gerekiyordu. İyi bir anını kollayarak patronuma soruyorum.

Patronum, “Hunlar mı?” diye şaşkın bir ifadeyle yineliyor, “Bunun nasıl bir şey olduğunu şeytan bilir. Herhalde safsatadır.”

Sonra olumsuz bir tavırla başını sallıyor:

“Kafanda saçma sapan düşünceler dolaşıyor; bu hiç iyi değil Peşkov!”

İyi ya da kötü; ne olursa olsun bunu öğrenmek istiyorum.

Alay papazı Soloyev’in, Hunların kim olduğunu bilmesi gerektiğini düşündüm ve avluda yakalayarak ona sordum.

Soluk yüzlü, hasta, her zaman kızgın, kırmızı gözlü, kaşsız, sarı sakallı bir adam olan papaz, siyah bastonuyla yere hızla vurarak, “Hunlarla senin ne işin var ki?” dedi.

Teğmen Nesterov ise soruma sert bir cevap verdi:

“Ne?”

Bunun üzerine Hunları eczacıya sormaya karar verdim.

Eczacı, bana her zaman şefkatli bakışlarla bakan zeki yüzlü, büyük burnunun üstünde altın gözlüğü olan bir adamdı.

Eczacı Pavel Goldberg, “Hunlar, Kırgızlar gibi göçebe bir halktı, ama bu halk artık yok. Soyları tükendi,” dedi.

İçimi bir hüzün ve can sıkıntısı kaplamıştı, ama Hunların soylarının tükenmesine değil, bana uzun süre eziyet eden bu kelimenin anlamının böyle basit olmasına, bana hiçbir şey vermemesine üzülmüştüm, ama Hunlara minnettardım.

Onlarla karşılaşmamdan sonra sözler beni daha az rahatsız etmeye başladı ve Atilla sayesinde eczacı Goldberg’le de tanışmış oldum.

Bu adam bütün bilimsel kelimelerin yalın anlamını biliyordu. Onda, her sırrı çözen tılsımlı anahtarlar vardı. İki parmağıyla gözlüğünü düzelttikten sonra, kalın camların arkasından gözlerini gözlerime diker ve adeta alnıma ufak çiviler çakıyormuş gibi konuşurdu:

“Kelimeler, dostum, bir ağacın yaprakları gibidir. Yaprakların neden başka türlü değil de böyle olduklarını anlayabilmek için ağacın nasıl büyüdüğünü bilmek, öğrenmek gereklidir! Kitap, dostum, içinde hoş, yararlı her şeyin olduğu güzel bir bahçe gibidir.”

Sürekli mide ekşimesinden rahatsız olan büyüklere karbonat ve İngiliz tuzu ya da bebeklere merhem ve müshil almak için sık sık eczaneye gidip geliyordum. Eczacının kısa öğütleri bende gitgide kitaplara daha ciddi davranmak gerektiği hissini uyandırıyordu. Votka bir sarhoş için nasıl gerekliyse, kitaplar da yavaş yavaş benim için bir ihtiyaç olmaya başlamıştı.

Onlar bana değişik bir hayatı gösteriyordu. İnsanları kahramanlıklara ve suç işlemeye sürükleyen büyük duyguların, büyük isteklerin hayatıydı bu. Etrafımdaki insanlar ne kahramanlık yapabilir ne de suç işleyebilirlerdi. Onların hayatında ilginç olan ne vardı? Bunu anlamak zordu. Ben böyle bir hayatı yaşamak istemiyordum. Bu apaçıktı. Hayır, istemiyordum.

Prag’da, Londra’da ve Paris’te, şehrin ortasında hendekler ve pis çöp yığınları olmadığını resimlerin altındaki yazılardan biliyordum. Oralarda düz geniş caddeler, değişik evler, kiliseler vardı. Oralarda insanları evlerine hapseden, altı ay süren kışlar ve sadece lahana turşusu, tuzlu mantar, iğrenç beziryağında kızarmış yulaf unu ve patates yenebilen büyük perhizler yoktu.

Büyük perhizde kitap okumak yasaktı. Bu yüzden *Resimli Dergi*’yi elimden aldılar. Bomboş, çile dolu hayatım yeniden başlamıştı. Şimdi kitaplardan öğrendiklerimle karşılaştırabildiğim için bu hayat bana daha sefil, daha çirkin görünüyordu. Okurken kendimi daha sağlıklı, daha güçlü hissediyor, daha iyi, daha hızlı çalışıyordum. Tek amacım vardı; işimi bir an önce bitirip, okumak için zaman kalmasını sağlamak. Kitaplardan yoksun kalınca uyuşuk ve tembel biri oldum, üzerime eskiden hiç bilmediğim hastalıklı bir unutkanlık çöktü.

Bu boş günlerimin birinde geçen gizemli bir olayı iyi hatırlıyorum:

Bir akşam, herkes yatarken birden katedralin çanları boğuk boğuk çalmaya başladı. Evdeki herkes derhal ayağa fırladı. Yarı çıplak insanlar pencerelere koşarak birbirlerine sormaya başladılar:

“Yangın mı? Yoksa tehlike çanı mı?”

Öteki dairelerde de insanların koşuştukları, kapıları çarptıkları duyuluyordu. Biri, atı dizgininden tutmuş, avluda koşuyordu. Kocakarı, katedralin soyulduğunu söyleyerek bağırıyor, patronum onu susturmaya çalışıyordu.

“Yeter anne. Tehlike çanı olmadığı apaçık ortada!”

“O zaman piskopos öldü.”

Victor yattığı yerden indi. Giyiniyor, bir yandan da homurdanıyordu:

“Ben ne olduğunu biliyorum. Biliyorum!”

Patron, gökyüzünde kızıllık olup olmadığına bakmam için beni tavan arasına yolladı. Koştum, dam penceresinden çatıya çıktım. Bir kızıllık görünmüyordu. Uykulu şehir toprağa abanmıştı. Görünmeyen insanlar karları gıcırdatarak karanlıkta koşuyorlardı. Kızaklar keskin çığlıklar koparıyor, çan gitgide daha uğursuz çalıyordu.

Odaya döndüm, “Kızıllık yok,” dedim.

Paltosunu ve şapkasını giymiş olan patronum, “Hay Tanrım!” dedi, yakasını kaldırdı ve kararsız bir halde lastiklerini ayağına geçirmeye koyuldu.

Karısı ona yalvarıyordu:

“Çıkma! Çıkma ne olur!”

“Saçmalama.”

Victor da giyinmiş, herkesle alay ederek, “Ben biliyorum,” diyordu.

İki kardeş sokağa çıkınca kadınlar semaveri yakmamı buyurup pencereye koştular. Aynı anda patron aşağıdan kapının zilini çaldı, hiçbir şey söylemeden koşarak merdivenlerden çıktı, sofanın kapısını açarak, gür bir sesle, “Çar’ı öldürmüşler,” dedi.

Kocakarı, “Nihayet öldürdüler!” diye haykırdı.

“Öldürmüşler. Bana subay söyledi. Ya şimdi ne olacak?”

Victor da zili çalıp içeri girdi. İsteksizce soyunurken kızgın bir tavırla, “Ben de savaş sanmıştım,” dedi.

Sonra hepsi birden çay içmeye koyuldular. Sakin sakin, ama yavaşça, sakınarak sohbet ediyorlardı. Sokak da sessizleşti. Çan artık boğuk boğuk çalmıyordu. İki gün boyunca esrarengiz bir şekilde fısıldaştılar, bir yerlere gittiler. Eve misafirler geldi. Uzun uzadıya bir şeyler anlattılar. Ne olduğunu anlamak için çok uğraştım, ama patronlarım gazeteyi benden saklıyorlardı. Çarı niçin öldürdüklerini Sidorov’a sorduğumda beni yavaşça yanıtladı:

“Bu konuda konuşmak yasak.”

Bütün bunlar hızla unutuldu, önemsiz günlük işler arasında silinip gitti, ama kısa bir süre sonra başıma çok tatsız bir olay geldi:

Bir pazar günü patronlarım ikindi duasına gittikleri zaman, ben de semaveri yakıp, odaları toplamaya gitmiştim. Mutfağa dalan çocuklardan büyüğü semaverin musluğunu çekip çıkarmış ve masanın altında muslukla oynamaya başlamış. Semaver kor doluydu. İçindeki sular akıp gidince lehimler erimiş. Daha odadayken semaverin hiç doğal olmayan kızgın ve boğuk sesler çıkardığını işittim. Mutfağa girdiğimde ise semaverin mosmor kesildiğini, sanki yerden sıçramak istiyormuş gibi sarsılarak sallandığını dehşetle gördüm. Lehimleri erimiş olan musluğun tıkacı hüzünlü bir şekilde eğilmişti. Kapağı yana kaymış, saplarından erimiş kurşun damlaları akıyordu. Eflatun rengini almış semaverin körkütük sarhoş bir hali vardı. Hemen üzerine su boca ettim; cızırdadı, acıklı bir şekilde yere serildi.

Dış kapının zili çalındı. Kapıyı açtım ve kocakarının semaverin hazır olup olmadığı sorusunu kısaca, “Hazır,” diye yanıtladım.

Büyük olasılıkla şaşkınlık ve korku yüzünden ağzımdan çıkan bu söz alay olarak kabul edildi ve bu da cezamı ağırlaştırdı. Dayak yedim. Kocakarı, bir demet çam dalıyla beni dövdü. Fazla canımı acıtmadı, ama sırtımın derisine derinlemesine bir sürü kıymık saplandı. Akşama doğru sırtım bir yastık gibi şişti. Ertesi gün öğle vakti patron beni hastaneye götürmek zorunda kaldı.

Uzun boylu, gülünç denecek kadar cılız bir adam olan doktor beni muayene etti ve boğuk bir sesle sakince, “Yapılan işkenceden dolayı rapor hazırlamak gerekiyor,” dedi.

Patron kızardı; ayaklarını yere sürtmeye ve doktora alçak sesle bir şeyler söylemeye başladı, ama o, patronumun başının üzerinden bakarak kısaca yanıtladı:

“Yapamam. Mümkün değil.”

Sonra dönüp bana sordu:

“Şikâyetçi olmak ister misin?”

Canım acıyordu, ama, “İstemem. Beni bir an önce iyileştirin!” dedim.

Beni başka bir odaya götürdüler, bir masanın üstüne yatırdılar.

Doktor, hoşuma giden soğuk bir cımbızla kıymıkları çekip çıkarıyor, bir yandan da şakalar yapıyordu:

“Derini çok güzel süslemişler dostum. Artık su geçirmezsin!”

Dayanamayacağım kadar beni gıdıklayan işini bitirince bana:

“Tam kırk iki tane kıymık çekip çıkardım dostum. Bunu sakın unutma, övünürsün. Yarın bu saatte pansuman yaptırmaya gel. Seni sık sık döverler mi?”

Biraz düşündükten sonra cevap verdim:

“Eskiden daha sık döverlerdi.”

Doktor kalın sesiyle kahkahalar atmaya başladı.

“Demek her şey iyiye gidiyor dostum, her şey!”

Beni patronun yanına götürünce, ona, “Buyurun, teslim alın,” dedi. “Onarıldı. Yarın pansumana yollayın! Şansınız var ki, çocuğunuz çok komik!”

Arabada otururken patron, bana:

“Beni de döverlerdi Peşkov. Ne yaparsın? Beni de dövdüler kardeşim! Hiç olmazsa ben sana acıyorum; oysa bana acıyan hiç kimse yoktu, hiç kimse! Her yer tıklım tıklım insan doluyken bana acıyacak bir köpoğlu köpek bile yoktu. Ah, vahşi tavuklar!”

Bütün yol boyunca küfredip durdu. Ona acıyordum; benimle insanca konuştuğu için de ona çok minnet duyuyordum.

Evde beni doğum günümü kutlar gibi karşıladılar.

Kadınlar, doktorun beni nasıl tedavi ettiğini, ne söylediğini uzun uzadıya bana anlattırdılar.

Dinliyor, ağızlarını zevkle şapırdatarak, yüzlerini buruşturarak ah vah ediyorlardı.

Hastalığa, acıya ve bütün tatsız olaylara karşı gösterdikleri bu yapmacık ilgi beni hayrete düşürüyordu.

Kendilerinden şikâyetçi olmayı reddettiğim için benden pek memnun olduklarını görüyordum. Bu durumdan faydalandım ve makastarın karısından kitap alma iznini onlardan kopardım. Beni reddetmeye cesaret edemediler.

Yalnız kocakarı şaşkınlıkla, “Seni gidi iblis!” diye haykırdı.

Ertesi gün makastarın karısının karşısına dikildim. Kadın şefkat dolu bir sesle konuşuyordu:

“Oysa bana senin hasta olduğunu, hastaneye kaldırıldığını söylemişlerdi. Nasıl yalan konuştuklarını görüyor musun?”

Sustum. Gerçeği söylemekten utanıyordum. Kaba ve üzücü şeyleri bilmesine ne gerek vardı? Onun başka insanlara benzememesi ne kadar güzeldi!

Yeniden Dumas-Pere’in, Ponson du Terrail’in, Montépin’in, Zakonne’nin, Gobario’nun, Aimard’ın, Bolgobey’in kalın kitaplarını okumaya başlamıştım. Bu kitapları birbiri ardına hızla, yutar gibi okuyor, bundan büyük bir keyif alıyor, kendimi olağanüstü bir hayatın parçası gibi hissediyordum. Bu hayat beni tatlı bir heyecana sürüklüyor, şevkimi

artırıyordu. Kendi elimle yaptığım kandil tekrar tütmeye başladı. Geceleri sabaha kadar kitap okuyordum. Kocakarı nazikçe beni uyarıyordu:

"Dur bakalım kitap kurdu! Gözbebeklerin akar da kör olursan, o zaman görürsün!"

Yine de karmakarışık bir düğümle ilginç hale gelen bu kitaplarda olayların çeşitliliğine, ülke ve şehirlerin farklılığına rağmen hep aynı şeyden bahsedildiğini çok çabuk anladım: Kötü insanların zulmettiği iyi insanlar mutsuzdur; kötü insanlar ise, iyilerden daha talihli ve daha akıllıdırlar. Ancak ne olduğu pek anlaşılmayan bir güç, er geç kötü insanları yeniyor ve sonunda mutlaka iyi insanlar zafere ulaşıyordu. Bütün erkeklerin ve kadınların hep aynı kelimelerle söz ettikleri "aşk"tan usanmıştım. Bu tekdüzelik yalnız can sıkıntısı olmakla kalmıyor, içimde belirsiz kuşkuların doğmasına da yol açıyordu.

Bazen, daha ilk sayfalardan itibaren kimin yeneceğini, kimin yenileceğini tahmin etmeye başlıyor, olayların düğümü anlaşılınca, onu kendi hayal gücümle çözmeye gayret ediyordum. Böyle anlarda kitabı elimden bırakır, aritmetik kitabındaki bir problemi çözer gibi olaylar üstüne kafa yorardım. Kahramanlardan hangisinin mutluluk cennetine gireceğini, hangisinin cehennemi boylayacağını gitgide daha doğru çözmeye başlamıştım.

Fakat bütün bunların ardında canlı ve benim için önem taşıyan bir gerçeğin parıltılarını, değişik bir yaşamın, değişik insan ilişkilerinin çizgilerini görüyordum. Paris'teki arabacıların, işçilerin, askerlerin, bütün halk tabakasının Nijniy, Kazan ya da Perm'dekiler gibi olmadığını artık iyice biliyordum. Onlar beylerle daha korkusuzca konuşuyor, onlara karşı daha sade, daha bağımsız davranıyorlardı. İşte şu asker, tanıdığım askerlerden hiçbirine; ne Sidorov'a, ne Viyatkalı askere hiç benzemiyordu. Hele Yermohin'le hiç alakası yoktu. O asker, bu bildiğim askerlerin hepsinden daha insandı. Onda bir parça Smuriy'ye benzer bir yön vardı, ama onun gibi vahşi ve kaba değildi. İşte şu bakkal; o da, tanıdığım tüm bakkallardan daha iyiydi. Kitaplardaki papazlar da, benim bildiğim papazlar gibi değildi. Onlar, insanlara daha candan, daha şefkatli davranıyorlardı. Kitapların anlattığına göre, genel olarak yabancı ülkelerde hayat, benim bildiğim hayattan daha ilginç, daha kolay, daha iyiydi. Yabancı ülkelerde, insanlar böyle sık sık ve vahşice dövüşmüyorlardı. Oralarda insanlar, bizde

Viyatkalı erle alay ettikleri gibi zalimce alay etmiyorlardı. Oralarda hiç kimse kocakarı gibi öfkeden kudurmuşçasına Tanrı'ya dua etmiyordu.

Kitapların kötü, açgözlü ve alçak insanlardan söz ederken, onlardaki o anlaşılmaz acımasızlığı, benim iyi bildiğim ve sık sık tanık olduğum o aşağılama tutkusunu belirtmedikleri açıkça görülüyordu. Kitaptaki kötü insan çıkarı gereği gaddardır; onun niye gaddar olduğunu anlamak her zaman mümkündür. Oysa ben amaçsız, anlamsız gaddarlıklar görüyordum. İnsanlar bir çıkar ummaksızın, sadece eğlenmek için gaddarlık ediyorlardı.

Okuduğum her yeni kitap Rus yaşantısı ile diğer ülkelerin yaşantıları arasındaki uçurumu iyice gözlerimin önüne seriyor, içimde belli belirsiz bir can sıkıntısı doğuruyordu. Bu aynı zamanda, köşeleri kirlenmiş, okuya okuya yıpranmış sarı sayfaların doğruluğu hakkındaki kuşkularımı da artırıyordu.

Ve bir gün ansızın elime Goncourt'un *Zemganno Kardeşler* adlı romanı geçti. Onu hemen bir gecede okuyup bitirdim ve o zamana kadar hiç hissetmediğim bir şeyden dolayı hayrete düşerek, bu sade, hüzünlü hikâyeyi yeniden okumaya başladım.

Karışık, görünüşte hiçbir ilginç yanı yoktu. İlk sayfalarından itibaren bana azizlerin yaşayışı gibi ciddi ve kuru göründü. Oldukça kusursuz, abartıdan uzak dili önceleri beni tedirgin edip şaşırttı, ama kısa sözleri, sağlam kurulmuş cümleleri yüreğime öylesine güzel işliyor, iki cambazın dramını öyle etkileyici bir şekilde anlatıyordu ki, kitabı okurken aldığım keyiften ellerim titriyordu.

Zavallı sanatçının kırık bacaklarıyla kardeşinin çok sevdiği sanatıyla gizli gizli uğraştığı tavan arasına nasıl çıktığını okurken hıçkıra hıçkıra ağladım.

Bu güzel kitabı makastarın karısına iade ederken, bana bunun gibi bir kitap daha vermesini rica ettim.

Kadın gülümseyerek, "Nasıl bunun gibi?" diye sordu.

Bu gülümseyiş beni şaşırttı; ne istediğimi ona anlatamadım. O ise, "Bu sıkıcı bir kitaptır. Bekle de, ben sana daha eğlenceli bir kitap vereyim," dedi.

Birkaç gün sonra bana Greenwood'un *Küçük Bir Hırpaninin Gerçek Öyküsü* adlı kitabını verdi.

Kitabın başlığı bana biraz dokunmuştu, ama daha ilk sayfasında ruhumu hayranlık dolu bir gülümseyiş sardı. Kitabı bu gülümseyişle bazı sayfalarını iki üç defa yineleyerek sonuna kadar okudum.

Demek bazen yabancı ülkelerde de çocuklar zor şartlar altında eziyet çekerek yaşıyorlarmış! Öyleyse ben hiç de kötü durumda değilmişim! Demek ki cesaretimin kırılmaması gerekir!

Greenwood bana oldukça cesaret verdi. Bundan kısa bir süre sonra da elime gerçekten doğru bir kitap geçti; *Eugenie Grandet.*

İhtiyar Grandet, bana tıpkı dedemi anımsatıyordu. Kitabın böyle küçük olmasına üzülüyor, içinde bu kadar gerçeğin olmasına da hayret ediyordum. Çok iyi bildiğim ve hayatta beni usandıran bu gerçeği bu kitap yeni bir ışık altında, hoş ve sakin bir şekilde gösteriyordu.

Daha önce okuduğum bütün kitaplar, Goncourt dışında aynı patronlarım gibi insanları sertçe yargılıyorlardı. Sık sık da suçlu insanlara sempati, namuslu insanlara karşı da sıkıntı uyandırıyorlardı.

Korkunç derecede akıllarını ve iradelerini sarf etmelerine rağmen insanların isteklerine kavuşamadıklarını görmek acınacak bir durumdu. İyi insanlar, kitabın ilk sayfasından son sayfasına kadar sarsılmaz taş sütunlar gibi bunların karşısına dikiliyorlardı. Bu kötülük niyetleri sonunda mutlaka sütunlara çarpıp paramparça olsa da, bu taş sütunlar insanda hiç sempati uyandırmıyorlardı. Bir duvar ne kadar güzel, ne kadar sağlam olursa olsun, arkasındaki bir elma ağacından elma koparmak istersek, herhalde duvarı hayran hayran seyretmeye dalmayız. Artık dünyada en değerli ve canlı olan şeyin, bu erdem duvarının ardında gizlendiği fikrine kapılmıştım.

Goncourt'un, Greenwood'un, Balzac'ın kötü ya da saf kahramanları yoktu. Onların kahramanları olağanüstü canlı, sade insanlardı. Onların söylediği ve yaptığı şeyler tıpkı o şekilde söylenebilir ve yapılabilirdi. Başka türlü olamazdı. Kitaplar bu konuda kuşkulanma fırsatını vermiyorlardı.

Böylece iyi ve güzel bir kitabın ne büyük bir şölen olduğunu anladım, ama böyle bir kitabı nasıl bulacaktım? Makastarın karısı bana bu konuda yardımcı olamazdı.

"İşte güzel bir kitap!" diyerek Arsène Houssaye'nin *Gül, Altın ve Kan Dolu Eller* adlı kitabını, Bellot'un, Paul de Kock'un, Paul Féval'in romanlarını okumamı öneriyordu.

Makastarın karısı, Mariet'in, Werner'in romanlarını beğeniyordu. Bense onları sıkıcı buluyordum. Sphielhagen'den pek keyif almadım, ama Auerbach'ın öykülerini çok beğenmiştim. Sue ve Hugo'nun kitapları bana pek sürükleyici gelmemişti. Walter Scott'u[13] onlara yeğliyordum. Büyüleyici, Balzac gibi beni heyecanlandıran ve neşelendiren kitaplar okumak istiyordum. Porselen kadını da gittikçe daha az beğenir oldum.

Onun yanına giderken temiz bir gömlek giyiyor, saçlarımı tarıyor, hoş bir görüntüyle karşısına çıkmaya çaba gösteriyordum. Herhalde bunda pek başarılı olamadım, ama onun bendeki bu hoşluğu fark edip, tertemiz ve her zaman neşeli yüzündeki donuk gülümsemeyi silerek, benimle daha sade, daha arkadaşça konuşmasını bekliyordum, fakat o gülümseyerek, bitkin ve tatlı bir sesle soruyordu:

"Okudun mu? Beğendin mi?"

"Hayır."

İnce kaşlarını hafifçe kaldırarak bana bakar, içini çeker, iyi bildiğim genizden gelen sesiyle konuşurdu:

"Niye peki?"

"Bu konuda başka kitaplar okumuştum."

"Hangi konuda?"

"Aşk konusunda."

Gözlerini süzerek tatlı tatlı gülerdi.

"Ah! Bütün kitaplar aşktan bahseder!"

Büyük bir koltuğa oturmuş, kürklü terlikler içindeki minik ayaklarını sallıyor, zaman zaman esniyor, mavi sabahlığına sarınarak dizlerinin üstündeki kitabın kapağına pembe parmaklarıyla vuruyordu.

İçimden ona, “Niye bu evden taşınmıyorsunuz?” diye sormak geçiyordu. “Subaylar size mektup yollamaya ve sizinle alay etmeye devam ediyorlar.”

Ama bunu söyleyecek cesareti kendimde bulamıyor, elimde kalın bir “aşk” romanı, kalbimde hüzünlü bir hayal kırıklığıyla çıkıp gidiyordum.

Avluda onun hakkında daha kötü, daha alaycı, daha acımasız bir dille konuşuyorlardı.

Mutlaka yalan olan bu çirkin dedikoduları duymak beni çok üzüyordu. Ondan uzak olduğum zamanlar ona acıyor, onun için endişeleniyordum, ama onun evine gidip, küçük keskin gözlerini, bir kedi çevikliğindeki küçük vücudunu, hep endişeli olan yüzünü gördüğüm zaman acıma ve endişe duygularım bir duman gibi uçup gidiveriyordu.

Bahar gelince ansızın bir yere gitti; kocası da birkaç gün sonra evden taşındı.

Yeni kiracıların gelmesini bekleyen boş dairenin çıplak duvarlarını görmeye gittim. Önceleri tabloların asılı olduğu yerlerde dört köşe lekeler, eğrilmiş çiviler, çivi delikleri vardı. Rengârenk bez parçaları, kâğıt parçaları, paramparça ilaç kutuları boyalı döşemenin tahtaları üzerinde dağınık bir halde duruyor ve aralarında büyük bakır bir iğne parlıyordu.

İçime bir hüzün çöktü. Makastarın ufak tefek karısını bir kez daha görmek, ona nasıl minnet duyduğumu söylemek isteğini duydum.

X

Henüz makastarın karısı evden taşınmadan patronlarımın katının altındaki daireye kara gözlü genç bir kadın taşındı. Bu kadının küçük bir kızı ve kehribar ağızlıkla sigara içen ak saçlı yaşlı bir annesi vardı. Kadın çok güzeldi. Kendinden emin, kibirli bir duruşu vardı. Gür ve hoş bir sesle konuşuyordu. Herkese tepeden, sanki insanlar ondan uzaktaymışlar da, onları pek iyi seçemiyormuş gibi gözlerini hafifçe kısarak bakardı. Neredeyse her gün Tüfyayev adında esmer bir er, kadının kapısının önüne ince bacaklı bir at getiriyor, kadın da üzerinde çelik rengi uzun bir elbise, elinde beyaz konçlu eldivenler, ayağında sarı çizmelerle kapıya çıkıyordu. Bir eliyle elbisesinin eteğini, sapı leylak rengi taşla süslü kırbacını tutarken, diğer küçük eliyle de atın tüm dişlerini göstererek sırıtan suratını şefkatle okşardı. At, ateşli gözleriyle ona yan yan bakar, bütün vücudu titrer ve yavaşça çiğnenmiş toprağı eşelerdi.

“Rober, Ro-ber,” diye ata fısıldar ve atın güzel bir kavis oluşturan boynuna sert bir şaplak indirirdi. Bir ayağını Tüfyayev’in dizine bastıktan sonra, çevik bir sıçrayışla eyere yerleşirdi. At kibirli, dans eder gibi bir yürüyüşle bent boyunca ilerlerdi. Kadının eyerin üzerinde öyle ustaca bir oturuşu vardı ki, adeta onu eyere yapışmış sanırdınız. Her gün yepyeni görünen, insanın kalbini mestedici bir sevinçle dolduran, eşsiz güzelliğe sahip bir kadındı. Ona bakarken, Diana Poitiers’in, Kraliçe Margot’nun, Matmazel de la Vallière’in ve tarihi romanların kadın kahramanları olan diğer güzellerin de böyle olmaları gerektiğini düşünürdüm.

Etrafı sürekli olarak şehirdeki tümen subaylarıyla çevriliydi. Akşamları evinde piyano, keman ve gitar çalınır, dans edilir ve şarkı söylenirdi. Kısacık bacaklarıyla Binbaşı Olesov, diğerlerinden daha sık kadının etrafında dolaşıp dururdu. Şişman, kırmızı suratlı, ak saçlı ve gemi makinisti gibi yağlı bir adamdı. İyi gitar çalar, kadının emrine amade bir köle gibi davranırdı.

Kızı da tıpkı annesi gibi talihli güzellerdendi, beş yaşlarında, kıvırcık saçlı ve tombuldu. İri, mavi gözleriyle ciddi ciddi bakardı. Bakışlarının ağırbaşlı, bir şey bekliyormuş izlenimini veren, sakin bir ifadesi vardı. Bu kız çocuğunda, bir çocuğunkine benzemeyen derin düşünceli bir hal fark

ediliyordu. Ninesi sabahtan akşama kadar somurtkan, sessiz Tüfyayev'le ve şişman, şaşı hizmetçiyle birlikte ev işleriyle ilgilenirdi. Çocuğun dadısı yoktu. Günlerce neredeyse bakımsız bir halde yaşıyordu. Bütün gün eşikte ya da eşiğin karşısındaki kalas yığınının üzerinde oynardı. Çoğunlukla akşamüstleri onunla oynamaya çıkardım. Bu kız çocuğunu çok sevdim; o da bana çabucak alıştı. Ona masal anlatırken kollarımda uykuya dalardı. Uyuyunca, onu alıp yatağına götürürdüm. Çok geçmeden iş o hale geldi ki, yatarken mutlaka ona iyi geceler dilememi istemeye başladı. Ben gelince ciddi bir edayla tombul, minik elini bana uzatır, "Yarına kadar hoşça kal! Ne söylemeliyim nine?" derdi.

Nine, ağzından ve sivri burnundan mavimsi dumanlar savurarak, "Tanrı seni korusun!" diye eklerdi.

Küçük kız, kenarı dantellere süslü yorganına sarılarak, "Tanrı seni yarına kadar korusun; ben artık uyuyacağım!" diye tekrarlardı.

Nine ona öğretmeye çalışırdı:

"Yarına kadar değil, her zaman için!"

"Peki, yarın, her zaman demek olmuyor mu?"

"Yarın" sözcüğünü seviyordu. Hoşuna giden her şeyi geleceğe bırakırdı; koparılmış çiçekleri, kırık dalları toprağa dikerken, "Yarın bu bir bahçe olacak," derdi.

"Bir gün, yarın ben de kendime bir at alacak ve annem gibi bineceğim."

Akıllıydı, ama çok neşeli değildi. Sık sık neşeli bir oyun sırasında birden düşüncelere dalar ve aniden sorardı:

"Niçin rahiplerin saçı kadınlarınki gibi?"

Isırganlar elini dalayınca parmağını sallayarak onları tehdit etmişti:

"Bana bak! Şimdi seni cezalandırması için Tanrı'ya dua edeceğim. O da seni çok kötü yapacak. Tanrı, herkese kötülük edebilir. Hatta annemi bile cezalandırabilir."

Bazen üzerine sakin, ciddi bir hüzün çökerdi. Bana sokulur, bir şey bekliyormuş gbi bakan mavi gözleriyle gökyüzünü seyrederek:

“Ninem kızıyor, ama annem asla kızmıyor, o sadece gülüyor. Onu herkes sever, çünkü onun hiç boş vakti olmaz. Onun hep misafirleri gelir ve onu seyrederler, çünkü o güzeldir. O tatlı annedir. Olesov da, ‘Tatlı anne,’ diyor.”

Küçük kızı dinlemek müthiş hoşuma gidiyor, o, bana bilmediğim bir dünyayı anlatıyordu. Annesinden hep severek ve uzun uzun söz ederdi. Yavaş yavaş önümde yeni bir dönem açılıyordu. Tekrar Kraliçe Margot’yu anımsadım. Bu da kitaplara güvenimi, hayata ilgimi çoğaltıyordu.

Bir akşam eşiğe oturmuş, Otkos’a dolaşmaya giden patronlarımı bekliyordum. Küçük kız ise kollarımda uyuyakalmıştı. O sırada kızın annesi atla geldi ve çevik bir hareketle yere sıçradı. Başını geriye doğru atarak sordu:

“Uyuyor mu yoksa?”

“Evet.”

“Öyle mi?”

Er Tüfyayev fırlayıp atı aldı. Kadın kırbacını kuşağının arasına soktu. Elini uzatarak, “Onu bana ver,” dedi.

“Ben götürürüm!”

Kadın, bir beygire bağırır gibi, “Olmaz!” diye haykırdı ve ayağıyla eşikteki basamağa vurdu.

Küçük kız uyandı. Gözlerini kırpıştırarak annesine baktı; o da kollarını uzattı. İkisi birlikte çıkıp gittiler.

Bana bağırılmasına alışkındım, ama bu kadının bağırması hiç hoşuma gitmemişti. Alçak sesle bile emretse herkes onu dinlerdi.

Birkaç dakika sonra şaşı hizmetçi beni yanlarına çağırdı. Küçük kız hırçınlık ediyor, ben ona iyi geceler dilemeden uyumak istemiyormuş.

Annesine karşı gururlanarak odaya girdim. Kız, annesinin dizlerinde oturuyor, annesi de becerikli elleriyle onu soyuyordu.

“Bak geldi işte,” diye söylendi, “şu canavar!”

“O canavar değil, benim oğlan arkadaşım.”

“Sahi mi? Çok iyi. Haydi senin oğlana bir hediye verelim. İster misin?”

“Evet, isterim.”

“Peki, ben bu işi hallederim. Sen git yat bakalım!”

Küçük kız elini bana uzatarak, “Yarına kadar hoşça kal,” dedi. “Tanrı seni yarına kadar korusun!”

Kadın hayretler içinde kalarak haykırdı:

“Bunu kim öğretti sana? Ninen mi?”

“Evet.”

Kız gidince, kadın parmağıyla işaret ederek beni yanına çağırdı:

“Sana ne diyeyim?”

Bana bir şey hediye etmesine gerek olmadığını, ama mümkünse bir kitap verebileceğini söyledim.

Sıcak, mis kokulu parmaklarıyla çenemi kaldırdı ve hoş bir gülümsemeyle sordu:

“Kitap okumayı seviyorsun öyle mi? Hangi tür kitaplar okudun?”

Gülümserken daha güzelleşti. Şaşırarak ona birkaç roman ismi saydım.

Ellerini masaya koydu; yavaşça parmaklarını kımıldatarak sordu:

“Onlarda senin hoşuna giden ne vardı?”

Vücudundan tuhaf bir şekilde at teri kokusuyla karışmış tatlı ve keskin birtakım çiçek kokuları etrafa yayılıyor, uzun kirpiklerinin arasından dalgın ve ciddi bir tavırla bana bakıyordu. O ana kadar bana hiç kimse böyle bakmamıştı.

Bir sürü yumuşak ve güzel mobilyadan dolayı oda bir kuş yuvası gibi daracıktı. Pencereler, çiçeklerin sık yapraklarıyla örtülüydü. Sobanın kar beyazı çinileri ve yanındaki siyah piyano, odanın loşluğu içinde parlıyordu. Duvarlar, donuk yaldızlı çerçeveler içinde Slav alfabesinin iri harfleriyle

yazılmış siyah yazılarla boydan boya kaplıydı. Her yazının altında bir kordona bağlı olarak sarkan büyük, siyah bir mühür asılıydı. Bütün eşyalar kadına, tıpkı benim gibi uysal ve ürkek bakıyordu.

Elimden geldiğince ona yaşamın çok zor ve sıkıcı olduğunu, kitap okuyarak bunları unuttuğumu anlattım.

Ayağa kalkarak, "Ya, öyle mi?" dedi. "Bu hiç de fena değil, hatta doğru bir şey. Eh, ne yapalım? Sana kitap vereceğim, ama şimdi elimde yok. Neyse, bu kitabı al."

Divanın üstünden sarı kaplı eski püskü bir kitabı aldı.

"Bunu okuyunca, ikinci bölümünü veririm. Toplam dört cilttir."

Prens Meşçerski'nin *Petersburg Esrarı*'nı alarak oradan ayrıldım. Büyük bir dikkatle kitabı okumaya başladım, ama daha ilk sayfalarından itibaren "*Petersburg*" esrarının, Madrid, Londra, Paris "esrarlarından" çok daha sıkıcı olduğunu apaçık gördüm.

Bence bunların içinde sadece *Özgürlük ve Sopa* masalı eğlenceliydi.

Özgürlük, "Ben senden daha üstünüm, çünkü daha akıllıyım," demiş.

Sopa ona yanıt vermiş:

"Hayır, ben senden daha üstünüm, çünkü senden daha güçlüyüm."

Tartışmışlar, tartışmışlar, sonunda dövüşmeye başlamışlar. Sopa, özgürlüğü öyle dövmüş ki, –hatırladığım kadarıyla– özgürlük yediği dayak yüzünden hastanede ölmüş.

Kitapta bir Nihilist'ten[14] söz ediliyordu. Hatırlıyorum da, Prens Meşçerski'ye göre Nihilist öyle zehirli bir insanmış ki, onun bir bakışı tavukları öldürebilirmiş. Nihilist kelimesi bana aşağılayıcı, yakışık almaz bir deyim gibi göründü, ama daha fazla bir şey anlayamayınca ümitsizliğe kapıldım. İyi kitapları anlamadığım apaçık ortadaydı! Bu kitabın iyi bir kitap olduğuna kesinlikle inanıyordum. Böyle saygıdeğer, böyle güzel bir hanımın kötü kitaplar okuyacak hali yoktu!

Meşçerski'nin sarı kaplı romanını ona iade ederken, "Nasıl? Beğendin mi?" diye sordu.

Bu soruya “hayır” cevabını vermek benim için çok zordu. Üzülür diye düşünüyordum, ama sadece güldü, yatak odasının önündeki perdenin arkasına geçti ve oradan mavi maroken ciltli küçük bir kitap getirdi, “Bu hoşuna gidecektir. Yalnız kirletme!” dedi.

Bu, Puşkin’in[15] şiirleriydi. Kitabı hemen bir solukta okudum. İnsan daha önce görmediği eşsiz güzellikte bir yere geldiğinde nasıl etrafını dolaşmak için can atarsa, ben de aynı açgözlü duygulara kapılmıştım. Ancak bataklık bir ormanın yosunlu tümsekleri üzerinde uzun bir yürüyüş yaptıktan sonra, ummadığınız bir anda önünüze kuru, çiçeklerle dolu güneşli bir düzlük serilirse böyle hissedebilirdiniz. Önce bir dakika kadar büyülenmiş bakışlarla onu seyreder, sonra mutlu bir halde her yanını dolaşır, ayaklarınızın bereket dolu toprağın yumuşak otlarına her dokunuşunda sûkûnet dolu bir sevince kapılırsınız.

Puşkin, şiirinin yalınlığı ve müziğiyle beni öylesine şaşırttı ki, uzun süre düzyazı bana yapmacık bir tarz gibi göründü. Düzyazı okurken sıkıntı duyuyordum. “Rusan”ın girişi, bana ninemin en güzel masallarının büyülü bir şekilde bir araya toplanmış hali gibi görünüyordu. Bazı mısralar ise taşıdıkları gerçeklik ve uyumlarıyla beni hayrete düşürüyordu.

“Orada, bilinmeyen patikalarda
Bilinmeyen vahşi hayvanların ayak
izleri...”

İçimden bu olağanüstü güzellikteki mısraları tekrarlıyor, çok iyi bildiğim belli belirsiz patikaları, bir cıva gibi ağır çiy damlalarını henüz üzerlerinden atmamış otların çiğnenmesiyle oluşan esrarlı ayak izlerini görüyordum. Anlattıkları her şeyi bir bayram neşesiyle süsleyen bu ahenk dolu mısralar kolayca hafızama yerleşiyordu. Bu beni mutlu ediyor, yaşantım kolaylaşıyor ve güzelleşiyordu. Şiirler yeni bir hayatın başlangıcını müjdeliyorlardı. Okuma yazma bilmek ne büyük bir mutluluktu!

Puşkin’in muhteşem masallarını kendime her şeyden daha yakın hissediyor, anlaşılır buluyordum. Onları birkaç kez okuduktan sonra artık ezberlemiştim. Yattığımda, uykuya dalana kadar gözlerimi kapayarak şiirler mırıldanırdım. Sık sık bu masalları emir erlerine anlatırdım. Onlar dinlerken kahkahalar atıyor, tatlı tatlı sövüyorlardı.

Sidorov, başımı okşuyor, yavaşça, “Ne güzel değil mi? Aman Tanrım!” diyordu.

Coşkulu halimi patronlarım da fark etmişti. Kocakarı küfredip duruyordu.

“İyice okumaya daldı haylaz! Dört gündür semaver ovulmadı! Oklavayı bir elime geçirirsem.”

Oklava da neymiş? Kendimi oklavaya karşı şiirlerle koruyordum.

> *“Kara ruhuyla kötülüğü seven*
> *İhtiyar büyücü karı.”*

Güzel kadın, gözümde daha da büyüdü. Okuduğu kitaplara bakın siz!

O, makastarın porselen biblo karısı gibi değildi.

Kitabı ona götürüp hüzünle iade ederken kendinden emin bir tavırla, “Bu muhakkak hoşuna gitmiştir!” dedi. “Puşkin hakkında bir şey biliyor musun?”

Daha önce bir dergide şair hakkında bir şey okumuştum, ama şairi bizzat onun anlatmasını istediğim için, onun hakkında bir şey duymadığımı söyledim.

Kısaca Puşkin’in yaşamından ve ölümünden söz ettikten sonra neşeli bir ilkbahar günü gibi gülümseyerek, “Kadınları sevmenin ne kadar tehlikeli olduğunu görüyor musun?” dedi.

Okuduğum bütün kitaplardan, sevmenin gerçekten tehlikeli, ama aynı zamanda güzel bir şey olduğunu öğrenmiştim.

“Tehlikeli, ama herkes seviyor!” dedim. “Hem kadınlar bu yüzden ıstırap çekiyor.”

Her şeye baktığı gibi, bana da kirpiklerinin arasından bir bakış fırlattı ve ciddi bir tavırla:

“Öyle mi? Bunu anlıyorsun demek! Öyleyse bunu unutmamanı dilerim!” dedi ve hangi şiirlerin hoşuma gittiğini sormaya başladı.

Elimi kolumu sallayarak, ezberlediğim şiirleri okuyarak ona bir şeyler anlatmaya başladım. Sessizce, ciddi bir tavırla beni dinledi, sonra ayağa kalktı; odada gezinirken düşünceli bir edayla, “Senin gibi tatlı bir canavarın okula gitmesi gerekirdi!” dedi. “Bu konuyu düşüneceğim. Patronların, senin akraban mı?”

Olumlu yanıt verince beni ayıplar gibi haykırdı:

“Ya!”

Bana *Beranger’in Şarkıları*’nın basma resimlerle süslü, kenarları yaldızlı, kırmızı meşin ciltli mükemmel bir baskısını verdi. Dokunaklı bir acıyla coşkulu bir neşenin iç içe geçtiği bu şiirler tamamıyla aklımı başımdan aldı.

İhtiyar Dilenci’nin acı sözlerini göğsüm ürpererek okudum.

> *“Zararlı bir solucanım;*
> *Sizi rahatsız mı ediyorum?*
> *Bu pisliği ayaklarınızın altında çiğneyin!*
> *Acıyacak ne var? Beni hemen ezin!*
> *Niçin beni eğitmediniz?*
> *Vahşi gücüme niye çare bulmadınız?*
> *Solucan, bir karınca olabilirdi!*
> *Kardeşlerimi kucaklayarak ölebilirdim*
> *Oysa ihtiyar bir serseri olarak ölüyorum*
> *Ve insanları intikam almaya çağırıyorum.”*

Bunun ardından *Ağlayan Koca*’yı okurken kahkahalarla gülmekten gözlerim yaşardı. Özellikle Beranger’in şu sözleri hafızama yerleşti:

> *“Neşeli bir hayat dersi*
> *Basit insanlar için zor değildir.”*

Beranger, içimde taşkın bir neşe uyandırıyor, muziplikler yapmak, bütün insanlara küstah, dokunaklı sözler söylemek arzusunu doğuruyordu.

Kısa sürede bu işte epey başarılı oldum. Onun şiirlerini de ezberledim.

Birkaç dakikalığına mutfağa koşarak, büyük bir hevesle bu şiirleri emir erlerine okuyordum, ama kısa bir süre sonra bu işten vazgeçmek zorunda kaldım, çünkü;

“On yedi yaşında bir kıza
Hangi şapka yakışmaz ki!”

mısraları genç kızlar hakkında iğrenç bir sohbete neden oldu.

Bu yüzden öfkeden deliye döndüm ve asker Yermohin’in kafasına tencere indirdim; Sidorov ve diğer emir erleri beni onun kaba ellerinden güçlükle kurtardılar, ama o günden sonra subayların mutfağına gitmeye cesaret edemedim.

Sokakta dolaşmama izin vermiyorlardı. Zaten dolaşacak vaktim de yoktu. İşim günden güne fazlalaşıyordu. Olağan hizmetçilik, kapıcılık, getir götür işlerinden başka, şimdi de her gün geniş tahtalar üstüne bezler çivilemek, bunların üzerine planlar yapıştırmak, patronumun inşaat işlerinin keşif listelerini yapmak ve müteahhitlerin hesaplarını kontrol etmek zorundaydım. Patronum sabahtan akşama kadar makine gibi çalışıyordu.

O yıllarda panayırın resmi binaları tüccarların özel mülkiyetine devrediliyor, dükkânlar hızla yeni baştan kuruluyordu. Patronum eski dükkânların onarım ve yeni dükkânların inşaat işlerini üstlenmişti. “Kapıların, pencerelerin onarımı, çatı pencereleri yapımı” için planlar hazırlıyor, ben de bu planları, içinde yirmi beş rublelik bir banknot olan zarfla beraber yaşlı bir mimara götürüyordum. Mimar paraları alır ve “Plan aslına uygundur. İşin denetimini İmyarok üzerine almıştır” diye yazar ve imzalardı.

Şüphesiz, mimar, planın aslı olan yeri görmezdi. İnşaatı da denetleyemezdi, çünkü hastalığından dolayı evden çıkması mümkün değildi.

Panayır müfettişine ve diğer yetkililere rüşvetleri ben götürüyor, onlardan da, patronumun deyimiyle “her türlü kanunsuz iş için izin kâğıdı” alıyordum. Bütün bunların karşılığında patronlarım gece misafirliğe gittiği zamanlar onları kapının önünde bekleme hakkını elde etmiştim. Bu pek sık olmazdı, ama onlar gece yarısından sonra dönerlerdi. Ben de eşiğin taşları ya da karşısındaki kalas yığını üzerinde birkaç saat oturur,

“hanımefendi”nin oturduğu dairenin pencerelerine bakarak, içerden yükselen neşeli konuşmaları ve müziği can kulağıyla dinlerdim.

Pencereler açıktı. Perdelerin ve çiçeklerin arasından odalarda gezinen subayların zarif endamlarını, şişman binbaşının yuvarlanır gibi yürüyüşünü, oldukça sade ve güzel giyinmiş bayanın süzülüşünü seçiyordum.

Ona kendi kendime, “Kraliçe Margot” adını takmıştım.

Pencerelere bakarken, “Fransız romanlarında bahsedilen en neşeli hayat bu işte!” diye düşünüyordum ve hep içimi bir parça hüzün kaplıyordu.

Kraliçe Margot’nun etrafındaki erkekleri görmek, çocuk kıskançlığıma dokunuyordu. Bir çiçeğin çevresinde dönen yaban arıları gibi onun etrafında dolaşıp duruyorlardı.

Alnında yara izi olan, gözleri derine kaçmış, uzun boylu ve hüzünlü bir subay, diğerlerine göre daha seyrek onun yanına geliyordu. Hep kemanını da yanında getiriyor ve şahane keman çalıyordu. Öyle güzel çalardı ki, gelip geçenler pencerelerin önünde durur, tüm sokak halkı kalasların üstüne toplanırdı. Patronlarım bile –eğer evdeyseler– pencereleri açar, dinlerken müzisyeni överlerdi. Kilisenin başpapazından başka birini övdüklerini anımsamıyorum, ama balıkyağıyla yapılmış bir böreği müzikten daha çok sevdiklerini de biliyorum.

Bazen subay tuhaf bir biçimde soluk soluğa kalıp elini alnına dayayarak boğuk sesiyle şarkı söyler ya da şiir okurdu.

Bir gün küçük kızla pencerenin altında oynarken, Kraliçe Margot, ondan bir şarkı söylemesini rica etti.

O, uzun süre bu ricayı reddettikten sonra, duru bir sesle;

“Ama şarkıya güzellik gerek,
Güzelliğe ise şarkı da gerekmez!”

mısralarını okudu.

Bu mısraları çok beğendim ve nedense subaya acıdım.

En çok, “hanımefendi”nin piyanonun başına geçip, odasında tek başına piyano çalmasını seyretmek hoşuma gidiyor, müzik beni mestediyordu.

Pencereden ve ardındaki lambanın sarı ışığı altında kadının zarif siluetinden, yüzünün kibirli profilinden ve tuşlar üzerinde kuşlar gibi süzülen beyaz ellerinden başka bir şeyi gözüm görmüyordu.

Onu seyrediyor, hüzünlü müziği dinliyor ve sayıklıyordum; "Bir yerde bir define bulacak ve zengin olması için hepsini ona vereceğim." Eğer Skobelyev'in yanında olsaydım Türklere yine savaş açar, aldığım savaş zarar ödentisiyle şehrin en güzel yerinde, Otkos'da bir ev yaptırır, herkesin hakkında üzücü ve çirkin şeyler konuştuğu bu sokaktan, bu evden bir an önce ayrılsın diye ona hediye ederdim.

Komşular, avlumuzun hizmetçi takımı, –özellikle patronlarım– kısacası herkes makastarın karısı hakkında olduğu gibi, Kraliçe Margot hakkında da kötü ve düşmanlık dolu bir dille konuşuyorlardı, ama onun hakkında konuşurken daha çok sakınıyor, seslerini alçaltıyor ve etraflarına bakınıyorlardı.

Belki de ondan korkuyorlardı, çünkü soylu bir adamın dul karısıydı. Odasının duvarlarındaki fermanlar Godunov, Aleksey ve Büyük Petro gibi eski Rus çarları tarafından kocasının atalarına bağışlanmıştı. Bunu, bana okuma yazması olan ve sürekli *İncil* okuyan er Tüfayev söylemişti. Belki de insanlar sapı leylak rengi bir taşla süslü kırbacıyla kendilerini dövmesinden korkuyorlar, bu kırbaçla daha önceleri önemli mevkideki bir memuru dövdüğünü söylüyorlardı, ama bu hafif sesle söylenen sözler, yüksek sesle söylenenden daha iyi değildi.

Hanımefendi, benim bir türlü anlayamadığım ve bana ıstırap veren bir düşmanlık bulutu içinde yaşıyordu. Victor, bir gece gece yarısından sonra eve dönerken Kraliçe Margot'nun yatak odasının penceresine baktığını ve kadının üzerinde sadece bir gecelikle taburede oturmuş, binbaşıyı ise onun önünde diz çökmüş bir halde onun tırnaklarını kesip, bir süngerle silerken gördüğünü anlatıyordu.

Kocakarı söverek tükürüyordu, genç hanım ise kızarıp bozararak tiz bir sesle bağırıyordu:

"Of, Victor! Ne kadar utanmazsın! Şu beyler ne pis herifler!"

Patronum susup gülümsüyordu. Sesini çıkarmadığı için ona minnet duyuyor ama o da yaygaraya katılacak diye korkuya kapılıyordum.

Kadınlar keskin çığlıklar koparararak, sızlanarak kadının tam olarak nasıl oturduğunu, binbaşının nasıl da diz çöktüğünü anlatması için Victor'u uzun uzadıya sorguya çekiyorlardı; Victor da hep yeni ayrıntılar ekliyordu:

"Adamın yüzü kıpkırmızıydı. Dilini sarkıtmıştı."

Binbaşının, kadının tırnaklarını kesmesinde utanç verici bir şey görmemiştim, ama onun dilini çıkarması bana inandırıcı gelmedi. Bunun küçültücü bir yalan olduğunu düşündüm, Victor'a:

"Eğer bu kötü bir şeyse, niçin pencereden içerisini seyrediyorsunuz? Siz küçük değilsiniz ki..."

Bana sövüp saydılar, ama bu küfürler beni incitmedi. Yalnız tek bir isteğim vardı; koşa koşa aşağı inmek, binbaşının yaptığı gibi kadının önünde diz çökmek ve "Lütfen bu evden çıkıp gidin!" diye yalvarmak.

Şimdi başka bir yaşantının, başka insanların, başka duygu ve düşüncelerin olduğunu öğrendikten sonra, bu ev, içinde oturanlarla birlikte bende giderek artan bir nefret uyandırıyordu. Bu ev, en yüz kızartıcı dedikoduların baştan başa sardığı bir ağ ile örülmüştü. Avluda, hakkında kötü sözler söylemedikleri tek bir insan bile yoktu. Hasta ve zavallı bir adam olan alay papazının adını "sarhoş ve sefahat düşkünü"ne çıkarmışlardı. Patronlarımın anlattığına göre subaylar ve karıları günah içinde yaşıyorlardı. Askerlerin kadınlar hakkındaki tekdüze sohbetlerinden usanmış, en çok da patronlarımdan nefret etmeye başlamıştım. İnsanlar hakkında çok severek yaptıkları o acımasızca yargılamaların gerçek değerini çok iyi biliyordum. İnsanların kusurlarını izlemek, bedava faydalanabilecekleri tek eğlencedir. Patronlarımın tek eğlencesi yakınlarına sözle zulmetmekti. Böylece sanki yaşadıkları zahmetli, sıkıcı ve sofu hayatın intikamını alıyorlardı.

Kraliçe Margot hakkında çirkin sözler söyledikleri zaman hiç de çocukça olmayan hummalı bir öfke nöbetine kapılıyor, yüreğim dedikoduculara karşı nefretle kabarıyordu. İçimde herkesi kızdırmak, herkese şirretçe davranmak için zaptolunamaz bir arzu doğuyor, bazen de kendime ve diğer insanlara karşı ıstırap verici bir acıma duygusuna kapılıyordum. Bu sessiz acıma duygusu, nefretten daha sıkıntı vericiydi.

Kraliçe Margot hakkında onlardan daha fazla şey biliyor, ama bildiklerimi öğrenecekler diye korkuya kapılıyordum.

Pazar günleri patronlarım sabah ayini için kiliseye gittikleri zaman sabahtan onun yanına giderdim. Beni yatak odasına çağırırdı. Sırmalı ipek kaplı küçük bir koltuğa yerleşirdim. Küçük kız dizlerime oturur, ben de annesine, okuduğum kitapları anlatırdım. Kadın birbirine kavuşturduğu küçük avuçlarını yanağına dayayarak, geniş bir yatağa uzanırdı. Vücudu, odadaki her şey gibi sırmalı bir yatak örtüsünün altına gizlenmişti. Omuzlarından dökülen örgülü siyah saçları önüne düşüyor, bazen de yataktan yere sarkıyordu.

Beni dinlerken tatlı bakışlarıyla yüzüme bakar, belli belirsiz gülümseyerek, “Öyle mi?” derdi.

Dostça gülümseyişi bile bana, bir kraliçenin lütfeden gülümseyişi gibi görünüyordu. Kulağı okşayan gür bir sesle hep aynı şeyi söylediğini sanıyordum:

“Bütün insanlardan kat kat daha iyi, daha temiz olduğumu biliyorum. Onların hiçbirine ihtiyacım yok.”

Bazen onu aynanın karşısında alçak bir koltuğa oturmuş, saçlarını tararken bulurdum. Saçlarının uçları dizlerine, koltuğun kenarlarına dökülür, koltuğun arkalığından neredeyse yere kadar inerdi. Saçları nineminki gibi uzun ve gürdü. Aynada esmer ve diri göğüslerini gördüm. Yanımda korsesini, çoraplarını giyerdi, ama onun saf çıplaklığı bende utanç verici bir duygu uyandırmıyordu. Sadece onun adına mutluluk verici bir gurur duyardım. Üstünden, onu kötü düşüncelerden koruyan bir çiçek kokusu yayılırdı.

Sağlıklı ve güçlüydüm. Kadınla erkek arasındaki ilişkilerin sırlarını iyi biliyordum. İnsanlar bu sırlardan öyle hissiz bir kötülükle, öyle merhametsiz, pis bir dille söz ediyorlardı ki, bu kadını bir erkeğin kolları arasında kafamda canlandıramıyordum. Bir başkasının onun vücudunun sahibi olarak edepsizce ve utanmadan ona dokunma hakkını elde etmesini düşünmek benim için çok zordu. Kraliçe Margot’nun mutfak ve kiler aşklarından haberdar olmadığına emindim. Onun bildiği daha farklı, daha yüksek mutluluklar, başka türlü bir aşktı, ama bir akşam otururken misafir odasına girince, yatak odasının kapısını örten perdenin ardından kalbimin kadınının şakrak kahkahasını ve bir erkek sesini duydum. Adam, “Dur biraz... Tanrım! İnanmıyorum!” diyordu.

Çıkıp gitmem gerekiyordu; bunu anlıyordum, ama gidemedim.

“Kim var orada?” diye sordu.

“Sen misin? Gir içeri...”

Yatak odası çiçek kokusu yüzünden nefes alınamaz bir haldeydi. Perdeler örtülü olduğu için oda loştu. Kraliçe Margot, yorganı çenesine kadar örtmüş, yatağa uzanmıştı. Yanında, duvarın dibinde, üzerinde sadece bir gömlekle, göğsü bağrı açık kemancı subay oturuyordu. Göğsünde bir yara izi vardı. Bu iz kırmızı bir çizgi halinde sağ omzundan kalbine kadar uzanıyordu. Öyle belirgindi ki, odanın loşluğunda bile onu net olarak görebiliyordum. Subayın saçları gülünç bir biçimde karmakarışıktı ve ilk kez hüzünlü, yaralı yüzünün gülümsediğini gördüm. Tuhaf bir şekilde gülümsüyordu. Kadın gözlerini andıran iri gözleri, sanki ilk kez güzelliğinin farkına varmış gibi, Kraliçe Margot’ya bakıyordu.

Kraliçe Margot, “Bu benim dostum,” dedi.

Bunu bana mı, yoksa ona mı söylediğini bilemiyorum.

“Niçin korktun böyle?”

Sanki uzaklardan gelen bir ses duydum.

“Buraya gel!”

Yanına gittiğim zaman çıplak ve sıcak kolunu boynuma doladı ve:

“Büyüdüğünde sen de mutlu olacaksın. Git haydi!” dedi.

Kitabı rafın üstüne koydum. Bir başkasını aldım ve sanki rüyadaymış gibi çıkıp gittim.

Kalbimde bir şeyler kırılmıştı. Kuşkusuz, benim kraliçemin de bütün kadınlar gibi sevebileceğini bir an olsun düşünmemiştim. Zaten subayın da böyle düşünmeme neden olacak bir davranışı yoktu. Gözlerimin önünde gülümseyişini görmüştüm. Hüzünlü yüzü büyülü bir şekilde değişmişti. Kadını seviyor olmalıydı. Onu sevmemeye imkân var mıydı? Ve kadın da kendi aşkını cömertçe ona hediye edebilirdi. Subay öyle güzel keman çalıyor, öyle yürekten şiir okuyabiliyordu ki; ama bu tesellileri bulmak

zorunda kalışım, gördüğüm şeylere ve Kraliçe Margot’ya olan davranışımın iyi ve doğru olmadığını bana apaçık göstermişti.

Bir şeyler yitirdiğimi hissediyordum ve birkaç gün derin bir hüzün içinde yaşadım.

Bir gün azıp kendimi kaybedercesine yaramazlık yaptım. Kitap istemek için kraliçemin yanına gittiğimde çok sert bir tavırla bana, “Duyduğuma göre, sen müthiş yaramazlıklar yapıyormuşsun! Buna ihtimal vermemiştim!” dedi.

Kendimi tutamadım ve bu hayattan tiksindiğimi, onun hakkında kötü konuştuklarını işitmenin bana ne kadar ağır geldiğini anlatmaya başladım.

Elini omzuma koymuş, karşımda ayakta duruyordu. Önce konuşmamı dikkatle ve ciddi bir tavırla dinledi, bir süre sonra gülmeye başladı ve beni hafifçe itti.

“Yeter. Ben bunların hepsini biliyorum. Anlıyor musun? Biliyorum!”

Sonra iki elimden tutarak, şefkatle, “Bu alçakça şeylerin üzerinde ne kadar az durursan, senin için o kadar iyi olur. Bak, ellerini bile doğru dürüst yıkamıyorsun.”

Bunu söylemese de olurdu. O da bakırları ovsaydı, döşemeleri silseydi, çocuk bezleri yıkasaydı, sanırım elleri benimkilerden iyi durumda olmazdı.

Düşünceli düşünceli söylendi:

“Bir insan yaşamayı bilirse, ona öfkelenirler, kıskanırlar. Yaşamayı bilmezse, onunla alay ederler, hor görürler.”

Düşünceli bir tavırla konuşuyordu. Bana sarılıp kendine doğru çekti ve gülümseyerek bakışlarını gözlerime dikti.

“Beni seviyor musun?”

“Evet.”

“Çok mu?”

“Evet.”

“Peki, nasıl?”

“Bilmiyorum.”

“Sağ ol. Sen iyi bir çocuksun. Sevilmek hoşuma gidiyor.”

Güldü. Bir şeyler söylemek istedi, ama içini çektikten sonra beni kollarının arasından bırakmadan uzun süre sustu.

“Bana daha sık gel. Fırsat buldukça gel!”

Bundan yararlandım ve ondan bir sürü iyi şeyler aldım. Öğle yemeğinden sonra patronlarım uykuya çekiliyorlardı. Ben de koşa koşa aşağı iniyor, kadın evdeyse bir saat, hatta daha çok orada kalıyordum.

Mis kokulu saçlarına becerikli pembe parmaklarıyla firketeleri takarken bana ders veriyordu:

“Rus kitaplarını okumalısın. Kendi hayatını, Rus hayatını öğrenmelisin!”

Ruz yazarlarının isimlerini birer birer sayarken soruyordu:

“Bunları aklında tutabilecek misin?”

Sık sık düşünceli bir tavırla ve hafif can sıkıntısıyla, “Senin okuman gerek, okuman gerek! Bunu hep unutuyorum. Ah, aman Tanrım!” diye söylenirdi.

Onunla oturduktan sonra elimde yeni bir kitapla adeta ruhum arınmış gibi hissederek yukarı koşardım.

Aksakov’un *Aile Günlüğü*’nü, güzel Rus şiiri *Ormanlarda*’yı, insanı şaşırtan *Avcının Notları*’nı, Grabionka ve Sollogub’un birkaç kitabını, Venevitinov’un, Odoyevski’nin, Tiyütçev’in şiirlerini okudum. Bu kitaplar ruhumu arındırmış, sefil ve acı bir gerçeğin oluşturduğu kabuğu soymuşlardı. İyi bir kitabın nasıl olduğunu hissetmiş, benim için ne kadar gerekli olduğunu anlamıştım. Yavaş yavaş bu kitaplar ruhumda, şu dünyada yalnız olmadığım ve mahvolmayacağım üzerine sarsılmaz bir inanç yaratmıştı.

Ninem geliyor, ben de ona coşkuyla Kraliçe Margot’dan söz ediyordum. Büyükannem zevkle enfiyesini çekiyor, güven dolu bir sesle, “Oh, ne iyi!”

diyordu.

“Dünyada bir sürü iyi insan var. Onları ararsan bulursun.”

Bir gün, “Ona gidip, senin adına teşekkür etsem olmaz mı?” diye teklifte bulundu.

“Hayır, gerek yok.”

“Gerek yoksa tamam. Tanrım, Tanrım! Her şey ne kadar güzel! Ebediyete kadar yaşamaya razıyım!”

Kraliçe Margot, öğrenimimle uğraşamadı. Troitsa yortusunda az daha beni mahvedecek olan çok tatsız bir olay oldu:

Yortudan kısa bir süre önce gözkapaklarım fena halde şişti ve gözlerim tamamen kapandı. Patronlarım kör olacağım diye korktular. Ben de korktum. Beni tanıdık bir doğum hekimi olan Henri Rodzeviç’e götürdüler. Doktor gözkapaklarımı içinden kesti. Birkaç gün gözlerimde sargıyla, ıstırap verici kapkara bir can sıkıntısı içinde yattım. Troitsa yortusunun arifesinde sargıyı çıkardılar ve tekrar ayağa kalktım. Adeta canlı canlı gömüldüğüm bir mezardan çıkmış gibiydim. İnsanın görme duyusunu yitirmesinden daha korkunç hiçbir şey olamaz. Bu, dünyanın onda dokuzunu insanın elinden alan anlatılması imkânsız bir felaketti. Neşeli yortu günü, hastalığımdan dolayı öğleden sonra bütün ev işlerinden azat edilmiştim. Mutfakları dolaşarak emir erlerini görmeye gittim. Sert Tüfyayev dışında herkes sarhoştu. Akşama doğru Yermohin, Sidorov’un kafasına bir odun indirdi. Sidorov, kendisinden geçerek koridora serildi. Korkuya kapılan Yermohin, hendeğe kaçtı.

Avluya hemen, “Sidorov öldürüldü!” diye telaşlı bir dedikodu yayıldı. İnsanlar evin kapısına üşüştü. Başı koridora bakacak biçimde mutfağın eşiğinde upuzun yere serilmiş hareketsiz yatan askeri seyrediyorlar, polis çağırılması gerektiğini fısıltıyla söylüyorlardı, ama kimse polis çağırmıyor ve askere el sürmeye cesaret edemiyordu.

Bu sırada çamaşırcı Natalya Kozlovskaya geldi. Leylak rengi bir elbise giymiş, omzuna beyaz bir örtü atmıştı. Kızgınlıkla insanları iterek kendine yol açtı, koridora girdi, çömeldi ve yüksek sesle, “Aptallar! O yaşıyor! Su verin!” diye bağırdı.

Onu caydırmaya çalıştılar.

“Üstüne vazife olmayan işlere karışmasana sen!”

Natalya, yangın varmış gibi, “Su diyorum size!” diye haykırdı.

Becerikli bir hareketle yeni elbisesini dizinin üstünde topladı, iç etekliğini çekti ve askerin kanlar içinde kalmış başını kendi dizine yasladı.

Yapılan şeyi iyi karşılamayan ve korkuya kapılan halk dağıldı. Loş koridorda çamaşırcı kadının yuvarlak beyaz yüzünde yaşlı gözlerinin kızgınlıkla parıldayışını gördüm. Bir kova su getirdim. Suyu Sidorov’un başına ve göğüsüne dökmemi buyurdu; bir yandan da, “Beni ıslatma!” diye uyardı. “Misafirliğe gideceğim.”

Asker ayıldı. Boş boş bakan gözlerini açtı ve inlemeye başladı.

Natalya, askeri koltuk altlarından tuttu, elbisesini kirletmemek için uzattığı kollarıyla onu havada tutarak, bana, “Kaldır!” dedi.

Askeri mutfağa taşıdık, yatağa yatırdık. Natalya, ıslak bir bezle yüzünü sildi ve giderken, “Bezi ıslat da başına koy,” dedi. “Ben gidip öteki budalayı arayacağım. Kendini kaybedecek kadar içmenin ne gereği var bilmem ki...”

Kirlenmiş olan iç eteğini çıkardı, bir köşeye fırlatıp attı, buruşmuş olan hışırtılı elbisesini özenle düzelterek gitti.

Sidorov gerinerek hıçkırıyor, inliyor, koyu, ağır kan damlaları başından, çıplak ayağımın üzerine damlıyordu. Bu hiç hoşuma gitmiyordu, ama korkudan ayağımı damlaların altından çekemiyordum.

Kederliydim. Avluda pırıl pırıl, neşeli bir bayram havası vardı. Evin merdivenleri, avlunun kapısı taze akağaçlarla donatılmıştı. Her sıraya yeni kesilmiş akçaağaç ve üvez dalları bağlanmıştı. Bütün sokak neşeli bir yeşilliğe boğulmuştu. Her şeyde bir gençlik, bir yenilik vardı. Sabahleyin bana öyle geldi ki, bahar bayramı uzun sürecek, bugünden başlayarak hayat daha temiz, daha ışıklı, daha neşeli olacak.

Asker kusuyor, mutfak boğucu bir sıcak votka ve yeşil soğan kokusuyla doluyordu. Ara sıra pencerenin camına donuk, ablak yüzlü ve yassı burunlu

birtakım yüzler yapışıyor, yanaklara dayanan avuçlar bu yüzleri korkunç derecede uzun kulaklı gösteriyordu.

Asker, hafızasını yoklayarak mırıldanıyordu:

“Ne oldu bana? Düştüm mü? Yermohin mi?.. İyi arkadaş...”

Sonra öksürmeye, sarhoş gözyaşlarıyla ağlamaya, sızlanmaya başladı.

“Benim küçük kız kardeşim. Ah, kız kardeşim!”

Leş gibi kokuyordu ve ıslaktı, ayağa kalkarken kaydı, sarsıldı, karyolaya yığıldı ve gözlerini korkunç bir şekilde döndürerek, “Canıma okudular,” dedi.

Gülmeye başladım.

Asker, anlamsız bakışlarla bana bakarak, “Kim o gülen iblis?” dedi. “Sen nasıl gülersin? Benim canıma okudular.”

İki eliyle beni itmeye ve saçma sapan konuşmaya başladı:

“Birincisi İlyas Peygamber, ikincisi atın üzerindeki İgor ve üçüncüsü... Yanıma yaklaşma! Defol kurt!”

“Saçmalamayı bırak!” dedim.

Müthiş öfkelendi. Ayaklarını yere sürterek bas bas bağırmaya başladı:

“Beni öldürdüler, oysa sen...” diye bağırmaya başladı ve bilinçsizce, pis eliyle gözlerime vurdu. Çığlığı bastım... Hiçbir şey göremez oldum ve zar zor kendimi avluya attım. Avluda Natalya’ya rastladım; Yermohin’i kolundan tutmuş getiriyor, bir yandan da bağırıp çağırıyordu:

“Yürüsene beygir!”

Sonra beni yakalayıp sordu:

“Sana ne oldu?”

“Beni dövüyor.”

Natalya şaşkınlıkla, “Dövüyor ha?” dedi ve sonra Yermohin’i kolundan tutup çekerek, “Seni canavar! Tanrıya şükret!” diye ekledi.

Gözlerimi suyla yıkadım. Koridordan mutfak kapısına bakınca askerlerin kucaklaşıp ağlayarak nasıl barıştıklarını gördüm. Sonra ikisi birden Natalya'yı kucaklamaya başladılar.

Natalya, ikisinin de ellerine vurarak çığlıklar koparıyordu:

"Çekin pençelerinizi üzerimden itler! Ne sandınız beni? Kendi şıllıklarınızdan biri mi? Beyleriniz eve gelmeden yatıp zıbarın, yoksa başınız belaya girer!"

Küçük çocuklar gibi birini yere, diğerini karyolanın üstüne yatırdı, askerler horlamaya başlayınca koridora çıktı.

"Üstüm başım kirlendi! Oysa misafirliğe gitmek için giyinmiştim. Sana vurdu mu? Budalaya bak sen. Bunlar hep votka yüzünden. Sen içme oğlum, sakın içme."

Sonra kapının önündeki sıraya oturduk. Ona nasıl olup da sarhoşlardan korkmadığını sordum.

"Ben ayıklardan da korkmam," dedi iyice sıktığı kırmızı yumruğunu göstererek.

"Bununla onları adam ederim. Benim ölen kocam da çok ayyaştı. Bazen sarhoş olunca onun ellerini, ayaklarını bağlardım. Ayılınca da pantolonunu çıkarır, sağlam değneklerle onu iyice sopalardım. 'Evlisin madem, içki içme, ayyaşlık etme; senin eğlencen votka değil, karındır' derdim. Yorgun düşünceye kadar onu döverdim; dayaktan sonra muma dönerdi."

Tanrı'yı bile kandıran Havva anayı düşünerek, "Siz güçlüsünüz," dedim.

Natalya, içini çekerek, "Kadının, erkekten güçlü olması gerekir," dedi. "Kadına iki kişilik görev gerekir, ama Tanrı, kadının payını eksik vermiş."

Sakin sakin, içten konuşuyordu. Kollarını büyük göğüslerinin üzerinde kavuşturmuş, sırtını sıraya yaslayarak oturuyordu.

Hüzünlü gözlerini, çöp ve moloz yığınlarıyla dolu hendeğe dikmişti. Kadının akıllıca konuşmalarına dalmış, zamanı unutmuştum. Birden bendin sonunda patronla karısını kol kola girmiş gelirlerken gördüm. Hint

horozuyla tavuk gibi ağır ağır, ciddi bir edayla yürüyorlar, birbirlerine bir şeyler söyleyerek gözlerini dikmiş bize bakıyorlardı.

Giriş kapısını açmaya koştum, açtım... Merdivenleri çıkarken patronun karısı alaycı bir dille:

“Çamaşırcı karılara kur mu yapıyorsun? Bu davranışları aşağıdaki hanımefendiden mi öğrendin?” dedi.

Bu öyle aptalca bir laftı ki, beni hiç incitmedi. Ama patronumun alaycı bir gülümsemeyle, “Eh, artık zamanıdır!” demesi çok gücüme gitti.

Ertesi sabah odun almak için odunluğa indiğimde, odunluk kapısının kediler için açılmış dört köşe deliğinin önünde boş bir para kesesi buldum. Onu birçok kez Sidorov’un elinde görmüştüm. Derhal götürüp ona teslim ettim.

Parmaklarıyla kesenin içini yoklayarak, “Paralar nerede peki?” diye sordu. “Bir ruble otuz kopek olacaktı! Ver parayı!”

Başına bir havluyu sarık gibi sarmıştı. Yüzü sapsarıydı, zayıflamıştı. Şiş gözlerini kızgınlıkla kırpıyor, para kesesini boş bulduğuma inanmıyordu.

O sırada Yermohin geldi; başıyla beni göstererek onu kandırmaya başladı:

“Parayı o çalmıştır, o! Patronlarına götür onu! Asker, askerden bir şey çalmaz!”

Bu sözlerden, parayı çalanın o olduğunu anladım.

Para kesesini gizlice odunluğa bırakan da oydu.

Hemen yüzüne haykırdım:

“Yalan söylüyorsun. Sen çaldın!..”

Şüphelerimin doğru olduğuna kesinlikle emindim. Korku ve hiddet, bir kütüğü andıran yüzünün çizgilerini çirkinleştirmişti. Şöyle bir yerinde döndü ve incecik bir sesle, “Kanıtla!” diye bağırdı.

Nasıl kanıtlayabilirdim? Yermohin, bağırarak beni avluya sürükledi. Sidorov peşimizden geliyor, o da bağırarak bir şeyler söylüyordu. Pencerelerden değişik başlar uzandı. Kraliçe Margot’nun annesi de sakin

sakin sigarasını içerek olanları seyrediyordu. Kraliçenin gözünde hiçbir değerimin kalmayacağını anladım ve aklım başımdan gitti.

Askerlerin beni kollarımdan tuttuklarını hatırlıyorum. Patronlarım ise onların karşısına dikilmiş, onaylayarak hakkımdaki şikâyetleri dinliyorlardı.

Patronumun karısı hiç tereddüt etmeden:

“Bu elbette onun işidir!” diyordu.

“Dün akşam kapıda çamaşırcı karıyla kırıştırıyordu. Demek ki parası vardı. O kadından parasız bir şey alınmaz ki.”

Yermohin, “Aynen öyle!” diye haykırıyordu.

Sanki ayağımın altında yer sarsılıyordu.

Korkunç bir öfkeye kapıldım.

Patronun karısına var gücümle bağırdım ve fena bir dayak yedim, ama dayaktan çok, Kraliçe Margot’nun hakkımda ne düşüneceği konusu bana acı veriyordu. Onun karşısında kendimi nasıl haklı çıkaracaktım? Bu berbat anlarımda çok mutsuzdum.

Şansıma askerler bu olayı hemen bütün avluya, bütün sokağa yaymışlardı. Akşam tavan arasında yatarken, aşağıda Natalya Kozlovskaya’nın bağırıp çağırdığını duydum.

“Hayır! Niçin susacakmışım? Hayır canım, yürü bakalım. Yürü diyorum sana! Yoksa efendine giderim. O ne yapacağını bilir!”

Bu yaygaranın benimle ilgili olduğunu hemen hissettim.

Natalya, bizim kapının eşiğinde bağırıyor; sesi gittikçe daha yüksek ve zafer kazanmış bir tonla çıkıyordu:

“Dün sen bana ne kadar para göstermiştin? Nereden buldun onları? Anlatsana.”

Sevinçten nefesim kesilerek Sidorov’un bezgin bir halde söylendiğini duydum:

“Ay, ay... Yermohin...”

“Bir de çocuğun adını kötüye çıkarıp dövdünüz değil mi?”

Hemen koşarak avluya inmek, sevincimden dans etmek ve minnetle çamaşırcı kadını öpmek istedim, ama tam o sırada –pencereden olmalı– patronun karısı bağırmaya başladı:

“Çocuğu küfrettiği için dövdük. Senden başka kimse onun hırsız olduğunu aklına getirmedi şıllık!”

“Şıllık asıl sizsiniz hanımefendi. Ayrıca ineğin teki olduğunuzu söylememe izin veriniz.”

Bu küfürleri bir müzik gibi dinliyordum. Üzüntümün ve Natalya’ya duyduğum minnetin sıcak gözyaşları acıyla yüreğimi dağlıyordu. Onları bastırabilmek için harcadığım çabadan adeta tıkanıyordum.

Sonra patron ağır ağır tavan arasının merdivenlerini çıktı, yanımdaki çatı kirişinin üstüne oturdu, saçlarını düzelterek, “Niye böyle şanssızsın Peşkov?” dedi.

Hiç sesimi çıkarmadan başımı çevirdim.

“Ama yine de çok pis küfrediyorsun,” diye devam etti.

Ben de sessizce ona, “Ayağa kalkınca evinizden ayrılacağım,” diye bildirdim.

Biraz oturdu, hiçbir şey söylemeden sigarasını içti.

Sigarasının ucuna dikkatle baktıktan sonra, alçak sesle, “Bu senin bileceğin bir iş,” dedi. “Artık küçük değilsin. Neyin senin için daha iyi olacağını sen bilirsin.”

Ve çıkıp gitti. Her zaman olduğu gibi ona acımıştım.

Bu olayın dördüncü günü evi terk ettim. Kraliçe Margot ile vedalaşmak için dayanılmaz bir istek duyuyordum, ama yanına gitmeye cesaretim yoktu.

İtiraf etmem gerekirse; onun beni çağırmasını bekliyordum.

Küçük kızla vedalaşırken rica ettim:

“Ona çok teşekkür ettiğimi annene söyle! Söyler misin?”

Tatlı ve zarif bir gülümseyişle, “Söylerim,” diye söz verdi.

“Yarına kadar hoşça kal, tamam mı?”

Ona yirmi yıl sonra rastladığımda bir jandarma subayının karısıydı.

XI

Geniş, hızlı ve bir kuğu gibi beyaz “Perm” vapurunda yine bulaşıkçıydım. Artık ben “pis” bir bulaşıkçı ya da “aşçı yamağı”yım. Ayda yedi ruble kazanıyorum. Görevim, aşçılara yardım etmek.

Büfeci şişman, kibirli ve kafası top gibi dazlak bir adam. Ellerini arkasında kavuşturarak, yakıcı sıcakta gölgeli bir köşe arayan erkek domuz gibi bütün gün güvertede ağır ağır geziniyor; büfeyi, kırkını aşmış, güzel, ama yüzü buruşmuş bir kadın olan karısı yönetiyor. O kadar çok pudralanıyor ki, yanaklarından parlak renkli elbisesine yapış yapış beyaz tozlar dökülüyor.

Mutfağı “Ayıcık” lakaplı, ufak tefek, tombul, gaga burunlu, alaycı bakışlı biri olan değerli aşçı İvan İvanoviç yönetiyor. Çok şık giyiniyor. Kolalı yakalar takıp her gün tıraş oluyor. Yanakları mavi, siyah bıyıkları yukarı doğru kıvrık. Boş anlarında pişik kırmızı parmaklarıyla onları burarak, sürekli bıyıklarıyla oynuyor; yuvarlak, küçük bir el aynasında kendini seyrediyor.

Geminin en ilginç adamı geniş göğüslü, dört köşe bir adam olan ateşçi Yakov Şumov. Kısa ve basık burunlu yüzü bir kürek gibi yamyassı, ayı gözünü andıran küçücük gözleri, gür kaşlarının altına saklanmış. Yanakları bataklık yosununa benzeyen küçük tüy bukleleriyle örtülü. Başındaki kıllar sık dokunmuş bir şapka biçimini alıyor, eğri büğrü parmaklarını bu saçların arasına zar zor sokuyor.

Yakov Şumov parasına oynanan kâğıt oyununda çok ustaydı. Şaşılacak kadar da oburdu. Aç bir köpek gibi sürekli mutfağın etrafında dolanır, et parçaları ve kemik dilenirdi. Akşamları da “Ayıcık”la çay içer ve ona başından geçen tuhaf olayları anlatırdı.

Gençliğinde Riyazan’da belediyede çoban yardımcısıymış; sonra, oradan geçen bir keşiş onu kandırıp manastıra götürmüş, manastırda tam dört yıl papaz çömezliği yapmış.

Hızlı hızlı konuşarak maskaralık ederdi.

“Az kalsın bir keşiş, Tanrı’nın kara yıldızı olacaktım, ama tam o sırada, manastıra, ibadet etmek üzere Penzalı bir kadın geldi. Öyle hoş bir kadındı ki, aklımı başımdan aldı; ‘Sen boylu poslu, güçlü bir adamsın. Ben de namuslu dul bir kadınım. Tek başımayım. Sen yanımda kapıcılık yapsan ne iyi olur. Benim küçük bir evim var. Kuştüyü ticareti yapıyorum,’ dedi. Beni yanına kapıcı olarak aldı. Onun sevgilisi oldum. Tam üç yıl gül gibi geçinip gittik.”

“Ayıcık”, burnundaki sivilceleri kaygıyla inceleyerek, “Amma da atıyorsun ha!” dedi. “Yalana para ödenseydi, şimdi binlerce rublen olurdu!”

Yakov bir şeyler çiğniyor, zor seçilir yüzünde kırçıllı sakalları oynuyor, tüylü kulaklarıyla aşçının sözlerini dinledikten sonra aynı hızlı tempoyla anlatmaya devam ediyordu:

“Kadın benden yaşlıydı. Ondan sıkıldım, usandım, sonra yeğeniyle ilişki kurdum. Kadın bunu öğrenince beni ensemden tutup kapı dışarı etti.”

Aşçı, Yakov gibi sade ve ahenkli bir tarzda konuşarak, “Sen buna layıkmışsın!” dedi.

Ateşçi, ağzının kenarına bir parça şeker tıkarak anlatmaya devam etti:

“Bir süre avare avare dolaştım, sonra Vladimir’li ihtiyar bir seyyar satıcının peşine takıldım. Onunla bütün dünyayı dolaştık. Balkan dağlarını, Türkleri, Romenleri, Yunanlıları, Avusturyalıları ziyaret ettik. Bütün ülkeleri dolaştık. Birinden alıp, diğerine satıyorduk.”

Aşçı, ciddi bir tavırla sordu:

“Peki hırsızlık da yaptınız mı?”

“İhtiyarın böyle bir şey yapması mümkün değildi. Bana, ‘Yabancı bir ülkede namuslu davran. Oralarda kurallar başkadır. Önemsiz şeyler için bile kelleni uçururlar,’ dedi. Doğrusunu istersen, ben çalmayı denedim, ama şansım yaver gitmedi. Bir tüccarın avlusundaki atı aşırayım dedim, beceremedim. Enselediler ve meydan dayağı attılar, sonra da sürükleye sürükleye polise götürdüler... Biz iki kişiydik. Diğeri sabıkalı, gerçek bir at hırsızıydı. Ben daha çok merakımı gidermek için bu işe girişmiştim. Ben bu tüccarın evinde daha önce çalışmış, yeni banyosuna soba kurmuştum. Adam

hastalandı. Rüyasında beni görmüş, ama kötü bir biçimde görmüş. Korkmuş ve hemen polis amirlerine yalvarmaya başlamış:

"'Onu –yani beni– bırakın,' demiş. Onu rüyamda gördüm. 'Beni bağışlamazsan iyileşmezsin,' diyor. 'Galiba bir büyücü!' demiş. Yani ben büyücü oluyorum. Tanınmış bir tüccar olduğundan, beni serbest bıraktılar."

Aşçı, "Seni bırakacaklardı, ama içindeki budalalıkların çıksın diye seni üç gün için suyun içine bırakacaklardı," diye lafı gediğine oturttu.

Yakov, onun lafını hemen onayladı:

"Doğru! Bende budalalık istediğin kadar, bütün bir köye yetecek kadar var."

Aşçı, parmağını boynu ile dar yakasının arasına daldırarak, kızgınlıkla yakayı çekiştirdi; başını sallayarak, can sıkıntısıyla sızlandı:

"Saçmalığa bak! Şu dünyada senin gibi hapishane kaçkınları ne diye yer, içer, orada burada sürter? Söylesene, sen ne diye yaşıyorsun?"

Ateşçi, bir şeyler çiğneyerek cevap verdi:

"Ben ne bileyim... Yaşayıp gidiyorum işte. İnsanların bazısı yatar, bazısı yürür, memurlar oturmaktan minder çürütür, ama herkes yemek zorundadır!"

Aşçı, daha da öfkelendi:

"Sen öyle bir domuzsun ki, sözle anlatılamaz! Domuz pisliğisin."

Yakov şaşırdı:

"Niçin küfrediyorsun? İnsanların hepsi aynı meşe ağacının palamutudur. Küfretme. Küfredince daha iyi biri mi olacağım sanki."

Bu adam beni birden, hem de sımsıkı kendine bağlamıştı. Sonsuz bir hayretle onu izliyor, ağzım bir karış açık anlattıklarını dinliyordum. Yanılmıyorsam, onun kendine özgü sağlam bir hayat bilgisi vardı. Herkese "sen" diye hitap eder, gür kaşlarının altından herkese düpedüz dimdik, başına buyruk bakışıyla bakar, adeta herkesi; kaptanı, büfeciyi, birinci

mevkinin önemli yolcularını kendisiyle, tayfalarla, büfe çalışanlarıyla ve güverte yolcularıyla aynı seviyeye getiriyor gibi görünürdü.

Bazen kaptanın ya da makinistin karşısında ayakta dikilir, uzun maymun kollarını arkasında kavuşturarak, tembelliği ya da bir yolcuyu kâğıt oyununda düşüncesizce soyduğu için yediği azarları hiç ses çıkarmadan dinlerdi. Görünüşe bakılırsa, azarlar onu hiç etkilemiyor, ilk iskelede vapurdan indirileceği tehditleri de hiç gözünü korkutmuyordu.

Bu adamda da, "Haroşoye Delo"da olduğu gibi, başkalarında olmayan bir şeyler vardı. İnsanların kendisini anlayamadıklarına kendisi de inanmıştı.

Bu adamı asla üzgün, düşüncelere dalmış bir halde görmedim. Uzun süre sustuğunu da hatırlamıyorum. Kıllı ağzından sözcükler hep –sanki elinde olmadan– ardı arkası kesilmeyen bir sel gibi akardı.

Onu azarladıklarında ya da birinin ilgi çekici öyküsünü dinlediğinde, sanki duyduklarını kendi kendine tekrarlıyormuş ya da sessizce konuşmasına devam ediyormuş gibi dudakları kımıldardı.

Her gün, vardiyasını bitirdikten sonra yalınayak, terli, neft yağıyla sıvanmış kuşaksız gömleği sırılsıklam, gür kıvırcık kıllarla kaplı göğsü açık bir halde kazan dairesinden dışarı fırlar ve derhal onun hoş, tekdüze ve kısık sesi güverteye yayılmaya başlar, sözcükler adeta yağmur damlaları gibi ağzından dökülürdü:

"Selam anne! Nereye gidiyorsun? Çistopol'a mı? Bilirim; orada bulundum. Zengin bir Tatar'ın yanında ırgat olarak çalıştım. Tatar'ın adı Usan Hubaydulin'di. İhtiyarın üç karısı vardı. Sağlam yapılı, kırmızı suratlı bir adamdı. Karılarından biri gençti. Eğlenceli bir Tatar kızıydı. Onunla günaha girdim."

O her yerde bulunmuştu. Yolunun üstündeki bütün kadınlarla "günah" işlemişti. Sanki hayatında hiç hakarete uğramamış, hiç aşağılanmamış gibi her şeyi sakin bir tavırla anlatıyordu.

Biraz sonra geminin kıç tarafında bir yerde sesi çınlardı:

"Ey namuslu ahali! Kâğıt oynamak isteyen kim var? Üç rublesine, kayışına kim oyun oynar? Kâğıt oyunu, insanı avutan bir oyundur. Oturduğun yerde para kazanabilirsin. Bu tam bir tüccar işidir."

Güzel, kötü, fena gibi kelimeleri çok seyrek kullandığını fark ettim. Buna karşılık “eğlenceli, avutucu, meraklı” gibi kelimeleri sık sık kullanıyordu. Güzel bir kadın onun için “eğlenceli bir karı”, güneşli güzel bir gün ise “avutucu” bir gündür. En çok da “boş ver!” sözünü kullanırdı.

Herkes onu tembel bilirdi, ama bence balçıklı, pis kokulu, boğucu, cehennem sıcağı altında ocağın karşısındaki zor işini herkes kadar o da büyük bir dikkat ve özenle yapıyordu, ama diğer ateşçiler gibi yorgunluktan yakındığını hatırlamıyorum.

Bir gün yolculardan yaşlı bir kadının para çantası çalınmıştı. Aydınlık ve sessiz bir akşamdı. Herkes sakin sakin oturuyordu. Kaptan, yaşlı kadına beş ruble verdi, yolcular da aralarında bir o kadarını topladılar. Parayı kadına verdiklerinde, yaşlı kadın istavroz çıkarıp yerlere kadar eğilerek, “Evlatlarım, burada benim paramdan üç ruble on kopek fazla var,” dedi.

Birisi neşeyle haykırdı:

“Hepsini alsana ihtiyar. Niye yok yere söyleniyorsun? Üç rublenin fazlası mı olur?”

Bir diğeri ahenkli bir sesle, “Para, insan değil ki fazlası olsun,” dedi.

Yakov ise yaşlı kadının yanına gitti ve ciddi bir tavırla ona, “Fazla olan parayı bana ver de oyun oynayayım!” teklifinde bulundu.

İnsanlar, ateşçinin şaka yaptığını düşünerek gülmeye başladılar, ama o şaşıran yaşlı kadını kandırabilmek için ısrar etmeye başladı:

“Haydi ihtiyar. Parayı ver! Para senin neyine? Yarın mezara gideceksin.”

Söverek onu kovdular. O ise, başını sallayarak şaşkınlık içinde söyleniyordu:

“Ne tuhaf millet! Başkasının işine ne diye burunlarını sokuyorlar! Paraların fazla olduğunu kadının kendisi söylemişti. Oysa bu üç ruble ile pekâlâ avunurdum.”

Paralar, dış görünüşleriyle onu çok eğlendiriyor olmalıydı. Konuşurken gümüş ya da bakır paraları pantolonuna sürterek parlatmayı pek severdi. Parayı pırıl pırıl olana kadar parlattıktan sonra, eğri büğrü parmaklarıyla

basık burunlu yüzüne doğru tutar ve kaşlarını kımıldatarak dikkatle incelerdi.

Bir gün bana, “stukolka” oynamayı teklif etti. Ben bu oyunu bilmiyordum.

“Bilmiyor musun?” diye hayret etti. “Nasıl olur? Bir de okur yazar olacaksın! Sana öğretmek gerekir. Hadi gel öylesine, şekerine oynayalım.”

Benden yarım funt kesmeşeker kazandı ve bütün şekerleri tüylü yanaklarının ardına gizlediği ağzına attı, sonra da oyunu öğrendiğime aklı yatınca, “Haydi, şimdi ciddi olarak parasına oynayalım!” dedi. “Paran var mı?”

“Beş rublem var.”

“Bende de iki rubleden biraz fazla var.”

Elbette beni hemen soydu. Kaybettiğimi geri almak ümidiyle beş rublelik kısa paltomu ortaya koydum. Yine kaybettim. Bunun üzerine Yakov, memnuniyetsiz, hatta öfkeli bir tavırla, “Hayır, sen kumar oynayamazsın!” dedi. “Çok hırslısın. Önce paltonu, sonra da çizmelerini çıkarıp veriyorsun. Bunlara ihtiyacım yok. Elbiseni ve paranı geri al. Dört rubleni de al, ama bir rublesi sana verdiğim dersin karşılığı bende kalsın. Anlaştık mı?”

Ona büyük bir minnet duyuyordum.

Teşekkürlerime karşılık, “Boş ver!” dedi. “Oyun oyundur. Bir tür eğlencedir, ama sen onu bir kavga dövüş gibi düşünüyorsun. Dövüşürken bile insanın kendini kaybetmemesi, hesaplı vurması gerekir. Niye bu kadar heyecanlanıyorsun? Sen gençsin. Kendine hâkim olmak zorundasın. Birincide kazanamadın, beşincide kazanamadın. Yedincide artık bırak, oyundan çekil. Biraz yatışınca yine oyuna devam edersin. Oyun böyledir.”

Bu adamı hem gittikçe daha çok beğeniyor hem de beğenmiyordum. Bazen anlattığı öyküler bana büyükannemi anımsatıyordu. Onda benim ilgimi çeken bir sürü şey vardı, ama onun insanlara karşı duyduğu ve anlaşılan ömür boyu duyacağı derin kayıtsızlık bana son derece itici geliyordu.

Bir gün güneş batarken ikinci mevki yolcularından iriyarı bir Perm'li tüccar suya düştü ve kızılımsı altın rengi suda çırpınarak gözden kayboldu. Makineyi hemen durdurdular. Vapur, çarklarının altında batan güneşin kırmızı ışıklarının kan rengine boyadığı bir köpük bulutu bırakarak durdu. Bu köpüren kan içinde geminin kıçından bir hayli uzakta kara bir vücut batıp çıkıyor, ırmaktan insanın ruhunu sarsan vahşi çığlıklar yükseliyordu. Yolcular da feryat ediyor, itişip kakışıyor, geminin kenarına toplanıyorlardı. Boğulmakta olan adamın kızıl saçlı, kel kafalı onun gibi sarhoş arkadaşı önüne gelene yumruklar savuruyor, kalabalığı yararak geminin kenarına doğru ilerliyor ve bağırıyordu:

"Çekilin. Ben şimdi ona ulaşırım."

İki tayfa suya atlamış, boğulmakta olan adama doğru kulaç atarak yüzüyorlardı. Geminin kıç tarafından bir sandal suya indirildi. Kumanda sesleri ve kadınların keskin çığlıkları arasında Yakov'un kısık sesi sakin bir sel gibi etrafa yayılıyordu.

"Boğulacak, nasıl olsa boğulacak! Çünkü üzerinde palto var. İnsan uzun bir kıyafet giyerse muhakkak boğulur. Örneğin kadınlar, niçin erkeklerden daha çabuk boğulurlar? Etekleri yüzünden. Bir kadın suya düşer düşmez, külçe gibi suyun dibini boylayıverir. Bakın boğuldu işte! Ben boşuna konuşmam."

Tüccar gerçekten de boğulmuştu. Onu iki saat aradılar, ama bulamadılar. Ayılan arkadaşı geminin kıç tarafına oturmuş sızlanıp duruyor, kederli kederli homurdanıyordu:

"Şu olanlara bak! Şimdi ben ne yapacağım ha? Ailesine ne diyeceğim ha? Onun ailesi de var."

Yakov, adamın karşısına dikildi. Elini arkasında kenetleyerek onu avutmaya çalıştı.

"Boş ver tüccar! Kimse ölümün kendisini nerede bulacağını bilemez. Adamın biri mantar yer, hastalanıp ölür! Binlerce insan mantar yer, onlara bir şey olmaz da, bir tanesi ölüverir. Oysa mantar dediğin nedir ki?"

Geniş, güçlü kuvvetli bir değirmentaşı gibi, tüccarın karşısına dikilmiş, kelimeler kepek taneleri gibi ağzından dökülüyordu.

Tüccar önce, geniş avuçlarıyla sakalındaki yaşları kurulayarak sessizce ağladı. Ama sonra, dinlemekten bıkarak, ulumaya başladı:

“Canavar! Niye yüreğimi paramparça ediyorsun? İnanan insanlar; şunu alıp götürün. Yoksa bir kaza çıkacak!”

Yakov sakince uzaklaşırken, “Ne tuhaf insanlar!” diye söylendi. “Birine iyilik edersin, karşılığında sana kazık atar!”

Bazen ateşçinin aptal olduğunu düşünürdüm, ama daha çok, onun aptal rolü oynadığını sanıyorum. Dünyada nereleri gezdiği, neler gördüğü hakkında ağzından laf almak için dayanılmaz bir istek duyuyor, ama bunu pek başaramıyordum.

Başını arkaya atarak, kara ayı gözlerini azıcık aralayarak, yosun gibi sakallı yüzünü okşar ve kelimeleri uzatarak hatırlamaya çalışırdı:

“Her yerde karınca sürüsü gibi insan var kardeş. Oraya buraya koşuşturup duruyorlar. Herkesten çok da köylü var elbette. Köylüler sonbahar yaprakları gibi boydan boya dünyayı kaplamışlar... Bulgarlar mı? Bulgarları da gördüm, Yunanlıları da... Sırpları, Romenleri ve her türlü Çingene’yi de gördüm. Onların o kadar çok çeşidi var ki! Nasıl insanlar mı? Nasıl olacak! Aynı bizde olduğu gibi, şehirde şehirliler, köylerde köylüler var... Bize oldukça benziyorlar. Hatta bazıları dilimizi konuşuyor, ama kötü bir biçimde; örneğin Tatarlar ya da Moldovyalılar gibi. Yunanlılar dilimizi konuşamıyorlar. Ağızlarına geleni söylüyorlar. Sözde birkaç laf ediyorlar, ama anlamak mümkün değil, onlarla el işaretleriyle konuşmak gerek. Benim ihtiyar, Yunanlıların ne dediğini anlıyormuş gibi davranırdı, ‘Karamara, kalimera,’ diye mırıldanıp dururdu. Kurnaz bir ihtiyardı. İnsanları adamakıllı kandırırdı. Yine nasıl insanlar diye mi soruyorsun? Çok tuhafsın be... İnsanlar nasıl olabilir ki? Hepsi de ayaktakımı elbette. Romenler de öyle... Zaten hepsinin dinleri aynı. Bulgarlar da ayaktakımı, ama onlar bizim dine inanıyorlar... Yunanlılar ise Türkler gibidir.”

Bildiklerinin hepsini anlatmadığını sanıyordum. Söylemek istemediği daha başka şeyler vardı.

Dergilerdeki resimlerden, Yunanistan’ın başkentinin çok eski ve çok güzel bir şehir olan Atina olduğunu biliyordum, ama Yakov kuşkuyla başını sallayarak Atina şehrini reddediyordu:

“Sana palavra atmışlar kardeş. Atina diye bir yer yok. Athos vardır. O da şehir değil, üstünde manastır olan bir dağdır. O kadar. Oraya kutsal Athos Dağı derler. Hatta resimleri de vardı. İhtiyar bunları alıp satardı. Tuna Nehri üzerinde Belgrad diye bir şehir vardır... Aynı Yoroslav ya da Nijniy’e benzer. Onların şehirlerinde iş yok, ama köyleri bambaşka! Hele kadınları... Kadınları kırk yıl seyretsen, yine de güzelliklerine doyamazsın... Bu kadınlardan biri yüzünden az daha orada kalacaktım. Dur bakayım, adı neydi?”

Avuçlarıyla kara yüzünü kuvvetle ovuşturuyor, sert saçları hafifçe hışırdıyor, boğazının derinliklerinden bir yerden kırık bir çıngırağa benzeyen bir gülme sesi çınlıyordu.

“Amma unutkan adamım! Oysa onunla bir zamanlar... Vedalaşırken ağlamıştı... Ben de ağlamıştım Tanrı için!”

Kadınlara nasıl davranmak gerektiğini sakin bir utanmazlıkla bana öğretmeye başladı.

Onunla geminin kıç tarafında oturuyoruz. Sıcak, mehtabın aydınlattığı gece bize doğru yüzüyor. Gümüşi suların ardında çayırlı kıyılar belli belirsiz görünüyor. Sarı birtakım ışıklar, dünyanın cazibesine kapılan birtakım yıldızlar tepelerde yanıp sönüyorlar. Etrafımızdaki her şey kımıldıyor, hiç yorulmaksızın titreşiyor, sakin ama gerçek bir hayatla yaşıyor...

Tatlı, hüzünlü sessizliğin içine, kısık sesle birtakım sözcükler dökülüyor:

“Bazen kollarını açar, bacaklarını ayırırdı.”

Yakov’un hikâyesi utanmazcaydı, ama iğrenç değildi. Konuşmasında ne övünme ne de kabalık vardı. Sadece saflık ve biraz da hüzün hissediliyordu. Gökyüzündeki ay da utanmazca çıplaktır. O da insanı, aynı biçimde hüzünlü hüzünlü düşünceye salarak heyecanlandırmaktadır. Yalnız en iyi, en güzel şeyler aklıma geliyor, Kraliçe Margot’yu ve içinde taşıdığı gerçekle asla unutulmayacak olan şu mısraları hatırlıyorum:

“Ama şarkıya güzellik gerek.
Güzelliğe ise şarkı da gerekmez!”

Yarı uykuluymuşum gibi bu hülyalı ruh halini üzerimden silkeleyerek, ateşçiyi yine hayatıyla ve gördükleri şeylerle ilgili sorguya çekiyorum.

“Tuhafsın,” diyor. “Sana ne söylememi istiyorsun? Ben her şeyi gördüm. Sor: Manastırları gördün mü? Gördüm. Peki meyhaneleri gördün mü? Onları da gördüm. Beylerin yaşantısını da gördüm, köylülerinkini de... Tok da yaşadım, aç da...”

Adeta derin bir ırmağın üzerindeki sallantılı, tehlikeli bir köprüden geçiyormuş gibi ağır ağır hafızasını yokluyordu:

“Örneğin bir seferinde at hırsızlığı yüzünden attıkları karakolda oturuyor, bana Sibirya yolu gözüktü diye düşünüyordum. Komiser sövüp duruyor, yeni evindeki sobaların duman çıkarmasından yakınıyordu.

“Ona, ‘Efendim, bu benim işim. Ben tamir edebilirim,’ dedim.

“Komiser, ‘Sus. En iyi usta bile bir şey yapamadı,’ dedi. Ben de ona, ‘Bazen bir çobanın, bir generalden daha akıllı çıktığı görülmüştür,’ diye karşılık verdim.

“O zaman çok cesaretlenmiştim. Nasıl olsa Sibirya beni bekliyordu. Komiser, ‘Hadi başla!’ dedi, ‘Ama eskisinden daha berbat bir hale getirirsen kemiklerini kırarım!’

“İki günde işi hallettim. Komiser hayret etti, ‘Seni budala, ah!’ diye haykırdı. ‘Mademki usta bir işçisin, ne diye at hırsızlığı yapıyorsun?’

“Ona, ‘Bunu sadece akılsızlığımdan yaptım,’ dedim.

“‘Doğru,’ dedi, ‘Gerçekten akılsızlık etmişsin. Sana acıyorum.’

“Evet, sözüm ona acıyormuş. Gördün mü? Polis, görevi gereği acımasızdır, ama yine de bana acımıştı işte.”

“Ee, ne olmuş yani?” diye sordum.

“Hiç. Acıdı işte. Daha ne olacaktı?”

“Senin acınacak neyin var? Taş gibi adamsın!”

Yakov safça güldü.

“Ne tuhafsın!” dedi. “Taş diyorsun ha? Taşlara da acımayı becerebilmelisin. Taş da bir işe yarar. Taşla sokakları döşerler. Her şeye acımak gerekir. Hiçbir şey boşuna yer kaplamaz. Örneğin kum nedir? Ama işte, kumun üzerinde de otlar biter.”

Ateşçi böyle konuşurken benim aklımın ermediği bir şeyler bildiğini apaçık görüyordum.

“Aşçı hakkında ne düşünüyorsun?” diye sordum.

Yakov, umursamaz bir tavırla, “Ayıcık hakkında mı?” dedi. “Onun hakkında ne düşünebilirim ki? Onda düşünmeye değer hiçbir şey yok.”

Bu doğruydu. İvan İvanoviç öyle dümdüz, kaypak bir adamdı ki, düşüncelerimizin onda takılıp kalması olanaksızdı. Onda ilginç olan sadece bir şey vardı; ateşçiyi sevmez, hep ona söver ve her zaman çay içmeye davet ederdi.

Bir gün ona şöyle demişti:

“Eğer toprak köleliği hâlâ devam etseydi, ben de senin efendin olsaydım, senin gibi asalağı haftada yedi kez kamçılardım.”

Yakov, ciddi bir tavırla, “Yedi defa biraz çok!” diye çıkıştı.

Aşçı, hem ateşçiye söver hem de nedense onu her türlü abur cuburla beslerdi.

Yemeği kabaca önüne koyar ve “Tıkın!” derdi.

Yakov, ağır ağır çiğner ve konuşurdu:

“Sayende gücüm kuvvetim yerine geldi İvan İvanoviç!”

“Güç senin gibi tembelin neyine gerek?”

“Olur mu? Uzun yaşarım o zaman.”

“Yaşayacaksın da ne olacak? Canavar!”

“Canavarlar da yaşar. Yaşamanın eğlenceli olduğunu düşünmüyor musun yoksa? Yaşamak çok avutucu bir şey İvan İvanoviç...”

“Ne safdil adamsın!”

“Ne demek o?”

“Safdil.”

Yakov, hayretler içinde, “Ne biçim söz?” dedi.

Ayıcık ise bana dönüp, “Düşünsene... Ocağın karşısında, cehennem sıcağında kanımız kemiğimiz kuruyor. Oysa o bir domuz gibi tıkınıp duruyor!”

Aşçı, ağzındaki lokmayı geviş getirir gibi çiğneyerek, “Her koyun kendi bacağından asılır,” dedi.

Kazan dairesinde çalışmanın, mutfak fırını karşısında çalışmaktan daha zahmetli ve daha sıcak olduğunu biliyordum. Birkaç gece Yakov’la beraber kazanı karıştırmayı denemiştim. İşinin zorluğunu nedense aşçıya söylemeyişi bana tuhaf geliyordu. Hayır! Bu adamın bildiği başka şeyler vardı.

Kaptan, makinist, lostromo, kısacası diline üşenmeyen herkes ona küfrederdi.

Bu tuhaf bir durumdu; onu niçin işten atmıyorlardı; ateşçiler onun gevezeliğiyle, kâğıt oynamasıyla alay etmelerine rağmen, ona, diğer insanlardan gözle görülür şekilde daha iyi davranıyorlardı.

“Yakov iyi adam mıdır?” diye onlara sorardım.

“Yakov mu? Oldukça iyidir. Hiç kin gütmez. Ona istediğini yapabilirsin. İstersen koynuna kızgın kömür bile koy.”

Kazan dairesindeki zahmetli işine ve bir aygır iştahına sahip olmasına rağmen ateşçi çok az uyurdu. Vardiyası bitince, şık giysisini bile değiştirmeden, kan ter içinde, pis bir halde bütün gece yolcularla sohbet ederek geminin kıç tarafında dikilir ya da kâğıt oynardı.

Yakov, gözlerimin önünde kilitli bir sandık gibi duruyordu. Bu sandığın içinde bana gerekli olan bir şeyin gizli olduğunu hissediyor ve inatla onu açacak anahtarı arıyordum.

Kaşlarının örttüğü gözleriyle beni inceleyerek sorardı:

“Ne istiyorsun kardeş? Neyin peşindesin, bir türlü anlayamıyorum. Evet, gerçekten de dünyada pek çok yeri dolaştım. Daha ne öğrenmek istiyorsun? Çok tuhafsın! En iyisi, dinle de, sana başımdan geçen olaylardan birini anlatayım.”

Ve anlatmaya başlıyor:

“Bir zamanlar taşra şehirlerinden birinde genç, veremli bir yargıç vardı. Karısı iriyarı, çocuksuz bir Alman’dı. Bu Alman kadın bir manifatura tüccarına âşık olmuş. Tüccar evliymiş, güzel bir karısı, üç çocuğu varmış. Tüccar, Alman kadının kendisine âşık olduğunu fark etmiş ve onunla alay etmeyi kafasına koymuş. Kadını bir gece bahçesine davet etmiş; iki arkadaşını da çağırıp, onları bahçede, çalıların arasına gizlemiş.

“Şu işe bak! Neyse... Alman kadın geldi, ‘Ben her şeyimle seninim!’ dedi.

“Tüccar da ona ‘Hanımefendi, ben hislerinize karşılık veremem,’ diye yanıt verdi. ‘Ben evli bir adamım, ama bak senin için iki arkadaşımı getirdim. Biri dul, diğeri bekârdır.’

“Bunun üzerine Alman kadın, ‘Ya!’ deyip tüccarın suratına öyle bir tokat attı ki, tüccar oturduğu sıradan düşüp, sırtüstü yere serildi.

“Kadın, ayakkabısının ökçesiyle adamın suratına, kafasına vurdu. Ben de yargıcın kapıcısı olduğum için kadını oraya götürmüştüm.

“Derken, tüccarın iki arkadaşı fırlayıp, kadının saçlarına yapıştılar. Ben de tahta perdenin üstünden atlayıp onları ayırmaya çalıştım; ‘Yapmayın tüccar beyler!’ dedim. ‘Hanımefendi, kalbinin sesini dinleyerek ona geldi; oysa adam ona çok ayıp etti.’

“Kadını alıp götürdüm.

“Adamlar tuğlayla kafamı yardılar. Kadın bu işe çok sıkıldı. Avluda kendini kaybetmiş bir hale geziniyor, bir yandan da konuşuyordu:

“‘Yakov, kocam ölür ölmez Almanların, yani bizimkilerin yanına gideceğim,’ diyordu.

“Ben de ona, ‘Elbette, gitmelisiniz,’ diyordum.

“Yargıç öldü ve kadın çekip gitti.

“Kibar, akıllı bir kadındı. Yargıç da kibardı; huzur içinde yatsın.”

Anlattığı hikâyenin anlamını kavrayamayarak, şaşkın bir halde susuyordum. Bu hikâyede tanıdık, acımasız, tuhaf bir şeyler olduğunu hissediyordum, ama ne diyeyim?

Yakov, “Hikâye güzel mi?” diye soruyor.

Bir şeyler söylüyor, öfke dolu küfürler yağdırıyordum, ama o sakin bir tavırla açıklıyor:

“Karnı tok insanlar her şeyden heveslerini almışlardır. Bir gün içlerinden şaka yapmak geçer, ama herhalde onu da beceremiyorlar. Elbette bunlar ciddi, ticaretle uğraşan insanlardır. Ticaret akıl gerektirir, ama hep aklını kullanarak yaşamak can sıkıcıdır. İşte bazen canları böyle eğlenmek ister.”

Küpeştenin ardında, köpükler içindeki ırmak hızla akıp gidiyordu. Koşuşan suların kaynadığı duyuluyor, siyah kıyı ağır ağır onu uğurluyor.

Güvertede yolcular horluyor. Başı açık, kır saçlı, siyahlara bürünmüş, uzun boylu, zayıf bir kadın sıraların, uykulu vücutların arasından sessizce bize doğru yürüyor.

Ateşçi, omzuyla beni dürterek, alçak sesle, “Bak onun da canı sıkılıyor,” dedi.

Öyle sanıyordum ki başkalarının sıkıntısı onu eğlendiriyordu.

Çok şey anlatıyordu. Onu can kulağıyla dinliyordum. Bütün hikâyelerini anımsıyorum, ama aralarından bir tanesinin bile neşeli olduğunu anımsamıyorum. Kitaplardan daha sakin bir dille konuşuyordu. Kitaplarda sık sık yazarın duygusunu, öfkesini, sevincini, hüznünü, alayını hissederdim.

Ateşçi ise ne gülüyor ne de yargılıyordu. Hiçbir şey onu incitmiyor, hiçbir şey de hissedilir bir şekilde sevindirmiyordu. Yargıç karşısında tarafsız bir tanık gibi, sanığa, suçlayana, yargıca karşı aynı derecede mesafeli duruyor; bu kayıtsızlık bende gittikçe artan öfkeli bir can sıkıntısı, Yakov’a karşı kızgınlık dolu bir düşmanlığa yol açıyordu.

Yaşam onun karşısında, kazan altında yanan ateş gibi yanıyordu. O, ayı pençesine benzeyen nasırlı elinde bir tokmakla ocağın karşısında duruyor, sessizce emniyet sübabına vurarak kömürü azaltıp çoğaltıyordu.

“Seni hiç incittiler mi?”

“Beni kim incitebilir ki? Ben güçlüyüm. Bir tane indirdim mi...”

“Ben dayaktan bahsetmiyorum. Yani ruhunu incittiler mi?”

“Ruhu incitmek mümkün değildir. Ruh, hakaret kabul etmez. İnsan ruhuna asla, hiçbir şekilde el süremezsin.”

Güverte yolcuları, tayfalar, bütün insanlar topraktan, işten, ekmekten ve kadınlardan söz ettikleri gibi, ruhtan da sık sık bahsederlerdi.

Ruh kelimesi, basit insanların konuşmalarında, geçer akçe gibi kullandıkları çok yaygın bir sözdü. Bu sözcüğün, insanların kaypak dillerine dolanmasından hiç hoşlanmıyordum. Köylülerin kızgınlıkla ya da zevkle açık saçık küfrederek ruhu kirletmeleri yüreğimi sızlatıyordu.

Ninemin ruhtan, aşkın, güzelliğin, sevincin bu gizemli hazinesinden nasıl sakınarak söz ettiğini çok iyi anımsıyorum; iyi bir insanın ölümünden sonra beyaz meleklerin onun ruhunu mavi gökyüzüne, ninemin iyi kalpli Tanrı’sına götürdüğüne ve Tanrı’nın da, ruhu şefkatle, “Ne o tatlı, saf yüreklim; çok mu eziyet çektin, çok mu halsiz düştün?” diyerek karşıladığına ve ruha, İsrail kanatlarından altı beyaz kanat verdiğine inanırdım.

Yakov Şumov da, ninem gibi ruhtan sakınarak, çok az, gönülsüzce söz ederdi.

Küfrederken ruha hiç değinmez, başkaları ruh hakkında tartışırlarken, bir boğanınki gibi kırmızı boynunu büker ve susardı.

Ona ruhun ne olduğunu sorduğumda, “Ruh, Tanrı’nın soluğudur,” yanıtını verdi.

Bana bu cevap az geldi. Ona başka şeyler de sordum. Bunun üzerine ateşçi, başını eğerek, “Papazlar bile ruh hakkında az şey biliyorlar kardeş. Bu gizemli bir konudur,” dedi.

Sürekli kendisi hakkında düşünmeye, onu anlamam için ısrarlı bir şekilde çaba harcamaya beni zorluyor, ama bu çabalarım başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Onda, başka bir şey göremiyordum. Geniş vücudunu siper ederek her şeyi gizliyordu.

Büfecinin karısı bana kuşkulu bir şekilde şefkatli davranıyordu. Sabahları yıkanma suyunu –bu iş ikinci mevki hizmetçisi temiz ve neşeli bir kız olan Luşa'nın görevi olmasına rağmen– ben götürmek zorundaydım. Daracık kamarada yarı beline kadar çıplak büfecinin karısının yanında dikilip, ekşi hamur gibi pelteleşmiş sarı vücuduna bakınca, Kraliçe Margot'nun dökme gibi esmer vücudu aklıma gelirdi ve iğrenirdim. Büfecinin karısı ise kâh hazin hazin homurdanarak, kâh öfkeli ve alaycı bir eda ile söylenerek hep bir şeylerden söz ederdi. Ne hakkında konuştuğunu uzaktan uzağa tahmin etmeme rağmen, konuşmalarının anlamını çıkaramazdım.

Bu sözlerin acınacak, sefil, yüz kızartıcı anlamları vardı, ama ben öfkelenmiyordum, çünkü büfecinin karısından ve vapurda olup biten her şeyden uzak yaşıyordum. Ben, büyük yosunlu bir kayanın altındaydım. Bu kaya, gece gündüz bilinmeyen bir yere sürüklenen bu dünyayı benden saklıyordu.

Hayal meyal Luşa'nın şu alaycı sözlerini işitiyorum:

"Bizim Gavrilovna sana sırılsıklam âşık. Ağzını aç da, mutluluğu yakala!"

Benimle alay eden yalnız o değildi. Bütün büfe personeli, kadının bana olan zaafını biliyordu.

Aşçı ise yüzünü ekşiterek, "Bu karı her şeyden tattı. Şimdi de canı pasta çekiyor; kremalı pasta!" diyordu. "Bana bak Peşkov, gözünü dört aç!"

Yakov da babacan bir tavırla bana akıl veriyordu:

"İki yaş daha büyük olsaydın, elbette sana başka şeyler söylerdim, ama şimdi senin yaşında yüz vermemek herhalde daha iyi olur! Ama yine de sen bilirsin."

"Yapma; bu rezillik," diyorum.

“Elbette,” diye onaylıyor, ama hemen ardından önüne düşen saçlarını parmaklarıyla karmakarışık etmeye uğraşarak yuvarlak sözlerini etmeye başlıyor:

“Onu da anlamak gerekir. Onun hali perişan. Köpek bile okşanmayı sever; insanlar daha çok sever. Mantarın nemle yaşaması gibi, kadın da okşanmayla yaşar. Herhalde kendisi de utanıyordur, ama elinden ne gelir? Vücudu okşanmak istiyor; işte o kadar.”

Bakışlarını yakalayamadığım gözlerine ısrarla bakarak, “Ona acıyor musun?” diye soruyorum.

“Ben mi? O, benim anam mı? Analara bile acımıyorlar; sen de ne diyorsun. Çok tuhafsın!”

Kırık bir çıngırak gibi alçak sesle gülüyordu.

Bazen ona bakarken sessiz ve uçsuz bucaksız bir boşluğa, karanlığa yuvarlanıyormuş hissine kapılırdım.

“Bak herkes evleniyor. Peki, sen niye evlenmiyorsun Yakov?”

“Niye evleneyim ki? İstediğim zaman kadın bulabilirim. Tanrıya şükür bu kolay. Evli adamın bir yere yerleşmesi, köylülük yapması gerekir. Benim toprağım ise hem kötü hem de az... Zaten onu da amcam zorla elimden aldı. Kardeşim askerden dönünce tartışıp mahkemelik oldular. Onun kafasına kazık indirdi. Kan döktü. Bu yüzden onu bir buçuk yıllığına hapse yolladılar. Hapisten çıkınca, aynı nedenden yine hapse düştü. Karısı hoş ve genç bir kadındı. Daha ne diyeyim? Evlenince kendi kulübenin sahibi olup oturursun! İnsan asker olunca, elbette hayatına kendi yön veremez.”

“Tanrı’ya dua eder misin?”

“Ne tuhafsın! Elbette ederim.”

“Nasıl dua edersin?”

“Her türlü.”

“Hangi duaları edersin?”

“Ben dua bilmem. Sadece ‘Hazreti İsa, yaşarken bana merhamet et. Öldüğümde huzur ver... Tanrım, beni hastalıklardan koru,’ derim. Başka şeyler de söylerim.”

“Nedir onlar?”

“Öyle şeyler! Ne söylersen söyle; Tanrı’ya ulaşır!”

Bana eğlendirici oyunlar oynayan akıllı bir kedi yavrusuna karşı duyulan merak ve şefkatle davranırdı. Bazen geceleri onunla otururdum. O, neft yağı, yanık ve soğan kokardı. Soğanı çok sever, çiğ soğanları elma gibi yerdi. Birdenbire bana, “Haydi Alyoşa, şiir oku!” derdi.

Birçok şiiri ezbere biliyordum. Ayrıca en sevdiğim şiirlerin yazılı olduğu kalın bir defterim vardı. Ona Ruslan’ı okuyorum. Hiç kımıldamadan, kör ve dilsiz bir halde, hırıltılı soluğunu tutarak dinliyor ve alçak sesle, “Hoş, ahenkli bir masal!” diyor.

“Bunu kendisi uydurmuş değil mi? Puşkin mi? Muhin-Puşkin diye bir soylu var; onu görmüştüm..”

“Bu, o değil. Bunu uzun zaman önce öldürdüler.”

“Niçin?”

Kraliçe Margot’nun kullandığı kısa sözcüklerle Puşkin’in hikâyesini ona anlatıyorum.

Yakov dinliyor, sonra sakin bir tavırla, “Kadınlar yüzünden nice erkek heba oluyor,” diyor.

Ona sık sık kitaplardan öğrenmiş olduğum çeşitli hikâyeleri anlatıyorum.

Bütün hikâyeler bende, ateşli tutkularla, çılgın kahramanlıklarla, masalsı başarılarla, düellolarla, ölümlerle, asil sözlerle ve namussuzca davranışlarla dolu canlı, güzel bir hayatın birbirine karışmış, upuzun hikâyeleri halindeydi. Rocambole bende, La Mole’nin, Hannibal’ın, Colonno’nın şövalyelik; XI. Louis, Baba Grandet’nin çizgilerini almakta; Kornet Otletoyev, IV. Henri[16] ile karışmaktaydı.

İsteğime göre kişilerin karakterlerini değiştirdiğim, olayların akışını karıştırdığım bu hikâye, benim için herkesle istediği gibi oynayan dedemin

Tanrısı kadar özgür olduğum bir dünyaydı. Gerçeği olduğu gibi görmemi engellemeden, insanları anlama arzumu kırmadan, bu kitap keşmekeşi beni saydam, ama içinden geçilmez bir bulut halinde birçok bulaşıcı pislikten, hayatın tehlikeli zehirlerinden korumaktaydı.

Kitaplar beni birçok şeye karşı dirençli kıldılar. İnsanların nasıl sevip, ıstırap çektiklerini öğrendikten sonra geneleve gitmem mümkün değildi.

Sefahatten iğreniyor ve bundan keyif alanlara da acıyordum. Rocambole, bana olaylar karşısında dimdik durmamı, hal ve şartların gücü ne olursa olsun teslim olmamamı öğretiyordu. Dumas'nın kahramanları, önemli ve yüce bir davaya kendini adama arzusunu telkin ediyorlardı. En sevdiğim kitap kahramanı IV. Henri'ydi.

Beranger'in şu ünlü şarkısı ondan söz ediyordu:

> *"O köylüye çok kolaylık sağladı*
> *Kendisi de içmeyi severdi.*
> *Olsun! Halkı mutlu olduktan sonra*
> *Kral niye içmesin?"*

Romanlar, IV. Henri'yi iyi kalpli, halkına yakın bir insan olarak tasvir ediyorlardı. Güneş gibi parlak bir insan olan IV. Henri, bana Fransa'nın dünyanın en güzel ülkesi, kral mantosu içinde de, köylü kıyafetleri içinde de aynı ölçüde soylu insanların ve şövalyelerin diyarı olduğu kanısını veriyordu.

Ange Pitou da, d'Artagnan gibi mertti. IV. Henri'yi öldürdüklerinde acımdan ağlamaya başladım ve Ravaillac'a karşı duyduğum nefretle dişlerimi gıcırdattım. Bu kral, neredeyse her zaman ateşçiye anlattığım hikâyelerin başkahramanı oluyordu. Bence Yakov da Fransa'yı ve Henri'yi sevmeye başlamıştı.

"Kral Henri iyi adammış gerçekten. Onunla ister balığa çık, ister canının çektiği bir şeyi yap," derdi.

Ben anlatırken etkilendiğini belli etmez, sorularla hikâyemi bölmez, kaşları inmiş, yüzü hareketsiz bir halde, yosun tutmuş bir kaya gibi hiçbir şey söylemeden dinler ama herhangi bir nedenden dolayı konuşmama ara versem derhal sorardı:

“Bitti mi?”

“Henüz bitmedi.”

“Durma o zaman!”

İçini çekerek Fransızlar hakkında konuşurdu.

“Onlar serin yerlerde yaşıyorlar.”

“Nasıl yani?”

“Baksana; biz sıcak yerde yaşayıp, çalışıyoruz, oysa onlar hep serin yerlerde... Yapacak işleri de yok... Sadece içip dolaşıyorlar... Ne hoş bir hayat!”

“Onlar da çalışıyorlar.”

Ateşçi, haklı olarak, “Ama senin hikâyelerinden bu anlaşılmıyor,” dedi.

Birden okuduğum kitapların ezici çoğunluğunda bu asil insanların nasıl çalıştıklarından ve nasıl geçindiklerinden hemen hemen hiç söz edilmediğinin farkına vardım.

Yakov, oturduğu yere serilerek, “Şimdi biraz uyuyacağım,” der ve bir dakika sonra burnundan ıslık çalarak düzenli soluk almaya başlardı.

Sonbaharda Kama kıyıları soluklaşıp, ağaçlar altuni bir renk alıp, güneşin eğik ışınları ağarmaya başlayınca Yakov ansızın gemiden ayrıldı.

Daha bir gün önce bana, “Öbür gün Perm’de olacağız Alyoşacığım,” demişti. “Hamama gidip, güzel bir buhar banyosu yaparız, sonra da müzikli bir meyhaneye gideriz. Ne hoş olur! Çalgıların çalışını izlemeyi seviyorum.”

Ama Sarapul’da gemiye sakalsız, bıyıksız, kadın suratlı şişman bir adam bindi. Sırtındaki kalın, uzun kaftan ve başındaki tilki kürkünden yapılmış kulaklıklı başlık, onu büsbütün kadına benzetiyordu. Hemen daha sıcak bir yer olan mutfağın yanındaki küçük masaya oturdu. Bir çay takımı getirtti. Kaftanının düğmelerini çözmeden, başlığını çıkarmadan sarı kaynamış suyu içmeye ve bolca ter dökmeye başladı.

Sonbahar bulutları yorulmak bilmeden ince bir yağmur serpiştiriyordu. Bu adam kareli mendiliyle yüzündeki teri silince, sanki yağmur azalıyor, terleyince yağmur da çoğalıyormuş gibi oluyordu.

Biraz sonra Yakov, adamın yanında beliriverdi. Birlikte bir yıllığın içindeki haritayı gözden geçirmeye başladılar.

Yolcu, parmağını haritanın üzerinde dolaştırıyor, ateşçi ise sakin bir tavırla, “Ne yapalım! Önemli değil. Başka şeyler bana vız gelir,” diyordu.

Yolcu, yıllığı ayaklarının dibinde yarı açık duran bir torbaya koyduktan sonra, yine ince bir sesle, “İyi öyleyse,” dedi.

Ve sonra alçak sesle sohbet ederek çay içmeye koyuldular.

Yakov, vardiyaya giderken, ona adamın kim olduğunu sordum.

Gülerek, “Güvercin gibi bir adam, yani, senin anlayacağın, hadım. Sibirya’dan, çok uzaklardan geliyor. Acayip birisi. Büyük toprak sahibi...”

Hayvan tırnağı gibi siyah, sert topuklarını güvertenin tahtalarına vurarak yanımdan ayrıldı, ama böğrünü kaşıyarak tekrar durdu:

“Bu adam beni işçi olarak işe aldı. Perm’e varır varmaz vapurdan ineceğim. Elveda Alyoşacığım! Trenle gideceğiz. Irmak üzerinde, hatta atla yolculuk yapacağız. Beş hafta yolculuk etmemiz gerekiyormuş... Adamın oturduğu yere bak!”

Yakov’un bu umulmadık kararından hayrete düşmüş bir halde, “Sen onu tanımıyor musun?” diye sordum.

“Nereden tanıyayım? Onu daha önce hiç görmedim. Yaşadığı yerde de hiç bulunmadım.”

Ertesi sabah Yakov, sırtında yağlı, kısa bir gocuk, çıplak ayaklarında eski püskü pabuçlar, başında “Ayıcık”ın kenarlıksız hasır şapkası olduğu halde, dökme demiri andıran parmaklarıyla elimi sıktı ve “Benimle gelsene,” dedi.

“Ona, yani güvercine söylersek, seni de alır. Söylememi ister misin? Fazlalık olan yerini kesip atarlar, para da verirler. Bir adamı sakatlamak onlar için bayramdır; bu iş için ödül de verirler.”

Hadım, koltuğunun altında bembeyaz bir çıkınla geminin bordasında durmuş, ölü gözlerini ısrarla Yakov'a dikmişti. Suda boğulmuş bir adam gibi şiş ve göbekliydi. Ona alçak sesle bir küfür savurdum. Ateşçi bir daha elimi sıktı, "Bırak onu, boş ver," dedi.

"Herkes kendi Tanrısı'na dilediği gibi inanır. Bizi ne ilgilendirir ki? Haydi hoşça kal! Mutlu ol!"

Ve Yakov Şumov, bir ayı gibi sallana sallana yürüyerek, yüreğimde oldukça ağır, karışık birtakım duygular bırakarak çıkıp gitti.

Ateşçiye hem acıyor hem de güceniyordum. Hatırlıyorum, galiba biraz da gıpta etmiştim.

Endişeli endişeli, bu adam niçin bilmediği yerlere gitti diye düşünmüştüm.

Ve, bu Yakov Şumov, nasıl bir adamdı?

XII

Sonbaharın sonunda vapur seferleri sona erince bir ikon atölyesine çırak olarak girdim, ama hemen ertesi gün tatlı ve her zaman biraz çakırkeyif, yaşlı bir kadın olan patronum bana Vladimir lehçesiyle, “Şimdi günler kısa, geceler uzundur,” dedi. “Sabahtan dükkâna gider, çıraklık yapar, akşamları da sanat öğrenirsin.”

Sonra beni ufak tefek, ayağına çabuk, güzel ve tatlı yüzlü bir delikanlı olan tezgâhtarın ellerine teslim etti. Sabahları, şafağın soğuk loşluğunda onunla birlikte şehri boylu boyunca kesen, tüccarların yaşadığı İlinka Caddesi’nden geçerek “Aşağı Pazar”a giderdik. Dükkân, bir kapalıçarşının ikinci katındaydı. Burası bir depodan bozma, üstü çinkoyla örtülü bir terasa açılan küçük tek pencereli, demir kapılı karanlık bir yerdi. Dükkân her boyda ikonlarla ve bu ikonların konulmasına yarayan düz, cilalı ya da kabartmalarla süslü dolaplarla, kilise-Slav diliyle yazılmış sarı deri ciltli kitaplarla tıka basa doluydu. Bizim dükkânın yanında da yine ikon ve kutsal kitap satılan başka bir dükkân daha vardı. Bu dükkânın sahibi kara sakallı tüccar, ünü Volga’nın ötesinde, Kerjenets taraflarında çok tanınmış olan dogmacı bir din adamının akrabasıydı. Tüccarın yanında ufak, soluk, ihtiyar yüzlü, bir fare yavrusununki gibi endişeli bakışlı, cılız, çevik, benim yaşlarımda bir çocuk olan oğlu çalışıyordu.

Dükkânı açtıktan sonra koşa koşa meyhaneye gidip kaynar su getirmek zorundaydım. Çaylar içildikten sonra dükkâna çekidüzen vermem, eşyaların tozunu almam gerekliydi. Daha sonra da müşterilerin komşu dükkâna girip girmediklerini gözümü dört açarak izlemek için terasta dikilirdim.

Tezgâhtar, kendinden emin bir tavırla, “Müşteri aptaldır,” derdi. “Malın nereden alındığı onun için hiç fark etmez; yeter ki ucuz olsun. Zaten müşteri maldan da anlamaz!”

İkonların levhalarını hızla şaklatarak, meslekteki ince bilgisiyle övünerek bana akıl öğretirdi.

“Atölye işi mallar ucuzdur. On iki üzerine on beş santimlik bir iş, bize şu kadara mal olur... Yirmi dört üzerine otuz santimlik bir iş ise bize şu kadara çıkar... Azizleri biliyor musun? Şunları sakın unutma; Vonifati ayyaşlığa,

büyük çilekeş Varvara diş ağrısına, beklenmedik ölümlere, Aziz Vasili sıtma ve hummaya karşı etkilidir. Bakireleri tanıyor musun? Dikkat et, bunları da öğren.”

Boylarına ve işlerine göre ikonların fiyatlarını, aralarındaki farkları hızla öğrendim, ama hangisinin ne işe yaradığını akılda tutmak oldukça güçtü.

Bazen dükkânın kapısında dikilmiş dalgın dalgın bir şey düşünürken tezgâhtar aniden bilgimi yoklamaya başlardı.

“Zor doğumları kolaylaştıran kimdir?”

Eğer yanlış cevap verirsem, hor görür bir ifadeyle sorardı:

“Senin şu kafan ne işe yarıyor?”

En zor olan şey, inatla müşterileri dükkâna çağırmaktı. Çirkin bir şekilde yapılmış ikonlar hiç hoşuma gitmiyor, bunları satmak sıkıntı veriyordu.

Ninemin anlattıklarına göre kutsal bakireyi genç, güzel ve iyi yüzlü olarak hayal ediyordum. Dergideki resimlerde de öyleydi. Oysa ikonlar onu yaşlı, sert, uzun gaga burunlu olarak tasvir ediyorlardı. Elleri de tahtadandı.

Pazarın kurulduğu çarşamba ve cuma günleri harıl harıl alışveriş canlanırdı. Köylüler, kocakarılar, bazen bütün bir aile bir arada, şüpheci, asık suratlı orman halkı olan Volga boyundaki tüm eski din taraftarları terasa gelirdi. Bazen koyun postuna ve evde dokunmuş kalın çuhalara bürünmüş şişman ve kaba bir adamın sanki bastığı yerleri çökerteceğinden korkuyormuş gibi ağır adımlarla galeride dolaştığını görür, onun karşısında sıkılır ve utanırdım. Büyük çaba harcayarak onun yoluna çıkar, ağır çizmelerinin çevresinde dönüp durur, sivrisinek gibi vızıldardım:

“Ne istiyorsunuz beyefendi? İlaveli, tefsirli *Zebur* kitaplarını mı? Yefrem Sirin’in ya da Kiril’in kitaplarını mı? Evkat kitabı mı? Buyrun bir göz atın! Arzu ettiğiniz bütün ikonlar değişik fiyatlarla, en iyi işçilikle, koyu renkte, her boyda burada bulunur. İstediğiniz bütün azizlerin ve bakirelerin ikonlarını sipariş üzerine yapıyoruz. Burası Rusya’nın en iyi atölyesidir! Şehrin de ilk akla gelen ticarethanesidir!”

Yüz ifadesinden hiçbir şey okunmayan tuhaf müşteri uzun süre susup, bana, bir köpeğe bakar gibi baktıktan sonra, aniden kütük gibi eliyle beni

bir kenara iter ve komşu dükkâna giderdi; sonra bizim tezgâhtar koca kulaklarını ovuşturarak, kızgınlıkla homurdanır:

“Adamı kaçırdın satıcı müsvettesi!” derdi.

Komşu dükkândan yumuşak, tatlı sesler, insanı kendinden geçiren konuşmalar duyulurdu:

“Biz koyun postu, çizme satmıyoruz azizim. Gümüşten de, altından da daha değerli, paha biçilmez Tanrı’nın hayır duasını satıyoruz.”

Bizim tezgâhtar kıskançlık ve hayranlıkla, “İblis!” diye mırıldanırdı. “Köylünün gözünü nasıl da boyuyor! Sen de ders al, ders!”

Ben de bütün iyi niyetimle öğrenmeye çalışıyordum. İnsan bir işe girişmişse, onu iyi yapmalıdır, ama ben müşterileri kandırıp dükkâna çekmekte ve onlara mal satmakta hiç de başarılı olamıyordum. Bu, yüzü hiç gülmeyen, sözlerinde cimri köylüler, her zaman bir şeyden ürkmüş gibi duran, süklüm püklüm, sıçana benzeyen kocakarılar bende daima bir acıma duygusu uyandırıyorlardı. İçimden, üzerine hiç kâr eklemeden, sessizce müşteriye ikonun gerçek fiyatını söylemek geçiyordu. Bu insanların hepsi de bana fakir ve aç görünüyordu ve bunların, bir *Zebur* kitabına üç büyük ruble ödediklerini görmek bana tuhaf geliyordu. En çok satın aldıkları kitap da buydu.

Kitaplar hakkındaki bilgileriyle ve ikonların gerçek değerini anlamalarıyla beni hayrete düşürürlerdi. Bir gün dükkâna soktuğum ak saçlı bir ihtiyar bana şöyle demişti:

“Rusya’nın en iyi ikon atölyesinin sizinki olduğu doğru değil küçük. En iyisi, Moskova’daki Rogojin’in atölyesidir!”

Bozularak bir kenara çekildim. İhtiyar da komşu dükkâna da girmeyerek, uzaklaşıp gitti.

Tezgâhtar, alaylı bir tavırla, “Gördün mü?” dedi.

“Siz bana Rogojin’in atölyesinden bahsetmemişsiniz.”

Tezgâhtar küfürler yağdırmaya başladı:

“Bu sümsük herifler sessiz sessiz orada burada sürterler, her şeyi bilirler. İhtiyar köpekler!”

Yakışıklı, semiz, onurlu tezgâhtar, köylülerden nefret eder, iyi anlarında bana yakınırdı:

“Ben akıllı bir adamım. Temizliği, güzel kokuları, kolonyayı severim. Bu kadar değerli olmama rağmen, patrona beş kopek kazandırabilmek için leş gibi kokan bir köylünün karşısında yerlere kadar eğilmeye mecburum! Bu hoşuma mı gidiyor sanıyorsun? Köylü de kim oluyormuş? Ekşimiş yünler içinde bir bitli! Oysa ki...”

Sonra üzüntülü bir edayla susardı.

Ben köylülerden hoşlanırım. Onların her birinde, Yakov’da olduğu gibi gizemli bir şeyler olduğunu hissediyordum.

Ara sıra dükkâna, gocuğunun üzerine bir yamçı geçirmiş, iri bir karaltı girer, tüylü şapkasını çıkarır, kutsanmamış ikonlara gözlerinin takılmamasına çabalayarak, Meryem Ana kandilinin ışıldadığı köşeye bakarak iki parmağı ile haç çıkarır, sonra sessizce etrafa göz gezdirir ve “Yorumlu bir *Zebur* kitabı versenize,” der.

Yamçının kollarını sıvadıktan sonra, kanayacak kadar çatlamış olan kül rengi dudaklarını oynatarak, giriş sayfasını uzun uzun gözden geçirir:

“Daha eskisi yok mu?” diye sorardı.

“Eskileri, bildiğiniz gibi binlerce ruble eder.”

“Onu biliyoruz.”

Köylü, parmağını ıslatıp sayfayı çeviriyor. Dokunduğu yerde kara bir parmak izi bırakıyor.

Tezgâhtar, öfke dolu bakışlarla alıcının tepesinden bakarak:

“Kutsal eserlerin hepsi eskidir. Tanrı kelamını değiştirmemiştir,” diyor.

“Onu biliyoruz, işittik, Tanrı değiştirmedi, ama Nikon değiştirirdi.”[17]

Ve müşteri kitabı kapattıktan sonra sessizce çıkıp gidiyor.

Bazen bu orman insanları tezgâhtarla ağız dalaşına girerlerdi. Onların kutsal kitapları tezgâhtardan daha iyi tanıdıklarını apaçık görüyordum.

Tezgâhtar, “Bataklık putperestleri,” diye homurdanırdı.

Köylünün yeni kitaptan hoşlanmasa bile, saygıyla baktığını, sanki kitap kuşmuş da elinden uçabilirmiş gibi özenle dokunduğunu da fark ediyordum. Bu hali görmek çok hoşuma gidiyordu, çünkü kitap, benim için, içinde onu yazanın ruhunun saklı olduğu bir mucizeydi. Kitabı açtığım zaman bu ruhu özgür bırakıyordum. O da benimle esrarengiz bir şekilde konuşurdu.

Sık sık yaşlı erkek ve kadınlar satmak üzere dükkâna Nikon’dan önceki zamana ait eski harflerle yazılmış kitapları veya bunların Irgız ya da Ker Jenets rahibeleri tarafından yazılmış güzel kopyalarını, Rostov’lu Dmitri tarafından düzeltilmemiş dini hizmet zaman listelerini, eski stilde işlenmiş ikonları, haçları ve Primorye işi dövmelerle süslenmiş küçük sandıkları, Moskova prenslerinin şarapçıbaşılarına armağan ettikleri gümüş kepçeleri getirirlerdi. Bütün bunlar esrarengiz bir hava içinde, sıkıntılı bir tavırla etrafı kollayarak teklif edilirdi.

Hem bizim tezgâhtar hem de komşumuz gözlerini dört açarak bu satıcıları izlerler ve birbirlerinin ellerinden kapmaya uğraşırlardı. Bütün bu eski eserleri beş on rubleye satın alırlar ve panayırda zengin eski din taraftarlarına yüzlerce rubleye satarlardı.

Tezgâhtar, bana tembih ederdi:

“Bu iblisleri, bu büyücüleri iyi izle! Gözünü dört açıp, onları kolla! Onlar, kendileriyle birlikte mutluluk da getirirler.”

Böyle bir satıcı geldiği zaman, tezgâhtar beni eski kitap, ikon ve her türlü eski eser uzmanı olan eski dincilerden Pyotr Vasilyiç’i çağırmaya gönderirdi.

Bu adam uzun boylu, Vasiliy Blajenniy gibi uzun sakallı, zeki bakışlı, sevimli yüzlü bir ihtiyardı. Bir ayağından ameliyat geçirdiği için, elinde uzun bir bastonla hafifçe topallayarak yürürdü. Yaz kış papaz cübbesine benzer, ince, kısa bir pardösü ve tuhaf biçimli, tencereyi andıran kadife bir kasket giyerdi. Zinde, dimdik bir adam olan Pyotr Vasilyiç dükkâna girerken omuzlarını sarkıtır, sırtını kamburlaştırır, sessizce inler, sık sık iki

parmağıyla haç çıkarır ve devamlı dualar, sureler mırıldanırdı. Bu sofuluk, halsizlik ve ihtiyarlık gösterisi, satıcının hemen ona güvenmesini sağlardı.

İhtiyar, “Şu alıp veremediğiniz şey nedir?” diye sorardı.

“Bu adam satılık bir ikon getirmiş. Straganov işi olduğunu söylüyor.”

“Ne işi?”

“Straganov işi.”

“Ah! İyi işitmiyorum. Nikon’un çirkef sözlerini duymayayım diye ulu Tanrı kulaklarımı tıkadı.”

Kasketini çıkarıp, ikonu yatay biçimde tutar, resmi uzunlamasına, yandan, yukarıdan inceler, çerçevenin köşebentlerine bakar, gözlerini süzerek mırıldanırdı:

“Bizim eski kutsal eserlere olan sevgimizi fark ederek şeytandan sinsice her türlü sahtekârlığı öğrenen imansız Nikoncular, şimdi de kutsal resimlerin taklidini öyle ustaca yapıyorlar ki, bilemezsiniz! Görünüşte kutsal resim sahiden Straganov, Ustijaj, hatta Suzdal stiline benzese de, iyice yakından bakınca taklit olduğu belli oluyor.”

Eğer “taklit” diyorsa, bu ikon değerli ve nadir bulunan bir eser demektir. Aralarında belirledikleri bazı şifreli sözcükler, tezgâhtara ikon ya da kitap için ne kadar para verilebileceğini gösteriyordu. “Keder ve hakaret” sözcüklerinin on ruble, “Kaplan Nikon” sözcüğünün ise yirmi beş ruble anlamına geldiğini biliyordum. Satıcıyı nasıl kandırdıklarını görmekten utanç duyuyordum, ama din adamının ustaca oyunu ilgimi çekiyordu.

“Kaptan Nikon’un kara çocukları, şeytanın yönettiği şu Nikoncuların elinden her iş gelir. Bu cila da sanki gerçek gibi. Kıyafet de aynı elden çıkmış gibi duruyor, ama yüze bakın; aynı fırça değil. Simon Uşakov gibi eski ustalar –her ne kadar o da kâfir olsa da– bütün ikonu, elbisesini, yüzünü kendileri boyarlar, cilasını da yaparlardı, ama günümüzün zavallı insancıkları bunu beceremiyorlar. Eskiden ikona yapımı kutsal bir işti. Bugün ise yalnızca bir sanat kolu.”

Nihayet ikonayı özenle tezgâhın üstüne koyar ve kasketini başına geçirirken, “Günah,” diye söylenirdi.

Bu söz, “Satın al,” demekti.

Bu etkileyici sözlerin ırmağında boğulan, ihtiyarın bilgisi karşısında hayrete düşen satıcı saygılı bir tavırla, “Peki efendim. Bu ikona için ne dersiniz?” diye sorardı.

“Bu ikona Nikoncuların elinden çıkmış.”

“Böyle bir şey olamaz! Dedelerim, büyükdedelerim bunun önünde dua ederlermiş.”

“Nikon, senin büyükdedelerinden de önce yaşamıştı.”

İhtiyar, ikonayı satıcının yüzüne yaklaştırır ve sertçe söylenirdi:

“Şuna bak! Nasıl da neşeli bir yüzü var! Böyle ikona mı olur? Bu sadece bir resim; kör bir sanat ürünü, Nikon’un eğlencesi... Bunda ruhtan eser yok! Ben yalan mı söyleyeceğim? Ben gerçek uğruna zulüm görmüş bir ihtiyarım. Yakında Tanrı’nın huzuruna çıkacağım! Ne diye vicdanımı rahatsız edecek bir iş yapayım ki?”

İhtiyarlığın verdiği güçsüzlükten bitkin, esere biçtiği değere kuşkuyla bakılmasından incinmiş bir halde terasa çıkardı.

Tezgâhtar, ikona için birkaç ruble öder, satıcı ise, Pyotr Vasilyiç’in karşısında iki kat eğilerek çıkıp giderdi. Çay için kaynar su almak üzere beni meyhaneye yollarlardı. Döndüğümde din bilginini canlanmış ve neşeli bir halde bulurdum. Satın aldıkları ikonayı sevgi dolu bakışlarla, dikkatle incelerken tezgâhtara ders verirdi:

“Bak ne kadar sert ifadeli bir ikona. Tanrı korkusuyla ustaca resmedilmiş. İnsanca hiçbir yanı yok.”

Sevincinden gözleri ışıl ışıl parlayan ve yerinde duramayan tezgâhtar, “Peki, bu kimin eseri?” diye sorar.

“Bunu öğrenmen için daha erken.”

“İşin uzmanları buna ne verir acaba?”

“Onu bilemem. Ver de birine göstereyim.”

“Ah, Pyotr Vasilyiç!”

“Satarsam, elli rublesi senin, üstü benim olur.”

“Oh!”

“Ohlayıp durma!”

Çay içiyor ve utanmazca pazarlık ederek, birbirlerine hileci gözlerle bakıyorlardı.

Tezgâhtarın, ihtiyar adamın elinin altında olduğu çok açıktı.

İhtiyar çıkıp gidince, bana, “Bana bak! Sakın gevezelik yapıp, patrona bu alışverişten bahsetme,” diyecekti.

İkonanın satışı üzerinde anlaşmaya vardıktan sonra tezgâhtar, “Şehirde neler olup bitiyor Pyotr Vasilyiç?” diye sorardı.

İhtiyar sarı eliyle sakalını sıvazladıktan sonra yağlı dudaklarını uzata uzata zengin tüccarların hayatını anlatır, ticari başarılardan, eğlencelerden, hastalıklardan, düğünlerden, birbirlerini aldatan karı kocalardan söz ederdi. İhtiyar, bu yağlı hikâyeleri, iyi bir aşçı kadının gözleme pişirmesi gibi hızla, ustaca pişirip, üzerine cızırtılı bir kahkaha ilave ederdi. Tezgâhtarın tombul yüzü kıskançlık ve hayranlıktan kararır, gözleri hülyalı bir buğu ile örtülür, içini çekerek hazin hazin söylenirdi:

“İnsanlar hayatını yaşıyor; oysa ben...”

Din bilgini, kalın, uğultulu bir sesle, “Herkesin alınyazısı farklıdır,” derdi.

“Birinin yazgısını melekler gümüşten küçük çekiçlerle döver, bir diğerininkini ise şeytan baltanın tersiyle.”

Bu güçlü kuvvetli, sırım gibi kuru ihtiyar her şeyden haberdardı; bütün şehir hayatını, tüccarların, memurların, papazların, esnafların bütün sırlarını biliyordu. Gözleri yırtıcı bir kuş gibi keskindi. Yaradılışında sanki kurtlukla tilkilik el ele vermiş gibiydi. İçimde hep onu sinirlendirmek isteği vardı ama o bana uzaktan, adeta bir sisin arasından bakıyordu. İhtiyar bana, uçsuz bucaksız bir boşlukla çevriliymiş gibi gelirdi. İnsan ona biraz yaklaşsa bu boşluğa yuvarlanırdı. Onda ateşçi Şumov’a benzer bir şeyler olduğunu hissediyordum.

Tezgâhtarın hem yüzüne karşı hem de arkasından ihtiyarın zekâsına ve aklına hayranlığı olmasına rağmen, yine de benim gibi onu kızdırmak, üzmek istediği anlar olurdu.

Dik dik gözlerini ihtiyarın yüzüne dikerek, damdan düşer gibi, “Sen, insanları kandıran düzenbazın tekisin,” derdi.

İhtiyar uyuşuk uyuşuk gülümseyerek, “Yalnız Tanrı aldanmaz!” diye karşılık verirdi. “Biz aptallar arasında yaşıyoruz. Bir aptalı aldatmazsan, o neye yarar ki?”

Tezgâhtar sinirlenirdi:

“Bütün köylüler aptal değildir. Zaten tüccarlar da köylülerin arasından çıkar.”

“Biz tüccarlardan bahsetmiyoruz. Aptallar dolandırıcılık yapamaz! Aptal, kutsal bir insandır, beyni uykudadır.”

İhtiyar gittikçe daha uyuşuk bir halde konuşuyor, bu da sinirime dokunuyordu. Bana sanki bir tümseğin üzerindeymiş, çevresi bir bataklıkla sarılıymış hissini veriyordu. Onu kızdırmak olanaksızdı. Ya öfke ona erişemiyordu ya da öfkesini çok derinlerde saklamasını becerebiliyordu, ama bana sık sık takılırdı. Yanıma kadar sokulur, sakalının altından alayla gülümseyerek sorardı:

“Şu Fransız yazarının adı ne demiştin? Ponos mu?”

Adları değiştirip bozarak yaptığı bu pis oyun beni delicesine sinirlendiriyordu, fakat yine de öfkemi yenerek cevap veriyorum:

“Ponson de Terrail.”

“Nerede kaybediyor?”[18]

“Saçmalamayın. Siz küçük değilsiniz.”

“Doğru; çocuk değilim. Sen ne okuyorsun?”

“Yefrem Sirin’i okuyorum.”

“Peki hangisi daha iyi yazıyor; senin okuduğun şu dünya yazarları mı, yoksa bu mu?”

Susuyorum.

“Şu dünya kitapları en çok neden bahsediyor?”

“Her şeyden; hayatta olup bitenlerden.”

“Köpeklerden, atlardan bahsediyor öyleyse; çünkü onlar çiftleşirler.”

Tezgâhtar kahkahayla gülüyor, ben öfkeleniyorum. Bunlar beni çok sıkıyor ve üzüyor, ama onlardan uzaklaşma girişiminde bulunduğum an tezgâhtar beni durduruyor:

“Nereye gidiyorsun?”

Ve ihtiyar yine bana azap çektirmeye başlıyor:

“Haydi okumuş adam; şu problemi çöz bakalım: Karşında bin tane çıplak insan duruyor. Bunların beş yüzü kadın, beş yüzü de erkek. Aralarında Adem ile Havva da var. Peki, Adem ile Havva’yı nasıl bulacaksın?”

Uzun süre benden yanıt almaya çalıştıktan sonra, zafer kazanmış bir tavırla, “Küçük budala,” diyor. “Onlar doğmadılar ki, yaratıldılar. Demek ki onların göbek bağı yoktu.”

İhtiyar bunun gibi sayısız “problem” bilir, bunlarla bana işkence ederdi.

Dükkânda not tuttuğum ilk günlerde tezgâhtara okumuş olduğum bazı kitapların içeriğini anlatmıştım. Bu anlattıklarım bana karşı şimdi koz olarak kullanılıyordu. Tezgâhtar bunları bilerek anlaşılmaz hale getirmiş ve çirkinleştirerek Pyotr Vasilyiç’e anlatmış. İhtiyar, sorduğu utanmazca sorularla ona ustaca yardımcı oluyordu. Salyalı dilleri, yüz kızartıcı sözleriyle Eugenie Grandet’ye, Ludmila’ya, IV. Henri’ye çamur atıyorlardı.

Bunları kötülük olsun diye değil, can sıkıntısından yaptıklarını biliyordum, ama bu benim içimi rahatlatmıyordu. Bir çirkef yarattıktan sonra, domuzlar gibi bunun içinde debeleniyor, güzel ve kendilerine yabancı, anlaşılmaz, gülünç gelen şeyleri çiğneyip kirletmekten aldıkları keyifle homurdanıyorlardı.

Bütün kapalıçarşı, tüccarları ve tezgâhtarları ile birlikte çocukça budalalıklar ve gaddar eğlencelerle dolu tuhaf bir yaşam sürüyorlardı. Eğer başka yerden gelen bir köylü şehrin şu ya da bu semtine en kestirme nasıl gidebileceğini sorsa, ona hep yanlış yönü işaret ederlerdi. Bu öylesine alışkanlık haline gelmişti ki, yalancılar bile artık keyif alamaz olmuştu. Bir çift fare yakalayıp, onları kuyruklarından birbirine bağlar ve yola salarlar, sonra farelerin can havliyle ters yöne kaçmak istemelerini ve birbirlerini ısırmalarını hayran hayran izlerlerdi. Bazen farenin üstüne gazyağı döküp ateşe veriyorlardı. Bir köpeğin kuyruğuna teneke bir kova bağlarlardı. Vahşi bir korkuya kapılan köpek var gücüyle havlar ve gürültüyle bir yerlere kaçışır, insanlar bunu izleyip kahkahalarla gülerlerdi.

Buna benzer bir sürü eğlenceleri vardı. Sanki bütün insanlar, özellikle de köylüler kapalıçarşı halkının eğlencesi olmak için dünyaya gelmişlerdi. İnsanlara karşı davranışlarında, sürekli onlarla alay etmek, onlara acı çektirmek, onları mahçup etmek arzusu hissediliyordu. Okuduğum kitapların, insanların birbirleriyle alay etme konusunda sürdürdükleri sürekli çabadan hiç söz etmemeleri gerçekten de tuhaf bir durumdu.

Kapalıçarşının bunun gibi eğlencelerinden biri, bana özellikle iğrenç geliyor ve beni üzüyordu.

Dükkânımızın altında yün ve keçe çizme satan bir tüccarın, oburluğuyla bütün “Aşağı Pazar”ı hayrete düşüren bir tezgâhtarı vardı. Patronu, çalışanının bu becerisiyle, köpeğinin sertliğiyle ya da atının gücüyle övünürmüş gibi böbürlenirdi. Sık sık da komşu dükkândakileri iddiaya girmeye çağırırdı.

“Kim on rublesine bahse girer? Mişka’nın iki saatte on funt jambon yiyeceğini iddia ediyorum!”

Herkes Mişka’nın bu işi becerebileceğini bildiğinden, “Bahse girmeyelim, ama jambonu satın alabiliriz. O tıkınırken biz de seyrederiz,” derlerdi.

“Yalnız et kemiksiz olsun!”

Uyuşuk uyuşuk biraz tartışırlar ve sonra karanlık depodan cılız, sakalsız, elmacık kemikleri çıkık, üstünde, belinden kırmızı bir kuşakla bağlanmış, her tarafına yün yapışmış uzun bir palto olan delikanlı çıkagelir. Küçük başındaki kasketi saygılı bir tavırla çıkarttıktan sonra, iyice çukurlarına

kaçmış gözlerinin donuk bakışıyla sessizce patronunun kandan kıpkırmızı kesilmiş, kalın, sert kıllarla kaplı yuvarlak yüzüne bakar.

“Dört kilo jambon yiyebilir misin?”

Mişka, ince bir sesle ve işbilir bir tavırla sorar:

“Ne kadar sürede efendim?”

“İki saatte.”

“Zor efendim.”

“Nesi zor bunun?”

“İki şişe de bira içmeme izin verin efendim.”

Patron, “Peki, öyle olsun,” der ve böbürlenirdi: “Onun karnının aç olduğunu sanmayın. Sabahleyin iki funt buğday ekmeği yuttu, öğleyin de, her zamanki gibi öğle yemeğini yedi.”

Jambonu getirirler. Hepsi de yaşını başını almış, kışlık paltolarına sımsıkı sarınmış, iri kantar taşlarına benzeyen azılı tüccarlardan oluşan seyirciler bir araya gelir. Hepsi de koca göbekli, bitmek bilmeyen can sıkıntısından dolayı uykulu bir sisle dolu gözleri küçücük ve şiş...

Ellerini yenlerine sokarak, bıçak ve kocaman bir parça çavdar ekmeğini yanına almış oburun çevresini sımsıkı bir halka oluşturarak sararlar. Tezgâhtar haç çıkarır, bir yün çuvalının üstüne oturur, jambonu bir sandığın üstüne koyar ve bas bas bağırarak onu tartar.

İnce bir dilim ekmek, kalın bir parça et kestikten sonra, obur bunları üst üste koyar ve iki eliyle ağzına götürür. Dudakları titrer. Bir köpeğinkine benzeyen uzun diliyle dudaklarını yalar, ince, keskin dişleri ortaya çıkar ve bir köpek gibi etin üzerine eğilir.

“Başladı!”

“Gözünüzü saatten ayırmayın!”

Bütün bakışlar işgüzar bir tavırla oburun yüzüne, alt çenesine, kulaklarının yanındaki yuvarlak lokma şişkinliğe çevrilir, sivri çenesinin

düzgün bir şekilde nasıl inip kalktığını seyrederler, sonra uyuşuk bir tavırla birbirlerine düşüncelerini söylerler.

“Tıpkı bir ayı gibi öğütüyor.”

“Sen hiç, bir ayıyı yemek yerken gördün mü?”

“Ben ormanda mı yaşıyorum? Lafın gelişi; ayı gibi yiyor derler.”

“Domuz gibi yiyor derler.”

“Domuz domuzu yemez.”

Öylesine gülüşürler ve içlerinden bilgiç biri derhal düzeltir:

“Domuz her şeyi yer. Yavrularını da, kız kardeşini de.”

Oburun yüzü yavaş yavaş kararır, kulakları morarmaya başlar, çukurlarına kaçmış gözleri yuvalarından fırlayacak gibi olur. Güçlükle nefes alır, ama çenesi yine düzenli bir şekilde oynar.

Onu yüreklendirirler.

“Dayan Mihaylo, süre doluyor!”

Obur, endişeli bir ifadeyle kalın eti gözleriyle tartar, birayı içer ve avurtlarını şakırdatarak yemeye devam eder. Seyirciler hareketlenir; Mişka’nın patronunun elindeki saate daha sık göz atarlar ve birbirlerini uyarırlar:

“Saati geri almasın! Saati ondan almalı!”

“Mişka’yı iyi kollayın; yenlerinin içine et parçası atmasın!”

“Zamanında yiyemeyecek!”

Mişka’nın patronu coşkuyla bağırır:

“Yirmi beş rublesine iddiaya giriyorum! Mişka, sakın yüzümü kara çıkarma!”

Seyirciler patronu kışkırtıyorlar, ama kimse kalkıp da bahse girmiyor. Mişka ise durmadan çiğniyor, çiğniyor; yüzü jambona benzemeye başlıyor, sivri, kıkırdaklı burnu acıklı acıklı ıslık çalıyor. Onu izlemek insanı

ürkütüyor. Bana sanki şimdi, “Bana merhamet edin!” diye bağırmaya, ağlamaya başlayacakmış gibi geliyor ya da etler boğazında kalacak, baş aşağı seyircilerin ayağının dibine düşüp ölecek...

Sonunda hepsini yedi; sarhoş gözlerini kocaman açarak, bitkin bir sesle hırıldadı:

“İçecek bir şey verin!”

Patron saate bakarak homurdandı:

“Dört dakika geç kaldın namussuz!”

Seyirciler ona sataşıyorlardı:

“Seninle bahse girmediğimize pişmanız. Kaybedecektin!”

“Ama yine de delikanlı canavar gibi.”

“Evet, onu sirke göndermeli!”

“Ama Tanrı bir insanı nasıl böyle çirkinleştirebiliyor öyle değil mi?”

“Çay içmeye gitsek mi acaba?”

Ve mavnalar gibi sallanarak meyhaneye doğru süzülüp giderlerdi.

Bu demir gibi ağır insanların, bu zavallı delikanlının etrafında neden toplandığını, hastalıklı oburluğunun onları niye eğlendirdiğini anlamak isterdim.

Yünle, koyun postuyla, kenevirle, halatla, keçe çizmelerle, saraçlarla dolup taşan bu daracık galeri loş ve sıkıcıydı. Bu galeriyi, yaya kaldırımından zamanla her tarafı aşınmış, sokağın çamuruyla kirlenmiş kalın, biçimsiz tuğla sütunlar ayırıyordu. Bütün tuğlaları ve aralarındaki yarıkları herhalde binlerce defa zihnimde saymışımdır ve onlar biçimsiz desenleriyle sonsuza dek hafızamda ağır bir ağ halinde yer etmiştir.

Yaya kaldırımından ağır ağır yayalar, caddeden yavaşça arabalar ve yükle dolu kızaklar geçiyor. Caddenin ardında, iki katlı, kırmızı tuğlalı dükkânların oluşturduğu kare içinde sandıklarla, samanla, buruşmuş ambalaj kâğıtlarıyla dolup taşan çiğnenmiş, çamurlu, karla kaplı meydan var.

Her şey; insanlarıyla, atlarıyla, bütün bu harekete karşın hareketsiz gibi görünüyor, görünmeyen zincirlerle birbirine bağlanmış gibi tembelce aynı yerde dönüp duruyorlardı. İnsan bu hayatın sessiz olduğunu, neredeyse dilsizliğe varacak kadar sesten mahrum bulunduğunu aniden hissediveriyordu.

Kızaklar gıcırdıyor, dükkânların kapıları gürültüyle çarpıyor, börek satıcıları bağırıyordu, fakat insanların sesleri neşesiz, isteksiz çıkıyordu. Hepsi tekdüzeydi. İnsan, bu seslere hızla alışıyor, gittikçe fark etmez oluyor.

Kiliselerin çanları boğuk boğuk çalıyor. Bu kederli ses, her zaman kulaklarımda yankılanıyor. Bu ses adeta pazarın üstünde sabahtan akşama kadar durmadan havada yüzüyor. Bütün düşünceleri, duyguları bastırarak, tabaka tabaka birbiri üstüne yığarak ezici metal bir tortu halinde bu izlenimlerin üzerine çöküyor.

Soğuk ve usanç verici can sıkıntısının soluğu her yerde; çamurlu, karla kaplı toprakta, çatılardaki gri yığınlarda, binaların et rengi tuğlalarında hissediliyor.

Can sıkıntısı bacalardan gri bir duman halinde yükseliyor, kurşuni, alçak ve boş gökyüzünde ağır ağır ilerliyor. Atlar, insanlar can sıkıntısıyla soluk alıyor. Can sıkıntısının kendine has bir kokusu var: Ağır ter kokusu, yağ kokusu, kendir yağı ve buna benzer börek, duman kokuları... Bu koku, sıcak, dar bir şapka gibi insanın başını sıkıyor, göğsüne sızarak tuhaf bir sarhoşluk yaratıyor; gözlerini kapayarak delicesine bağırmak, bir yerlere koşarak, ilk gördüğün duvara hızla başını çarpmak gibi kara bir istek uyandırıyor.

Tüccarların besili, kanlı canlı, ayazın ısırdığı, uykudaymışlar gibi hareketsiz duran yüzlerine dikkatle bakıyordum. Adeta kuru kuma atılmış balıklar gibi ağızlarını açarak sık sık esniyorlar...

Kışın alışveriş durgundur. Tüccarların gözlerinde yüzlerini yazın güzelleştiren, biraz olsun canlandıran o uyanık, hırs dolu pırıltıdan eser yok. Hareketlerini engelleyen ağır gocukları, onları yere eğilmek zorunda bırakıyor. Tüccarlar uyuşuk uyuşuk konuşuyor; kızdıklarında da tartışıyor.

Bana öyle geliyor ki, bunlar bunu bilerek, sadece birbirlerine canlı olduklarını göstermek için yapıyorlar.

Can sıkıntısının onları bunalttığını, öldürdüğünü açıkça görüyor, ancak bu can sıkıntısına karşı yapılan ve insanın bütün gücünü tüketen başarısız bir mücadele ile onların zalim ve akılsızca şakalarını açıklayabiliyordum.

Ara sıra bu konu hakkında Pyotr Vasilyeviç'le sohbet ederdim. Gerçi bana genellikle alaylı ve küçümser bir tavır takınmasına rağmen, kitaplara olan hevesim hoşuna gidiyordu. Bazen benimle ciddi ve öğretici bir tavırla konuştuğu da oluyordu.

"Şu tüccarların yaşantısını hiç beğenmiyorum," derdim.

Sakalının bir tutamını uzun parmağına dolayarak sorardı:

"Sen onların yaşantısını nereden bileceksin? Yoksa onlara sık sık misafirliğe mi gidiyorsun? Burası bir sokaktır delikanlı. İnsanlar sokakta yaşamazlar, sadece alışveriş yapar, hızla geçip tekrar evlerine dönerler! İnsanlar sokağa giyinmiş olarak çıkarlar, ama giysilerinin altında onların nasıl olduğunu bilemeyiz! İnsan kendi evinde, dört duvar arasında çıplak oturur. Onların evlerinde nasıl yaşadıklarından senin haberin yok!"

"İyi, ama burada ya da evde olsun insanların düşünceleri hep bir değil midir?"

İhtiyar, gözlerini sertçe yuvarlaklaştırarak, inandırıcı ve kalın bir ses tonuyla:

"Kim komşusunun düşüncelerini bilebilir ki? Düşünceler bit gibidir; ihtiyarların dediği gibi, onları asla sayamazsın. Örneğin, bir adam eve gelince, diz çöküp ağlamaya ve 'Tanrım, beni bağışla. Bu kutsal günde günah işledim,' diyerek Tanrı'ya yakarmaya başlayabilir. Belki de evi onun için sadece Tanrı'yla baş başa yaşadığı bir manastırdır! Bunu nereden bileceksin? Her küçük örümcek, ağını kuracağı köşeyi bilir. Ağını oraya kurar ve kendi ağırlığını çekecek kadar sağlam yapar," derdi.

İhtiyar ciddi ciddi konuştuğu zaman sesi sanki önemli sırlar açıklıyormuş gibi daha alçalıyor ve kalınlaşıyordu.

“Sen düşünüp taşınıyorsun, ama senin için düşünmek henüz erken. Sen yaşlarında insanlar akıllarıyla değil, gözleriyle yaşarlar. Gözünü dört aç, hiçbir şeyi unutma ve ağzını sıkı tut. İş için akıl, ruh için inanç gereklidir. Kitap okuman güzel bir şey, ama her şeyin bir sınırı olduğunu bilmek gerekir. Delirecek, inancını kaybedecek kadar kitaba dalanlar var.”

İhtiyar bana ölümsüz gibi görünüyordu. Onun yaşlanabileceğini, değişebileceğini hayal etmek zordu. Tüccarlar, haydutlar, sonradan meşhur olmuş kalpazanlar hakkında hikâyeler anlatmaktan çok hoşlanırdı. Eskiden dedemden bu tür hikâyeleri çokça dinlemiştim. Ayrıca dedem bu din bilgininden daha iyi anlatıyordu, ama bu hikâyelerden hep aynı anlam çıkıyordu; her zaman insanlara ve Tanrı’ya karşı günah işledikten sonra zengin olunabilirdi. Pyotr Vasilyeviç, insanlara acımazdı, ama Tanrı’dan samimiyetle, içini çekerek ve bakışlarını saklayarak söz ederdi.

“İşte, Tanrı’yı da böyle aldatıyorlar, ama İsa babamız her şeyi görüyor ve ağlıyor, ‘Benim kullarım, zavallı kullarım; cehennem sizin için hazır’ diyor.”

Bir seferinde ona hatırlatma cesaretinde bulundum:

“Ama siz de köylüleri aldatıyorsunuz.”

Bu sözüme gücenmedi.

“Bu kadarcık şeyin ne önemi var? Üç beş rubleyi cebime indiriyorum, işte o kadar.”

Beni kitap okurken bulduğunda kitabı elimden alır, kafa tutmaya hazır bir ifadeyle okuduklarım hakkında sorular sorar ve kuşkulu bir şaşkınlıkla, “Baksana, kitabı nasıl da anlıyor yumurcak!” der ve sonra anlaşılır, akılda kalan sözlerle ders verirdi:

“Sözlerimi iyi dinle. İşe yarayacaktır. İki Kiril vardı; ikisi de piskopostu. Biri İskenderiyeli, diğeri Kudüslü’ydü. Birincisi lanetlenmiş kâfir Nastruis’a karşı gelmişti. Nastruis, Meryem Ana’nın insan olduğunu, bu yüzden Tanrı’yı doğuramayacağını, ancak adıyla ve yaptığı işlerle insan kabul edilen ‘dünyanın kurtarıcısı’ İsa’yı doğurduğunu, bundan dolayı Meryem Ana’ya ‘Tanrı’nın anası’ değil, ‘İsa’nın anası’ denmesi gerektiğini

edepsizce savunuyordu. Anladın mı? Buna kâfirlik denir. Kudüslü Kiril ise kâfir Arius'a karşı mücadele etmişti..."

İhtiyarın kilise tarihi bilgisi karşısında büyülenmiştim, ama o bakımlı papaz eliyle sakalını sıvazlayarak övünürdü:

"Ben bu işin generaliyim. Troitsa yortusunda zehirli Nikoncu papazlar ve sivil bilginlerle yapılan bir açık oturuma katılmak için Moskova'ya gitmiştim. Ben profesörlerle tartıştım, küçüğüm. Papazın birinin söz kamçısıyla öyle bir canına okudum ki, adamın burnundan kan geldi ya, işte öyle!"

İhtiyarın yanakları kıpkırmızı olmuştu. Gözleri ışıl ışıldı.

Herhalde rakibinin burnundan kan getirmeyi başarısının zirvesi, altından zafer çelenginin en göz alıcı yakutu olarak görüyor ve bu olayı büyük bir zevkle anlatıyordu:

"Yakışıklı, iriyarı bir papazcıktı. Rahlenin önünde duruyor, burnundan damla damla kan geliyordu. Rezil olduğunun farkında değildi. Bir çöl aslanı kadar vahşi bir papazdı. Sesi çan gibi uğulduyordu. Bense kaburgaları arasına şiş sokar gibi, sözlerimi ruhuna saplıyordum. O ise sıcak bir soba gibi kâfirlik öfkesiyle gitgide kızgın bir hal alıyordu. Neydi o günler!"

Sıkça başka eski din bilginleri de dükkâna gelirdi. Bunlardan biri, yağdan muşambalaşmış bir pardösü giyen koca göbekli, tek gözü kör, şişmanlıktan yüzü sarkmış, domuz gibi homurdanan Pahomi; diğeri ise fare gibi, yumuşak, zarif ve canlı, ufak tefek bir ihtiyar olan Lukiyan'dı. Lukiyan, yanında uzun boylu, mahzun, arabacıya benzeyen, kara sakallı, biçimsiz, ölü suratlı, ama güzel gözlü, donuk bakışlı bir adamı getiriyordu.

Hemen her gelişlerinde satmak üzere eski kitaplar, ikonalar, buhurdanlar, birtakım kâseler getirirlerdi. Bazen Volga'nın ötesinden gelen ihtiyar bir kadını ya da erkeği getirdikleri de olurdu. İşlerini bitirdikten sonra tarla sınırına tüneyen kargalar gibi tezgâhın başına otururlar, buğday ekmeği ve şekerle birlikte çay içer ve Nikoncuların yaptıkları zulümleri birbirlerine anlatırlardı. Şurada bir arama yapılmış, şu din kitaplarını almışlar; burada polis tekkeyi kapatmış, 103. maddeyi ihlalden sahiplerini mahkemeye vermiş. Sohbetlerinin başlıca konusu bu 103. maddeydi, ama bu maddeden

büyük bir sükûnetle, sanki kaçınılmaz bir şeyden, kış soğuğundan konuşur gibi konuşuyorlardı.

Bu ihtiyarların inançlarından dolayı yapılan soruşturmalar hakkındaki sohbetlerinde sıkça kulağıma çalınan polis, arama, hapishane, mahkeme, Sibirya sözleri onlara karşı sempati ve acıma duygularımı körüklüyor, yüreğime kızgın korlar gibi düşüyordu. Okuduğum kitaplar, amaçlarına erişmekte ısrarlı olanlara saygılı olmayı, manevi dayanıklılıklarına değer vermeyi öğretmişlerdi.

Bu hayat öğretmenlerinde gördüğüm bütün kötü şeyleri unutuyor, sadece onların sakin ısrarını hissediyordum. Öyle sanıyordum ki, bu ısrarın ardında, bu öğretmenlerin kendi doğrularına sarsılmaz inançları ve bu uğurda her türlü işkenceyi çekmeye hazır olmaları gerçeği saklıydı.

Daha sonraları halk arasında olsun, aydınlar arasında olsun, bunlara benzer birçok eski din taraftarı görme imkânı elde ettiğimde, bu ısrarın, bulundukları yerden başka gidecek yeri olmayan, zaten bir yere de gitmek istemeyen insanların edilgenliği olduğunu anladım. Eski sözlere ve köhneleşmiş fikirlere sımsıkı bağlı olan bu insanlar, bu sözlerin ve fikirlerin içinde donakalmışlardı. Bunların iradeleri sabitti; geleceğe doğru ilerlemeye güçleri yoktu. Dışarıdan gelen bir darbe onları alıştıkları yerden çekip attığında dağdan yuvarlanan bir kaya gibi alaşağı oluyorlardı. Bu insanlar geçmişle ilgili anılarının ölü gücüyle, acıya ve zulme karşı hastalıklı sevgileriyle köhneleşmiş gerçeklerin mezarlık bekçisi olmakta direniyorlardı. Onların elinden acı çekme olanağı alındığında ruhça çökkün bir halde, serin, rüzgârlı bir günde dağılan bulutlar gibi gözden kayboluyorlardı. Uğruna hoşnutlukla ve severek acı çekmeye hazır oldukları bu inanç şüphesiz kuvvetli bir inançtı, ama bana yıpranmış bir giysiyi hatırlatıyordu. Bu, zamanaşımına uğramış, her türlü yağ ve pisliğe bulanmış bir giysiydi. Düşünceler ve hisler, hurafelerin ve dogmaların kalın kabuğuna alışmıştı. Kanatlarını yitirmelerine, sakatlanmalarına rağmen rahat ve iyi bir yaşam sürdürüyorlardı.

Alışkanlıktan kaynaklanan bu inanç, hayatımın en hazin ve en zararlı olgularından biridir. İnancın bu türünde, tıpkı taş bir duvarın gölgesinde olduğu gibi, yeni olan her şey ağır ağır, hatalı ve cılız bir şekilde yetişir. Bu kara inançta sevgi ışığı oldukça az, hakaret, kin ve nefretle karışık kıskançlık çok fazlaydı. Bu inancın ateşi sadece çürümenin fosforlu

ışıltısıydı, ama buna inanmamam için çok zor yıllar geçirmem, ruhumda birçok şeyi halletmem ve hafızamdan birçok şeyi silip atmam gerekiyordu. Oysa can sıkıcı ve vicdansız bu hakikatin içinde bu hayat öğretmenleri, ilk rastladığımda bende manevi gücü çok yüksek, dünyanın en iyi insanları oldukları izlenimini bırakmışlardı. Neredeyse bunların her biri mahkûm edilmiş, hapiste yatmış, değişik şehirlerden sürgüne yollanmış mahkûmlarla seyahat etmişti. Hepsi sakınarak ve hep saklanarak yaşıyorlardı.

Fakat Nikoncular tarafından manevi zulme uğradıklarından yakınan bu ihtiyarların seve seve, hatta büyük bir zevkle birbirlerine zulmettiklerini de görebiliyordum.

Tek gözü kör Pahomi çakırkeyif olup, olağanüstü hafızasıyla övünmekten hoşlanırdı. Sofu bir Yahudi'nin Talmud'u bilmesi gibi, birkaç kitabı ezbere bilirdi. Parmağını herhangi bir sayfanın üstüne koyar, koyduğu yerden sonrasını yumuşak ve hım hım bir sesle ezbere okumaya başlardı. Hep yere bakar ve tek gözünün bakışları sanki kaybettiği çok değerli bir şeyi arıyormuşçasına döşemede dolaşırdı. Hünerlerini en çok Prens Mişetski'nin *Rus Asmaları* adlı kitabında gösterirdi. Bu kitabın özellikle "Birçok Acıya Katlanmış Olağanüstü Çilekeşler" bölümünü iyi bilir; Pyotr Vasilyeviç ise sürekli onun yanlışlarını yakalamaya çalışırdı.

"Uyduruyorsun! Bu kutsal Kipriyan'ın değil, bakir Denis'in başından geçmişti!"

"Hangi Denis? Diyonozis desene şuna."

"Kelimelere takılıp kalma!"

"Sen de bana akıl öğretme!"

Bir dakika sonra öfkeden köpürerek birbirlerine dik dik bakar ve söylenirlerdi.

"Pis boğaz, ar damarı çatlamış herif, obur!"

Pahomi bir şeyi hesaplar gibi düşündükten sonra cevap verirdi:

"Sen de şehvet düşkünü bir tekesin."

Tezgâhtar ellerini gömleğinin yenlerine sokarak, alaylı bir edayla gülümser, eski din koruyucularını çocuklar gibi kavga etmeye kışkırtırdı:

“İşte böyle! Bir şey daha söyle!”

Bir gün ihtiyarlar dövüşmeye başladılar. Pyotr Vasilyeviç, hiç beklenmedik bir çeviklikle arkadaşının suratına bir tokat indirdikten sonra, onu bozguna uğratıp kaçmak zorunda bıraktı. Bitkin bir tavırla yüzündeki teri silerken kaçan Pahomi’nin ardından haykırıyordu:

“Bak, bu günah sana yazılacak! Senin yüzünden günah işledim lanet olası! Yazıklar olsun!”

Özellikle arkadaşlarını, yeterince güçlü inançları olmadığını söyleyerek kınamaktan hoşlanır, onları “negativizm”e düşkün olmakla suçlardı.

“Sizin aklınızı hep Aleksandr karıştırıyor. Horoz gibi ötüyor!”

Anlaşılan, “negativizm” onu hem sinirlendiriyor hem de korkutuyordu, ama bu öğretinin özünde ne olduğu sorulduğunda anlaşılır bir yanıt veremezdi.

“Negativizm, en kötü kâfirliktir. Negativizmde sadece akıl vardır, Tanrı’ya yer yoktur. Kazakları ele alalım. Onlar *İncil* diye bir kitap okumazlar, çünkü Saratov’lu Almanlar Luther’in kutsal kitabını okuturlar. ‘Luther ismi ne kadar güzel; uyumlu Lut’tan geliyor çünkü,’ derler. Negativistler, işi gücü olmayan haylaz insanlardır. Ştundistler de öyle. Bunlar hep Batılı kâfirler yüzünden başımıza gelmiştir.”

Sakat ayağını yere vurarak, soğuk ve inandırıcı bir sesle devam ederdi:

“Bu yeni ayinleri yapan kiliseleri kovmalı, hatta yakmalı! Biz ezelden beri Rusya’dayız. Bizim inancımız gerçeğe uygundur. Doğu’nun, Rusya’nın köklü inancıdır. Batı’nın özgür düşüncesi dinimizi bozuyor. Almanlardan, Fransızlardan iyi olan ne kaldı? 1812’de yaptıklarına bakın!”

Kendini konuşmaya öyle kaptırırdı ki, karşısında bir çocuk olduğunu unuturdu. Kuvvetli kollarını belime dolar, kâh kendine çekerek, kâh iterek, güzel, heyecanlı, coşkulu ve genç birinin ses tonuyla konuşurdu:

“İnsan aklı, hayallerinin labirentinde yolunu kaybedebilir. İnsan, Tanrı’nın armağanı olan ruhuna işkence eden şeytana boyun eğip yolunu şaşırır, vahşi bir kurda dönüşür. Şeytanın müritleri neler icat ettiler biliyor musun? Bogomikiler, negativizmi kuşaktan kuşağa aktardılar. Şeytan’ın Tanrı’nın oğlu, Hazreti İsa’nın ise ağabeyi olduğunu söylediler. O kadar ileri gittiler! Hatta insanlara amirlerinin sözünü dinlememeyi, çalışmamayı, çocuklarını terk etmeyi öğütlediler. Onlara göre insanın hiçbir şeye, hiçbir düzene ihtiyacı yoktur; keyfince, şeytanın gösterdiği şekilde yaşamalıdır. Bunlar hep Aleksandr yüzünden oldu; pis solucan...”

Bazen böyle konuştuğu zamanlarda tezgâhtar beni bir işe yollar, ihtiyardan uzaklaşırdım, ama ihtiyar tek başına kaldığı galeride kendi kendine konuşmaya devam ederdi:

“Ah kanatsız ruhlar, ah doğuştan kör kedi yavruları. Sizden nasıl kaçsam acaba?”

Ve sonra başını geriye atar, ellerini dizine yaslar, gri kış göğüne dikkatli ve sabit gözlerle bakarak uzun süre susardı.

Bana gittikçe daha ilgili ve şefkatli davranmaya başlamıştı. Beni kitap okurken bulduğunda omzumu okşar ve “Oku yavrum, oku. İleride işine yarayacaktır! Sözüm ona aklın var, ama maalesef büyüklerine saygılı davranmıyor, herkesle tartışıyorsun; bu yaramazlığının sonu nereye varır sanıyorsun? Bu davranışlarının sonunda mahpushaneyi boylarsın yavrum. Kitap oku, fakat şunu unutma; kitap, kitaptır. Sen hep aklını kullanarak hareket etmelisin. Hlistlerden Danilo diye bir öğretmen vardı. Ne eski ne de yeni kitapların hiçbirine ihtiyacı olmadığını söyleyerek, hepsini çuvala koyup attı. Evet, şüphesiz bu aptallık! Hep şu Aleksandr bizim aklımızı karıştırıyor.”

Aleksandr’ı gittikçe daha sık anar olmuştu. Bir gün, kaygılı ve sert bir edayla dükkâna girerken tezgâhtara haber verdi.

“Aleksandr Vasilyev dün şehre gelmiş, buradaymış! Onu aradım, aradım, ama bulamadım. Gizleniyor olmalı! Biraz burada oturayım, belki uğrar.”

Tezgâhtar düşmanca bir tavırla karşılık verdi:

“Ben hiçbir şey bilmiyorum; kimseden haberim de yok!”

İhtiyar, başını sallayarak:

“Elbette. Sen sadece alıcıları ve satıcıları tanırsın. Başka kimseden haberin olmaz. Çay versene,” diye cevap verdi.

Büyük bakır çaydanlığa kaynar su doldurmaya gittim. Döndüğümde dükkânda başka misafirler vardı: Neşeyle gülümseyen ihtiyar Lukiyan ve kapının arkasında, karanlık bir köşede tanımadığım bir adam oturuyordu. Adamın sırtında kalın bir palto, ayağında uzun keçe çizmeler vardı. Beline yeşil bir kuşak sarmıştı; şapkası kaşlarının üzerine düşüyordu. Silik bir yüzü vardı. Sessiz ve mütevazı görünüyordu. İşinden yeni ayrılmış ve bundan dolayı üzgün olan bir tezgâhtara benziyordu.

Pyotr Vasilyeviç, onun yüzüne bakmadan sertçe bir şeyler söylüyor, adam hummalı bir şekilde sağ eliyle şapkasıyla oynayıp duruyordu. Haç çıkarmaya niyetlenir gibi elini kaldırıyor, şapkasını geriye doğru itiyordu. Neredeyse sabaha kadar kaşlarının üzerine düşen şapkayı düzeltmekle uğraştı. Bu hummalı hareketler bana budala, “Ölümün cebinde İyoşa”yı hatırlattı.

Pyotr Vasilyeviç, “Bulanık ırmağımızda yüzen değişik balıklar var. Suyumuzu daha da bulandırıyorlar,” dedi.

Tezgâhtara benzeyen adam sessiz, sakin bir tavırla sordu:

“Benden bahsediyorsun değil mi?”

“Senden bahsetsem ne olacak ki?..”

Bunun üzerine adam alçak sesle, ama çok samimi bir tavırla bir daha sordu:

“Peki, kendinden niye söz etmiyorsun adamım?”

“Kendim hakkında sadece Tanrı’ya konuşurum. Benim işim budur.”

Yeni gelen adam ciddi ve inandırıcı bir tavırla:

“Hayır, bu benim de işim adamım,” dedi. “Gerçeğe yüz çevirme, gözlerini körleştirme. Bu, Tanrı ve insanlara karşı büyük bir günahtır.”

Pyotr Vasilyeviç’e “adamım” demesi hoşuma gitmiş, sakin, ciddi ses tonu ise beni heyecanlandırmıştı. İyi papazların “Ey ruhumun efendisi Tanrım!” duasını okumaları gibi konuşuyor, sandalyesinden kayarak öne doğru eğiliyor ve kollarını sallıyordu:

“Beni kınama. Ben, senden daha günahkâr ve kirli değilim.”

İhtiyar din bilgini, onun söylediğine kulak asmayarak, “Semaver kaynamaya, fokurdamaya başladı,” dedi, ama diğeri konuşmaya devam ediyordu:

“Kutsal ruhun pınarlarını kimin bulandırdığını yalnız Tanrı bilir. Bu belki sizin, belki de günlük hayattan uzak yaşayan insanların günahıdır. Ben öyle değilim. Sade yaşayan bir insanım.”

“Senin sadeliğini gayet iyi bilirim.”

“Siz insanları şaşırtıyor, doğru düşüncelerinden saptırıyorsunuz. Siz sofuluk satıyorsunuz. Buna ne diyeceksiniz?”

Pyotr Vasilyeviç, “Saçmalık!” dedi, ama diğer adam sanki bir şey okuyormuş gibi avuçlarını yüzüne doğru yaklaştırarak, coşkulu bir şekilde konuşmaya başladı:

“Siz insanları bulundukları yerden başka yere sürdürmekle iyi bir şey yaptığınızı mı sanıyorsunuz? Bence hayır! Ben insanları özgür bırakmanızı söylüyorum. Sizin evinizin, karınızın, sahip olduğunuz her şeyin Tanrı katında ne önemi var? İnsanların, uğruna birbirlerini boğazlayıp öldürdükleri altından, gümüşten, çürüme ve rezillikten başka bir şey olmayan her türlü servetten onları kurtarın. Ruhların kurtuluşu dünya kırlarında değil, cennet vadilerindedir. Bunların hepsinden sıyrılın, bütün bağlarınızı koparın. Bu dünyanın ağına düşmeyin. O İsa’ya karşı örülmüştür. Ben doğru yolda ilerliyorum. Karanlık dünyayı kabul etmiyorum.”

İhtiyar, alaycı bir tavırla, “Peki ekmeği, suyu, giysiyi kabul ediyor musun? Bunlar da dünyevi şeyler,” dedi.

Ama bu sözler Aleksandr’a dokunmadı; daha samimi bir şekilde konuşmasına devam etti. Gerçi sesi alçalıyor ve boru çalıyormuş gibi çıkıyordu:

“Sence değerli olan nedir? Değerli olan sadece Tanrı’dır. Onun önünde dur. Ruhunu bu dünyanın dolambaçlı yollarından kurtar. Böylece Tanrı’yı görecek, Tanrı’ya yakın olacaksın. Ona ulaşmanın tek yolu budur! Kurtuluş oradadır! Seni baştan çıkaran her şeyden vazgeç! Onları ruhundan söküp at! Tanrı aşkına kendini maddi şeylerden soyutla ve her şeyi ruhunda sakla; ruhun ebediyen parlayacaktır.”

Pyotr Vasilyeviç, ayağa kalkarak, “Sen uyuz köpeklerinin yanına gitmelisin,” dedi.

“Geçen yıldan beri akıllanmışsındır diye düşünüyordum, ama daha kötü olmuşsun.”

İhtiyar, sendeleyerek terasa çıktı. Bu, Aleksandr’ı telaşlandırdı.

Şaşkın ve aceleci bir tavırla sordu:

“Gidiyor musun? Nasıl olur?”

Ama nazik Lukiyan, onu yatıştırırcasına göz kırptı, “Boş ver, boş ver,” dedi.

Bunun üzerine Aleksandr ona çattı:

“Sen de saçma sapan konuşuyorsun. Bunların ne manası var? Yok, iki parmakla haç çıkarılırmış, yok, üç parmakla...”

Lukiyan, ona gülümsedi ve o da terasa çıktı; Aleksandr, tezgâhtara dönerek, kendinden emin bir tavırla:

“Onlar benim varlığıma katlanamıyor, duman gibi ortadan kayboluyorlar,” dedi.

Tezgâhtar, ona yan gözle baktı ve kuru bir sesle, “Ben bu işlerden anlamam,” dedi.

Aleksandr, utanmış gibi şapkasını öne çekerek homurdanmaya başladı:

“Niye anlayamayacaksın? Bunlar öyle işlerdir ki, derin derin düşünmeyi gerektirir.”

Başını eğerek bir dakika kadar sessizce oturdu, sonra ihtiyarlar onu çağırdılar; vedalaşmadan üçü de çekip gitti.

Aleksandr, karşımda bir şenlik ateşi gibi parıldamış, bir süre yandıktan sonra sönmüş, yaşamı reddetmesinde bir gerçek payı olduğunu hissetmeme neden olmuştu.

Akşam uygun zamanını kollayıp, bu olayı sessiz ve şefkatli bir adam olan ikon atölyesinin başustası İvan Laryonoviç'e coşkuyla anlattım.

Anlattıklarımı dinledikten sonra, "Herhalde bir kaçaktır," diye açıkladı.

"Büyük tarikatlar var. Hiçbir şeyi tanımıyorlar."

"Nerede yaşar onlar?"

"Kaçarak, devamlı sürgün edilerek yaşarlar. Bu yüzden onlara kaçak derler. Dünya ve dünyayla ilgili her şeyin kendilerine yabancı olduğunu söylerler. Polis onları tehlikeli bulur ve yakalar."

Ben de zor bir hayat yaşamış olmama rağmen her şeyden kaçarak nasıl yaşanabileceğini bir türlü anlamıyordum. Beni saran yaşamda ilginç ve değerli bulduğum birçok şey vardı. Çok geçmeden Aleksandr Vasilyev hafızamdaki tazeliğini yitirdi.

Ama hayatımın zor anlarında kırlardan geçerek gri bir keçi yolundan ormana doğru yürürken gözümün önüne gelir, bir işçininkine benzemeyen, beyaz, bakımlı eliyle şapkasını sinirli bir şekilde iterek homurdandığını hayal ederdim.

"Ben doğru yolda yürüyor, hiçbir şeyi kabul etmiyorum. Bağlarımı koparıyorum."

Onunla beraber, ninemin rüyasında gördüğü haliyle babam aklıma gelirdi.

Elinde ceviz dalından bir baston ve dili bir karış dışarı sarkarak peşinden koşan benekli bir köpekle yürürdü.

XIII

İkon atölyesi yarı taş büyük bir yapının iki odasından ibaretti. Üç pencereli bir odanın bir penceresi avluya, iki penceresi bahçeye bakıyordu. Diğer odanın bir penceresi bahçeye, öbür penceresi sokağa bakıyor, küçük dört köşe pencerelerin eskilikten soluk gökkuşağı renklerine bürünmüş camları kış günlerinin cılız ve dağınık ışığını gönülsüzce içeri sızdırıyordu.

Her iki oda tıka basa masayla doluydu. Her masanın başında iki büklüm bir halde bir, bazen de iki ressam otururdu. Tavandan sicimlere bağlı cam küreler sarkar; içi su dolu bu küreler, lambanın sarı ve soğuk ışığını, ikonların dört köşe tahtaları üzerine yansıtırdı.

Atölyenin içi sıcak ve boğucuydu. Burada Paleh'lı, Haluy'lu, Mistiyora'lı, yaklaşık yirmi kadar "ikona ressamı müsvettesi" çalışıyordu. Hepsi yakası açık basma gömlekler, kısa keten pantolonlar giyerdi. Kimi yalınayaktı, kimisinin de eski pabuçları vardı. İşçilerin başının üstünde kalitesiz tütün dumanı, mavimsi bir renkte bir sis halinde dolaşır, ağır beziryağı kokusuyla, cila, bozuk yumurta kokuları havaya karışır, hüzünlü bir Vladimir türküsü katran gibi ağır ağır akardı.

"İnsanlar bugünlerde ne utanmaz oldu.
Bir oğlan, herkesin önünde kızı ayarttı."

Bunun gibi başka hüzünlü türküler de söylüyorlardı, ama en sık söyledikleri buydu.

Türkünün ağır, can sıkıcı havası, işçilerin düşünmelerini, kakım kılından ince fırçayı kutsal resimlerin üzerinde dolaştırmalarını, elbiselerinin kıvrımlarını rengârenk boyamalarını, azizlerin kemikli yüzlerine acının incecik çizgilerini eklemelerini hiç engellemiyor; penceremizin altında kocaman mor burunlu sarhoş bir ihtiyar olan kakmacı Gogolev küçük çekicini takırdatıyor; çekicin kuru takırtısı, tıpkı ağacı kemiren bir kurt gibi, türkünün tembel havasına karışıyordu.

İkona ressamlığı kimse için cazip bir iş değil. Kötü niyetli, sivri akıllının biri, bu işi güzellikten yoksun, yaptığı işe sevgi ve ilgi uyandırmaktan uzak, bir dizi işleme bölerek paramparça etmiş. Kötü kalpli ve sinsi biri olan şaşı

marangoz Panfil, yontup tutkalladığı çeşitli boydaki servi ve ıhlamur tahtalarını getirir, veremli delikanlı Davidov ilk boya tabakasını sürer, arkadaşı Sorokin bunlara astar çeker, Milyaşin resmin aslını kurşunkalemle üzerine çizer, ihtiyar Gogolev, yaldızlar ve altın suyuyla kakma motifler yapar, manzara ressamları, manzara resimlerini ve azizlerin elbiselerini çizer ve en sonunda yüzsüz ve elsiz ikonalar yüz ressamlarını beklemek üzere duvarın dibine dizilir.

Kiliselerin mihrap kapılarına ve papazların arkasındaki ayin yaptıkları paravanlara konmak üzere hazırlanmış bu kocaman ikonaları, papaz cübbeleriyle ya da meleklerin giydiği kısacık gömleklerle yüzsüz, kolsuz ve bacaksız bir halde duvar dibinde dizili görmek çok tatsız bir durumdu. Rengârenk boyanmış bu tahtalardan ölüm havası yayılırdı. Onları canlandıracak bir şey eksikti, ama sanki önceden var olan bu şey, ağır cübbesini bırakarak, mucizevi bir şekilde yok olmuştu.

Vücut, yüz ressamı tarafından boyandıktan sonra ikona, kakma mine işleyen ustaya devredilir, yazıları başka bir usta yazardı. Cilayı, sessiz biri olan atölye şefi İvan Lariyoniç kendi eliyle sürerdi.

İvan Lariyoniç'in yüzü kül rengiydi; ince, ipek gibi kıllarla kaplı sakalı da kül rengiydi. Gri renk gözlerinde kendine has bir derinlik ve hüzün hissedilirdi. Gülümseyişi çok güzeldi, ama ona gülümsemek pek mümkün olmazdı; sıkıntı duyardınız. İvan Lariyoniç, aziz Simeon'un ikonuna benziyordu. Tıpkı onun gibi kuru ve cılızdı. Sabit bakan gözleri, tıpkı onun gibi insanları ve duvarları aşarak, hayattan uzak bir bakışla uzaklarda bir yerlere dikilirdi.

Atölyede işe başladıktan birkaç gün sonraydı; aziz tasvirli bayrakları boyamakla görevli, yakışıklı, pehlivan gibi biri olan Don Kazaklarından Kapendühin adındaki usta, atölyeye körkütük sarhoş bir halde geldi. Dişlerini sımsıkı kenetleyip, tatlı, kadınsı gözlerini süzerek demir gibi yumruklarıyla herkese vurmaya başladı. Kısa boylu ve düzgün yapılıydı. Farelerin cirit attığı bodrumdaki bir kedi gibi sağa sola saldırıp duruyordu. Şaşırıp kalan işçiler kıyıya köşeye kaçarak ondan gizleniyor ve oradan birbirlerine, “Vur!” diye haykırıyorlardı.

Yüz ressamı Yevgeniy Sitanov, eline geçirdiği tabureyi öfkeden kudurmuş kavgacının başına indirerek onu sersemletmeyi başardı. Kazak yere çöktü;

derhal üzerine atlayarak yere yıktılar ve elini, ayağını havluyla bağladılar. Bu sefer yırtıcı bir hayvan gibi dişleriyle bağlarını kemirip parçalamaya çalıştı. Öfkeden deliye dönen Yevgeni bir masanın üstüne sıçradı ve dirseklerini vücuduna yapıştırarak Kazak'ın üstüne atlamaya hazırlandı. Uzun boylu ve kaslı Yevgeni'nin bir atlayışta onun kaburgalarını kırması kaçınılmazdı, fakat tam o sırada Lariyoniç, sırtında paltosu, başında kasketiyle yanında bitiverdi. Parmağıyla Sitanov'a gözdağı vererek, yavaş sesle, ama buyurgan bir tavırla işçilere, "Onu koridora çıkarın, orada ayılsın," dedi.

Kazak'ı sürükleyerek atölyeden çıkardılar. Masaları ve sandalyeleri yerlerine koydular. Arkadaşlarının gücü hakkında kısaca bir iki laf söyleyerek ve onun, günün birinde öldürüleceği öngörüsünde bulunarak, yine işlerinin başına geçtiler.

Sitanov, çok iyi bildiği bir konudan söz eder gibi, çok sakin bir tavırla, "Onu öldürmek zordur," dedi.

Bu güçlü kuvvetli azılı adamların neden böyle kolayca ona boyun eğdiklerini şaşkın bir halde anlamaya çalışarak Lariyoniç'e bakıyordum.

O, herkese nasıl çalışmaları gerektiğini gösteriyordu. En usta işçiler bile canı gönülden öğütlerini dinlerlerdi. Kapendühin'e diğerlerinden daha çok ders verir, uzun uzun tavsiyelerde bulunurdu:

"Sen, Kapendühin, madem ressam olduğunu söylüyorsun, öyleyse İtalyan tarzı canlı resimler yapmak zorundasın. Yağlıboya resim sıcak renklerde bir uyum gerektirir, oysa sen beyazı öyle çok kullanmışsın ki, Meryem Ana'nın gözleri çok soğuk görünüyor. Yanakları da elma gibi al al olmuş. Gözlerin ise onlarla hiç ilgisi yok. Zaten yanlış yerde duruyorlar. Biri burnunun ucuna bakarken, diğeri şakağa bakıyor. Yüzünde kutsal, saf değil de kurnaz, dünyevi bir anlam var. İşine yeterince kafa yormuyorsun Kapendühin!"

Kazak, onun sözlerini dinlerken yüzünü ekşitiyor, sonra kadınsı gözleriyle utanmazca gülümseyerek, hoş, ama sarhoşluğun etkisiyle kısılmış sesiyle konuşuyor:

"Ah İvan Lariyoniç baba, bu benim işim değil. Ben doğuştan müzisyenim, ama beni papaz yaptılar!"

“Gayretle her işin hakkından gelinir.”

“Hayır! Ben kim oluyorum ki? Ben, rüzgâr gibi hızlı atları süren bir troyka sürücüsü olmalıymışım.”

Sonra gırtlak kemiğini çıkararak içli bir şarkı tuttururdu:

“Ah kestane dorusu atların çektiği
Rüzgâr gibi hızlı bir troykayı sürerim.
Ah ayaz gecenin içinde dörtnala
Doğru sevgilimin yanına giderim.”

İvan Lariyoniç, uysal bir tavırla gülümseyerek ve gri, hüzünlü burnunun üzerindeki gözlüğü düzelterek uzaklaşırdı. On kadar ses birden güçlü bir sel halinde bütün atölyeyi havaya kaldırıp, düzenli hareketlerle onu sallar gibi hep bir ağızdan bir şarkı tuttururlardı:

“Atlarım alışkanlıktan
Sevgilimin oturduğu yeri bilir.”

Çırak, Paşka Odintsov, yumurtaların sarısını ayırmayı bırakıp, olağanüstü güzel, tiz çocuk sesiyle şarkıyı sürüklerdi.

Şarkıyla mest olan işçiler kendilerinden geçiyorlardı. Yan gözle Kazak’a bakarak aynı soluğu alıyor, aynı duyguları yaşıyorlardı. O şarkı söylerken atölye onun hâkimiyetini kabul ediyor, herkes kollarının geniş hareketlerini izleyerek ona uymak istiyordu. O adeta uçmak istercesine kollarını açıyordu. Eğer aniden şarkısını kesip, “Vurun, her şeyi kırıp dökün!” diye haykırsa, herkesin, hatta en aklı başında ustaların bile atölyeyi yerle bir edeceklerine emindim.

Seyrek şarkı söylerdi, ama coşkulu şarkılarının egemenliği, karşı konulmaz bir zafer duygusuna sahipti. İşçiler ne kadar sıkıntılı olurlarsa olsunlar, şarkılarıyla onları ayaklandırır ve coştururdu. Hepsi kulak kesilir, coşkulu bir kaynaşma ile bütün kuvvetlerini seferber ederek tek bir güçlü organ haline dönüşürlerdi.

Bu şarkılar bende şarkıcıya ve onun insanlar üzerindeki güzel etkisine karşı derin bir imrenme duygusu uyandırıyordu. Beni heyecanlandıran

korkunç bir şey, acıtıncaya kadar genişleterek, yüreğime akıyordu. Ağlamak ve şarkı söyleyenlere, “Sizi seviyorum!” diye bağırmak istiyordum.

Sapsarı yüzü ve darmadağın saçlarıyla veremli Davidov da ağzını açıyor ve bu haliyle yumurtadan çıkmış bir alakarga yavrusuna benziyordu.

Neşeli, coşkulu şarkılar ancak Kazak başladığı zamanlar söylenirdi. Daha çok “vicdansız halk” hakkında “ormanda” ya da I. Aleksandr’ın ölümüyle ilgili “Aleksandr’mız ordusunu nasıl denetlemeye gitti” gibi kederli ve ağır şarkılar söylerlerdi.

Ara sıra atölyemizin en iyi yüz ressamı Jiharev’in önerisi üzerine kilise ilahisi söylemeyi denerler, ama bunda pek başarılı olamazlardı. Jiharev, hep şarkıya kendine özgü, sadece kendisinin anladığı bir ahenk katmaya çalışır ve şarkı söyleyenleri engellerdi.

Bu, kırk beş yaşlarında, kuru, dazlak, yarım taç biçiminde Çingeneler gibi siyah kıvırcık saçlı, bir bıyık kadar kocaman kara kaşlı bir adamdı. Sivri, gür sakalı, Rus’a benzemeyen ince, esmer yüzünü güzelleştiriyordu. Ama gaga burnunun altından fışkıran sert bıyıkları, kalın kaşları yanında gereksiz duruyordu. Mavi gözleri de farklı büyüklükteydi. Sol gözü, sağ gözünden fark edilir derecede daha büyüktü.

Tenor sesiyle çırak arkadaşıma bağırırdı:

“Paşka! Haydi Şükürler Olsun’u söylemeye başla. Hey millet, siz de kulak verin!”

Paşka, ellerini önlüğüne silerek söylemeye başlardı:

“Şükürler olsun!”

Birkaç ses daha eşlik ederdi:

“Tanrı adına!”

Jiharev, endişeli bir sesle haykırırdı:

“Yevgeni, daha alçak sesle söyle! Sesini öyle alçalt ki, ruhunun derinliklerinden gelsin!”

Sitanov, tıpkı bir fıçıya vuruyormuş gibi boğuk bir sesle bağırırdı:

“Tanrı’nın kulları!”

“Hayır, öyle değil! İlahinin bu kısmını öyle söylemelisin ki, yer sarsılsın, kapılar, pencereler kendi kendine ardına dek açılsın!”

Jiharev, anlaşılmayan bir sinirle titrer, tuhaf kaşları alnında bir aşağı bir yukarı oynardı. Sesi kısılır, parmakları görünmeyen bir sazın telleri üzerinde dolaşırdı.

Anlamlı anlamlı, “Tanrı’nın kulları... Anlıyor musun?” diye söylenirdi. “Bu sözün kabuğunu yırtarak özünü hissetmek gereklidir. Tanrı’nın kulları şükredin! Sizin gibi uyanık insanlar nasıl olur da bunu anlamaz?”

Sitanov, nazikçe, “Sizin de bildiğiniz gibi, biz bunu asla beceremeyiz,” derdi.

“Bırakalım o halde!”

Jiharev, dargın bir tavırla işinin başına geçerdi. Bizans ve Fransız stili yüz resimleri ve İtalyan tarzı “pitoresk” portreler yapabilen en iyi ustalardandı.

Lariyoniç, kilise mihrapları için sipariş alırken ona danışırdı. O, gerçek bir orijinal ikon uzmanıydı.

Feodorovsk, Smolensk, Kazan ve diğer kiliselerdeki ikonların değerli kopyaları hep onun elinden geçerdi, ama ikonaların orijinallerini dikkatle gözden geçirirken yüksek sesle homurdanırdı:

“Bu orijinal ikonlar elimizi kolumuzu bağlıyor. Evet, tek kelimeyle bağlıyor!”

Atölyedeki önemli konumuna karşın, diğerlerinden daha az kibirliydi. Çıraklara, bana ve Pavel’e şefkatle davranır, bize işi öğretmek isterdi. Ondan başka bu işle uğraşan da yoktu.

Onu anlamak zordu. Çoğunlukla neşesizdi. Bazen bütün bir hafta dilsizmiş gibi sessiz sedasız çalışırdı. Sanki tanıdığı insanları ilk kez görüyormuş gibi şaşkın ve yabancı bakışlarla bakardı. Şarkı söylemeyi çok sevmesine rağmen, böyle günlerde şarkı söylemez ve hatta söylenen şarkıyı adeta duymazdı. Herkes onu izler, birbirine göz kırparak onu gösterirdi. O, eğri konmuş ikonanın üstüne iki büklüm eğilir, tahta dizlerine, ortası ise

masanın kenarına dayalı durur, ince fırçası, özenle kendisi gibi neşesiz ve ilgisiz olan yüzü çizer, birden açık seçik ve küskün bir sesle söylenirdi:

“Predteça ne demektir? Teça, eski dile göre gitmek, ileride olmak demektir. Buna göre, predteça, selef anlamına gelir; başka bir şey değil.”

Atölyeye sessizlik çöker, herkes alaycı bir tavırla gülümseyerek, Jiharev’in tarafına bakar ve sessizlikte tuhaf sözcükler işitilirdi:

“Onu koyun postuyla değil, kanatlı olarak çizmelisin.”

Ona, “Sen kiminle konuşuyorsun?” diye sorarlardı.

Susardı, ya soruyu duymaz ya da cevaplamak istemezdi; sonra uzun sessizliğin içine yine onun sözleri düşerdi.

“Azizlerin hayatını bilmek gerekir. Oysa hangimiz azizlerin hayatını biliyoruz? Biz ne biliyoruz? Coşkudan uzak yaşıyoruz. Ruh nerede? Nerede ruh? Evet, orijinalleri var, ama kalpleri yok!”

Sesli söylenmiş bu düşünceler Sitanov dışında herkesin alaycı bir tavırla gülümsemesine neden olurdu. Neredeyse hemen her zaman içlerinden biri için için sevinerek fısıldardı:

“Cumartesi günü yine kendini içkiye verir!”

Uzun boylu, kaslı, yuvarlak yüzlü, bıyıksız, kaşsız, yirmi iki yaşlarında bir delikanlı olan Sitanov, ciddi ve kederli bir eda ile bir köşeye bakardı.

Anımsıyorum da, Jiharev yanılmıyorsam Kungur şehrindeki Fedorov Kilisesi bakiresinin kopyasını bitirdikten sonra onu masaya koydu ve yüksek sesle, coşkuyla, “Meryem Ana’nın resmi tamamlandı!” dedi.

“Sen öyle bir kadeh, öylesine derin bir kadehsin ki, yeryüzünün tüm acı, içten gözyaşları senin içine dökülecek!”

Sonra rastgele birinin paltosunu omuzlarına alarak meyhanenin yolunu tuttu. Gençler gülmeye, ıslık çalmaya başladılar. Daha yaşlı olanlar kıskançlıkla arkasından bakarak iç geçirdi. Sitanov ise resmin yanına gitti. Dikkatle ona baktıktan sonra düşüncesini açıkladı:

“Elbette adam kafayı çekecek! Çünkü resmi vermeye acıyor. Bu acıma herkes için anlaşılır bir şey değil!”

Jiharev hep cumartesi günleri kendini içkiye verirdi. Bu, herhalde bir ustanın sıradan alkolizm hastalığı değildi.

Onun içki nöbeti şöyle başlardı; sabah bir not yazar, Pavel’le bir yere yollar, öğle yemeğinden önce Lariyoniç’e, “Ben bugün hamama gideceğim,” derdi.

“Uzun kalacak mısın?”

“Tanrı bilir.”

“Ama lütfen salıyı geçmesin!”

Jiharev “kabul” anlamında kel başını sallar, kaşlarını titretirdi.

Hamamdan dönünce şık giyinirdi. Gömleğine plastron geçirir, boynuna atkı takar, atlas yeleğinin üzerine uzun, gümüş bir köstek asar, sessizce çıkıp gitmeden önce bana ve Pavel’e emrederdi:

“Akşama doğru atölye temizlensin, derli toplu olsun. Büyük masa da yıkansın, kazınsın!”

Herkese bayram keyfi gelirdi. Herkes üstünü başını düzeltir, temizlenir, hamama koşar, çarçabuk yemeğini yerdi. Akşam yemeğinden sonra eli kolu çerez paketleri, bira ve şarap şişeleriyle dolu Jiharev çıkagelirdi. Onun ardında ise vücudu biçimsiz denecek bir kadın olurdu. Kadının boyu 1.90’ın üstündeydi. Bütün sandalye ve taburelerimiz onun yanında küçücük oyuncaklar gibi duruyordu. Uzun boylu Sitanov bile onunla yan yana gelince yeniyetme bir çocuk gibi görünüyordu. Vücudu aslında düzgündü, ama göğüsleri bir tümsek halinde çenesine doğru yükseliyordu. Hareketleri yavaş ve hantaldı. Kırk yaşını geçmişti, ama at gibi iri gözlü, yuvarlak, hareketsiz yüzü diri ve pürüzsüzdü. Küçük ağzı, ucuz bebeklerinki gibi çizilmişe benziyordu.

Kadın yapmacık bir tavırla gülümsüyor, herkese geniş, sıcak avucunu uzatıyor ve gereksiz laflar ediyordu.

“Merhaba. Bugün hava çok soğuk. Sizin burası çok ağır kokuyor. Boya kokusu bu. Merhaba.”

Gür sulu büyük bir ırmağa benzeyen bu sakin ve güçlü kadına bakmak hoş bir şeydi, ama konuşması uyutucu bir etki yapıyordu.

Sözlerinin hepsi gereksiz ve can sıkıcıydı. Bir söz söylemeden önce hindi gibi kabarıyor, neredeyse kıpkırmızı olan yanaklarını iyice yuvarlaklaştırıyordu.

Gençler kıs kıs gülerek fısıldaşıyorlardı:

“Lokomotife bak!”

“Çan kulesi gibi!”

Kadın, dudaklarını fiyonk gibi büzüp, kollarını göğsünün altında kavuşturarak kurulu masada semaverin yanına oturur, at gözlerinin saf bakışıyla sırayla herkese bakardı.

Herkes ona saygılı davranırdı. Hatta gençler biraz da korkarlardı. Onun kocaman vücuduna şehvetle bakan bir genç, gözleri kadının insanı sımsıkı kucaklayan bakışlarıyla karşılaşsa, hemen mahçup olur, gözlerini yere indirirdi.

Jiharev de misafirine karşı saygılıydı. Ona “siz” diye hitap ediyor, “yengeciğim” diye çağırıyor, ikramda bulunurken yere kadar eğiliyordu.

Kadın, tatlı bir sesle, “Rahatsız olmayın,” diyordu. “Gerçekten çok telaşlısınız!”

Kendisi de telaşsız yaşıyor, kolları yalnızca dirseklerinden bileğine kadar hareket ediyordu. Dirsekleri ise sımsıkı yanlarına yapışıktı. Kadının üzerinden sıcak ekmeğin baş döndüren kokusu yayılıyordu.

İhtiyar Gogolev, hayranlığından kekeleyerek mersiye okuyan bir papaz gibi kadının güzelliğini öve öve bitiremiyordu.

Kadın lütufkâr bir tavırla gülümseyerek dinliyordu. Gogolev, kelimeleri karıştırınca, kadın kendinden söz ederdi:

“Oysa genç kızken hiç alımlı değildik. Bu güzelliği bize kadınlık verdi. Otuzumuza yaklaşınca güzelliğimizle öylesine fark edildik ki, asilzadeler bile bizimle ilgilendi. Hatta bir taşra ilinin başkanı iki atlı bir fayton vaat etmişti.”

İçkili ve saçları karmakarışık olan Kapendühin, kadına nefret dolu bir bakış fırlatarak, kaba bir tavırla sordu:

“Onu niye vaat etmişti?”

Misafir kadın, “Aşkımızın karşılığı olarak elbette,” diye açıkladı.

Kapendühin, şaşırarak, “Aşk,” diye homurdandı. “Aşkın bununla ne ilgisi var yahu?”

Kadın, kısaca, “Sizin gibi yakışıklı bir genç aşkı çok iyi biliyordur,” dedi.

Atölye kahkahadan yıkılıyordu. Sitanov ise Kapendühin’in kulağına doğru homurdanarak, “Aptal karı; hatta aptaldan da beter!” dedi. “Herkesin bildiği gibi, böyle bir kadını insan ancak çok bunalırsa sevebilir.”

Şarabın etkisiyle yüzü bembeyaz kesilmişti. Şakaklarında inci gibi ter taneleri beliriyor, zeki gözleri endişeyle parlıyordu.

İhtiyar Gogolev, biçimsiz burnunu oynatırken parmağıyla gözlerindeki yaşları siliyor ve soruyordu:

“Kaç çocuğunuz vardı?”

“Bir çocuğumuz oldu.”

Masanın üstünde bir lamba asılıydı. Bir diğer lamba da sobanın olduğu köşedeydi. Lambalar az ışık veriyorlardı. Atölyenin köşelerine koyu gölgeler düşüyor, oradan henüz bitirilmemiş başsız bedenler bakıyordu. Ellerin ve başların yerindeki düz gri lekelerin görünüşü tüyler ürperticiydi. Bu durum, azizlerin vücutlarının rengârenk boyalı giysilerinin içinde esrarengiz bir şekilde kaybolup, bu mahzende gözden yittikleri izlenimini her zamankinden daha çok doğuruyordu. Tavana kadar kaldırılmış olan cam küreler, duman bulutları arasında çengellere asılı duruyor, zaman zaman morumsu pırıltılar saçıyorlardı.

Jiharev, herkese ikramda bulunarak masanın çevresinde telaşla geziniyordu. Dazlak kafası kâh birine, kâh diğerine doğru eğiliyor, ince parmakları sürekli kımıldıyordu. Zayıflamış, yırtıcı burnu daha da sivrileşmişti. Işığa doğru yan durduğu zaman burnunun siyah gölgesi yanağına düşüyordu.

Çınlayan tiz sesiyle, “Yiyin için dostlarım!” diyordu.

Kadın ise kendinden emin, şarkı söyler gibi bir sesle:

“Niye böyle endişeleniyorsunuz canım? Herkesin kendine göre bir iştahı var. Kimse canının çektiğinden fazlasını yiyemez!” diye cevap veriyordu.

Jiharev, coşkuyla, “Herkes rahatına baksın!” diye haykırıyordu. “Dostlarım. Hepimiz Tanrı’nın kullarıyız. Haydi ‘Ona Şükredelim’i söyleyelim!”

Şarkıyı söyleyemediler. Hepsi gevşemiş, yediklerinin ve votkanın etkisiyle çakırkeyif olmuşlardı. Kapendühin’in elinde akordeon vardı. Ciddi ve karga yavrusu gibi kapkara bir genç olan Victor Salautin, tefi eline aldı ve tefin gergin derisi üzerinde parmaklarını dolaştırdı. Tef boğuk bir sesle uğulduyor, çıngıraklar coşkuyla şıngırdıyordu.

Jiharev, “Haydi Rus dansına!” diye buyurdu. “Yenge, siz de buyurun!”

Kadın, “Ah!” diye içini çekerek ayağa kalktı: “Ne kadar telaşlanıyorsunuz!”

Boş bir alana gelerek, orada çan kulesi gibi dikildi. Kahverengi bir etekle, sarı patiska bir bluz giymişti. Başında kırmızı bir örtü vardı.

Akordeon coşkuyla feryat ediyor, tefin zilleri şangırdıyor, tefin derisi büyük bir sesle içini çekerek ağır bir ses çıkarıyordu. Bunu dinlemek tatsız bir şeydi. Sanki birisi çıldırmış da, inleyerek, hıçkırarak kafasını duvara vuruyordu.

Jiharev dans etmesini beceremiyordu. Yalnızca pırıl pırıl parlatılmış çizmelerinin ökçelerini yere vurarak tıpış tıpış yürüyor ve müziğe hiç uymadan, keçi gibi hoplayıp zıplıyordu. Bacakları sanki bir başkasına aitti. Vücudu çirkin bir şekilde bükülüyor, örümcek ağına düşmüş bir eşekarısı ya da ağa takılmış bir balık gibi çırpınıp duruyordu. Bu hiç de hoş değildi,

ama herkes, hatta sarhoşlar bile onun çırpınışlarını büyük bir dikkatle seyrediyor, sessizce yüzünün ve kollarının hareketlerini takip ediyorlardı.

Jiharev'in yüz mimikleri hayret edilecek kadar oynaktı. Yüzü bazen şefkatli, mahçup bir hal alıyor, bazen de kibirli oluyor, sert bir eda ile kaşlarını çatıyordu. Derken ansızın bir şeye şaşırdı, inledi, bir saniye için gözlerini kapadı; açınca yüzü yine kederli bir havaya büründü. Yumruklarını sıkarak yavaş yavaş kadına yaklaştı ve birden ayağını yere vurup, kadının önünde diz çöktü, kollarını ardına dek açıp kaşlarını havaya kaldırarak, içten bir gülüşle gülümsedi.

Kadın, lütufkâr bir gülümseyişle onu tepeden tırnağa süzüyor ve sakin bir tavırla uyarıyordu:

"Yorulacaksınız canım!"

Kadın, tatlılıkla gözlerini kapamak istiyor, ama üç kapik büyüklüğündeki bu gözler kapanmıyor, buruşan yüzü sevimsiz bir ifade alıyordu.

O da dans edemiyordu. Sadece kocaman vücudunu ağır ağır sallıyor ve sessizce bir yerden başka bir yere hareket ettiriyor, sol elinde tuttuğu örtüyü uyuşukça sallıyordu. Sağ elini kalçasına koymuştu; bu, onu kocaman bir testiye benzetiyordu.

Jiharev, yüzünün ifadesini birbirine zıt bir şekilde değiştirerek, bu taştan kadının çevresinde dolanıyordu. Sanki bir tek o değil, on kişi birden dans ediyordu. Biri sessiz ve uysal, diğeri kızgın ve korkutucuydu. Üçüncüsü bir şeyden ürkmüş ve bu iriyarı, sevimsiz kadından sezdirmeden uzaklaşmak ister gibi sessizce inliyordu. Derken bir başkası ortaya çıkıyor, dişlerini göstererek, tıpkı yaralı bir köpek gibi çırpınıyor, kıvranıyordu. Bu sıkıcı, çirkin dans bende derin bir keder uyandırıyor, askerlerle, çamaşırcı ve aşçı kadınlarla ve onların hayvansı birleşmeleriyle ilgili kötü anıları hatırlamama neden oluyordu.

Sidorov'un sakin sözleri hatırımdaydı:

"Bu işte herkes yalan söyler; bu iş böyledir. Herkes için utanç vericidir. Kimse, kimseyi sevmez; sadece gönül eğlendirir."

Bu işte herkesin yalan söylediğine inanmak istemiyorum. Öyleyse Kraliçe Margot'ya ne demeli? Ve elbette Jiharev de yalan söylemiyordur.

Sitanov'un bir fahişeye âşık olduğunu ve kadının ona yüz kızartıcı bir hastalık bulaştırdığını biliyordum, ama o arkadaşlarının tavsiye ettiği gibi, bu yüzden onu dövmüyor, hatta bir oda tutup onu tedavi ettiriyor, hakkında hep nazik, mahçup bir dille konuşuyor.

İriyarı kadın cansız bir gülümsemeyle elindeki örtüyü sallayarak sürekli sallanıp duruyor, Jiharev çırpınmalı hareketlerle çevresinde hoplayıp zıplıyor. Seyrederken, bir yandan düşünüyorum; acaba Tanrı'yı aldatan Havva, bu at gibi kadına benziyor muydu? Bu kadından nefret etmeye başlamıştım.

Suratsız ikonlar karanlık duvarlardan bakıyordu. Karanlık gece, pencerenin camlarına sokulmuştu. Lambalar atölyenin boğucu sıcağı içinde donuk donuk parıldıyordu. Kulak kabartınca, ayak patırtıları ve konuşma gürültüleri arasında bakır lavabodan bulaşık teknesine hızla damlayan suyun sesini duyabiliyordum.

Bütün bunların, kitaplarda okuduğum hayatla hiç ilgisi yoktu. Hem de insanı dehşete düşürecek şekilde yoktu. İşte, sonunda herkesin üzerine bir sıkıntı çöktü. Kapendühin, akordeonu Salautin'in ellerine tutuşturarak haykırdı:

"Haydi şimdi oynak bir hava çal!"

Çingene Vanka gibi dans ediyor, sanki havada uçuyordu. Sonra Pavel Odintsov ve Sorokin ustaca, coşkuyla dans ettiler. Veremli Davidov da döşemenin üstünde tepiniyor, tozdan dumandan, keskin votka kokusundan ve ham deri kokan kızarmış sucuk kokusundan öksürüyordu.

Dans ediyor, şarkı söylüyor, haykırıyorlardı, ama hiç kimse eğlendiğini aklından çıkarmıyordu. Sanki herkes, ustalığı ve yorgunluğa karşı dayanıklılığı konusunda sınav veriyordu.

Çakırkeyif olan Sitanov, önüne gelene soruyordu:

"Böyle bir kadın nasıl sevilebilir ha?"

Sanki ağlayacak gibiydi.

Lariyoniç, omuzlarının sivri kemiklerini kaldırarak ona cevap veriyordu:

“Kadın kadındır. Hem sana ne?”

Hakkında konuşulan kişiler kimse fark etmeden gözden kayboldular. Jiharev, iki üç gün sonra yine atölyeye gelecek, hamama gidecek ve iki hafta boyunca köşesinde sessizce, herkese yabancı ve ciddi bir eda ile çalışacaktır.

Sitanov, hüzünlü ve mavimsi gri gözleriyle atölyeye bakınarak kendi kendine soruyor:

“Gittiler mi?”

Yüzü yaşlı bir adamınki gibi çirkindi, ama gözleri parlak ve tatlı bakışlıydı:

Sitanov, bana dostça davranıyordu. Bunu şiirlerin yazılı olduğu kalın defterime borçluydum. O, Tanrı’ya inanmazdı, ama atölyede Lariyoniç’in dışında kimin Tanrı’yı sevdiğini ve ona inandığını anlamak çok zordu. Hepsi Tanrı’dan, patron kadın hakkında konuşmayı sevdikleri şekilde, alaycı ve hafif bir dille söz ediyordu, ama gene de öğle ve akşam yemeklerine otururken haç çıkarırlar, yatarken dua ederler, bayramlarda kiliseye giderlerdi.

Sitanov, bunların hiçbirini yapmıyordu. Bu yüzden onu ateist olarak kabul ediyorlardı.

“Tanrı yok,” diye konuşurdu.

“Peki her şey nereden geliyor?”

“Bilmem.”

Ona Tanrı’nın nasıl olup da var olmadığını sorduğumda:

“Biliyor musun; Tanrı, yüksek demektir,” diye açıkladı ve uzun kolunu başının üzerine kaldırdı, sonra yere bir metre kadar indirerek, “İnsan ise alçaklıktır!” dedi.

“Doğru değil mi? Oysa senin de bildiğin gibi, insan, Tanrı’nın bir sureti ve benzeri olarak yaratılmıştır denmektedir. Gogolev neye benziyor sence?”

Bu soru beni allak bullak etmişti. Pis ve sarhoş ihtiyar Gogolev, ilerlemiş yaşına rağmen hâlâ Onan'ın[19] günahını işliyordu. Viyatka'lı küçük er, Yermohan ve ninemin kız kardeşi aklıma geldi. Bunların Tanrı ile ne gibi benzerlikleri vardı?

Sitanov, "İnsanlar domuzdur. Bu bilinen bir şey," dedi, sonra hemen beni avutmaya çalıştı: "Boş ver Maksimiç; iyi olan insanlar da var!"

Onunla anlaşmak kolay ve basitti. Bir şeyi bilmediği zaman, içtenlikle, "Bilmiyorum. Bu konuyu hiç düşünmedim!" derdi.

Bu da benim alışık olmadığım bir durumdu. Onunla tanışana kadar hep her şeyi bilen, her şey hakkında konuşan insanlar görmüştüm.

Defterinde insanın ruhuna işleyen güzel şiirlerin yanı sıra, yüz kızartıcı açık saçık şiirlerin de bulunduğunu görmek bana tuhaf gelmişti.

Ona Puşkin'den söz ettiğimde, bana şairin, defterinde yazılı olan "Gavrilyada" adlı şiirini gösterdi.

"Bak; işte şahane bir kadının
Büyüleyici göğsü."

Sonra nedense üç dizeyi üstüne basa basa söyler ve onları gururla bir sevinçle okurdu:

"Fakat kartalın bakışları da
Bu kızgın sürgülerden geçemez
Ve kalbin içine giremez."

Anlıyor musun?"

Onu neşelendiren şeyi anlamadığımı söylemek bana çok sıkıntı veriyordu.

XIV

Atölyede yapmak zorunda olduğum işler basitti. Sabahları, herkes uyurken ustaların semaverini hazırlamam gerekiyordu. Onlar mutfakta çaylarını içerlerken Pavel'le beraber atölyeyi derleyip toplar, boyalar için yumurtaların sarısını beyazından ayırırdık. Sonra ben dükkânın yolunu tutardım. Akşamları beni boyaları ezip karıştırmaya ve ustalıklarını "dikkatle seyretmeye" zorlarlardı. Başlangıçta bu dikkatle seyretme işini büyük bir ilgiyle yapıyordum, ama parça parça olmuş bu işle uğraşan hemen herkesin yaptıkları işi sevmediğini, ıstırap verici bir can sıkıntısıyla kıvrandığını çok geçmeden anladım.

Akşamlarım boştu. Adamlara vapurdaki yaşantımdan söz ediyor, kitaplardan okuduğum çeşitli hikâyeleri anlatıyordum. Böylece kendim de fark etmeden atölyede hikâyeci ve oyuncu olarak özel bir konum kazandım.

Çok geçmeden bu insanların hepsinin benden çok daha az şey bildiklerinin, benden daha az şey gördüklerinin farkına vardım. Neredeyse hepsi, çocukluklarından itibaren bu işin dar kafesi içine hapsedilmişler ve o zamandan beri orada kalmışlardı.

Atölyedekilerden sadece Jiharev, Moskova'ya gitmişti. Bundan ciddi bir tavırla kaşlarını çatarak söz ederdi:

"Moskova, insanın gözünün yaşına bakmaz. Orada gözünü dört açmalısın!"

Diğerleri sadece Şuya'da ve Vladimir'de bulunmuşlardı. Kazan şehrinden söz ederlerken bana sorarlardı:

"Orada çok Rus var mı? Kilise var mı?"

Perm şehrinin Sibirya'da olduğunu sanıyor, Sibirya'nın Ural Dağları'nın ardında olduğuna inanmıyorlardı.

"Levreklerle mersin balıklarını Hazar Denizi'nden getirmiyorlar mı? Demek ki Ural Dağları deniz kıyısındadır."

Bazen İngiltere'nin okyanusun ötesinde bulunduğunu, Napolyon Bonaparte'ın Katuga soylularından olduğunu ileri sürerken benimle alay

ettiklerini düşünürdüm. Kendi gözlerimle gördüğüm şeyleri onlara anlattığımda bana pek inanmıyorlardı, ama hemen hepsi korkunç masalları, içinden çıkılması zor hikâyeleri seviyorlardı. Hatta yaşlıların bile hayal ürünü olan şeyleri gerçek olana tercih ettikleri apaçık ortadaydı. Olaylar ne kadar akıl almaz olursa, hikâyede hayal gücü ne kadar çok olursa, beni o kadar dikkatle dinlediklerini çok iyi görüyordum. Genellikle gerçekler onların ilgisini çekmiyordu. Şimdi yaşadıkları sefaleti ve çirkinliği görmek istemeyerek, hülyalı hülyalı geleceğe bakıyorlardı.

Gerçek yaşamla kitap arasındaki zıtlığı çok keskin hissettiğim için, bu durum beni daha çok hayrete düşürüyordu. Gözümün önünde canlı Smuriy, ateşçi Yakov, kaçak Aleksandr Vasilyev, Jiharev, çamaşırcı Natalya gibi kitaplardakine benzemeyen insanlar vardı.

Davidov'un sandığından Galitsinski'nin yıpranmış hikâyeleri, Bulgarin'in *Vijigin*'i, Baron Brombeus'un bir kitabı çıktı. Bu kitapların hepsini yüksek sesle okudum. Herkes beğendi; Lariyoniç ise, "Okuma kavga ve gürültüyü ortadan kaldırıyor. Bu güzel bir şey," dedi.

Büyük bir gayretle kitap aramaya koyuldum. Buluyor ve hemen her akşam onları okuyordum. Bunlar güzel akşamlardı. Atölyeye, geceleyin olduğu gibi bir sessizlik çöker, masaların üstünde cam küreler, soğuk beyaz yıldızlar gibi asılı dururdu. Bu kürelerin ışıkları, masalara yapışırcasına eğilmiş karmakarışık saçlı ya da dazlak kafaları aydınlatıyordu. Sakin ve düşüncelere dalmış yüzler görüyordum. Ara sıra kitabın yazarını ya da kahramanını öven haykırışlar duyuluyordu. İnsanlar kendilerine benzemeyecek şekilde dikkatli ve sakindi. Bu saatlerde onları çok seviyordum. Onların da bana karşı davranışları iyiydi. Hak ettiğim yeri bulduğumu hissediyordum.

Bir gün Sitanov, "Bu kitaplar bize sanki ilkbaharı getirdi. Hani kışlık pencere macunlarını söküp çıkarırsın ve ilk kez pencereleri ardına kadar açarsın ya; işte öyle!" dedi.

Kitap bulmak zor bir işti. Bir kütüphaneye üye olmak da kimsenin aklına gelmemişti, ama yine de her yolu deneyerek, sadaka dilenir gibi her yerden isteyerek kitap buluyordum. Bir gün itfaiye şefi bana, Lermontov'un bir kitabını verdi. İşte o zaman şiirin gücünü, insanların üzerindeki güçlü etkisini hissettim.

Hatırlıyorum da; daha *Şeytan*’ın ilk satırlarını okurken Sitanov, önce kitaba, sonra benim yüzüme şöyle bir baktı, fırçasını masanın üstüne koydu, uzun kollarını dizlerinin arasına sokup, gülümseyerek sallanmaya başladı. Altındaki sandalye de gıcırdıyordu.

Lariyoniç, “Sessiz olun çocuklar!” dedi ve işini bırakarak kitabı okumakta olduğum Sitanov’un masasının yanına geldi. Bu manzum şiir bana ıstırap verici ve hoş duygular yaşatıyordu. Sesim kısılıyor, şiirin dizelerini iyi göremiyor; gözlerim dolu dolu oluyordu, ama beni en çok atölyedeki boğuk ve sakıngan hareketler heyecanlandırıyordu. Sanki bütün atölye ağır ağır dönüp duruyor, mıknatıs gibi insanları üzerime doğru çekiyordu. İlk bölümü bitirdiğimde hemen hepsi birbirlerine sımsıkı yaslanıp sarılarak, surat asarak ya da gülümseyerek masanın etrafını sarmışlardı.

Jiharev, başımı kitabın üzerine eğerek, “Oku, oku,” diyordu.

Okumayı bitirdim. Kitabı aldı, başlığına baktı ve koltuğunun altına sıkıştırdıktan sonra, “Bunu bir kere daha okumak gerekir,” dedi. “Yarın kitabı tekrar okursun. Ben bir yere saklarım.”

Uzaklaşıp, Lermontov’u masasının çekmecesine kilitledi ve yine işinin başına geçti. Atölye sessizdi. İnsanlar sakınarak masalarına dağılıyorlardı. Sitanov pencereye yaklaştı, alnını cama yasladı ve öylece kalakaldı. Jiharev ise yine fırçasını bir yana koyup, sert bir sesle, “Tanrı’nın kulları! Azizlerin hayatı işte buna denir!” dedi.

Omuzlarını kaldırıp başını gizledi ve devam etti: “Şeytanın resmini bile çizebilirim. Vücudu kapkara, kıllı, kanatları alev kırmızısı, sülgen boyası gibi; yüzü, elleri, ayakları ise kireç gibi bembeyaz, tıpkı ayışığındaki kar gibi.”

Hiç yapmadığı bir şekilde, akşam yemeğine kadar taburesinin üzerinde kımıldanıp durdu; parmaklarıyla oynadı ve şeytan, kadınlar, Havva, cennet, azizlerin işlediği günahlar hakkında anlaşılmaz şeyler söyledi.

“Bunların hepsi doğru,” diye konuşuyordu. “Eğer azizler günahkâr kadınlarla günaha girerlerse, temiz ruhlarla günaha girmek şeytanın onurunu okşar.”

Onu sessizce dinliyorlardı. Herhalde benim gibi onların da içinden konuşmak gelmiyordu. Sık sık saate bakarak gönülsüzce çalışıyorlardı. Saat dokuzu vurunca hep beraber işi bıraktılar.

Sitanov ve Jiharev avluya çıktı. Ben de onlarla çıktım. Orada Sitanov, yıldızlara baktı:

“Boşlukta parıldayan
Göçebe kervanlar.”

İşte, bunu kimse uyduramazdı.

Jiharev, şiddetli soğuktan ürpererek, “Ben hiçbir kelimeyi anımsamıyorum. Hiçbir şey anımsamıyorum, ama görüyorum! Adamın bizi şeytana acımak zorunda bırakması ne şaşırtıcı değil mi? Ona acıdık mı yani?”

Sitanov, “Acıdık,” diye onayladı.

Jiharev, hafızalardan silinmeyecek bir tavırla, “İşte, insan diye buna denir!” diye haykırdı.

Koridorda beni uyardı:

“Maksimiç, sakın dükkânda bu kitaptan kimseye bahsetme. Bu kitap büyük olasılıkla yasaklanmıştır.”

Buna sevinmiştim; demek bu papazın bana günah çıkartırken sorduğu kitaplardan biriydi!

Akşam yemeği alışıldık gürültü ve konuşmalar olmadan, durgun geçti. Sanki herkesin ısrarla düşünmesi gereken ciddi bir şey olmuştu. Akşam yemeğinden sonra herkes uykuya çekilince, Jiharev, kitabı çıkarıp, “Haydi şunu bir daha oku! Daha yavaş, ağır ağır,” dedi.

Birkaç kişi sessizce yatağından kalktı, masaya yaklaştı, soyunuk bir halde bağdaş kurup oturarak masanın etrafına yerleşti ve tekrar okumayı bitirince Jiharev, parmaklarıyla masayı takırdatarak, “Yaşam budur işte!” dedi.

“Ah şeytan, şeytan; öyle değil mi kardeş?”

Sitanov, omzumun üstünden eğilerek bir şey okudu ve “Bunu defterime çekeceğim,” diyerek güldü.

Jiharev ayağa kalktı, kitabı kendi masasına götürdü, sonra birden durdu ve küskün, titrek bir sesle konuşmaya başladı:

“Kör köpek yavruları gibi yaşıyoruz. Neyin ne için olduğunu bilmiyoruz. Biz ne Tanrı’nın ne de şeytanın işine yaramayız! Biz ne biçim Tanrı’nın kullarıyız? Hazreti İbrahim bir kuldu, ama Tanrı onunla konuştu. Musa’yla da konuştu. Musa’nın ismini de o verdi. Musa, Tanrı’nın adamı demektir. Peki biz kimin kullarıyız?”

Kitabı kilitledi ve Sitanov’a, “Meyhaneye geliyor musun?” diye sorarak giyinmeye başladı.

Sitanov sessizce, “Sevgilime gideceğim,” yanıtını verdi.

Onlar gidince kapının yanına, döşemeye, Pavel Odintsov’un yanına uzandım.

Pavel, uzun süre kımıldandı, gürültüyle burnundan soludu ve birden sessizce ağlamaya başladı.

“Neyin var?”

“Hepsine ölesiye acıyorum,” dedi. “Dört yıldır onlarla beraberim, hepsini tanıyorum.”

Ben de bu insanlara acıyordum. Uzun süre uyumadık. Bu insanların her birinde iyi ve çocuksu, merhametimizi daha da artıran güzel taraflar bularak, onlar hakkında sohbet ettik.

Pavel Odintsov’la çok iyi anlaşıyordum. Sonraları çalışa çalışa iyi bir usta oldu, ama bu kısa sürdü. Otuzuna doğru kendini içkiye vurmuş. Daha sonra onu Moskova’daki Hitrov pazarında avare bir halde gördüm. Çok geçmeden tifodan öldüğünü duydum. Yaşamım boyunca gözlerimin önünde anlamsızca ölüp giden iyi insanların ne kadar çok olduğunu hatırlayınca tüylerim ürperiyor! Bütün insanlar yıpranıp ölür. Bu çok doğaldır, ama hiçbir yerde insanlar, Rusya’da olduğu gibi korkunç bir şekilde yıpranıp, anlamsızca ölmezler.

O zamanlar Pavel, benden iki yaş büyük, yuvarlak kafalı bir çocuktu. Canlı, zeki ve dürüsttü. Çok yetenekliydi. Kuşların, kedilerin ve köpeklerin resimlerini iyi çizer, işçilerin karikatürlerini olağanüstü bir ustalıkla yapardı. Onları hep kanatlı olarak çizerdi. Sitanov'u gamlı, tek ayaklı su çulluğu, Jiharev'i ibiği kopmuş, tüyleri yolunmuş bir horoz, hasta Davidov'u korkunç bir sukuşu olarak resmederdi, ama en iyi ihtiyar kakmacı Gogolev'in karikatürünü çizebilirdi; onu uzun kulaklı, komik gagalı, küçücük ayaklarının her birinde altı pençe olan bir yarasa olarak gösterirdi. Esmer, yuvarlak yüzüne beyaz yuvarlaklar göz olarak yerleştirilmişti. Gözbebekleri mercimek tanesine benziyordu ve gözlerin içine enlemesine oturtulmuştu. Bu da yüze canlı ve çok bayağı bir ifade katıyordu.

Pavel, karikatürleri gösterdiğinde ustalar ona kızmadılar, ama Gogolev'in karikatürü hepsinde tatsız bir izlenim bıraktı. Sanatçıya sert bir dille nasihat ettiler:

"Sen en iyisi bunu yırt. İhtiyar görecek olursa, seni öldüresiye döver!"

Pis, her zaman sarhoş olan ihtiyar, insanı bıktıracak kadar sofu ve anlatılamayacak kadar kötü kalpliydi. Atölyede olup biten her şeyi, patron kadının yeğenini evlendirmeyi planlandığı tezgâhtara yetiştirirdi. Bu evlenme işi yüzünden tezgâhtar şimdiden kendini evin ve insanların efendisi olarak görüyordu. Atölye ondan nefret ediyor, ama korkuyordu. Bu yüzden Gogolev'den de korkuyordu.

Pavel, sanki Gogolev'e bir dakika rahat yüzü göstermemeyi kafasına koymuş gibi, kudurmuşçasına, her türlü yolu deneyerek kakmacıyı rahatsız ediyordu. Ben de tüm gayretimle ona bu konuda yardımcı oluyordum. Atölyedekiler bizim her zaman merhametsizce kaba olan bu şakalarımızla eğleniyor, bir yandan da bizi uyarıyorlardı:

"Bir gün yakalanacaksınız çocuklar! Hamamböceği canınıza okuyacak!"

"Hamamböceği", atölyenin tezgâhtara taktığı isimdi.

Bu ikizler gözümüzü korkutmuyordu. Kakmacının uyurken yüzünü rengârenk boyuyorduk. İçkiden sızıp kaldığı bir gün burnunu yaldızladık. Üç gün süngerimsi burnunun tümseklerindeki yaldızı çıkaramadı, ama

ihtiyarı çileden çıkarmayı başardığımız her seferinde aklıma vapur, Viyatkalı küçük er gelirdi ve duygularım karmakarışık olurdu.

Gogolev, yaşına rağmen öyle kuvvetliydi ki, baskın yapıp bizi suçüstü yakalar, sık sık pataklardı. Patakladıktan sonra da patron kadına gidip bizden yakınırdı.

Kendisi de her gün içen patron kadın, bu yüzden hep saf ve neşeliydi.

Şiş ellerini masaya vurarak bizi korkutmaya çalışır ve bağırırdı:

“Yine yaramazlık mı yapıyorsunuz şeytanlar! O ihtiyar bir adam; ona karşı saygılı olmak gerekir. Kim onun şarap kadehine boya doldurdu?”

“Biz yaptık.”

Patron kadın şaşkına dönerdi:

“Ah, aman Tanrım! Bir de itiraf ediyorlar! Ah, lanet olasıcalar! İhtiyarlara saygılı olmalısınız!”

Bizi kapı dışarı eder, sonra akşama tezgâhtara şikâyet eder, tezgâhtar da beni öfkeyle uyarırdı:

“Bunu nasıl yaparsın? Sen kitap okuyorsun, hatta kutsal kitap bile okuyorsun, sonra da kalkıp böyle yaramazlıklar yapıyorsun ha? Ayağını denk al kardeş; bak karışmam!”

Patron kadın yalnızdı ve çok acınacak bir haldeydi.

Bazen tatlı likörleri içip sarhoş olur, pencerenin yanına oturup şarkı söylerdi:

“Hiç kimse bana acımıyor.
Ben de kimseye acımıyorum.
Hiç kimse sıkıntımı bilmiyor.
Ben derdimi kime dökeyim?”

Sonra hıçkırıklara boğularak, titrek, ihtiyar sesiyle içini çeke çeke ağlardı:

“Hu, hu, hu, hu...”

Bir gün elinde bir çanak dolusu kaynamış sütle merdivenden inerken gördüm, fakat aniden ayakları burkuldu, yere düştü ve o durumda elindeki çanağı bırakmadan, ağır ağır, basamaklara çarparak merdivenden aşağı kaydı. Süt, elbisesine dökülmüştü. Kadın, kollarını uzatarak öfkeyle çanağa bağırıyordu:

“Ne oluyor lanet olası? Nereye gidiyorsun?”

Şişman değildi, ama pelte gibi yumuşaktı. Artık fare yakalayamayan, karın tokluğundan ağırlaşmış, eski zafer dolu keyifli günlerini hatırlayarak tatlı tatlı mırıldayan ihtiyar bir kediyi anımsatıyordu.

Sitanov, düşünceli bir tavırla kaşlarını çatarak, “Eskiden burası iyi iş yapan güzel bir atölyeydi,” dedi. “Başımızda akıllı bir adam vardı. Şimdi ne yapsak boşuna; her şey Hamamböceği’nin elinde. Çalışıyorsun, çalışıyorsun, başkasına yarıyor. Bunu düşününce kafamın tası atıyor. Canım işi gücü bırakmak, çatıya çıkmak, yaz boyunca gökyüzüne bakarak sırtüstü uzanmak istiyor.”

Pavel Odintsov da, Sitanov’un bu fikirlerini benimsemişti.

Bir büyük edasıyla durmadan sigara içiyordu.

Tanrı’dan, sarhoşluktan, kadınlardan söz ediyor, bazıların bir şeyler yarattığını, diğerlerinin ise onların yarattığı eserlerin değerini anlamayarak yok ettiğini söylüyor, felsefe yapıyordu.

Böyle anlarda ince, sevimli yüzü buruşur, yaşlanırdı. Yerdeki yatağına oturur, kollarını dizlerine dolar, pencerelerin açık mavi karelerini, ahırın kar yığınlarıyla kaplı çatısını, kış göğünün yıldızlarını uzun uzun seyrederdi.

İşçiler horluyor, uykularında bir şeyler mırıldanıyorlardı. İçlerinden biri kelimeleri yutarak sayıklıyor, Davidov yattığı yerde hayatının geri kalanını öksürüyordu. Köşede, uykunun ve sarhoşluğun etkisiyle yığılıp kalan “Tanrı’nın kulları” Kapendühin, Sorokin ve Perşin, koyun koyuna yatıyorlar. Suratsız, kolsuz ve bacaksız ikonlar duvarlardan bizi seyrediyor. Ağır beziryağı kokusu, bozuk yumurta kokusu ve döşeme aralarındaki ekşimiş çamur kokusu insana nefes aldırmıyor.

Pavel, “Hepsine öyle acıyorum ki!” diye fısıldıyor.

İnsanlara karşı bu merhamet duygusu beni gitgide daha çok endişelendiriyordu.

Daha önce de söylediğim gibi, atölyede çalışanların hepsi benim ve Pavel'in gözünde iyi insanlardı. Oysa hayat onlara layık değil, kötü ve son derece sıkıcıydı.

Tipili kış günlerinde yeryüzündeki her şeyin, evlerin, ağaçların sarsıldığı, ağladığı, uluduğu, büyük perhiz için çanların hüzünle çaldığı zamanlarda can sıkıntısı ağır bir kurşun dalgası gibi atölyeye yayılır, insanları boğar, içlerinde canlı olan ne varsa öldürerek, onları votka gibi bir avunma aracı olan meyhanelere sürüklerdi.

Böyle akşamlarda kitapların da bir yararı olmazdı. Pavel ve ben, kendi yöntemlerimizle insanları eğlendirmeye çalışırdık. Yüzümüze kurum ve boya sürer, kenevirle süslerdik. Kendi yarattığımız çeşitli komedileri oynayarak insanları gülmeye zorlayıp can sıkıntısına karşı kahramanca bir mücadele verirdik.

"Askerin, Deli Petro'yu Kurtarışının Hikâyesi"ni hatırlayarak kitabı özetledim ve diyalog haline getirdim. Davidov'un yatağına tırmanıyor, neşeyle hayali İsveçlilerin kafalarını uçurarak oyunlarımızı orada oynuyorduk. İnsanlar kahkahayla gülüyordu.

Çin şeytanı Tsingi Yu Tong'un efsanesinden özellikle hoşlanıyorlardı.

Pavel, iyilik yapmak isteyen talihsiz şeytanı oynuyordu. Geri kalan rolleri ben canlandırıyordum. Kadın, erkek rollerini, cansız nesneleri, iyilik meleğini, hatta Çin şeytanının başarısız her iyilik girişiminden sonra bezgin bir halde üzerinde oturup dinlendiği taşı bile ben oynuyordum.

İnsanlar kahkahalar atıyordu. Onları güldürmenin bu kadar kolay oluşuna hayret ediyordum. Bu durum ağrıma gidiyordu.

Bize, "Ah, sizi gidi palyaçolar, maskaralar!" diye bağırıyorlardı.

Ama bu insanların ruhlarının hüzünden çok, neşeye yakın olduğu düşüncesi gitgide zihnimi daha çok kurcalıyordu.

Neşe bizde asla uzun sürmez ve ona değer verilmez. Ruslara özgü uykulu can sıkıntısını yatıştıran bir araç olarak görülür.

Kendiliğinden ortaya çıkmayan bir neşenin iç gücü kuşkuludur, çünkü neşe, sadece hüzünlü günlerin çağrısıyla kendini göstermektedir.

Ve sık sık Rus neşesi beklenmedik bir anda, farkına varılmadan zalim bir kavgaya dönüşür. Elini kolunu bağlayan zincirleri parçalarcasına dans eden bir adam, aniden içindeki vahşi yaratığı salarak, hayvansı bir can sıkıntısıyla herkesi ve her şeyi paramparça eder, ısırır, kırıp geçirir.

Dış etkilerle ortaya çıkan bu zoraki neşe beni kızdırıyordu. Hırsımdan kendimi unuturcasına coşarak, birdenbire aklıma esen hayali birtakım şeyleri anlatmaya ya da oynamaya başlıyordum. İnsanlarda gerçek, özgür, doğal ve kolay bir neşe yaratmayı öyle çok istiyordum ki! Bir ölçüde bu amacıma erişiyordum. İnsanlar bana övgüler yağdırıyor, buluşlarıma şaşırıyorlardı; fakat azalttığımı sandığım can sıkıntısı yine insanları ezerek ağır ağır yoğunlaşıyor, fazlalaşıyordu.

Kül renkli Lariyoniç, şefkatle, “Çok şakacısın. Tanrı seni korusun!” diyordu.

Jiharev, “Bizi neşelendiriyor,” diye onu onayladı. “Maksimiç, sen doğruca sirkin ya da tiyatronun yolunu tut. Senden iyi palyaço olur.”

Atölyedeki işçilerin içinde belli başlı kutsal günlerde atölyeye giden sadece iki kişi vardı; Kapendühin ve Sitanov.

Yaşlı ustalar, bu günahlarından arınmaları için kutsal sularla yıkanmalarını ciddi bir tavırla önerirlerdi. Özellikle Sitanov sık sık beni kandırmaya çalışırdı.

“Her şeyi bırak, oyunculuk öğren!”

Ve coşkuyla “aktör Yakovlev’in kederli hayatını” anlatırdı.

“Bak hayatta neler olabiliyor!”

Kraliçe Marie Stuart’tan söz etmeyi sever, ona “fettan” derdi. En çok da “İspanyol soylusu”na hayranlık duyardı.

“Don Sezar de Bazan, dünyanın en asil adamı. Olağanüstü bir insan,” derdi.

Kendisinde de İspanyol soylusuna benzer bir şeyler vardı. Bir gün yangın kulesinin önünde üç itfaiye eri, bir köylüyü döverek eğleniyorlardı. Kırk kişilik bir kalabalık da erlere övgüler yağdırarak dövüşü seyrediyordu. Sitanov, kavganın içine daldı, uzun kollarının sert vuruşlarıyla itfaiye erlerini yere yıktı, köylüyü kaldırdı, onu kalabalığa teslim ederek, “Alın götürün şunu!” diye haykırdı.

Üç kişiye karşı tek başına kalmıştı. İtfaiye kışlası on adım ilerideydi. Erler yardım çağırıp Sitanov’u dövebilirlerdi, ama şansı varmış ki itfaiye erleri korkuya kapılarak kışlaya kaçtılar.

Sitanov da arkalarından, “Köpekler!” diye haykırdı.

Pazar günleri gençler, civardaki köylerin köylüleriyle ve lağım işçileriyle boks maçı yapmak için Petropavlosk Mezarlığı’nın arkasındaki ormanlık alanda toplanırlardı. Lağımcılar, şehir gençlerinin karşısına Mordova’lı dev yapılı ünlü bir dövüşçüyü çıkarırlardı. Bu, küçücük kafalı, gözleri hep hastalıklı ve sulu olan bir adamdı. Kısa kaftanının kir pas içindeki yenleriyle gözyaşlarını silerek, bacaklarını genişçe açar, arkadaşlarının ilerisinde durur, saf bir tavırla, “Çıksanıza! Soğuktan donuyorum!” diye onları çağırırdı.

Bizim taraftan ona karşı Kapendühin çıkar ve Mordova’lı hep onu döverdi, ama kanlar içinde kalan Kazak, nefes nefese, “Şu Mordova’lının hakkından gelmezsem yaşamak bana haram olsun,” diye tekrarlayıp dururdu.

Sonunda bu, hayatının amacı haline geldi. Votka içmeyi bile bıraktı. Yatmadan önce vücudunu karla ovalıyor, bol miktarda et yiyor ve kaslarını güçlendirerek defalarca kırk kiloluk gülleleri kaldırıyordu, ama bu da işe yaramadı.

Bunun üzerine eldivenlerinin içine kurşun parçaları dikti.

Sitanov’a böbürlene böbürlene, “Şimdi Mordova’lının sonu geldi!” dedi.

Sitanov, sert bir tavırla onu uyardı:

“Bundan vazgeç, yoksa maçtan önce seni ihbar ederim.”

Kapendühin, ona inanmadı, ama maça çıktıklarında Sitanov, birden Mordova'lıya dönerek:

"Sen çekil Vasiliy İvaniç. Kapendühin'le önce ben dövüşeceğim!"

Kazak kıpkırmızı kesilerek bağırmaya başladı:

"Ben seninle dövüşmem; defol git!"

Sitanov, "Dövüşürsün," dedi ve tehditkâr bakışlarını Kazak'ın yüzüne dikerek üzerine yürüdü.

Kapendühin olduğu yerde kımıldadı, eldivenlerini çıkarıp koynuna soktu ve hızla maç alanından uzaklaştı.

Hem bizim taraf hem de rakip taraf şaşkınlık içindeydi.

Efendi görünüşlü bir adam, Sitanov'a kızgın bir tavırla, "Kişisel sorunları maçlarda halletmek hiç de doğru değil kardeşim," dedi.

Dört bir yandan Sitanov'a saldırıp küfrediyorlardı.

Sitanov uzun süre sustu; sonunda efendi adama dönerek, "Ya ben bir cinayeti önlediysem?" dedi.

Efendi adam derhal durumu kavradı, şapkasını çıkararak, "Öyleyse sana teşekkürlerimi sunarım," dedi.

"Yalnız bundan kimseye bahsetmeyin!"

"Yok canım. Kapendühin eşsiz bir boksördür. Başarısızlığın onu çileden çıkardığını biliyoruz. Artık maçtan önce eldivenlerini incelememiz gerekecek."

"Nasıl isterseniz."

Efendi adam uzaklaşınca, bizim takım Sitanov'a küfretmeye başladı.

"Sen de halt ettin odun herif! Kazak, ne güzel onu dövecekti. Şimdi yine yenik olarak dolaşacağız."

Uzun süre bıkıp usanmadan, keyif alırcasına küfrettiler.

Sitanov, içini çekerek, "Sizi gidi serseri takımı!" dedi.

Sonra kimsenin beklemediği bir şekilde Mordova’lıyı dövüşe çağırdı.

Mordova’lı, yumruklarını neşeyle sallayıp, şakalar yaparak dövüş pozisyonu aldı.

“Haydi dövüşelim. Isınmış oluruz...”

Birkaç kişi el ele tutuşup kalabalığı geriye doğru iterek, geniş, ferah bir alan oluşturdular.

Dövüşçüler dikkatli bakışlarla birbirlerini inceledi. Sağ kollarını ileri uzatıp, sol kollarını göğüslerinin üstünde tutarak birbirlerini yoklamaya başladılar.

İşin uzmanları, Sitanov’un kollarının Mordova’lıdan daha uzun olduğunu derhal fark ettiler.

Ortalığa bir sessizlik çöktü. Boksörlerin ayağının altındaki karlar çıtırdıyordu.

İzleyicilerden birisi gerginliğe hâkim olamayarak, dokunaklı ve hevesli bir sesle, “Başlayın artık,” diye mırıldandı.

Sitanov, sağ yumruğunu salladı, Mordova’lı sol yumruğunu kaldırarak savunmaya geçti ve Sitanov’un sol yumruğunu mide boşluğuna indirmesiyle ilk darbeyi aldı; hırıldadı, geri çekildi ve keyifli bir sesle, “Genç, ama hiç de budala değil!” dedi.

Birbirlerinin göğsüne sert yumruklar savurarak dövüşmeye başladılar.

Birkaç dakika sonra hem bizimkiler hem de karşı taraf coşkuyla haykırıyordu:

“Daha hızlı vur ikona ressamı!”

“Kakmacı, şunun yüzünü kabartmalarla süsle!”

Mordova’lı, Sitanov’dan çok daha güçlüydü, ama ondan daha yavaş hareket ediyor, hızlı yumruk atamıyordu. Attığı her yumruğa karşılık iki üç darbe alıyordu, ama buna rağmen Mordova’lı hiç acı çekiyor gibi durmuyordu. Sürekli kıs kıs gülüyordu ve ansızın Sitanov’un koltuğunun altına bir yumruk indirerek, sağ kolunu omzundan çıkarıverdi.

Birkaç ses hemen bir ağızdan bağırdı:

“Ayırın. Berabere kaldılar.”

Kalabalığı yararak dövüşçüleri ayırdılar.

Mordova’lı saf saf konuşuyordu:

“İkon ressamı çok güçlü değil, ama çevik. İyi bir boksör olacak. Bunu şimdiden herkese söylüyorum.”

Ardından yeniyetme çocuklar genel bir dövüşe başladılar. Ben de Sitanov’u çıkıkçıya götürdüm. Davranışı, benim gözümdeki değerini daha da artırmıştı. Ona daha çok saygı ve sempati duymaya başlamıştım.

Sitanov daima doğru sözlü ve dürüsttü. Bunu adeta bir görev olarak kabul ediyordu. Geniş, kaygısız bir adam olan Kapendühin, onunla sinsice alay ederdi:

“Sen her şeyi gösteriş olsun diye yapıyorsun. Bayram arifesindeki bir semaver gibi ruhunu temizledin. Şimdi de, ne güzel, pırıl pırıl parlıyor diyerek övünüyorsun. Oysa senin ruhun bakırdan. Sıkıcı bir adamsın!”

Sitanov, kendini işe vererek ya da Lermontov’un şiirlerini defterine geçirerek, sakin bir tavırla hiç ses çıkarmazdı. Bütün boş zamanını bu deftere şiir yazma işine ayırıyordu.

Ona, “Sizin paranız var. Kitabı satın alsaydınız!” teklifinde bulunduğum zaman, “Hayır, insanın kendi eliyle yazması daha iyi!” cevabını verdi.

Güzel, ince el yazısıyla süslü bir sayfa yazdıktan sonra mürekkebin kurumasını bekleyerek sessizce durdu:

“Acımadan, üzülmeden
Ne gerçek bir mutluluğun
Ne de uzun ömürlü bir güzelliğin olduğu
Toprağa bakacaksın.”

Ve gözlerini kapayıp, “Bu doğru! Gerçeği çok iyi biliyor!” dedi.

Sitanov’la Kapendühin arasındaki ilişki beni çok şaşırtıyordu.

Kapendühin, sarhoş olunca hep arkadaşıyla dövüşmeye kalkar; Sitanov, uzun süre onu caydırmaya çalışırdı.

“Bana sataşma! Bırak yakamı!”

Fakat sonra sarhoş Kazak’ı öylesine şiddetli dövmeye başlardı ki, kendi aralarındaki kavgalara duyarsız olan işçiler kavgaya el koyarak arkadaşları ayırırlardı.

“Eğer Yevgeni’yi zamanında durdurmazsak, adamı öldürecek, sonra kendisi de üzülecek,” diyorlardı.

Kapendühin, ayık olduğu zamanlarda da hiç durmadan Sitanov’u aşağılar, onun şiire olan tutkusuyla çirkin bir şekilde alay eder, ama kıskançlığını uyandırmayı başaramazdı.

Sitanov, Kazak’ın alaylarını sessizce, darılmadan dinler, hatta ara sıra Kapendühin’le birlikte kendisi de gülerdi.

Yan yana uyurlar, geceleri uzun uzun fısıldaşarak sohbet ederlerdi.

Bu sohbetler bana rahat vermez, birbirine benzemeyen bu insanların dostça nelerden söz ettiklerini gerçekten bilmek isterdim.

Yanlarına gittiğim zaman Kazak, “Ne istiyorsun?” diye homurdanırdı.

Sitanov ise beni görmüyor gibi dururdu, ama bir gün beni yanlarına çağırdılar.

Kazak, “Maksimiç, eğer zengin olsaydın ne yapardın?” diye sordu.

“Kitap alırdım.”

“Daha başka?”

“Bilmem.”

Kapendühin, sıkıntıyla, “Aman sen de!” diyerek arkasını döndü; Sitanov ise sakin bir tavırla, “Gördün mü?” dedi. “Ne genci ne de yaşlısı bunun cevabını biliyor. Ben sana diyorum; zenginlik, tek başına bir işe yaramaz. Başka şeyler de gerekli.”

“Neden bahsediyorsunuz?” diye sordum.

Kazak, “Uykumuz gelmedi. Konuşuyoruz işte,” dedi.

Daha sonraları onların sohbetine iyice kulak verince, geceleri insanlardan, gündüz de konuşmaktan hoşlandıkları şeylerden söz ettiklerini öğrendim: Tanrı’dan, doğruluktan, mutluluktan, kadınların aptallığından ve kurnazlığından, zenginlerin açgözlülüğünden, hayatın karmaşık ve anlamsız oluşundan söz ediyorlardı.

Bu konuşmaları hep büyük bir hevesle dinlerdim; bu beni heyecanlandırırdı. Neredeyse herkesin aynı şeyi konuşması hoşuma gidiyordu.

Hemen herkes, “Hayat kötü. Daha iyi yaşamalı!” deyip duruyordu. Ama daha iyi yaşama isteğinin insanlar üzerinde zorlayıcı bir etkisinin olmadığını, atölye yaşamında işçilerin birbirleriyle ilişkilerinde hiçbir şeyi değiştirmediğini de görüyordum.

Bütün bu konuşmalar gözümün önündeki hayatı aydınlatarak, onun ardında kasvetli bir boşluk açıyorlardı.

İnsanlar, rüzgârın suda sürüklediği çöpler gibi amaçsız ve allak bullak bir halde, kendileri de bu kargaşadan rahatsız olduklarını söylemeyerek bu boşlukta savrulup gidiyorlardı.

Büyük bir hevesle birçok şeyden söz ederler, hep birini eleştirirler, pişman olurlar, övünürler ve önemsiz şeyler yüzünden kötü bir şekilde kavga ederek birbirlerini fena halde üzerlerdi. Öldükten sonra başlarına ne geleceğini anlamaya çalışırlardı. Oysa atölyenin girişinde, bulaşık teknesinin durduğu yerdeki döşeme tahtası iyice çürümüştü. Döşemenin altındaki nemli, çürük ve ıslak delikten soğuk ve ekşi toprak kokusu geliyor, bu yüzden ayaklarımız buz kesiyordu. Pavel’le ben de bu deliği kuru ot ve bezlerle tıkıyorduk. Atölyedekiler, döşeme tahtasının değişmesi gerektiğinden sık sık söz ederlerdi. Oysa delik daha da genişliyor, kar fırtınasının olduğu günlerde bacadan eser gibi, soğuk hava içeri giriyordu. İnsanlar üşütüyor, öksürüyorlardı. Pencerenin teneke pervanesi korkunç tiz sesler çıkarıyor, işçiler pis küfürler ediyordu.

Pervaneyi yağladığımda Jiharev, kulak kabartarak, “Artık pervane ötmüyor. Ortalık sıkıcı oldu,” dedi.

Hamamdan dönünce tozlu ve pis yataklara yatıyorlardı. Pislik ve berbat kokular genellikle kimseyi öfkelendirmiyordu.

Yaşamı zorlaştıran, ama kolayca ortadan kaldırılabilecek birçok adi ve önemsiz şey vardı, ama bunun için hiç kimse uğraşmıyordu.

Sık sık, "İnsanlara acıyan yok. Ne Tanrı insanlara acıyor ne de insanlar kendilerine," derlerdi.

Fakat Pavel'le ben pisliğin ve böceklerin kemirdiği ölüm hastası Davidov'u yıkadığımızda bizi alaya aldılar; gömleklerini çıkarıp, üzerinde bit olup olmadığına bakmamızı istediler. Sanki ayıp ve gülünç bir şey yapmışız gibi aşağılayarak, hamamcı adını taktılar.

Davidov, Noel'den büyük perhize kadar sürekli öksürerek yatağında yattı. Yukarıdan kokmuş kan pıhtıları tükürüyor, bulaşık kovasına düşmeyen kanlar yere damlıyordu. Geceleri sayıklayarak haykırıyor, herkesi uyandırıyordu.

Neredeyse her gün, "Onu hastaneye yatırmak gerekir," diyorlardı, fakat önce Davidov'un evrakının süresi dolmuş olduğu görüldü; sonra bir parça düzelir gibi oldu; sonunda, "Ne yapsak fark etmez. Nasıl olsa ölecek," kararı verildi.

Zaten kendisi de, "Ben yakında öleceğim," diyordu.

Kendi halinde bir mizahçıydı. Yaptığı ufak tefek şakalarla atölyedeki ağır can sıkıntısını dağıtmaya uğraşırdı. Cansız, kemikli yüzünü aşağı sarkıtır ve ıslık çalar gibi bir sesle seslenirdi:

"Hey millet, yukarıda yatanın sesine kulak ver!"

Sonra saçma bir dörtlüğü ahenkle okurdu:

"Ben ranzalarda yaşarım
Erken uyanırım
Hem rüyamda hem de gerçekte
Hamamböceklerinin beni yediğini
görürüm."

İnsanlar, "Hiç moralini bozmuyor!" diye hayranlıklarını dile getirirlerdi.

Ara sıra Pavel'le ranzasına tırmanırdık.

Kendini zorlayarak şakalar yapardı.

"Değerli misafirlerim, size ne ikram edeyim? Canlı, küçük bir örümceğe ne dersiniz?"

Yavaş yavaş ölüyordu. Bu durum onu bezdirmişti. İçten bir sıkıntıyla konuşurdu:

"Bir türlü ölemedim gitti. Ne berbat bir durum!"

Ölüme meydan okuyuşu Pavel'i çok korkutuyordu. Geceleri beni uyandırır ve fısıldardı:

"Maksimiç, galiba öldü. Adam geceleyin ölüp gidecek, biz de altında yatıyor olacağız! Aman Tanrım! Ölülerden çok korkarım," ya da "Yaşadı da ne oldu sanki? Daha yirmi yaşını bile doldurmadı, ama ölüyor!" derdi.

Mehtaplı bir gecede beni uyandırdı; faltaşı gibi açılmış korkulu gözleriyle bana bakarak, "Dinle!" dedi.

Davidov, ranzasında hırıldıyor, hızlı hızlı, ama açık seçik bir dille, "Onu buraya ver, ver!" diyordu.

Sonra hıçkırmaya başladı.

Pavel, "Ölüyor. Yemin ederim ölüyor. Bak görürsün!" diye heyecanlanıyordu.

Bütün gün avludaki karları kıra taşımıştım. Çok bitkindim. Uyumak istiyordum, ama Pavel yalvarıp duruyordu:

"Uyuma ne olur! İsa aşkına uyuma!"

"Kalkın. Davidov öldü!"

Birileri uyandı... Birkaç karaltı yatağından kalktı. Öfkeli sorular işitildi.

Kapendühin, ranzaya tırmandı ve şaşkın bir halde, "Gerçekten de ölmüş galiba, ama vücudu hâlâ sıcak," dedi.

Ortalığa sessizlik çöktü.

Jiharev haç çıkardı ve yorganına sarınarak, “Eh, huzur içinde yatsın,” dedi.

Birisi, “Onu koridora çıkaralım,” dedi.

Kapendühin, ranzadan indi, pencereden baktı, “Bırakalım sabaha kadar yatsın. Sağken de kimseye zararı dokunmazdı,” dedi.

Pavel, başını yastığın altına gömmüş hıçkırıyordu.

Sitanov uyanmadı bile.

XV

Kırlarda karlar çözülüyordu. Gökyüzünde kış bulutları yeryüzüne yağmur ve karla karışık yağmur halinde yağarak karları eritiyordu. Güneş, günlük yolculuğunu daha ağır yapıyor, hava gitgide ısınıyordu. Sanki bahar neşesi çoktan gelmiş de, şaka edercesine şehrin dışındaki kırlarda saklanıyor, birazdan şehre akın edecekmiş gibi görünüyordu. Sokaklarda kırmızımtrak bir çamur vardı. Sular, kaldırımların yanından küçük derecikler halinde akıyor, hapishane meydanında, karların ve buzların eridiği yerlerde serçeler neşeyle zıplıyor, insanların da serçeler gibi telaşlı oldukları fark ediliyordu. Bu ilkbahar gürültüsünün üstünde büyük perhiz çanları sabahtan akşama kadar neredeyse sürekli çalıyor, yumuşak vuruşlarla insanın yüreğini hoplatıyordu. Çanın bu vuruşlarında, yaşlıların konuşmalarında olduğu gibi üzücü bir şeyler gizliydi. Sanki çanlar her şeyden soğuk bir hüzünle söz ediyordu:

"Bitti, her şey bitti, bitti..."

Doğum günümde işçiler bana Tanrı'nın kulu Aleksey'in küçük, güzel resmedilmiş bir ikonunu hediye ettiler. Jiharev, ciddi bir eda ile hiç unutamadığım uzun bir konuşma yaptı. Parmaklarını kımıldatıp kaşlarını kaldırarak, "Sen kimsin?" diye söze başladı. "Yalnızca on üç yaşlarında öksüz bir çocuksun. Ben ise senden neredeyse dört kat büyük olduğum halde, her şeye rağmen yandan değil, dosdoğru baktığın için seni övüyor ve takdir ediyorum. Hep böyle kal. Bu iyi bir şey!"

Tanrı'nın kullarıyla, Tanrı'nın insanlarından söz etti, ama insanlarla kullar arasındaki farkı anlayamadım. Herhalde bu onun için de pek anlaşılır bir kavram değildi. Konuşması sıkıcıydı; atölyedekiler onu alaya alıyorlardı. Bense ne yapacağımı bilemeden, şaşırmış ve mahçup, elimde ikonla ayakta duruyordum. Sonunda Kapendühin, sıkıntılı bir tavırla konuşmacıya bağırdı:

"Şu cenaze ayinini kes artık. Bak çocuğun kulakları bile mosmor kesildi." Sonra omzuma vurarak beni övdü. "Senin en iyi özelliğin, herkesle kardeş gibi yakın olman. Bu çok güzel! Bu yüzden seni dövmek bir yana, sana küfretmek bile zor bir şey!"

Herkes iyilikle bana bakıyor, şaşkınlığımı nazikçe alaya alıyorlardı.

Eğer bu biraz daha sürseydi, herhalde bu insanlara yararlı bir kişi olduğumu hissetmenin beklenmedik sevinciyle kendimi tutamayarak hıçkırıklara boğulacaktım. Oysa tam da o günün sabahında dükkânda, tezgâhtar, başıyla beni gösterek, Pyotr Vasilyev'e, "Sevimsiz bir çocuk. Hiçbir işe de yaramıyor," demişti.

Her zamanki gibi sabahtan dükkâna gitmiştim, ama öğleden sonra tezgâhtar bana, "Eve git, ahırın çatısındaki karları küre ve bodruma doldur," dedi.

Doğum günüm olduğundan haberi yoktu. Kimsenin bunu bilmediğine de emindim.

Atölyedeki kutlama töreni bittikten sonra giysilerimi değiştirdim, avluya giderek, ahırın çatısına çıktım ve bu yıl bolca yağan, kalın ve yoğun bir kütle halinde birikmiş olan karları küremeye başladım, ama telaştan bodrumun kapısını açmayı unutmuşum. Attığım kar yığınları kapıyı örtmüştü. Yere atlayıp, yaptığım hatayı görerek, derhal kapının önündeki karları bir yana atmaya başladım. Karlar ıslaktı, sımsıkı birbirine yapışmıştı. Tahta kürek, karları zar zor kaldırabiliyordu. Demir küreğim de yoktu. Tam tezgâhtar kapıda göründüğü sırada elimdeki kürek kırılıverdi; "Bela, sevincin ardından adım adım gelir," diyen Rus atasözü doğrulanmıştı.

Tezgâhtar, küçümseyen bir tavırla yanıma yaklaşarak, "Demek öyle," dedi. "Senin gibi işçiye lanet olsun! Şu akılsız kafana bir tane patlatırsam şimdi..."

Küreğin sapını bana doğru sallamaya başladı.

Geri çekildim ve sertçe, "Beni kapıcı olarak yanınıza almadınız ki," dedim.

Küreğin sapını bacaklarıma doğru fırlattı. Ben de bir kar topağı kapıp, tam yüzüne isabet ettirdim. Burnundan gürültüyle soluyarak sıvıştı; ben de işi bırakarak atölyeye gittim. Birkaç dakika sonra tezgâhtarın nişanlısı koşarak aşağı indi. Anlamsız yüzü sivilcilerle dolu, oynak bir kızdı.

"Maksimiç yukarı!" dedi.

“Gelmeyeceğim,” dedim.

Lariyoniç, sakin ve şaşkın bir tavırla, “Gelmeyeceğim de ne demek oluyor?” dedi.

Neler olduğunu ona anlattım.

Endişeli endişeli kaşlarını çatarak, alçak sesle bana, “Sen de çok cüretkârsın kardeş,” dedi.

Atölyede bir uğultu kopmaya başladı. Tezgâhtara küfürler yağdırıyorlardı.

Kapendühin, “Şimdi seni işter atarlar,” dedi.

Bu beni korkutmuyordu. Zaten tezgâhtarla aram çoktandır dayanılmayacak kadar kötüydü. İnatla ve gittikçe fazlalaşan bir şiddetle benden nefret ediyordu. Ben de ona katlanamıyor, ama bana böyle aptalca davranmasının nedenini anlamak istiyordum.

Dükkânda yere bozuk paralar atıyordu. Yeri süpürürken bunları buluyor ve tezgâhın üstünde, dilenciler için ayrılmış olan bozuklukların durduğu tasa atıyordum. Sık sık olan bu durumun nedenini anlayınca tezgâhtara, “Paraları boşuna yere atıyorsunuz!” dedim.

Birden sinirlendi ve düşüncesizce bağırmaya başladı:

“Bana akıl öğretmeye kalkışma. Ben ne yaptığımı biliyorum.” Sonra hemen düzeltti. “Boşuna yere atıyorsun da ne demek? Paralar kendiliğinden düşüyor.”

Dükkânda kitap okumamı yasakladı.

“Bu işe senin kafan çalışmaz. Din bilgini mi olmaya çalışıyorsun asalak?”

Bozukluklarla beni tuzağa düşürme girişiminden hiç vazgeçmiyordu. Yere attığı para, ben döşemeyi süpürürken aralığa düşecek olsa, onu benim çaldığımdan emin olacaktı.

Bu oyuna son vermesini ona bir kez daha teklif ettim, fakat aynı gün kaynar su kabıyla meyhaneden dönerken, kısa bir süre önce işe girmiş olan komşu dükkânın tezgâhtarına şu aklı verdiğini işittim:

“Onun bir dua kitabı çalmasını sağla. Yakında üç sandık dolusu dua kitabı gelecek.”

Benden söz ettiklerini anladım. Dükkâna girdiğimde ikisi de şaşkınlıktan kalakaldılar. Bunun dışında aptalca tuzaklar hazırladıklarından kuşkulanmak için başka nedenlerim de vardı.

Komşu dükkânın tezgâhtarı daha önce de orada çalışmıştı. Becerikli bir satıcı sayılırdı, ama ayyaştı. Alkol komasına girmeye başlayınca, patron onu kovmuş, ama sonra bu sinsi bakışlı, cılız ve çelimsiz adamı tekrar yanına almıştı. Yumuşak başlı patronun her buyruğuna itaat eden biri gibi görünüyordu. Hep zeki bir tebessümle bıyıkaltından güler, sivri diliyle iğneleyici sözler söylemekten hoşlanırdı. Dişleri beyaz ve sağlam olmasına rağmen, ağzından çürük dişli insanlarda olduğu gibi pis kokular yayılırdı.

Bir gün beni hayrete düşürdü; nazikçe gülümseyerek yanıma sokuldu, sonra birdenbire kasketimi düşürüp saçlarıma yapıştı. Dövüşmeye başladık. Beni galeriden dükkânın içine doğru itti ve yerde duran ikon dolaplarının üzerine düşürmeye çalıştı. Eğer bunda başarılı olsaydı, camları tuzla buz edecek, oyma resimleri kıracak ve büyük olasılıkla değerli ikonları çizecektim, ancak çok çelimsiz olduğu için onunla kolayca başa çıktım, ama o sırada bu sakallı adamın yerde kırık burnunu silip acı acı ağladığını görerek hayretler içinde kaldım.

Ertesi sabah patronlarımız bir yere gidince, ikimiz yalnız kaldık ve burnunun kökünde ve gözlerinin altındaki şişleri ovuşturarak, arkadaşça bir tavırla:

“Kendi iradem ve arzumla mı üzerine çullandığımı sanıyorsun? Ben aptal değilim. Çelimsiz, ayyaş bir adamım. Beni döveceğini zaten biliyordum. Bunu patronum emretti. ‘Onu yaka paça sürükle,’ dedi. ‘Dövüş sırasında dükkâna zarar ziyan vermesini, her şeyi harap etmesini sağla.’ Bana kalsa hiç böyle bir şey yapar mıyım? Bak suratımı nasıl dağıttın,” dedi.

Ona inandım ve acıdım. Onu döven karısıyla kıt kanaat geçindiğini biliyordum.

Yine de kendimi tutamayarak sordum:

“Eğer seni birini zehirlemeye zorlasalar; bunu yapar mıydın?”

Tezgâhtar, yüzünde acıklı bir gülümseyişle, sessizce, “O yaptırır. O, her şeyi yapabilir,” dedi. Biraz sonra bana şöyle bir öneride bulundu. “Dinle. Tek kuruşum yok. Evde yiyecek bir şey de yok. Karı dırdır edip duruyor. Ne olur dostum! Sizin depodan bir ikon çal, ben de onu satayım ha! Çalmaz mısın? Ya da bir dua kitabı?”

Ayakkabı mağazası ve kilise bekçisi aklıma geldi. Bu adamın beni ele vereceğini düşündüm, ama isteğini geri çevirmek benim için zordu ve ona bir ikon verdim. Birkaç ruble değerindeki bir dua kitabını çalmaya ise cesaret edememiştim. Bu bana çok büyük bir suç gibi gelmişti. Ne yapabilirdim ki? Ahlakta her zaman kendine has bir mantık gizlidir.

Bizim tezgâhtarı, bu zavallı adamın kafasına bana bir dua kitabı çaldırma fikrini sokmaya çalışırken duyduğumda büyük bir korkuya kapılmıştım. Bizim tezgâhtarın ona karşı nasıl merhametli olduğumu bildiğini ve komşu tezgâhtarın ikon çalma işini ona anlattığı apaçık belliydi.

Başkasına yapılan iyiliğin iğrenç bir biçimde kullanılması, bana kurulan pis tuzak; bütün bunlar, içimi kendime ve herkese karşı hiddet ve tiksinti duygusuyla doldurmuştu. Dua kitaplarıyla dolu sandıkların yolunu gözleyerek birkaç korkunç sıkıntılı gün geçirdim. Sonunda kitaplar gedi. Onları ayırıp, depodaki yerlerine yerleştirirken komşu tezgâhtar yanıma geldi ve ona bir dua kitabı vermemi istedi.

Bunun üzerine ona sordum:

“İkon çalma işinden bizim tezgâhtara bahsettin mi?”

Bezgin bir sesle, “Evet, söz ettim,” dedi. “Ben hiçbir şeyi gizleyemiyorum kardeş.”

Şaşkınlıktan aklım durdu. Yere oturdum ve faltaşı gibi açtığım gözlerimle dik dik ona bakmaya başladım.

Mahçup ve korkunç zavallı haliyle çabuk çabuk bir şeyler mırıldanıyordu.

“Seninki bunu kendiliğinden fark etti. Aslında benimki anladı da, seninkine söyledi.”

Mahvolduğumu düşünüyordum. Bu adamlar bana kötü bir oyun oynamışlardı ve yerim hazırdı. Çocuk hapishanesinin yolu görünmüştü.

Böyle olduktan sonra artık hiçbir şeyi umursamıyordum.

Boğulacaksam derin bir yerde boğulayım diyordum. Komşu tezgâhtarın eline bir dua kitabı tutuşturdum; kitabı paltosunun altına sakladı ve uzaklaştı, ama hemen geri döndü, dua kitabını ayaklarıma fırlattı.

Uzaklaşıp giderken söyleniyordu:

“Almayacağım! Senin yüzünden başım belaya girecek!”

Sözlerinden hiçbir şey anlamamıştım. Neden benim yüzümden başı belaya girecekti? Ama kitabı almadığı için memnundum. Bu olaydan sonra benim küçük tezgâhtar bana daha sert, daha kuşkuyla bakmaya başladı.

Lariyoniç yukarı çıktığında bütün bunlar hatırıma geldi. Yukarıda uzun süre kalmadı. Her zamankinden daha sessiz ve bezgin bir halde geri döndü. Akşam yemeğinden önce baş başa kaldığımızda:

“Seni dükkândan alıp atölyeye vermeleri için çok çabaladım, ama bir işe yaramadı. Kuzma istemiyor. O, senden hiç hoşlanmıyor,” dedi.

Evde bir düşmanım daha vardı. O da, haddinden fazla oynak bir kız olan tezgâhtarın nişanlısıydı. Atölyenin bütün gençleri onunla oynaşır, koridorda bekleyip onu sıkıştırırlardı. Kız buna kızmaz, sadece küçük bir köpek yavrusu gibi tiz çığlıklar atardı. Sabahtan akşama kadar bir şeyler çiğnerdi. Cepleri bisküvilerle, çöreklerle tıka basa doluydu. Çenesi durmadan oynardı. Onun anlamsız yüzünü, telaşlı gri gözlerini görmek hiç hoşuma gitmiyordu. Pavel ile bana hep kaba ve utanmazca anlam taşıyan bilmeceler sorar, birbirine karıştırıp okununca ayıp anlamlar kazanan yanıltmacalı sözcükler söyletirdi.

Bir gün yaşlı ustalardan biri ona, “Sen ne edepsiz bir kızsın öyle!” dedi.

Kız cesurca, utanç verici sözcüklerle dolu bir şarkıyla ona cevap verdi:

> *“Bir kız utanırsa*
> *Karı olarak beş para etmez.”*

Böyle bir kızla ilk kez karşılaşıyordum.

Ondan tiksiniyor ve benimle kırıştırmak istemesinden korkuyordum. Cilvelerinden hiç hoşlanmadığımı görünce bana daha çok musallat olmaya

başladı.

Bir gün mahzende kvas ve hıyar fıçılarına kaynar su dökmesine yardım ederken bize bir teklifte bulundu:

“Size nasıl öpüşüldüğünü öğretmemi ister misiniz çocuklar?”

Pavel, gülerek, “Ben öpüşmeyi senden daha iyi bilirim,” dedi.

Bense gidip nişanlısıyla öpüşmesini, pek de nazik olmayan bir tavırla söyledim.

Kız sinirlendi:

“Ah, şu terbiyesize bak! Genç bir kız, ona tatlı diller döküyor, ama o burun kıvırıyor. Kendini ne sanıyor acaba?” Sonra parmağıyla beni tehdit ederek ekledi: “Dur hele! Ben sana gösteririm.”

Pavel, benim tarafımı tutarak, “Nişanlın yaptığın rezaletleri öğrenecek olursa, sana dünyanın kaç bucak olduğunu gösterir!” dedi.

Kız, sivilcelerle kaplı yüzünü nefretle buruşturdu.

“Ben ondan korkmuyorum. Çeyizimle ondan çok daha iyi, düzinelercesini bulurum. Kızlar yalnızca evlenene kadar biraz gönül eğlendirebilirler.”

Sonra Pavel’le kırıştırmaya başladı; bense o günden sonra bıkıp usanmadan beni ihbar eden bir düşman kazandım.

Dükkândaki yaşantım gittikçe eziyet verici olmaya başlamıştı. Bütün din kitaplarını okumuştum. Eski din bilginlerinin tartışmaları artık bana sürükleyici gelmiyordu; hep aynı şeylerden söz ediyorlardı. İçlerinde sadece Pyotr Vasilyev, insan hayatının karanlık yönleri hakkında bilgisi ve ilginç, coşkulu konuşma tarzıyla beni cezbediyordu. Bazen İlyas Peygamber de onun gibi, yalnız ve intikamcı olarak dünyayı gezmiş olmalı diye düşünürdüm, ama ne zaman onunla insanlar ve fikirlerim hakkında tüm içtenliğimle konuşsam, iyiliksever bir tavırla beni dinledikten sonra söylediklerimi tezgâhtara aktarıyordu. O da küçümseyen bir tavırla benimle alay ediyor ya da öfkeyle küfrediyordu.

Bir gün ihtiyara, kimi zaman onun sözlerini, çeşitli şiirleri ve kitaplardaki anlamlı sözleri yazdığım deftere not aldığımı söyledim. Bu, eski din

bilginini çok ürküttü. Hızla ayağa fırlayıp telaşla bana sorular sormaya başladı:

“Bunu niçin yapıyorsun? Bu bir işe yaramaz ki küçüğüm. Hatıra olsun diye mi? Hayır, vazgeç bundan. Sen ne biçim bir çocuksun! Yazdıklarını bana ver tamam mı?”

Defteri kendisine vermem ya da yakmam için uzun uzun dil dökerek beni ikna etmeye uğraştı, sonra da tezgâhtarla öfkeli bir tavırla fıs fıs bir şeyler konuşmaya başladı.

Eve giderken, tezgâhtar bana sertçe, “Sen defterine bazı notlar alıyormuşsun. Bir daha böyle şeyler yaptığını duymayayım! İşittin mi? Böyle işlerle sadece hafiyeler uğraşır,” dedi.

Boş bulunup sordum:

“Ya Sitanov’a ne demeli? O da yazıyor!”

“O da mı? Uzun budala!”

Uzun bir süre sustuktan sonra, olağandışı bir yumuşaklıkla:

“Dinle. Kendi defterinle, Sitanov’un defterini bana gösterirsen, sana yarım ruble veririm! Yalnız bunu Sitanov’un haberi olmadan, usulca yapmalısın,” dedi.

Arzusunu yerine getireceğimden emin olmalıydı ki, kısacık bacaklarıyla önüm sıra uzaklaştı.

Evde tezgâhtarın teklifinden Sitanov’a bahsettim.

Sitanov somurttu:

“Boş yere ağzından kaçırmışsın. Şimdi defterlerimizi çaldırmak için birinin aklını çelecektir. Defterini bana ver de saklayayım. Yakında ayağını kaydıracaktır. Gözünü dört aç!”

Ben de aynı fikirdeydim ve ninem şehre geri döner dönmez buradan ayrılmaya karar vermiştim. Ninem, birinin kızlarına dantel öğretmek için kış boyunca Balahno’da kalmıştı. Dedem, yine Kunavino’da yaşıyordu. Ona hiç gitmiyordum. O da şehirde olduğu zamanlar beni ziyarete

gelmiyordu. Bir gün sokakta karşılaştık. Sırtında rakun postundan kalın bir kürk vardı. Tıpkı bir papaz gibi ciddi bir edayla ağır ağır yürüyordu. Selam verdim. Elini gözlerinin üzerine siper ederek, düşünceli bir tavırla söylendi:

“Ah, sen misin... İkona ressamı olmuşsun; evet, evet... Peki öyleyse, hadi!”

Sonra beni yolun kenarına iterek, yine ağır ve ciddi bir edayla yoluna devam etti.

Ninemi seyrek görüyordum. Yaşlılığı nedeniyle bunamakta olan dedemi beslemek için yorulmak nedir bilmeden çalışıyor, dayılarımın çocuklarıyla uğraşıp duruyordu. Özellikle Mihayil dayımın oğlu, yakışıklı, hayalci ve kitap kurdu bir delikanlı olan Saşa, onun başına çok iş açıyordu. Sık sık iş değiştirerek boyahanelerde çalışıyor, çalışmadığı zamanlarda ise ninemin ona yeni bir iş bulmasını sakin sakin bekleyerek vakit geçiriyordu. Saşa’nın kız kardeşi de nineme yük oluyordu. Sarhoş bir işçiyle mutsuz bir evlilik yapmış olan bu kızı kocası sürekli dövüyor ve evden atıyordu.

Ninemi her görüşümde daha bilinçli bir şekilde onun ruhuna karşı hayranlığım daha da çoğalıyordu, ama bu mükemmel ruhun masallarla körleştiğini, hayatın acı gerçeklerini görüp anlamaya gücünün yetmediğini, endişelerimin, heyecanlarımın ona uzak olduğunu artık anlamıştım.

Hayatın çirkinlikleri, insanların çektiği acılar, umutsuzluklar ve beni çileden çıkaran her şey hakkında ona anlattıklarıma karşılık sadece, “Sabretmelisin Alyoşa,” cevabını verebiliyordu.

Sabretmeye pek yatkın değildim. Eğer kimi zaman hayvanlara, ağaçlara, taşlara özgü bu erdemi gösterebildiysem, bunu yalnızca kendimi sınamak, gücümün ve yeryüzündeki dayanıklılığımın derecesini öğrenmek için yaptım. Bazen yeniyetme gençler budalaca bir babayiğitlik gösterip yetişkinlerin gücüne imrenerek kaslarının ve kemiklerinin taşıyamayacağı ağırlıkları kaldırmaya kalkışır ve kaldırırlar da. Yetişkin pehlivanlar gibi övüne övüne kırk kiloluk ağırlıklarla idman yapmaya çalışırlar.

Bütün bunları gerçek ve mecazi anlamda fiziksel ve ruhsal olarak ben de yaptım. Ölümden ve hayatımı bir sakat olarak sürdürmekten kurtulmuş olmam sadece bir tesadüftü, çünkü hiçbir şey insan ruhunu dış koşulların gücüne itaat etmek ve sabretmek kadar korkunç bir şekilde sakatlayamaz.

Eğer er geç yine de sakatlanmış olarak toprağa girersem, iyi insanların ruhumu çirkinleştirmek için kırk yıl boyunca ciddi ciddi uğraştıklarını, ama bu ısrarlı çabalarının pek bir işe yaramadığını gururla son saatimde söyleyeceğim.

Muziplikler yapmak, insanları eğlendirmek, onları güldürmek gibi coşkulu bir isteğe gittikçe daha çok kendimi kaptırıyordum. Bunda da başarılı oluyordum. Nijniy pazarındaki tüccarların yüz ifadelerini canlandırarak, onlar hakkında hikâyeler anlatabiliyordum. Köylü erkek ve kadınların nasıl ikon alıp sattıklarını, tezgâhtarın onları nasıl kolayca kazıkladığını, eski din bilginlerinin nasıl tartıştıklarını canlandırarak taklitlerini yapıyordum.

Atölye kahkahaya boğuluyordu. Ustalar sıkça beni seyretmeye dalıp, işlerini bırakıyorlardı, ama Lariyoniç hep bana şunu tavsiye ediyordu:

“Oyunlarını akşam yemeğinden sonra oynasan daha iyi olur. Çalışmayı engelliyorsun.”

“Oyun”u bitirdikten sonra kendimi, üzerimdeki yükü kaldırıp atmış gibi hafiflemiş hissediyordum. Kafamda yarım saat, bir saat kadar hoş bir boşluk oluşur; sonra sanki yine kafama ince, sivri birtakım çiviler dolar, bu çivilerin orada kıpırdayıp ısındığını hissederdim.

Etrafımda pis bir kazan kaynıyordu ve yavaşça bu kazanın içine battığımı hissediyor, kendi kendime düşünüyordum:

“Acaba hayat hep böyle mi? Ben de bu insanlar gibi, daha iyi bir şey bulmadan, görmeden mi yaşayacağım?”

Jiharev, bana dikkatle bakarak, “Gittikçe daha çabuk kızan biri oluyorsun,” dedi.

Sitanov, sık sık soruyordu:

“Neyin var?”

Nasıl cevap vereceğimi bilemiyordum.

Hayat, ruhumdaki en iyi şeyleri inatla ve kabaca siliyor, onların yerine alay edercesine birtakım çirkinlikler koyuyordu. Hayatın bu zorbalığına

karşı kızgınlıkla ve inatla direniyor ve herkesle aynı ırmakta yüzüyordum, fakat su benim için daha soğuktu ve diğerleri gibi su üzerinde kolayca duramıyor, ara sıra suyun dibine battığımı sanıyordum.

İnsanlar bana gittikçe daha iyi davranıyorlardı. Pavel'e yaptıkları gibi bana bağırıp çağırmıyor, beni incitmiyorlardı. Bana saygı duyduklarını belirtmek için baba adımla hitap ediyorlardı. Bu iyi bir şeydi, ama bu adamların böyle çok votka içmelerini, körkütük sarhoş olmalarını, kadınlara karşı hastalıklı davranışlarını görmek bana acı veriyordu. Gerçi votka ve kadının onların tek eğlenceleri olduğunun da farkındaydım.

Zeki ve korkusuz bir kadın olan Natalya Kozlovskaya'nın da kadınları eğlence olarak görmesini sık sık üzüntüyle aklımdan geçiriyordum.

Öyleyse ninem ne oluyordu? Ya Kraliçe Margot?

Kraliçe Margot'yu korkuya yakın bir duyguyla anımsıyordum. Her şeye öylesine uzaktı ki, sanki onu rüyamda görmüştüm.

Kadınları haddinden fazla düşünür olmuştum. Kafamı kurcalayan bir soru vardı; "Gelecek pazar herkesin gittiği yere ben de gitsem mi?" Bu bedensel bir istek değildi. Sağlıklı bir çocuktum, ama ara sıra şefkatli, zeki birini kucaklamak, tüm samimiyetimle, ona bir anneyle konuşur gibi uzun uzun ruhumdaki kaygıları anlatmak isteğiyle yanıp tutuşurdum.

Karşıki evin hizmetçisiyle olan aşk macerasını geceleri bana anlatırken Pavel'i kıskanıyordum.

"Şu işe bak kardeş!" diyordu. "Bir ay kadar önce kıza kartopu fırlatıyordum; üstelik ondan hoşlanmıyordum. Oysa şimdi sıraya oturup ona sımsıkı sarılınca dünyada ondan daha değerli bir şey yok diye düşünüyorum."

"Neden bahsediyorsunuz?"

"Her şeyden. O bana kendinden bahsediyor, ben de ona kendimden bahsediyorum. Eh, öpüşüyoruz da, ama o namuslu bir kız. Öyle bir baş belası ki! Ama sen yaşlı bir asker gibi sigara içiyorsun!"

Çok sigara içiyordum. Tütün beni sarhoş ederek, sıkıntı verici duyguları, kaygıları köreltiyordu. Neyse ki votka, kokusuyla ve tadıyla beni

tiksindiriyordu. Oysa Pavel keyifle içiyor, sarhoş olunca da hazin hazin ağlıyordu:

“Eve gitmek istiyorum, eve! Bırakın da eve gideyim!”

Hatırladığım kadarıyla kimsesizdi. Annesiyle babası uzun süre önce ölmüştü. Kız ve erkek kardeşleri de yoktu. Sekiz yaşından beri yabancıların yanında kalıyordu.

İlkbaharın gelişiyle büsbütün uyanan bu endişeli hoşnutsuzluk duygusu içinde, yeniden vapurlarda çalışmaya, Astrahan’a kadar indikten sonra İran’a kaçmaya karar verdim.

İran’a neden gitmek istediğimi tam olarak hatırlamıyorum. Belki de bunun nedeni Nijniy panayırındaki İranlı tüccarların çok hoşuma gitmesiydi. Boyalı sakallarını güneşe vererek put gibi durur, sakin sakin nargilelerini fokurdatırlardı. İri, kara, her şeyi bilen gözleri vardı.

Muhakkak bir yere kaçacaktım, fakat Paskalya haftasında ustalardan bir kısmının köydeki evlerine gittiği, geri kalanların da Oka Irmağı kıyısında dolaşarak içki içtiği güneşli bir günde ninemin yeğeni olan eski patronumla karşılaştım.

İnce, gri bir pardösü giymiş, ellerini pantolonunun ceplerine sokmuştu. Ağzında sigara vardı; şapkası ensesine kaymıştı. Sevimli yüzü bana dostça gülümsüyordu. Özgür, neşeli bir insana özgü çekici bir görünüşü vardı. Kırda ikimizden başka kimse yoktu.

“Vay Peşkov! İsa seni kurtarsın!” dedi.

Paskalyamızı kutladık. Bana hatırımı sordu. Ben de ona, açık açık atölyeden, şehirden ve genelde her şeyden bıkıp usandığımı ve İran’a gitmeye karar verdiğimi söyledim.

Ciddi bir tavırla, “Yapma!” dedi. “İran’da ne işin var? Biliyorum kardeş; ben de senin yaşlarındayken başımı alıp cehennemin dibine kadar gitmek isterdim.”

Böyle külhanbeyi gibi konuşmasından hoşlanmıştım. Onun her şeyinde; şapkasını yana yıkışında bahara has hoş bir hal vardı.

Kalın sigaralarla dolu gümüş sigara kutusunu bana uzatarak, “İçer misin?” diye sordu.

Bu davranışı beni büsbütün etkiledi.

“Bak Peşkov, yine yanımda çalışmaya başlasana!” diye teklif etti.

“Bu yıl fuarda kırk bin rublelik bir iş aldım, anlıyor musun? Ben seni fuarda işe yerleştiririm; ekip şefi gibi bir şey olursun. Her türlü malzemeyi teslim alırsın, her şeyin yerli yerinde olup olmadığına bakar, bir şey çalmamaları için işçilere göz kulak olursun, tamam mı? Sana ayda beş kopek maaş öderim, bir beşlik de öğle yemeği için. Evdeki kadınlarla hiçbir ilgin de olmayacak. Sabah çıkıp, akşam döneceksin, ama sen onlara karşılaştığımızı söyleme. Pazar günü dosdoğru eve gel. Sonrasını hallederiz!”

Arkadaşça ayrıldık. Ayrılırken elimi sıktı; hatta uzaklaşırken dostane bir şekilde şapkasını bana doğru salladı.

Atölyedekilere gideceğimi söyleyince, bu haber çoğunda gururumu okşayan bir etki yarattı. Hepsi üzüldü, ama özellikle Pavel çok telaşlandı. Sitemle, “Bir düşünsene,” dedi. “Bizden sonra bir sürü köylüyle, dülgerlerle, boyacılarla nasıl yaşayacaksın? Eh, sen de! Buna, attan inip eşeğe binmek derler.”

Jiharev homurdandı:

“Balık suyun derinini, iyi gençler ise yerin beterini arar.”

Atölyenin düzenlediği uğurlama töreni hüzünlü ve can sıkıcıydı. Bir gece önce içkiden sızdığı için yüzü sapsarı olan Jiharev, “Elbette her işi denemek gerekir, ama en iyisi derhal bir işte karar kılıp, ona dört elle sarılmaktır,” dedi.

Lariyoniç, sessizce, “Hem de ömür boyu,” diye ekledi.

Ama ben kendilerini zorlayarak, görev icabı konuştuklarını hissediyordum. Beni onlara bağlayan bağ aniden çürümüş ve kopmuştu.

Sarhoş Gogolev, ranzasında dönüp duruyor, hırıltılı bir sesle konuşuyordu:

“İstersem hepinizi hapse attırırım! Bildiğim bir sır var. Burada kim Tanrı’ya inanıyor? Ha?”

Her zamanki gibi suratsız, henüz bitirilmemiş ikonlar duvara dayalı duruyordu. Cam küreler tavana yapışmıştı. Uzun süredir ustalar lamba ışığında çalışmadığı için bu cam küreler kullanılmıyordu. Üzerleri gri bir is ve toz tabakasıyla kaplıydı. Etrafımı saran her şey belleğimde öylesine yer etmişti ki, gözlerimi kapadığımda karanlık mahzeni, masaları, pencere kenarlarına konmuş boya kavanozlarını, fırça demetlerini, ikonları, köşede duran ve bir itfaiyeci başlığını andıran bakır lavabonun altındaki bulaşık teknesini, ranzadan sarkan ve boğulmuş bir adamınki gibi mosmor olan Gogolev’in çıplak ayağını görebiliyordum.

Bir an önce çıkıp gitmek istiyordum, ama Rusya’da insanlar hüzünlü anları uzatmayı pek severler; vedalaşırken, sanki bir cenaze ayinindeymiş gibi davranırlar.

Jiharev, kaşlarını çatarak, “Şu Lermontov’un *Şeytan* kitabını sana geri veremem,” dedi. “Onun yerine yirmi kopek almak ister misin?”

Kitap bana aitti. İhtiyar itfaiye şefi onu bana armağan etmişti.

Kitap onda kalırsa üzülecektim, ama biraz darılarak parayı geri çevirince Jiharev, sakince onu çantasına koydu ve keskin bir tavırla, “Nasıl istersen, ama sana kitabı vermeyeceğim. Bu kitap sana göre değil. Bu kitap yüzünden insan hemen günah işleyebilir,” dedi.

“Ama onu dükkânlarda sattıklarını gördüm.”

Jiharev, inandırıcı bir tavırla, “Bu bir şey ifade etmez,” dedi. “Dükkânlarda tabanca da satıyorlar.”

Böylece Lermontov’u bana geri vermedi.

Patron kadınla vedalaşmak için yukarı çıkarken, koridorda yeğeniyle karşılaştım.

“Gideceğini söylüyorlar!” dedi.

“Gideceğim.”

Gayet içten, ama pek de nazik olmayan bir tavırla, “Gitmeseydin seni zaten kovacaklardı,” dedi.

Yine çakırkeyif olan patron kadın, “Hoşça kal!” dedi. “İsa yardımcın olsun. Sen kötü bir çocuksun, küstahsın! Gerçi ben senin hiçbir kötülüğünü görmedim, ama herkes senin kötü olduğunu söylüyor.”

Kadın birden ağlamaya başladı; gözyaşları arasında, “Benim rahmetli, tatlı kocacığım, canımın içi yaşasaydı seni azarlar ya da ensene bir tokat indirir, ama kovmazdı, fakat şimdi her şey başka türlü oldu. Bir şey istedikleri gibi olmayınca, hemen defediyorlar. Ah yavrum! Şimdi nerelere gideceksin, seni kim koruyacak?” diyordu.

XVI

Patronumla birlikte kayıkla fuar sokaklarından, ikinci katlarına kadar sel suları altında kalmış taş dükkânlar arasından geçiyoruz. Ben kürek çekiyorum, patronum kayığın arkasında oturmuş, küreği derinlere daldırarak, beceriksizce dümen kullanıyordu. Kayık, bulanık, derin düşüncelere dalmış durgun suyun üzerinde, bir sokaktan diğerine girerek hantal hantal dolaşıyordu. Patronum, dumanı yanık çuha gibi kokan purosunu tüttürürken, “Lanet olsun! Sular bugün ne kadar yüksek. İşimize engel olacak!” diye homurdanıyor, korkuyla bağırıyordu:

“Yavaş ol! Sokak lambasına çarpacağız!”

Kayığın yönünü düzeltince, “Ne biçim kayık vermişler alçaklar!” diye küfrediyordu.

Suların inmesinden sonra dükkânların onarımına nereden başlanacağını bana gösteriyordu. Sinekkaydı tıraşlı, kısa bıyıklı yüzüyle, ağzında sigarasıyla hiç de müteahhite benzemiyordu. Deri bir ceket ve dizlerine kadar gelen çizmeler giymişti. Omzunda bir avcı çantası vardı. Ayaklarının dibinde ise Lebel marka pahalı bir çifte duruyordu. İkide bir telaşla deri kasketini çekiştiriyor, gözlerine kadar çekiyor, somurtuyor ve kaygılı kaygılı etrafı seyrediyordu. Bazen de kasketi ensesine indiriyor, gençleşiyor, güzel bir şeyler düşünerek bıyık altından gülüyordu. İşlerinin çokluğuna, suların yavaş çekilmesine üzüldüğüne inanmak zordu. Anlaşılan, kafasından pek de ciddi olmayan düşünceler geçiyordu.

Bense sessiz bir şaşkınlık duygusuna kapılmıştım. Kapalı pencereli, dizi dizi uzanan yapılarıyla bu ölü şehri görmek bana tuhaf geliyordu. Şehir tamamıyla sular altında kalmıştı ve sanki kayığımızın yanından süzülüp gidiyordu.

Su da gri ve soğuktu. Akışı fark edilmiyordu. Sanki donmuş, kirli sarı renge boyalı boş evlerle, dizi dizi dükkânlarla birlikte uykuya dalmış gibiydi. Beyaza çalan güneş, bulutların arasından baktığı zaman etraf biraz aydınlanıyor, su gökyüzünün gri dokusunu yansıtıyor. Kayığımız iki gökyüzü arasında havada asılı kalıyor, taş binalar yükseliyor, hayal meyal Volga’ya, Oka’ya doğru süzülüyorlar...

Kayığın çevresinde kırık fıçılar, sandıklar, sepetler, yongalar ve samanlar salınıyor, arada bir sırıklar, kütükler ölü bir yılanı andırırcasına geçip gidiyordu.

Tek tük açık pencereler göze çarpıyor, belediye malı dizi dizi dükkânların çatılarına kurutulmak üzere asılmış çamaşırlar, keçe çizmeler göze çarpıyor, pencerelerin birinden bir kadın gri suya bakıyor, bir dükkânın demir direğinin tepesine bir kayık bağlanmış... Kayığın kırmızı bordası suya koyu ve geniş bir leke halinde yansıyor.

Patronum, bu yaşam belirtilerini başıyla işaret ederek, “Burada fuar bekçisi oturuyor,” diye açıklıyor.

“Pencereden çatıya çıkıp kayığa atlıyor ve hırsız olup olmadığını kontrol etmek için dolaşıyor. Oysa hırsız falan yok. Kendisi hırsız.”

Aklı başka yerde sakin sakin, tembel tembel konuşuyor. Ortalık sessiz ve her şey uykudaymış gibi inanılmayacak kadar ıssız. Volga ve Oka kocaman bir göl halinde birbirlerine karışmışlar... Uzakta, gür ağaçlarla kaplı dağın üzerinde, bahçeler içindeki rengârenk şehir göze çarpıyor... Bahçeler henüz cansız, ama tomurcukları artık açmış, yavaş yavaş evler ve kiliseler yeşil, sıcak kürklerini giymeye başlamış. Suyun üzerine, paskalya çanlarının gür sesi yayılıyor, şehrin gürültüsü işitiliyor. Oysa burası terk edilmiş bir mezarlık izlenimini veriyor.

Kayığımız iki sıra siyah ağaç arasında yol alıyor. Anayolu izleyerek eski katedrale doğru gidiyoruz. Puronun keskin dumanı gözüne gelerek, patrona sıkıntı veriyor. Kayık, savrularak sık sık ağaç gövdelerine çarpıyor.

Patron, sinirlenip bağırıyor:

“Ne berbat kayık.”

“Siz de dümeni tutmayın öyleyse.”

“Nasıl yani?” diye homurdanıyor. “Bir kayıkta iki kişi varsa, biri kürek çeker, diğeri dümen tutar; işte bak Çin pavyonları.”

Fuarı eskiden beri baştan başa biliyordum. Tuhaf çatılı gülünç pavyonları da tanıyordum. Çatıların köşelerinde alçıdan yapılmış bağdaş kurmuş Çinlileri tasvir eden heykeller vardı. Bir zamanlar arkadaşlarımla bunları

taşlardım. Bazı Çinli heykellerin başları ve kolları benim attığım taşlar yüzünden kırılmıştı; elbette artık bu davranışımla gurur duymuyorum.

Patron, pavyonları göstererek, “Ne anlamsız şeyler,” diyor. “Bunların yapımını bana bıraksalardı...”

Kasketini ensesine kaydırarak ıslık çalıyor.

Oysa ben, nedense onun da bu şehri, yine böyle kasvetli bir şekilde her yıl iki ırmağın sular altında bıraktığı alçak yerde yapacağını düşünüyordum. Ve sonra Çin pavyonlarını da icat edecekti.

Purosunu kayığın kenarından suya attı, arkasından tiksintiyle tükürdü ve “Sıkıntıdan ölüyorum Peşkov! Çok sıkılıyorum!” dedi. “Bilgili, oturup konuşabileceğim kimse yok. Burada herkes marangoz, duvarcı, köylü, dolandırıcı...”

Sağdaki tepenin üstünde güzel bir şekilde sudan yükselen camiye bakıyor ve sanki unuttuğu bir şey aklına gelmiş gibi sözlerini sürdürüyor:

“Bira içmeye başladım. Puro içiyorum. Bir Alman gibi yaşıyorum... Almanlar, işini bilen insanlardır kardeş. Ne vahşi tavuklardır onlar! Bira içmek keyifli, ama puroya daha alışamadım. Çok içtiğim zaman karım, ‘Bu da ne? Saraç gibi kokuyorsun,’ diye homurdanıyor. Elbette bir çaresini buluyoruz kardeş. Neyse; kayığını kendin kullan.”

Küreği kayığın içine koyduktan sonra tüfeği eline aldı ve çatıdaki Çinli heykeline nişan aldı; Çinli’ye bir zarar gelmedi. Saçmalar çatıya ve duvara çarparak, havada bir toz bulutu oluşturdu.

Nişancı, üzülmeden, “İsabet ettiremedim,” dedi ve tüfeğini yeniden doldurdu. “Kızlarla aran nasıl? Onlarla kırıştırmaya başladın mı? Hayır mı dedin? Oysa ben on üç yaşımdayken âşık bile olmuştum.”

İlk aşk macerasını gördüğü bir rüya gibi anlatıyordu. Yanında çıraklık yaptığı bir mimarın hizmetçisine âşık olmuş... Gri renkli su, binaların köşelerini yalayarak usulca şırıldıyordu, katedralin arkasında bir su çölü cansızca parıldıyor, üstünde bir yerlerde söğütlerin koyu dalları yükseliyordu.

İkon atölyesinde çalıştığım zamanlarda ustaların sıkça söylediği bir seminer şarkısı vardı:

“Mavi deniz
Coşkulu deniz...”

Galiba öldürücü can sıkıntısı dedikleri şey bu mavi denizdi.

Patron, “Geceleri uyuyamıyordum,” diye anlatıyor.

“Yatağımdan kalkıp, kızın kapısının önünde dikildiğim, küçük bir köpek gibi titrediğim zamanlar oldu. Ev soğuktu! Geceleri patron da kızın odasına girip çıkardı; beni yakalayabilirdi, ama ben hiç korkmazdım.”

Bir daha giyilip giyilemeyeceğini anlamak için eskimiş, canı çıkmış bir giysiyi dikkatle inceler gibi dalgın dalgın konuşuyordu:

“Kız, beni fark etti, bana acıdı, kapıyı ardına kadar açarak, ‘Buraya gel budala!’ dedi.”

Bunun gibi bir sürü hikâye dinlemiş ve onlardan bıkmıştım artık.

Gerçi bu hikâyelerin hoş tarafları da vardı.

Neredeyse herkes ilk aşkından böbürlenmeden, saf bir dille, sık sık nezaket ve hüzünle söz ederdi.

Anladığım kadarıyla bu, anlatanın hayatındaki en iyi olaydı.

Patronum gülerek ve başını sallayarak haykırdı:

“Ama sakın karıma bundan bahsetme! Aslında bunda ne var ki? Ama yine de bahsetme! İşte hikâye böyle...”

Bana değil, kendi kendine anlatıyordu. Eğer o konuşmasaydı, ben konuşacaktım. Bu sessizlik ve tenhalıkta konuşmak, şarkı söylemek, akordeon çalmak gerekiyordu. Yoksa insan, kurşuni soğuk sular altında kalmış bu ölü şehirde sonsuza dek ağır bir uykuya dalabilirdi.

Patronum, bana akıl öğretiyordu:

“Bir kere, erken evlenmeye kalkma! Evlilik çok önemli bir iştir kardeş. Şimdi istediğin yerde dilediğin gibi yaşayabilirsin. İster İran’da yaşa,

Müslüman ol, ister Moskova’da zabıta memuru ol, çal çırp. Bunların hepsini düzeltmek mümkündür, ama karı, hava gibidir kardeş. Onu düzeltmenin imkânı yoktur. O, çizme değil ki çıkarıp atasın!”

Yüzünün ifadesi değişmişti. Kaşlarını çatarak kurşuni suya bakıyor, parmağıyla gaga burnunu ovuşturarak homurdanıyordu:

“Ya işte kardeş, gözünü dört açmalısın. Her taraftan kuşatılsan da, dimdik kendi yolunda yürümelisin. Hayatta herkes için bir tuzak kurulmuştur.”

Volga’yla birleşmiş Meşçerski Gölü’ndeki çalılığa doğru ilerliyoruz.

Patron, çiftesini çalılığa doğrultarak fısıldıyor:

“Küreği yavaş çek!”

Birkaç cılız çulluğu vurduktan sonra, emreder gibi, “Kunavino’ya gidelim!” diyor. “Akşama kadar orada kalacağım. Evdekilere müteahhitlerle bir işim çıktığını söylersin.”

Onu yine sel suları altında kalmış kasabanın sokaklarından birine bıraktıktan sonra, fuar yolundan Strelko’ya dönüyorum. Kayığı bağlayıp içine oturuyor ve iki ırmağın kavuşmasını, şehri ve vapurları seyrediyorum. Gökyüzü, kocaman bir kuşun görkemli kanadı gibi beyaz bulut tüyleriyle örtülmüş. Altın güneş, bulutlar arasındaki mavi uçurumlarda ortaya çıkıyor ve yeryüzündeki her şey onun bir bakışıyla değişiyor. Etraftaki her şey canlı ve sağlam bir şekilde kımıldıyor, hızla akan ırmak, sayısız sal zincirini kolaylıkla sürüklüyor. Sallarda sakallı köylüler, sağlam bir şekilde ayakta duruyor, uzun kürekleri çekiyor, birbirlerine ve yanlarından geçen vapurlara bağırıyorlar. Küçük bir vapur, boş bir mavnayı akıntıya karşı sürüklüyor. Akıntı, mavnayı sallayıp duruyor; vapur, turna balığı gibi burnunu bir o yana, bir bu yana çeviriyor ve akıntıya karşı, çarklarına sımsıkı dayanarak soluk soluğa direniyor. Mavnada, ayaklarını suya sarkıtmış dört köylü omuz omuza oturuyor. Biri kırmızı bir gömlek giymiş. Şarkı söylüyorlar. Sözleri duyulmuyor, ama şarkıyı biliyorum.

Bana öyle geliyor ki, bu canlı ırmaktaki her şeyi biliyorum. Her şey bana yakın ve her şeyi anlayabiliyorum. Arkamdaki sular altında kalmış şehir ise, korkulu bir rüya... Patronumun uydurması... Tıpkı onun gibi az anlaşılabilen bir nesne...

Her şeyi doyasıya seyrettikten sonra eve dönüyorum. Kendimi her işi yapabilecek güçte yetişkin bir adam gibi hissediyorum. Yolda, kalenin tepesinden Volga'ya bakıyorum. Uzaklardan, tepelerden bakınca dünya kocaman görünüyor ve dilediği her şeyi insana sunmayı vaat ediyor.

Evde kitaplarım var. Kraliçe Margot'nun dairesinde şimdi kalabalık bir aile yaşıyor. Hepsi birbirinden güzel beş genç kız ve iki lise öğrencisi. Bunlar bana kitap veriyorlar. Büyük bir hevesle Turgenyev'i okuyor ve her şeyi böylesine anlaşılır, sade ve sonbahara has berrak bir dille anlatmasına şaşıyorum. Onun kişileri ne kadar temiz, tatlılıkla anlattığı her şey ne kadar güzel.

Pomyalovski'nin *Seminaristler*'ini okuyorum ve yine hayret ediyorum. İkon atölyesindeki yaşantıyla nasıl tuhaf bir benzerlik taşıyor! Korkunç bir yaramazlığa dönüşen ümitsiz can sıkıntısı bana çok tanıdık geliyor.

Rus kitaplarını okumaktan hoşlanıyordum. Onlarda hep tanıdık ve hüzünlü bir şeyler hissediliyordu. Sanki sayfaların arasına büyük perhiz çanları saklanmıştı ve kitabı açar açmaz, usulca çalmaya başlardı.

Ölü Canlar'ı pek keyif almadan okudum. *Ölüler Evinden Hatıralar*'dan da hoşlanmadım. *Ölü Canlar*, *Ölüm*, *Üç Ölüm*, *Canlı Cenazeler*; bu kitapların adlarındaki bir örneklik ister istemez ilgimi çekiyor ve içimde onlara karşı bir antipati uyandırıyordu. *Zamanın Belirtisi*, *Adım Adım*, *Ne Yapmalı*?, *Smurino Köyünden Havadisler* gibi diğer eserler de hoşuma gitmemişti.

Ama Dickens[20] ve Walter Scott'un kitaplarını çok beğenmiştim. Bu yazarların aynı kitabını iki üç kez tekrar tekrar büyük bir keyif alarak okuyordum.

Walter Scott'un kitapları, bana zengin bir kilisede düzenlenen görkemli bir ayini anımsatıyordu. Bu ayinler biraz uzun ve sıkıcıydı, ama hep şatafatlıydı.

Dickens, benim için önünde hep saygıyla eğileceğim bir yazar olarak kaldı. Bu adam o pek güç olan, insanları sevdirme sanatında şaşılacak bir başarı elde etmişti.

Akşamları evin eşiğinde büyük bir arkadaş grubu toplanırdık. “K” kardeşler, onların kız kardeşleri, bazı yeniyetme gençler, kısa ve kalkık burunlu, liseli Viyaçevlav Semoşko ve bazen de yüksek düzeyde bir memurun kızı Ptitsina da geliyordu. Kitaplardan, şiirden konuşuyorduk. Bunlar, yakından bildiğim, anladığım konulardı. Hepsinden daha fazla okumuştum, ama onlar sıkça birbirlerine lise yaşantısından söz ederler, öğretmenlerinden dert yanarlardı. Onların anlattıklarını dinlerken, kendimi arkadaşlarımdan daha özgür hissediyor, bu kadar sabırlı oluşlarına hayret ediyordum, ama yine de okula gittikleri için onları kıskanırdım.

Arkadaşlarım benden daha büyüktü ama ben kendimi onlardan daha yaşlı, daha olgun ve deneyimli sayıyordum. Onlara daha yakın olmak istediğim için bu durum beni rahatsız ediyordu. Akşamın geç saatlerinde, kir pas içinde, aslında çok tekdüze olan izlenimlerinden daha farklı, zengin izlenimlerle eve dönerdim. Onlar sık sık kızlardan söz ederler, bir o kıza, bir başka kıza âşık olurlar, şiir yazmayı denerler, bu konuda sık sık benden yardım isterlerdi. Ben de memnuniyetle şiir yazmayı dener, kolaylıkla kafiye bulurdum, ama nedense şiirlerimde hep bir mizah havası vardı. Üzerine en çok şiir adanan küçükhanım Ptitsina’yı ise, mutlaka sebzelere, soğana benzetirdim.

Semaşka, bana:

“Bunlar ne biçim şiir? Bu şiir değil, çizme çivisi,” diye homurdanırdı.

Onlardan hiçbir konuda geri kalmak istemediğim için ben de küçükhanım Ptitsina’ya âşık oldum. Aşkımı nasıl ilan ettiğimi anımsamıyorum, ama bu aşk kötü sonuçlandı. Zvezdin Gölü’nün yeşil, pis suyu üzerinde bir döşeme tahtası yüzüyordu. Küçükhanımı bu tahtayla gezdirmeyi önerdim. Kız kabul etti. Tahtayı kıyıya yanaştırdım ve üzerine çıktım. Tek başıma olduğum zamanlar beni rahatlıkla taşırdı, ama kurdele ve dantellerle süslü şatafatlı bir giysi giymiş olan küçükhanım nazikçe tahtanın öbür ucuna geçip, ben de çalımla, bir sopayla tahtayı kıyıdan uzaklaştırınca, lanet olası tahta sarsılmaya başladı ve küçükhanım suyu boyladı. Arkasından kahramanca bir tavırla suya atladım ve onu kıyıya taşıdım. Korku ve gölün yeşil yosunları, benim hanımın güzelliğini yok etmişti.

Islak yumruğuyla bana gözdağı vererek bağırıyordu:

“Sen, beni bilerek batırdın!”

Kendimi ne kadar temize çıkarmaya çalıştıysam da, samimiyetime inanmayarak, o günden sonra bana düşmanca davranmaya başladı.

Genelde şehirdeki yaşantım pek ilginç değildi. Kocakarı, eskiden olduğu gibi bana çok kötü davranıyor, genç kadın ise beni kuşkuyla izliyordu. Çillerinden dolayı daha da kırmızılaşan Victor, dinmek bilmeyen öfkesiyle herkese burnundan soluyordu.

Patronumun çizmesi gereken birçok planı vardı. Kardeşiyle birlikte bu işin üstesinden gelemeyince, üvey babamdan yardım istediler.

Bir gün, fuardan saat beş dolaylarında, erken dönmüştüm. Yemek odasına girdiğimde, unutmuş olduğum bu adamı, çay masasının başında, patronumla yan yana otururken gördüm.

Bana elini uzattı:

“Merhaba...”

Beklenmedik bu durum karşısında afalladım. Bütün bir geçmiş, derhal bir yangın gibi alevlendi ve yüreğimi dağladı.

Patron, “Korktu be!” diye bağırdı.

Üvey babam, müthiş zayıflamış yüzündeki gülümsemeyle bana bakıyordu. Kara gözleri daha da irileşmişti. Yıpranmış, adeta ezilmiş ve silinmiş bir hali vardı.

Elimi, ince, sıcak parmaklarının arasına aldı.

Öksürerek, “Bak işte yine karşılaştık,” dedi.

Dayak yemiş gibi bitkin bir halde dışarı çıktım.

Aramızda ölçülü ve belirsiz bir ilişki kuruldu. Beni baba adımla çağırıyor, benimle akranıymışım gibi konuşuyordu.

“Bakkala gittiğinizde lütfen bana yüz gram Laferm tütünü, bir deste Vitorson sigara kâğıdı, yarım kilo da sucuk alır mısınız?”

Bana verdiği paralar, sıcak eli yüzünden hep tatsız şekilde sıcak olurdu. Veremli olduğu ve fazla yaşamayacağı açıktı. Bunu kendisi de biliyor, sivri, siyah sakalını sıvazlayarak, sakin, kalın sesiyle, “Benim hastalığımın tedavisi neredeyse imkânsız,” diyordu. “Fakat çok et yersem iyileşmem mümkün olabilir. Belki de iyileşirim.”

Aşırı yemek yiyor ve sigara içiyordu. Sigarayı sadece yemek sırasında ağzından düşürüyordu. Ona her gün sucuk, jambon, sardalya satın alıyordum, ama ninemin kız kardeşi kendinden emin bir tavırla ve nedense öç alır gibi sevinerek, “Ölümü çerezlerle besleyemezsin, onu kandıramazsın, hayır!” diyordu.

Patronlarım, üvey babama onur kırıcı bir ilgi gösteriyordu. Ona, ısrarla şu ya da bu ilacı denemesini tavsiye ediyor, arkasından da alay ediyorlardı.

Genç kadın, “Şu asilzadeye bak!” diye anlatıyordu: “Masadaki kırıntıları daha sık süpürmek gerekirmiş. Sözde sinekleri çoğaltıyormuş.”

Kocakarı da onun sözlerini onaylayarak, “Aman ne asilzadesi!” diyordu. “Yıpranmış ceketi kir ve yağdan parlıyor, ama o hâlâ fırçalayıp duruyor. Kaprisli adam!”

Patron, onları teselli etmek istercesine:

“Biraz bekleyin vahşi tavuklar, yakında ölecek!” diyordu.

Küçük burjuvaların bir soyluya karşı takındıkları bu anlamsız, düşmanca tavırlar beni ister istemez üvey babama yaklaştırıyordu. Sineköldüren de zehirli, pis bir mantardır, ama hiç değilse güzeldir.

Bu insanlar arasında bunalan üvey babam tesadüfen tavuk kümesine düşmüş bir balığa benziyordu. Bu benzetme de, hayatın kendisi gibi saçmaydı.

Onda, benim için unutulmaz bir insan olan Haroşoye Delo’ya benzer yönler bulmaya başladım. “Haroşoye Delo”yu ve “Kraliçe Margot”yu, kitapların bana kazandırdığı en güzel şeylerle donatıyor, okumanın bende uyandırdığı en temiz duyguları, hayalleri onlara yansıtıyordum. Üvey babam da Haroşoye Delo gibi, herkese yabancı, sevilmeyen biriydi. Evdeki herkese eşit davranırdı. Asla ilk olarak konuşmaya başlamaz, sorulan soruları kısaca ve kendine has nazik bir edayla yanıtlardı. Patrona akıl

öğrettiği anlar çok hoşuma gidiyordu. Masanın başına geçip, iki büklüm olmuş bir halde, kuru parmağıyla kalın kâğıda vurarak, sakince yol gösterirdi.

"Burada çatı kirişini anahtar taşı ile kilitleyip desteklemelisiniz. Böylece duvarlara binen basıncı durdurmuş olursunuz. Aksi takdirde çatı kirişleri duvarı iter."

Patronum, "Doğru ya. Lanet olsun," diye homurdanırdı.

Üvey babam dışarı çıkınca, karısı ona, "Sana akıl öğretmelerine nasıl izin veriyorsun, doğrusu hayret ediyorum," derdi.

Genç kadını en çok sinirlendiren şey de, nedense üvey babamın akşam yemeğinden sonra dişlerini fırçalaması ve gırtlağını dışarı doğru çıkararak gargara yapmasıydı.

Hoşnutsuz bir sesle, "Bana kalırsa Yevgeni Vasilyeviç, başınızı bu şekilde arkaya eğmek size zarar verebilir," derdi.

Üvey babam, nazikçe gülümseyerek, "Niye peki?" diye sorardı.

"Öyle işte."

Üvey babam, kemik bir törpüyle morumsu tırnaklarını temizlemeye başlardı.

Patronun karısının siniri tepesine çıkar, "Şuna bakın. Hâlâ tırnaklarını temizliyor. Yakında ölecek. Uğraştığı şeye bak!" derdi.

Patronum içini çekerdi:

"Ah, siz ne vahşi tavuklarsınız!"

Karısı, patronun sözlerine öfkelenir, "Sen ne söyleniyorsun öyle?" derdi.

Kocakarı, geceleri hiddetle Tanrı'ya yakınırdı.

"Tanrım, bir de şu çürük herifi başıma sardılar. Victor'cuğum yine bir köşede kaldı."

Victor, üvey babamın tavırlarını, onun ağır yürüyüşünü, zarif ellerinin güvenli hareketlerini, kravatını kabarık olarak bağlayışını ve avurtlarını

şapırdatmadan, kibarca yemek yiyişini taklit etmeye başlamıştı.

İkide bir ona kaba bir tavırla sorardı:

“Maksimov, Fransızca diz kapağı nasıl söylenir?”

Üvey babam, sakin sakin ona hatırlatırdı:

“Benim adım Yevgeni Vasilyeviç.”

Victor, akşam yemeğinde annesine, “Ma mèpe donnez m ois encor; tuzlama et!” diye buyururdu.

Kocakarı duygulanarak, “Seni gidi küçük Fransız!” derdi.

Üvey babam, sağır ve dilsiz gibi, hiç istifini bozmadan ve kimseye bakmadan etini çiğnerdi.

Bir gün ağabeyi, Victor’a, “Victor, artık Fransızca’yı öğrendiğine göre, kendine bir metres tutmalısın,” dedi.

Bu, üvey babamın sessizce gülümsediğini gördüğüm ilk andı, ama patronun karısı çileden çıktı, kaşığı masaya fırlatarak kocasına bağırmaya başladı:

“Benim yanımda böyle rezilce şeyler konuşmaktan utanmıyor musun?”

Kimi zaman babam servis koridorunda yanıma gelirdi. Orada, çatıya çıkan merdivenin altında yatıyordum. Pencerenin karşısındaki merdivende ise kitap okurdum. Sigarasının dumanlarını savurarak, hırıltılı bir sesle, “Okuyor musunuz?” diye sorardı. “Nedir bu?”

Ona kitabı gösterirdim.

Başlığa göz atarak:

“Ah, sanırım bunu okumuştum! Sigara içer misiniz?”

Pencereden pis avluya bakarak sigara içerdik.

“Okuyamamanız çok acı,” derdi. “Hem yeteneğiniz de var herhalde.”

“Ama ben öğreniyorum, okuyorum.”

“Bu yetmez. Okula gitmek, disiplin öğrenmek gerekir.”

İçimden ona şöyle demek geçerdi:

“Efendim, siz okula gidip disiplin öğrendiniz de, ne işe yaradı?”

Ama o aklımdan geçenleri okumuş gibi eklerdi:

“Karakter sahibi bir insanı okul çok iyi yetiştirir. Ancak çok iyi öğrenim görmüş insanlar hayatta bir yere gelebilirler...”

Sık sık bana tavsiyede bulunurdu:

“Buradan gitseniz, sizin için daha iyi olur. Burada kalmanın bir anlamı ve bir yararı yok.”

“İşçiler hoşuma gidiyor.”

“Niye peki?”

“Onlarla iyi vakit geçiriyorum.”

“Olabilir.”

Bir gün bana, “Patronlarımız aslında çok adi insanlar,” dedi. “Çok adi.”

Annemin bu sözü nerede ve ne zaman söylediği aklıma gelince ister istemez ondan uzaklaştım.

Gülümseyerek sordu:

“Siz de öyle düşünüyor musunuz?”

“Evet, öyle.”

“Bunu görüyorum.”

“Patron yine de hoşuma gidiyor.”

“Evet, iyi bir insan olabilir, ama gülünç biri.”

Onunla kitaplar hakkında konuşmak istiyordum, ama anlaşılan o kitap okumayı sevmiyordu ve defalarca bana, “Kitaplara kendinizi kaptırmayın!” diye tavsiyede bulundu.

“Kitaplarda her şey çok abartılmış, şu ya da bu şekilde değiştirilmiştir. Kitap yazarlarının çoğu, bizim patron gibi önemsiz insanlardır.”

Bunun gibi fikirler bana cüretkâr geliyor ve beni etkiliyordu.

Bir keresinde bana, “Gonçarov’u okudunuz mu?” diye sordu.

“*Pallado Firkateyni*’ni okumuştum.”

“*Pallado,* çok sıkıcı bir kitaptır, ama genel olarak Gonçarov, Rusya’nın en akıllı yazarıdır. Onun *Oblomov* adlı romanını okumanızı tavsiye ederim. Bu, onun en gerçekçi, en cesur yapıtıdır ve genelde Rus edebiyatının en iyi kitabıdır.”

Dickens hakkında şunları söylüyordu:

“Çok önemsiz; buna inanın, ama *Yeni Zaman* gazetesinin ekinde çok ilginç bir eser olan *St. Antoine’ın Baştan Çıkarılışı* var. Bunu okuyun! Siz, anladığım kadarıyla kilise ve kiliseyle ilgili konulardan hoşlanıyorsunuz. *Baştan Çıkarılış* sizin için yararlı olacaktır.”

Bana yığınla *Yeni Zaman*’ın eklerinden getirdi; Flaubert’in bu bilgece eserini okudum.

Bu kitap bana sayısız azizin yaşamını, eski din bilginlerinin anlattığı bazı hikâyeleri anımsattı, ama beni çok derinden etkilemedi. *Vahşi Hayvan Terbiyecisi Upilio Faimali’nin Anıları*’nı daha çok beğendim.

Bunu üvey babama itiraf ettiğimde, bana sakin bir tavırla şöyle dedi:

“Demek bu tür kitaplar okumak sizin için daha erken! Ama bu kitabı aklınızda tutun!”

Kimi zaman tek laf etmeden, sadece öksürerek ve sigarasından sürekli dumanlar savurarak, uzun süre yanımda otururdu. Güzel gözleri tüyler ürpertici bir ışıkla parıldardı. Ona sessizce bakar, bu kadar onurlu ve yalın bir şekilde, yakınmadan ölüme yaklaşan bu adamın bir zamanlar anneme yakın olduğunu ve onu incittiğini unuturdum. Onun bir terzi kadınla yaşadığını biliyor, şaşkınlık ve merhametle bu kadını düşünüyordum. Nasıl oluyor da bu uzun kemiklere sarılmaktan, bu leş gibi kokan ağzı öpmekten tiksinmiyordu?

Üvey babam da, aynı “Haroşoye Delo” gibi birdenbire kendine özgü fikirleri sıralamaya başlardı.

“Av köpeklerini severim. Aptaldırlar, ama ben onları severim. Güzel hayvanlar. Güzel kadınların da çoğu aptaldır.”

Biraz da gururla aklımdan geçiriyorum:

“Kraliçe Margot’yu tanısaydın, böyle düşünmezdin!”

Bir gün şöyle dedi:

“Uzun süre aynı evde yaşayan insanların yüzü de sonunda birbirine benzemeye başlar.”

Bu sözü defterime yazdım.

Bu tür özlü sözleri sadaka bekler gibi bekliyordum.

Tekdüze ve aşınmış biçimlerle kaskatı kesilmiş, renksiz bir dilin konuşulduğu bu evde, kelimelerin bu olağandışı birleşimini duymaktan hoşlanıyordum.

Üvey babam benimle hiçbir zaman annem hakkında konuşmadı. Hatta sanırım onun adını bile hiç ağzına almadı. Bu çok hoşuma gidiyor, içimde ona karşı saygıya yakın bir duygu uyandırıyordu.

Bir gün ona Tanrı hakkında şimdi ne olduğunu tam anımsayamadığım bir soru sordum.

Bana şöyle bir baktı ve sakin sakin şunu söyledi:

“Bilmiyorum. Ben Tanrı’ya inanmıyorum.”

Sitanov aklıma geldi ve üvey babama ondan bahsettim.

Beni dikkatle dinledikten sonra, aynı sakin tavırla şöyle dedi:

“O bu konu üzerinde kafa yoruyor. Böyle bir insan yine de bir şeye inanıyor demektir. Oysa ben hiçbir şeye inanmıyorum.”

“Ama bu nasıl olur?”

“Niye olmasın? Görüyorsunuz işte; ben inanmıyorum.”

Ben sadece onun ölmekte olduğunu görüyordum. Ona acımış olduğumu pek zannetmiyorum, ama ilk kez ölmek üzere olan bir yakınımdan dolayı ölümün sırrına karşı güçlü ve doğal bir ilgi duyuyordum.

İşte, yanı başımda, dizi dizime değen, düşüncelere dalmış bir adam oturuyor, insanları kendileriyle olan ilişkisine göre kesin bir tavırla sınıflandırıyor, yargılama, karar verme gücüne sahip biri gibi her şey hakkında konuşuyor. Onda benim gereksinim duyduğum bir şeyler ya da benim için gereksiz olanlara gölge vuran bir şeyler var. Bu adam, dinmek bilmeyen düşünce fırtınalarının haznesi, akıl sır ermeyecek derecede anlaşılması zor bir varlık. Ona nasıl davranırsam davranayım, o benim bir parçam oldu. İçimde bir yerlerde yaşıyor. Onu düşünüyorum; ruhunun gölgesi ruhuma vuruyor. Yarın tamamen yok olacak, kafasının ve yüreğinin içinde gizli olan şeylerle, güzel gözlerinde okuyabildiğimi zannettiğim şeylerle birlikte sonsuzluğa karışacak. O yok olup gidince, beni hayata bağlayan canlı bağlardan biri kopacak ve sadece anısı kalacak. Bu anı, sonsuza dek değişmeden içimde yaşayacak. Bu canlı vücut ise yok olup gidecek...

Ama bunlar düşüncelerdir. Bu düşüncelerin ardında sözcüklerle ifade edilemeyen, düşünceleri doğurup besleyen, bizi hayat olaylarına göz atmak zorunda bırakan, niçin sorusuna cevap vermemizi isteyen bir şey var.

Yağmurlu bir günde üvey babam, “Bana öyle geliyor ki, yakında yatağa düşeceğim,” dedi. “Ne saçma bir halsizlik! İçimden hiçbir şey yapmak gelmiyor.”

Ertesi gün akşam çayında masanın ve dizinin üstündeki ekmek kırıntılarını özenle silkeledi.

Gözle görünmeyen bir şeyi kendinden uzaklaştırmak istiyor gibiydi.

Kocakarı, yan gözle ona bakarak gelinine fısıldadı:

“Şuna bak; tüylerini yoluyor, üstünü başını temizliyor!”

İki gün sonra çalışmaya gelmedi.

Bir süre sonra kocakarı, elime büyük, beyaz bir zarf tutuşturarak, “Şunu alsana; dün öğleye doğru bir kadın getirmişti, ama sana vermeyi unuttum,” dedi. “Sevimli bir kadındı. Senin neyin olduğunu hakikaten bilmiyorum!”

Zarfın içinden çıkan, bir hastanenin damgasını taşıyan kâğıtta şunlar yazılıydı:

“Boş zamanınız olursa beni görmeye gelin. Ben Martinov Hastanesi’ndeyim. Y. M.”

Ertesi sabah hastane koğuşunda, üvey babamın karyolasında oturuyordum. Üvey babamın boyu, karyoladan daha uzundu. Ayağındaki gri çoraplar sıyrılmış ve ayakları karyolanın parmaklıkları arasından fırlamıştı. Hastanenin sarı duvarlarında dalgın dalgın gezinen güzel gözleri benim yüzümde ve baş ucundaki taburede oturan kızın küçük ellerinde duraklıyordu. Kız, ellerini yastığın üstüne koymuştu; üvey babam, ağzını açıp, yanağını kızın ellerine sürtüyordu. Kız şişmancaydı; üzerinde koyu renkli, dümdüz bir elbise vardı. Gözyaşları oval yüzünden ağır ağır süzülüyordu. Islak, mavi gözlerinin bakışları, üvey babamın yüzünden, onun sivri kemiklerinden, sivrileşmiş büyük burnundan ve karanlık ağzından hiç ayrılmıyordu.

Kız, “Bir rahip çağırmak gerek, ama o kabul etmiyor. Hiçbir şey anlamıyor,” diye fısıldadı, sonra ellerini yastığın üzerinden çekerek, adeta dua eder gibi göğsüne bastırdı.

Üvey babam bir anlığına kendine geldi, tavana baktı. Aklına bir şey gelmiş gibi, ciddi bir tavırla kaşlarını çattı, sonra zayıf elini bana yaklaştırdı.

“Siz misiniz? Sağ olun. Görüyorsunuz işte. Kendimi öyle berbat hissediyorum ki...”

Konuşmak onu yordu, gözlerini yumdu. Mor tırnaklı, uzun, soğuk parmaklarını okşadım. Kız, sessizce rica etti:

“Yevgeni Vasilyeviç, lütfen kabul edin!”

Üvey babam, gözleriyle bana kızı işaret ederek, “Tanışsanıza şekerim,” dedi.

Ağzını daha kocaman açarak sustu ve birden hırıltılı bir sesle karga gibi bir çığlık kopardı.

Çıplak elleriyle etrafını yoklayarak ve üzerindeki örtüyü atarak yatağın içinde debelendi. Kız da başını buruşuk yastığa gömerek bir çığlık attı.

Üvey babam çabuk öldü; ölür ölmez yüzü güzelleşti.

Kızın koluna girerek hastaneden ayrıldım.

Kız, bir hasta gibi sendeliyor, ağlıyordu. Elinde tortop olmuş bir mendil vardı. Mendili art arda gözlerine götürüyor, gittikçe daha çok sıkarak, sanki en değerli ve hayatta kalan son varlığıymış gibi ona bakıyordu.

Birden durdu. Bana yaslanıp, sitemle konuşmaya başladı:

“Kışa kadar yaşayamadı. Aman Tanrım! Nedir bu böyle?”

Sonra gözyaşlarından ıslanmış elini bana uzattı.

“Hoşça kalın. Sizi çok överdi. Cenazesini yarın kaldıracağız!”

“Sizi evinize bırakayım mı?”

Etrafa göz gezdirdi.

“Niçin? Daha gece değil ki, gündüz.”

Küçük, dar sokağın köşesinden uzaklaşırken onu izledim. Bir yere yetişmek için acelesi olmayan biri gibi yavaş yavaş yürüyordu.

Ağustos ayıydı. Ağaçların yaprakları artık dökülmeye başlamıştı.

Üvey babamı mezarlığa kadar götürmeye vakit bulamadım ve o kızı da bir daha hiç görmedim.

XVII

Her sabah saat altıda işe gitmek için fuarın yolunu tutuyordum. Orada bazı ilginç insanlar beni karşılıyorlardı. Aziz Nikolay'a[21] benzeyen, saçları ağarmış, sivri dilli, usta bir işçi olan doğramacı Osip, çatı ustası kambur Yefimuşka, yine bir azizi andıran dalgın, dindar duvarcı Pyotr, sarı saçlı, mavi gözlü, nur yüzlü bir yakışıklı olan sıvacı Grigoriy Şişlin gibi.

Ben bu adamları mimarın yanında ikinci kez çalıştığım süre içinde tanımıştım. Her pazar hoş sözlerle, benim için yeni olan tatlı sohbetlerle, ağırbaşlı ve ciddi tavırlarıyla mutfakta boy gösterirlerdi.

Bu ciddi adamlar o zamanlar bana tümüyle iyi insanlar olarak görünüyorlardı. Her birinin kendine has ilginç bir yönü vardı. Hepsi de Kunavino semtinin kötü, hırsız ve ayyaş halkından olumlu bir şekilde farklıydılar.

O zamanlar içlerinde en çok sıvacı Şişlin'i beğeniyordum.

Hatta beni yanında işe almasını rica etmiştim, ama o beyaz parmağıyla altın sarısı kaşını kaşıyarak bunu tatlılıkla reddetmişti.

"Senin için daha erken. Bizim işimiz epey zordur. Bir iki yıl daha sabret!"

Sonra güzel başını kaldırarak sormuştu.

"Burada rahatın yerinde değil mi? Neyse boş ver. Biraz sabret, kendine hâkim ol. O zaman daha iyi dayanırsın."

Bu öğüdün bana ne kazandırdığını bilmiyorum, ama onu gönül borcuyla anımsıyorum.

Bu adamlar şimdi her pazar sabahı patronumun evine geliyor, mutfak masasının etrafındaki sıralara oturuyor ve patronun gelişini beklerken ilginç sohbetler ediyorlardı. Patron şen şakrak onlarla selamlaşır, güçlü ellerini sıkarak masanın baş köşesine geçerdi.

Faturalar, para desteleri ortaya çıkar, adamlar hesaplarını, buruş buruş not defterlerini masanın üstüne yayarlar, haftalık hesap çıkarılmaya başlanırdı.

Patron şakalar, maskaralıklar yaparak onları hesapta yanıltmaya çalışır, onlar da onu kazıklamak isterlerdi. Ara sıra sert bir kavgaya tutuştukları olurdu ama daha çok arkadaşça gülerlerdi.

Adamlar patrona, “Sen de doğuştan düzenbazsın, canım,” derlerdi.

O da sözde mahçup bir tavırla kıs kıs gülerek cevap verirdi:

“Ya siz vahşi tavuklar; siz de oldukça düzenbazsınız!”

Yefimuşka, “Başka ne bekliyordun ki dostum?” diye itiraf ederdi.

Ciddi Pyotr ise:

“Yaşamak için çalışıyoruz. Çalışıp kazandığımız ise Tanrı’ya ve Çar’a gidiyor,” derdi.

Patron gürlerdi:

“Benim canım da sizi kazıklamak istiyor!”

İşçiler yumuşakbaşlılıkla ona hak verirlerdi:

“Yani bize hile yapmak!”

“Dalavere yapmak!”

Grigoriy Şişlin, gür sakalını elleriyle göğsüne bastırarak ahenkli bir sesle rica ederdi:

“Çocuklar gelin sadece birbirimizi aldatmadan işimizi yapalım olmaz mı? Namuslu yaşarsak içimiz daha rahat olur; öyle değil mi aziz dostlarım?”

Mavi gözleri koyulaşıyor, nemleniyordu. Bu anlarda olağanüstü güzel görünüyordu. Ricası herkesi sanki biraz şaşırtıyor, mahçup bir tavırla ona arkalarını dönüyorlardı.

Yakışıklı Osip, köylülere acıyan bir tavırla içini çekerek, “Köylü pek aldatmaz!” diye homurdanırdı.

Esmer duvarcı, hafif kambur sırtıyla masanın üzerine eğilerek, gür bir sesle söylenirdi:

“Günah, bataklık gibidir. İlerledikçe daha çok batarsın!”

Patron, onlarla aynı tonda homurdanırdı:

“Bana ne? Kötülük eden, kötülük bulur!”

Biraz felsefe yaptıktan sonra yine birbirlerini kazıklamaya çalışırlardı.

Hesaplaşmaları bittikten sonra, gerginlikten bitkin düşmüş bir halde ve kan ter içinde, patronu da çağırarak çay içmek için meyhanenin yolunu tutarlardı.

Fuarda çivi, tuğla, kereste çalmamaları için bu adamlara göz kulak olmak zorundaydım. Her birinin patronun yanında yaptıkları işten başka, kendi üstlendikleri işler de vardı. Kendi işlerinde kullanmak için burnumun dibinden bir şeyler çalmaya kalkışırlardı.

Oraya ilk gittiğimde beni nezaketle karşıladılar.

Şişlin:

“Yanımda çalışmak istediğini hatırlıyor musun? Oysa şimdi nerelere yükseldin. Başıma şef olarak geleceksin ha?”

Osip:

“Peki, peki. Sen göz kulak ol. Tanrı yardımcın olsun!” diyerek şakalaştı.

Pyotr, düşmanca bir tavırla:

“İhtiyar fareleri denetlemek için genç bir turna göndermişler,” dedi.

Yapmak zorunda olduğum iş beni çok rahatsız ediyordu. Bu adamların karşısında utanıyordum. Hepsi de bana iyi ve onların dışında kimsenin bilmediği özel şeyler bilen insanlar gibi görünüyordu. Bense onlara hırsız ve düzenbaz gözüyle bakmaya mecburdum. İlk günler onların yanında oldukça zorlandım, ama Osip bunu hemen fark etti ve baş başa kaldığımız bir gün bana, “Öyle somurtup durma delikanlı. Bu bir işe yaramaz; anladın mı?” dedi.

Ben elbette hiçbir şey anlamamış, ama ihtiyarın tuhaf bir durumda olduğumu anladığını hissetmiştim.

Sonra aramızda samimi bir dostluk kuruldu.

Bir köşeye çekip bana akıl verirdi:

“Öğrenmek istiyorsan söyleyeyim; aramızda en azılı hırsız Pyotr’dur. Çocuğu çok, açgözlü bir adamdır. Onun yanındayken gözünü dört aç. Onun için ne olursa olsun hiç fark etmez. Yarım kilo çivi, on tuğla, bir çuval kireç onun işine yarar, hiçbirine hayır demez. İyi adamdır, dindardır, prensiplerine bağlıdır, okur yazardır, ama gel gör ki çalmayı sever.

“Yefimuşka, kadın peşinde koşar, yumuşakbaşlıdır, sana zararı dokunmaz. Akıllıdır da. Zaten kamburların hepsi akıllıdır.

“Grigoriy Şişkin ise ahmaktır. Başkasının elindekini almak bir yana, kendininkini de verir. Boşuna çalışıyor. Onu herkes dolandırabilir, ama o kimseyi dolandıramaz. Aklı ermez!”

“İyi bir insan mıdır?”

Osip, uzaktaymışım gibi bir bakışla baktı ve şu unutulmaz sözleri söyledi:

“Gerçekte iyidir! Tembel biri için iyi olmak en basit şeydir. İyi olmak için zekâ gerekmez delikanlı!”

Osip’e sordum:

“Ya sen nasıl birisin?”

Güldü ve cevap verdi:

“Ben genç kız gibiyim. Nine olduğum zaman kendimden bahsedeceğim. O zamana kadar sabret! Benim nereye saklandığımı kendi aklınla araştırıp bul bakalım!”

Kendisi ve arkadaşları hakkındaki tüm fikirlerimi altüst ediyordu. Onun fikirlerinin doğruluğundan kuşkulanmak benim için zordu.

Yefimuşka’nın, Pyotr’un ve Grigoriy’nin, yakışıklı ihtiyarın günlük işlerde kendilerinden daha akıllı ve bilgili olduğunu kabul ettiklerini görüyordum. Her konuda ona akıl danışır, tavsiyelerini can kulağıyla dinler, saygıda hiç kusur etmezlerdi.

“Lütfen bize akıl ver,” diye ona yalvarırlardı, ama bir seferinde böyle bir ricadan sonra Osip çekip gidince, duvarcı, usulca Grigoriy’e, “Kâfir bu!”

dedi.

Grigoriy ise gülümseyerek, “Soytarı!” diye ekledi.

Sıvacı, dostça beni uyardı:

“Bak Maksimiç, ihtiyara karşı dikkatli olmalısın. O seni parmağının ucunda oynatır! Böyle tehlikeli ihtiyarlardan Tanrı bizi korusun!”

Hiçbir şey anlamıyordum.

Bana göre aralarında en namuslu ve en dindarı duvarcı Pyotr’du. Her şey hakkında kısaca, ikna edici bir dille konuşurdu. Düşünceleri daha çok Tanrı, cehennem ve ölüm üzerinde yoğunlaşırdı.

“Eh çocuklar! Ne kadar çabalarsanız çabalayın, hayattan ne umarsanız umun, tabuttan ve mezardan kurtulmak kimseye nasip olmamıştır!”

Sürekli karnı ağrıyor, hiçbir şey yiyemediği günler oluyor, en küçük bir ekmek parçası bile şiddetli kramplara ve ıstırap verici mide bulantılarına neden oluyordu.

Kambur Yefimuşka da çok iyi kalpli ve dürüst biri gibi görünüyordu, ama her zaman gülünçtü. Kimi zaman bir meczup, hatta zararsız bir deli gibi davranır, sürekli çeşitli kadınlara âşık olur ve hepsi hakkında aynı şeyleri söylerdi:

“Samimi söylüyorum. Bu karı değil, sanki kaymaklı çiçek! Tanrı için!”

Kunavino’nun cıvıl cıvıl kadınları dükkânların döşemesini silmeye geldikleri zaman Yefimuşka damdan iner, bir köşede dikilir, canlı gri gözlerini süzer, ağzı kulaklarına varmış bir halde mırıldanırdı:

“Tanrı bana yapılı, selvi gibi bir karı gönderdi! Kısmet ayağıma kadar geldi. Şu kaymaklı çiçeğe bakın hele! Hele böyle bir armağan için kısmetime nasıl teşekkürlerimi sunayım? Böyle bir güzellik için diri diri yanmaya razıyım!”

Kadınlar önce onunla alay eder, birbirlerine bağırırlardı:

“Şu kambura bakın! Nasıl da asılıyor. Aman Tanrım!”

Alaylı sözler çatı ustasının hiç gücüne gitmezdi. Elmacık kemikleri çıkık yüzü uykulu bir hal alır, adeta sayıklar gibi konuşurdu.

Tatlı sözleri sarhoş edici bir sel halinde akar, kadınları mest ederdi.

Sonunda, içlerinde en yaşlı olanları, şaşkın şaşkın arkadaşlarına, “Adam neler söylüyor dinleyin hele; tıpkı delikanlı gibi konuşuyor!” derdi.

“Kuş gibi şakıyor.”

İnatçı bir kadın ise, “Ya da kilise eşiğindeki bir dilenci gibi,” derdi, ama Yefimuşka’nın hiç dilenciye benzer bir hali yoktu.

Kalın bir kütük gibi sapasağlam dikilir, sesi gittikçe daha davetkâr, sözleri ise daha cazip bir hal almaya başlardı.

Kadınlar sessizce onu dinlerdi. Gerçekten de o mest edici, tatlı konuşmalarının etkisiyle adeta eriyor gibiydiler.

Bu hikâyenin sonu şöyle olurdu; öğle paydosunda ya da hafta sonu tatilinden sonra ağır, biçimsiz kafasını sallayarak arkadaşlarına şaşkınlıkla şunları anlatırdı:

“Ne tatlı, ne cici bir karı! Hayatımda ilk defa böyle bir karıyla karşılaştım.”

Yefimuşka, aşkta kazandığı zaferleri anlatırken övünmez, diğerlerinin hep yaptığı gibi, tuzağına düşürdüğü kadınlarla alay etmez, minnet ve sevinçle duygulanır, gri gözleri şaşkınlıkla açılırdı.

Osip, başını sallayarak haykırırdı:

“Ah, ne iflah olmaz adamsın sen! Yaşın kaç senin?”

“Kırk dört yaşındayım, ama bu hiç önemli değil! Bugün beş yaş gençleştim. Bir ırmağın serin sularında yıkanmış gibi dinçleştim, içim huzur doldu. Ne karılar var değil mi?”

Duvarcı, sert bir tavırla, “Görürsün. Elliyi geçince bu pis alışkanlıkların sana tuzluya mal olacak!” derdi.

Grigoriy Şişlin, “Çok utanmazsın Yefimuşka,” diye içini çekerdi.

Bana göre yakışıklı delikanlı, kamburun başarılarına imreniyordu.

Şişlin evliydi, ama karısı köyde kalıyordu. Şişlin de döşemeleri silmeye gelen hizmetçi kadınlara gözünü dikerek bakıyordu. Bunların hepsi düşük kadınlardı. Hepsi, “ek iş” yapıyordu.

Bu yoksul mahallede bu tür kazançlar da, diğer işler gibi doğal kabul ediliyordu, ama bu yakışıklı adam, kadınlara el sürmez, sadece onları uzaktan izlerdi. Bakışında sanki onlara ya da kendine acıyormuş gibi özel bir anlam vardı, ama kadınlar ona cilveler yapmaya, onu baştan çıkarmaya kalkışınca mahçup bir tavırla gülümser, “Aman siz de!” deyip uzaklaşırdı.

Yefimuşka hayret ederdi:

“Senin aklından zorun mu var? Böyle bir kısmet tepilir mi?”

Grigoriy, “Ben evliyim,” diye hatırlatırdı.

“Karının nereden haberi olacak sanki?”

“Nasıl anlayacağını ben de bilmiyorum. Eğer kendisi de namusuyla yaşıyorsa anlaması gerekir, ama ben namusumla yaşıyorsam, o günah işliyorsa, bu sefer de ben anlarım.”

Yefimuşka, “Ama nasıl?” diye bağırırdı, ama Grigoriy, sakin sakin tekrarlardı:

“Ben de bilmiyorum.”

Çatı ustası, öfkeyle kollarını açarak, “Buyrun bakalım!” derdi. “Namusuyla yaşayıp yaşamadığını anlıyor, ama nasıl anladığını bilmiyor! Kafaya bak!”

Şişlin’in çalıştırdığı yedi işçi, ona patron gibi davranmıyorlar, arkasından ona “dana” diyorlardı.

Şişlin, işe gelip tembel tembel oturduklarını görünce malayı, küreği eline alır, ustaca işe koyulur, kibar bir sesle işçilere bağırırdı:

“Çocuklar çabuk işinizin başına!”

Bir gün patronumun sert bir buyruğunu Grigoriy’e iletirken, “Senin işçilerin kötü,” dedim.

Şaşırır gibi oldu.

“Öyle mi?”

“Bu işin dün öğleye kadar bitmesi gerekiyordu; oysa onlar bugün bile bitiremeyecekler.”

“Doğru, bitiremeyecekler,” diye bana hak verdi. Biraz sustuktan sonra sakınarak şöyle dedi:

“Elbette bunu ben de görüyorum, ama onları zora koşmaktan da utanıyorum. Hepsi de benim köyümden. Dahası, Tanrı, insanın ekmeğini alınteriyle kazanmasını buyurmuş. Bu herkes için; senin için de, benim için de söylenmiş. Oysa ikimiz, onlardan daha az çalışıp çabalıyoruz. Bu yüzden onları işe zorlamak bana sıkıntı veriyor.”

Sürekli hayal âlemindeymiş gibiydi. Fuarın boş sokaklarında dolaşırken, birden kanalın köprülerinden biri üstünde durur, köprünün korkuluklarına dayanarak uzun süre dikilir, bakışları suya, gökyüzüne, Oka’nın ötesine doğru uzanırdı.

Onu bu halde yakalayınca sorardım:

“Ne yapıyorsunuz?”

Daldığı hayal âleminden çıkarak, mahçup bir tavırla gülümserdi:

“Hiç. Dalmışım. Etrafa bakıyordum.”

Sıkça şöyle derdi:

“Tanrı her şeyi iyi düzenlemiş kardeş: Gökyüzü, yeryüzü. Irmaklar akıyor, vapurlar gidiyor. Vapura binip dilediğin yere; Ryazan’a, Ribinski’ye, Perm’e, hatta Astrahan’a kadar gidebilirsin. Ben Ryazan’da bulundum. Şehir olarak fena değil, ama Nijniy’den daha sıkıcı. Bizim Nijniy, canlı, neşeli bir şehir. Astrahan da sıkıcı. En önemlisi; orada birçok Kalmuk yaşıyor. Ben bundan hoşlanmıyorum. Mordovları, Kalmukları, İranlıları, Almanları ve diğer küçük milletlerden hiçbirini sevmiyorum.”

Grigoriy ağır ağır konuşurdu ve hep düşüncelerini onaylayan birini arar; bu kişi de hep duvarcı Pyotr olurdu.

Pyotr, kendinden emin, kızgın bir tavırla, “Onlar halk değil,” derdi. “Doğarken de, ölürken de İsa’yı tanımadılar.”

Grigoriy canlanır, yüzü sevinçle ışıldardı:

“Ne olursa olsun, ben Ruslar gibi saf, temiz milletleri seviyorum. Yahudileri de sevmiyorum. Tanrı niçin böyle ulusları yaratmış, ona da bir anlam veremiyorum. Üstelik çok da akıllı yaratmış.”

Duvarcı, suratını asarak eklerdi:

“Çok akıllılar, ama çok da gerekli değiller!”

Osip, onların konuşmalarını can kulağıyla dinledikten sonra alaycı bir tavırla, “Asıl sizin konuşmalarınız çok gereksiz,” derdi. “Hepinizi pataklamak gerekir.”

Osip, hep kontrollüydü; onun neyi onaylayıp neye karşı çıktığını anlamak imkânsızdı. Bazen umursamaz bir tavırla herkesin fikirlerini onaylar gibi görünürdü, ama ben daha çok her şeyden bıktığını, çevresindeki insanlara yarım akıllı gözüyle baktığını görebiliyordum.

Pyotr’a, Grigoriy’e, Yefimuşka’ya, “Ah, sizi domuz yavruları!” diye söylenirdi.

Onlar da çok neşeli ve içten olmasa da gülümserlerdi.

Patronum yemek için bana günde beş kopek veriyordu. Bu para az geldiği için, tam olarak doymuyordum. Bunu gören işçiler beni sabah kahvaltısına ve akşam yemeğine davet ediyorlardı. Bazen müteahhitler de beni meyhaneye, çay içmeye çağırırlar, ben de seve seve kabul ederdim. Onların arasına oturup ağır konuşmalarını, tuhaf öykülerini dinlemekten hoşlanıyordum. Dini kitaplar hakkında çok bilgili olmam da onların hoşuna gidiyordu.

Osip, maviye çalan mor renkli gözlerini dikkatle bana dikerek, “Mideni tıka basa kitapla doldurmuşsun,” derdi.

Gözlerindeki ifadeyi çözmek güçtü. Gözbebekleri sürekli dağılıp eriyor gibiydi.

“Bütün öğrendiklerini iyi koru; işine yarayacaktır. Büyüdüğün zaman, sözleriyle insanlara teselli veren bir keşiş ol; ya da git, milyoner ol!”

Duvarcı, nedense dargın bir tavırla, “Misyoner!” diye onu düzeltti.

Osip, “Ha?” diye sordu.

“Senin de bildiğin gibi, ona misyoner derler. Sağır değilsin...”

“Peki öyleyse; misyoner olur, kâfirlerle tartışırsın ya da kendin kâfir olursun. Bununla da ekmek parası kazanılabilir. İnsan aklını kullanırsa dinsizlikle de geçinebilir.”

Grigoriy, mahçup bir tavırla gülümsedi.

Pyotr ise ağzının içinden geveledi:

“Büyücüler de hiç fena yaşamazlar. Bir sürü dinsiz var.”

Ama Osip derhal karşı çıktı:

“Büyücüler bilgili değildir; bilgi onlara kadar ulaşmaz!”

Sonra bana şunu anlattı:

“Bak iyi dinle. Bizim oralarda Tuşka adında yersiz yurtsuz bir köylü vardı. Yoksul, başıboş bir adamdı. Rüzgârın oraya buraya savurduğu bir tüy gibi yaşardı. Ne haylazdı ne de çalışkan. İşi gücü olmadığından, günün birinde hacca gitti. İki yıl ortalıkta avare avare dolaştı. Sonra birden yeni bir kılıkla boy göstermeye başladı. Saçları omuzlarına dökülüyordu. Başında bir takke, üzerinde şeytan derisinden kırmızı bir papaz cüppesi vardı. Herkese küçümseyerek bakıyor, ‘Tövbe edin lanetliler!’ diye bizi ısrarla günah çıkarmaya davet ediyordu. Niçin tövbe etmesinler ki; özellikle de kadınlar? Tuşka’nın işleri hep yolunda gitti. Karnı doydu, sarhoş oldu, etrafında hep kadınlar oldu.”

Duvarcı Pyotr, sert bir tavırla onun lafını kesti:

“Karnını doyurup, sarhoş olması o kadar önemli mi?”

“Ne önemli peki?”

“Önemli olan ne söylediğidir.”

“Söylediklerinin anlamını anlamaya çalışmadım doğrusu. Söz bakımından ben de zenginim.”

Pyotr, küskün bir tavırla, “Biz Dimitri Vasilyiç Tuşnikov’u oldukça iyi tanırız,” dedi.

Osip, arabulucu bir tavırla, “Ben tartışmıyorum,” dedi. “Ben sadece ekmek parası kazanmanın bütün yollarını Maksimiç’e anlatıyordum.”

“Bazı yollar insana hapishaneyi boylatır!”

Osip onaylayarak, “Bu da az rastlanan bir şey değildir,” dedi.

“Her yolun sonu papazlık değildir. Hangi dönemece sapacağını bilmelisin.”

Duvarcı Pyotr, sıvacı Grigoriy gibi dindar insanlara her zaman biraz takılırdı. Belki de onlardan hoşlanmıyor, ama bunu ustaca gizlemeyi başarabiliyordu. Onun insanlara karşı davranışını anlamak genelde imkânsızdı.

Yefimuşka’ya daha iyi, daha yumuşak davrandığı söylenebilirdi. Çatı ustası, arkadaşlarının en sevdiği konular olan Tanrı, doğruluk, tarikatlar, insanlığın çektiği acılar hakkındaki sohbetlere katılmazdı. Sandalyenin arkalığı kamburunu rahatsız etmesin diye sandalyesini yanlamasına çevirir, sessizce bardak bardak çay içerdi; sonra birdenbire kulak kesilir, dumanlı odayı gözleriyle tarar, karmakarışık seslerden oluşan gürültüyü dikkatle dinler, ayağa fırlar ve hızla yok olurdu. Bu da, Yefimuşka’dan alacağı olan birinin kahveye girdiği anlamına gelirdi. Ondan alacağı olan onlarca insan vardı. Bazıları bu yüzden onu dövdüğü için, onları günah işlemekten kurtarmak amacıyla kaçıyordu.

Yefimuşka hayret ederdi:

“Ne tuhaf insanlar; neden öfkeleniyorlar? Param olsa onlara vermez miyim?”

Yefimuşka, kimi zaman hiçbir şey görüp işitmeden düşüncelere dalarak uzun uzun otururdu. Elmacık kemikleri çıkık yüzü yumuşar, gözleri daha iyilikle bakardı.

Ona, “Derin derin ne düşünüyorsun öyle ahbap?” diye sorarlardı.

“Düşünüyorum da; eğer zengin olsaydım tam bir hanımefendiyle, asil bir kadınla evlenirdim. Örneğin bir albayın kızıyla. Tanrım, onu ne kadar severdim! Onun için yanıp tutuşurdum! Çünkü kardeşler, bir gün bir albayın yazlık evinin çatısını aktarıyordum...”

Pyotr, düşmanca bir tavırla onun sözünü keserdi:

“Ve albayın dul bir kızı vardı. Biz bunu daha önce duymuştuk!”

Ama Yefimuşka, avuçlarıyla dizlerini ovuşturarak sandalyesinde sallanır, konuşmasını sürdürürdü:

“Bazen bembeyaz, görkemli bir giysiye bürünerek bahçeye çıkardı. Ben de onu çatıdan seyrederdim. Güneşli, berrak bir gün benim umurumda mıydı? Bir güvercin gibi onun ayaklarının dibine uçmak isterdim. Kadın değil, sanki kaymaklı çiçek. Böyle bir kadınla birlikte olduktan sonra bütün hayatın gece gibi karanlık olsun; hiç fark etmez!”

Pyotr, sertçe, “Ne yiyip içecektiniz?” diye sorardı.

Yefimuşka, bu soruya hiç içerlemez, “Sanki çok şeye mi ihtiyacımız var? Üstelik kadın zengin!..”

Osip gülerdi:

“Yefimuşka, bu işlerle ne zaman uğraşıyorsun müsrif adam?”

Yefimuşka, kadınlar dışında hiçbir şeyden söz etmezdi. İyi çalışmayan bir işçiydi. Son derece iyi ve hızlı çalıştığı zamanlar da olurdu, ama bazen de işleri yolunda gitmez, çekiciyle çatı kirişlerini tembel tembel, dikkatsizce perçinler, aralıklar bırakırdı. Üstünden hep yağ ve balık kokuları yayılırdı, ama onun kendine has taze kesilmiş ağaç kokusunu anımsatan sağlıklı ve hoş bir kokusu da vardı.

Dülger Osip’le her şey hakkında konuşmak çok ilginç; fakat pek hoş değildi. Sözleri hep yüreğimi sızlatırdı. Ne zaman ciddi konuştuğunu, ne zaman şaka yaptığını anlamak zordu.

En güzeli, Grigoriy’le Tanrı’dan söz etmekti. Bu konuda konuşmayı severdi ve inançlıydı.

Ona, “Grişa, Tanrı’ya inanmayan insanlar da var biliyor musun?” diye sorardım.

Sakince gülümserdi:

“Nasıl yani?”

“Diyorlar ki; Tanrı yoktur!”

“O! Şu işe bak! Bunu biliyorum.”

Ve görünmeyen bir sineği kovmaya çalışırcasına elini sallayarak:

“Eğer hatırlarsan Hazreti Davut, şöyle buyurmuştu: Deliler, yürekten Tanrı yoktur der. İşte, deliler daha o zamanlar öyle diyorlarmış. Tanrı olmadan, insan hiçbir şey yapamaz,” derdi.

Osip, onu onaylar gibi konuşurdu:

“Pyotr’un içinden Tanrı’yı çıkar; ne yapacağını o zaman görürsün!”

Şişlin’in güzel yüzü sertleşirdi.

Tırnaklarında kurumuş kireç olan parmaklarını sakalına götürerek, gizemli bir sesle:

“Tanrı, her canlı varlığın içinde vardır. Vicdanı ve her şeyin özünü Tanrı yaratmıştır,” derdi.

“Peki ya günahlar?”

“Günahlar, nefsimizin, vücudumuzun, şeytanın eseridir. Günahlar dışarıdan gelir. İnsan, günahı ne kadar çok düşünürse, o kadar çok günah işler. Günahı aklına getirmezsen, günah işlemezsin. Günah düşüncesini insana, vücudumuzun sahibi olan şeytan aşılar.”

Duvarcı, kuşkuluydu:

“Ben pek öyle olduğunu sanmıyorum.”

“Öyledir! Tanrı, günahtan uzaktır. İnsan ise onun sureti ve benzeridir. Günah işleyen vücuttur. Tanrı’nın benzeri olan ruh ise günah işleyemez.” Zafer kazanmış bir edayla gülümsedi.

Pyotr ise, “Bana pek öyle gelmiyor ama,” diye homurdandı.

Osip, bunun üzerine duvarcıya sordu:

“Demek sence insan günah işlemezse tövbe etmez, tövbe etmezse de bağışlanamaz! Öyle mi?”

Şişlin, ağzına içki koymazdı. İki kadeh içmekle sarhoş olmuştu. Yüzü pembeleşmiş, bakışlarına çocuksu bir hava gelmişti.

Şarkı söyler gibi bir sesle:

“Kardeşlerim; her şey ne kadar güzel! Tanrıya şükür hayattayız; çalışıyor, karnımızı doyuruyoruz. Ah, ne kadar güzel!” Derken ağlamaya başladı. Gözyaşları sakalına damlıyor ve cam boncuklar gibi ışıldıyordu.

Onun yaşamı sık sık övmesi ve bu camdan gözyaşları hiç hoşuma gitmemişti.

Ninemin yaşamı öven sözleri daha sade, daha ikna ediciydi.

Bu tür konuşmalar beni sürekli gergin tutuyor, içimde belli belirsiz kaygılar uyandırıyordu. Köylüleri anlatan bir sürü hikâye okumuş; kitaptaki köylünün, gerçek yaşamdaki köylüden ne kadar farklı olduğunu da görmüştüm. Kitaplardaki köylülerin hepsi zavallıydı. Onlar iyi ya da kötü, söz ve fikir açısından gerçek yaşamdaki köylülerden daha yoksullardı. Kitaptaki köylüler Tanrı, tarikatlar, kiliseler hakkında daha az konuşur; daha çok, yetkililerden, topraktan, doğruluktan ve hayatın zorluğundan söz ederlerdi. Kitaplardaki köylüler de kadınlardan az söz ederlerdi; hem de o kadar kaba olmayan, daha çok dostça bir dille söz ederlerdi. Gerçek yaşamdaki köylü için ise kadın bir eğlencedir, ama tehlikeli bir eğlencedir. Kadınlara hep kurnazlık etmesi gerekir, yoksa kadın onun hakkından gelir ve tüm hayatını mahveder.

Kitaplardaki köylüler ya iyidir, ya kötü, ama oldukları gibi kitabın içindedirler. Oysa gerçek yaşamdaki köylüler ne iyidir, ne kötü, ama olağanüstü ilginç kişilerdir. Gerçek yaşamdaki köylü ne kadar konuşursa konuşsun, hep söylemediği bir şeyler varmış gibi hissedilir. Sadece kendisi için sakladığı bu söylenmeyen şey, belki de en önemli olandır.

Kitaplarda söz edilen köylüler içinde en çok, *Dülgerler Arteli*’ndeki Pyotr hoşuma gidiyordu. Bu hikâyeyi arkadaşlarıma da okumak istedim ve kitabı fuara getirdim. Sık sık artellerin birinde gecelemek zorunda kalıyordum, çünkü yağmur yağdığı günler içimden şehre dönmek gelmiyor ya da sık sık gün içinde yorgun düştüğümden eve gidecek gücü kendimde bulamıyordum.

Dülgerleri konu alan bir kitabım olduğunu söylediğimde herkes çok ilgilendi; en çok da dülger Osip ilgi gösterdi.

Osip, kitabı elimden aldı, kuşkuyla başını sallayarak sayfalarını karıştırmaya başladı:

“Sahiden de bizden bahsediyor! Şu keratalara bak! Bunu bir bey mi yazmış acaba? Ben de öyle düşünmüştüm zaten. Beylerle memurların beceremediği iş yoktur. Tanrı’nın aklına gelmeyen bir şeyi memur uydurur!”

Pyotr, “Tanrı hakkında düşüncesizce konuşuyorsun Osip,” dedi.

“Boş ver! Benim dazlak kafama düşen bir kar tanesi ya da yağmur damlası neyse, benim sözüm de Tanrı için o kadar değer taşır. Hiç şüphen olmasın; ne sen ne de ben Tanrı’ya ulaşamayız.”

Birdenbire ağzından telaşla, sanki bir çakmaktaşının kıvılcımları gibi keskin sözcükler dökülmeye başladı. Bu sözcükler, bir makas gibi, kendisine itiraz eden her şeyi kesip biçiyordu.

O gün bana birkaç kez sordu:

“Okuyacağız değil mi Maksimiç?”

İş bittikten sonra, akşam yemeğini yemek için Osip’in arteline gittik. Akşam yemeğinden sonra duvarcı Pyotr ile işçisi Ardalyon, Şişlin ve Foma adında genç bir delikanlı da geldi. Artel işçilerinin yattığı ambarda bir lamba yakıldı ve ben okumaya başladım. Hiç kıpırdamadan, sessizce dinliyorlardı. Ama bir süre sonra Ardalyon, kızgın bir tavırla, “Eh, benden bu kadar!” dedi ve çekip gitti.

İlk uykuya dalan Grigoriy oldu. Ağzı şaşkın bir ifadeyle açık kalmıştı. Onun ardından dülgerler uyuyakaldı, ama Pyotr, Osip ve Foma bana

yaklaşarak, büyük bir dikkatle dinliyorlardı.

Okumam sona erince, Osip hemen lambayı söndürdü.

Yıldızlara bakınca, vaktin gece yarısına yaklaştığı anlaşılıyordu.

Pyotr, karanlıkta sordu:

“Bu kitap niye yazılmış? Kime karşı?”

Osip, çizmelerini çıkararak, “Uyku vakti geldi!” dedi.

Foma, hiç ses çıkarmadan köşesine çekildi.

Pyotr, ciddi bir ses tonuyla tekrarladı:

“Bu kitap kime karşı yazılmış diye soruyorum!”

Yatmak için kerevetin üzerine yerleşen Osip, “Onu ancak yazanlar bilir,” dedi.

Duvarcı Pyotr, ısrarla devam etti:

“Eğer üvey annelerin aleyhine yazılmışsa, bunun hiçbir faydası yok. Böyle yazıyor diye, üvey anneler daha iyi olacak değil ki. Pyotr’a karşı yazılmışsa, o da boşuna! İşlediği günahın cezasını çekmeli! Adam öldüreni Sibirya’ya yollarlar; işte o kadar! Bu gereksiz bir kitap. Öyle değil mi?”

Osip susuyordu.

Bunun üzerine duvarcı:

“İşleri güçleri olmadığı için, başkalarının işlerine karışırlar, tıpkı boş boş oturan kadınlar gibi. İyi geceler. Uyku vakti geldi,” dedi.

Açık kapının lacivert karesinde bir an durakladı ve sordu:

“Osip, sen ne düşünüyorsun bu konuda?”

Dülger, uykulu uykulu, “Ne?” diye karşılık verdi.

“Neyse; peki, rahat uyu hadi.”

Grigoriy Şişlin, oturduğu yerde yanlamasına kıvrılıverdi. Foma, yanımdaki çiğnenmiş şiltelerin üzerine yattı. Bütün kasaba uyuyordu.

Uzaklardan lokomotiflerin düdükleri, demir tekerleklerin ağır homurtusu, tamponların tıkırtısı bize kadar ulaşıyor, ambarda değişik tonlarda horultu sesleri duyuluyordu. İçimi sıkıntı basmıştı. Birinin konuşmasını bekliyordum; oysa çıt çıkmıyordu.

Sonra birden Osip, yavaş, ama duyulur bir sesle konuşmaya başladı:

“Çocuklar, bunların hiçbirine inanmayın. Gençsiniz. Önünüzde uzun bir ömür var. Aklınızı kullanın! İnsanın kendi aklı, başkasının iki aklına bedeldir. Foma, uyuyor musun?”

Foma, içten bir sesle, “Hayır!” diye karşılık verdi.

“Peki. İkiniz de okumuş çocuklarsınız. Okuyun, ama hiçbir şeye inanmayın. Onlar her şeyi yazıp basabilirler. Bu onlara bağlı!”

Bacaklarını tahta kerevetten aşağı sarkıttı, elleriyle kerevetin kenarına yaslandı ve bize doğru eğilerek konuşmasına devam etti:

“Bir kitaptan anladığımız nedir? Kitap bize insanları tanıtır? Örneğin dülger ya da başkası şöyle bir adamdır; bir bey ise başka türlüdür. Kitap boşu boşuna yazılmaz. Birini savunmak için yazılır.”

Foma, boğuk bir sesle, “Pyotr, müteahhiti öldürmekte haklıydı,” dedi.

“Haksızdı. Adam öldürmek hiçbir zaman doğru bir iş değildir. Grigoriy’i sevmediğini biliyorum, ama bu şekilde düşünmeyi bırak. Hepimiz yoksul insanlarız. Bugün patron olurum, yarın yine işçiliğe dönerim.”

“Ben senden bahsetmiyorum Osip amca.”

“Fark etmez.”

“Sen adil bir insansın, hak gözetirsin...”

Osip, Foma’nın öfkeli sözlerini keserek:

“Bekle de, bu kitabın niye yazıldığını sana anlatayım. Bu çok sinsice yazılmış bir kitap! Al işte, köylüsüz efendi, efendisiz köylü!.. Ama bak, efendinin durumu kötü, köylünün de pek iyi değil... Efendi kuvvetten düştü, serseme döndü, köylü ise palavracı, ayyaş, hastalıklı biri olup çıktı. Oysa toprak köleliği zamanında her şey daha iyiydi. Efendi, köylüyü, köylü de

efendiyi kollardı. İkisinin de karnı tok, içi huzurluydu. Ben tartışmıyorum, ama gerçekten de toprak köleliği zamanında yaşam daha rahattı. Köylünün yoksullaşması, toprak ağasının işine gelmezdi. Köylü zengin olursa onun için iyiydi, ama köylünün akıllı olmaması da işine gelirdi. Kendim de kırk yıl kölelik ettiğim için bunu iyi bilirim. Sırtımda izleri hâlâ duruyor.”

Boğazını keserek kendini öldüren arabacı Pyotr’un da, efendilerden aynı dille söz ettiğini hatırladım.

Osip’in de, o kötü kalpli ihtiyarla aynı fikirde olması hoşuma gitmedi.

Osip, ayağıyla ayağımı dürterek devam etti:

“Kitapların ve her türlü eserin anlamını çözmek gerekir! Hiç kimse bir şeyi boşuna yapmaz. Kitaplar da boşuna yazılmamıştır. Her şey akılla yapılır. Aklını kullanmadan baltayı bile kullanamazsın.”

Kâh yatıp, kâh ayağa fırlayarak uzun süre konuştu. Karanlığı ve sessizliği onun ağzından dökülen ahenkli sözler dolduruyordu.

“Toprak ağalarıyla köylülerin birbirine uzak olduğunu söylerler. Bu yanlıştır. Biz de onlar gibiyiz; sadece daha aşağı tabakadanız. Efendi, kitaptan öğrenir, ben ise kötekle... Efendinin kıçı daha beyazdır; aramızdaki fark bu kadar azdır. Hayır delikanlı; artık yeni bir hayat kurmanın vakti gelmiştir. Bu yalan yanlış kitapları bir kenara atmak gerekir. Herkes kendi kendine ben kimim diye sormalı. Bir insanım... Peki karşımdaki kim? O da bir insan. Sanki Tanrı ona farklı mı davranacak? Hayır! Hesap verirken hepimiz Tanrı’nın karşısında eşitiz.”

Sonunda sabaha karşı şafak tüm yıldızları söndürdüğünde Osip şöyle dedi:

“Gördün mü neler uydurabiliyorum? Daha önce hiç aklıma gelmeyen bir sürü şey söyledim. Çocuklar siz sözlerime inanıp ciddiye almayın. Bunları uykum gelmediği için anlattım. İnsan uykusu yokken yatarsa, vakit geçsin diye bir sürü şey uydurur. Haydi artık uyuyalım. Birazdan kalkmamız gerekecek.”

XVIII

Zamanında ateşçi Yakov gözümde nasıl büyüdüyse, Osip de gözümde öyle büyüdü ve onun varlığıyla bütün insanlar gözümden silindi. Onda ateşçiye benzer yönler vardı, ama aynı zamanda dedemi, eski din bilgini Pyotr Vasilyev'i, aşçı Smuriy'i de hatırlatıyordu. Hafızama iyice yerleşmiş bu insanları anımsarken, tıpkı bir oksidin, bakır bir çan üzerinde yer etmesi gibi, Osip de hafızamda derin bir iz bırakarak belleğime kazınıyordu. İki farklı düşünceye sahip olduğu anlaşılıyordu: Gündüzleri insanlar arasında çalışırken ileri sürdüğü cesur ve sade fikirler, akşamları dinlenirken veya benimle birlikte şehirde gözleme satan vaftiz annesine giderken ya da geceleri uykusunun gelmediği zamanlarda ileri sürdüğü fikirlerden daha pratik ve daha anlaşılırdı. Geceleri, bir fenerin ışığı gibi çok yönlü ve kendine has fikirleri vardı. Bu fikirler parlaktı, ama bunların gerçek yüzünü, hangisinin Osip için daha değerli ve ona yakın olduğunu anlayamıyordum.

Bana göre o şimdiye kadar rastladığım insanların en akıllısıydı. Onun etrafında da, ateşçi Yakov'un etrafında dolandığım gibi büyük bir hevesle dolanıyor, bu adamı tanımak, nasıl biri olduğunu anlamak istiyordum. O ise elimden kayıyor, kıvrıla kıvrıla uzaklaşıyordu. Bir türlü yakayı ele vermiyordu. Gerçek onun neresinde gizliydi? Onun nesine inanmak gerekirdi?

"Benim nereye saklandığımı araştırıp bul bakalım," deyişi aklıma geldi.

Onuruma dokunmuştu, ama içimde onurumdan daha çok incinen bir şeyler vardı. Bu ihtiyarı anlamak benim için çok önemli bir mesele haline gelmişti.

Yakayı ele vermeyen bir adam olmasının yanı sıra dayanıklıydı.

Herhalde yüz yıl daha yaşasa, son derece kararsız insanlar arasında yerini sağlam bir şekilde koruyacaktı. Eski din bilgini de bana aynı şekilde dayanıklı görünmüştü, ama dayanıklılığı hoşuma gitmemişti. Osip'in dayanıklılığı başka türlüydü ve daha hoşa giden bir yanı vardı.

İnsanların kararsızlığı bariz şekilde belliydi. Onların daldan dala hokkabazca sıçrayışları beni altüst ediyordu.

Bu anlaşılmaz sıçrayışlara hayret etmekten artık usanmıştım. Bu kaypaklıklar, insanlara olan canlı ilgimi yavaşça söndürüyor, onlara olan sevgimi bitiriyordu.

Temmuz başlarında bir gün çalıştığımız yere rüzgâr hızıyla kırık dökük bir fayton geldi. Sürücü yerinde, umutsuzca hıçkıran, sakallı, şapkasız, yarık dudaklı sarhoş bir adam oturuyordu. Şişman, al yanaklı, hasır şapkası kırmızı bir kurdele ve camdan vişnelerle süslü bir kız onu kolundan tutuyordu. Kızın elinde bir şemsiye, ayağında lastik ayakkabı vardı.

Kız sallanıyor, şemsiyesini sallıyor, kahkahalarla gülerek haykırıyordu:

“Hey şeytanlar! Fuar açık değil. Fuar falan yok ve bunlar da kalkıp beni fuara getiriyorlar!”

Grigoriy, üstü başı buruş buruş, perişan bir halde sürünerek faytondan indi ve yere oturdu; gözyaşları içinde biz seyircilere şunları söyledi:

“İşte diz çöküp yalvarıyorum. Çok büyük günah işledim. Hem de bile bile. Yefimuşka, bana, ‘Grişa, Grişa!’ dedi. O haklıydı. Siz beni bağışlayın. Ben hepinizi bağışlayabilirim. Yefimuşka haklı; dünyaya bir kez geliyoruz. Daha fazla dünyaya gelmemiz imkânsız.”

Kız gülmekten katılıyor, tepiniyor, lastik ayakkabıları ayağından fırlıyordu.

“Haydi bir an önce yola koyulalım. At huysuzluk ediyor.”

Yaşlı, yorgun atın vücudu baştan başa köpük içindeydi. Mıhlanmış gibi olduğu yerde duruyordu. Bu görüntülerin hepsi de son derece gülünçtü. Grigoriy’in işçileri, patronlarına, yanındaki süslü hanıma ve sersemlemiş arabacıya bakarak gülmekten katılıyorlardı.

Sadece Foma gülmüyordu. Dükkânın kapısında, yanı başımda dikilerek homurdanıyordu:

“Lânet olası domuz! Üstelik evde güzel bir karısı var.”

Arabacı bir an önce gitmek için acele ediyordu. Kız faytondan indi, Grigoriy’i kaldırdı ve arabada, ayaklarının dibine oturttu.

Şemsiyesini sallayarak, “Haydi gidelim!” diye haykırdı.

Foma'nın çağrısı üzerine işçiler, patronlarını hafifçe alaya alarak ve ona imrenerek işlerinin başına geçtiler.

Foma, Grigoriy'i böyle gülünç bir halde görmekten hoşlanmamış olmalıydı.

"Bir de patron olacak!" diye söyleniyordu. "İşimizin bitmesine bir aydan az bir zaman var. Köye gideceğiz. O zamana kadar dayanamadı!"

Grigoriy'e acımıştı. Vişne şapkalı kız onun yanında acınacak kadar tuhaf duruyordu.

Sık sık düşünürdüm; niçin Grigoriy Şişlin patron, Foma ise onun yanında çalışan bir işçiydi?

Foma, açık tenli, kıvırcık saçlı, gaga burunlu, gri gözlü, zeki bakışlı, yuvarlak yüzlü, güçlü kuvvetli bir delikanlıydı. Hiç de bir köylüye benzemiyordu. Giyimi kuşamı yerinde olsa, iyi bir tüccar ailesinin oğlu sanılabilirdi. Somurtkan, sadece iş hakkında olmak üzere az konuşan bir adamdı. Okuma yazması olduğundan müteahhitin hesaplarını, keşif raporlarını o tutuyordu. Arkadaşlarını verimli bir şekilde çalıştırmasını biliyor, ama kendisi gönülsüzce çalışıyordu.

Sakin sakin, "Sonsuza kadar çalışsak da bu işler bitmez," diyordu.

Kitaplardan küçümseyerek söz ederdi:

"Her şeyi basmak mümkündür. İstediğin şeyi sana uydurabilirim. Bunların hepsi saçmalık..."

Fakat her şeyi can kulağıyla dinlerdi. İlgisini çeken bir şey olursa, ısrarla uzun uzadıya sorar soruştururdu.

Kafasını sürekli kurcalayan bir şeyler olur, her şeyi kendi ölçüsüne göre değerlendirirdi.

Bir gün Foma'ya müteahhit olması gerektiğini söyledim.

"Bu işten elime binlerce ruble geçeceğini bilsem haydi olayım, ama birkaç kuruş için milletle uğraşıp vaktimi boşa harcayamam. Hayır, ben eninde sonunda Oranka'ya, manastıra kapanacağım. Yakışıklı, güçlü kuvvetli bir delikanlıyım. Belki de bir tüccarın dul karısı benden hoşlanır!

Böyle şeyler oluyor. Sergaç'lı bir delikanlı vardı; iki yıl içinde buralı, şehirli bir kızla evlenip mutluluğu yakaladı. Meryem Ana ikonasını evlerde dolaştırırken kız onu gözüne kestirmiş..."

Bu konuyu aklına takmıştı. Manastırda, papaz çömezliğinin insanları nasıl rahat bir yaşama kavuşturduğu hakkında birçok hikâye biliyordu. Onun hikâyelerinden hoşlanmıyordum, düşünce şekli de hoşuma gitmiyordu, ama manastıra gireceğine emindim.

Fuar açıldı ve Foma, kimsenin ummadığı bir şekilde bir meyhaneye garson olarak girdi. Bunun arkadaşlarını şaşırttığını söyleyemeyeceğim, ama hepsi onunla alay etmeye başladılar. Pazar günleri çay içmeyi kararlaştırdıklarında alaycı bir tavırla birbirlerine, "Haydi bizim garsona gidelim!" derlerdi.

Oraya gidince emreder gibi bağırırlardı:

"Hey küçük garson! Kıvırcık, buraya gel!"

Foma yanlarına gelir, başını kaldırarak sorardı:

"Ne emredersiniz?"

"Arkadaşlarını tanımadın mı?"

"Tanıyacak zamanım yok."

Arkadaşlarının kendisini hor gördüğünü, kendisiyle eğlenmek istediklerini hissediyordu. Onlara sıkıntılı bir tavırla, bekleyen gözlerle bakar, yüzü adeta odun gibi sertleşirdi, ama bu yüzde "İster alay edin, ister başka bir şey yapın, ama çabuk olun" der gibi bir anlam da vardı.

Ona, "Bahşiş ister misin?" diye sorarlar, mahsus ceplerini uzun uzun karıştırırlar, sonunda bir kuruş bile vermezlerdi.

Foma'ya, keşiş olmaya niyetlenirken, niye garson olduğunu sordum.

"Keşiş olmaya niyetim yoktu. Garsonluğu da uzun süre yapmayacağım," diye yanıt verdi.

Dört yıl sonra ona Tsaritsino'da rastladım. Hâlâ garsonluk yapıyordu. Sonraları gazetelerde Foma Tuçkov'un gasp girişiminde bulunurken

tutuklandığını okudum.

Özellikle duvarcı Pyotr'un artelinde çalışan en eski ve en iyi işçilerden biri olan Ardalyon'un sonu beni çok şaşırttı. Bu kırk yaşlarındaki kara sakallı ve neşeli adam da ister istemez insanın şöyle düşünmesine neden oluyordu; "Patron niye o değil de, Pyotr acaba?" Votkayı çok nadir içer ve hiçbir zaman zil zurna sarhoş olmazdı. İşini mükemmel bir şekilde yapıyor, severek çalışıyordu. Tuğlalar onun elinde kırmızı güvercinler gibi uçuşurdu. Onun yanında hastalıklı ve asık suratlı Pyotr, artelde tamamen fazlalık gibi duruyordu.

İş hakkında şöyle konuşurdu:

"İnsanlara taştan evler, kendime ise tahta bir tabut yapıyorum."

Ardalyon, önümüzdeki baharda Tomsk'a gideceğini söyledi; orada eniştesi büyük bir işi, bir kilisenin yapımını üstlenmiş, kendisini de ekipbaşı olarak yanına çağırmıştı.

"Bu işi yapmaya kararlıyım. Kilise yapmayı seviyorum," diyor ve sonra bana dönüp ekliyordu:

"Haydi benimle gel. Okuma yazma bilen biri için Sibirya'da hayat çok kolaydır. Orada okur yazarlık bir kozdur."

Ben kabul ediyorum. Ardalyon, zafer kazanmışçasına bağırıyor:

"İşte böyle!.. Ama bak, şaka yapmıyorum."

Ardalyon, Pyotr ve Grigoriy'le babacan bir tavırla alay eder, bir yetişkinin, çocuklara davrandığı gibi davranırdı.

"Yalancılar, iskambil oynar gibi sürekli birbirlerine zekâlarını gösteriyorlar. Sözde hava atıyorlar."

Osip, belirsiz bir yanıt verdi:

"Başka ne yapacaklardı ki?.. Övünmek insanlara özgü bir şeydir. Bütün kızlar göğüsleri önde yürürler."

Ardalyon bir türlü yatışmaz, söylenirdi:

"Ahlarlar oflarlar, Tanrı, manrı derler, ama sürekli ceplerini doldururlar."

“Ama Grişa dolduramaz!”

“Ben kendi patronumdan bahsediyorum. Tanrının izniyle ormanlara, çöllere gidebilsem... Burada olmaktan bıktım usandım... Baharda Sibirya’nın yolunu tutacağım.”

İşçiler, Ardalyon’u kıskanarak:

“Bizim de arkamızda böyle bir enişte olsa, hiç korkmadan Sibirya’ya giderdik...” derlerdi.

Derken Ardalyon birdenbire ortadan yok oldu. Pazar günü artelden çıkıp gitti ve üç gün nerede olduğundan kimsenin haberi olmadı.

Herkes endişe verici tahminlerde bulunuyordu:

“Vurup öldürmüş olmasınlar?”

“Yoksa yıkanırken mi boğuldu?”

Derken Yefimuşka çıkageldi ve sıkılarak, “Ardalyon, kendini içkiye ve eğlenceye vermiş!” diye haber verdi.

Pyotr, şüpheyle haykırdı:

“Neler uyduruyorsun sen?”

“Kendini içkiye vurmuş. Galiba çok sevdiği karısı ölmüş.”

“Ama o zaten dul! Nerede şimdi o?”

Pyotr, sinirlenmiş bir halde Ardalyon’u kurtarmaya gitti, ama Ardalyon, ona bir güzel dayak attı.

Bunun üzerine Osip, dudaklarını büküp, ellerini ceplerinin derinliklerine sokarak, “Niye böyle yapmış diye gidip bakacağım. O iyi bir adamdır,” dedi.

Ben de onun peşinden gittim.

Osip, yürürken söyleniyordu:

“Baksana; adam kendi halinde yaşayıp gidiyordu. Sözde her şey yolundaydı, ama birden ne olduysa oldu. Bak Maksimiç, bundan ders al.”

Kunavino'nun ucuz genelevlerinden birine geldik. Bizi hırsız suratlı bir kocakarı karşıladı. Osip, onunla bir şeyler fısıldaştı ve kadın bizi bir ahır kadar karanlık ve pis, küçük bir odaya götürdü. Odadaki karyolanın üstünde iriyarı, şişman bir kadın sereserpe uzanmış yatıyordu. Kocakarı, kadının böğrüne bir yumruk indirdi ve "Çık git pis kurbağa!" dedi.

Kadın ürkerek ayağa fırladı, avuçlarıyla yüzünü ovuşturarak sordu:

"Aman Tanrım! Bunlar da kim? Neler oluyor?"

Osip, sertçe, "Sivil polisler geldi," dedi.

Kadın of çekerek gözden kayboldu.

Osip, kadının arkasından tükürerek açıkladı:

"Sivil polislerden, şeytandan korktuklarından bile daha çok korkarlar."

Kocakarı, duvardaki küçük aynayı çıkarıp, duvar kâğıdını bir parça kaldırdı ve "Bakın o mu?" dedi.

Osip, açılan delikten içeri baktı.

"Ta kendisi! Oradaki kızı def et!"

Ben de aralıktan baktım. İçinde bulunduğumuz odaya benzeyen, köpek kulübesi gibi dar bir odanın, panjurları sımsıkı kapalı penceresinin önünde teneke bir gaz lambası yanıyordu. Lambanın yanında şaşı gözlü, çıplak bir Tatar kadın oturuyor, gömleğini dikmekle uğraşıyordu. Onun arkasındaki iki yastıklı karyolada Ardalyon'un şiş yüzü, siyah dağınık sakalı göze çarpıyordu.

Tatar kadın birden irkildi; gömleğini üzerine aldı, yatağın yanından geçti ve bizim bulunduğumuz odaya girdi.

Osip, kadına şöyle bir baktı ve yine tükürdü.

"Utanmaz şey!"

Kadın, gülerek, "Sensin ihtiyar bunak!" dedi.

Osip, parmağıyla kadına gözdağı vererek gülmeye başladı.

Kadının bulunduğu odaya geçtik. Osip, yatağa, Ardalyon'un ayak ucuna oturdu ve uzun bir süre boşuna onu uyandırmaya çalıştı. Ardalyon ise homurdanıp duruyordu.

"Peki, peki. Bekle biraz. Az sonra gideriz."

Sonunda uyandı; Osip'e ve bana şaşkın şaşkın baktı, kızarmış gözlerini yumarak mırıldandı:

"Peki, peki..."

Osip, sakin, sitemsiz, ama neşesiz bir tavırla, "Sen ne yaptın böyle?" dedi.

Ardalyon, hırıltılı bir sesle öksürerek, "Kendimi içkiye vurdum," dedi.

"Nasıl yani?"

"Öyle işte."

"Bu pek de iyi bir şey değil..."

"İyi olan ne var ki..."

Ardalyon, masadan yarılanmış votka şişesini aldı ve şişeden içmeye başladı; sonra Osip'e dönüp, "İçmek ister misin? Buralarda çerez de olacaktı," dedi.

İhtiyar, ağzına bir yudum votka aldı, yuttu. Yüzünü ekşitti, sonra dikkatle bir lokma ekmek çiğnedi. Bakışları donuklaşmış Ardalyon ise uyuşuk bir sesle konuşmaya başladı:

"İşte bu Tatar kadınla ilişki kurdum. Hep Yefimuşka'nın yüzünden... Yefimuşka, onun Kasimov'lu genç bir öksüz olduğunu söyledi... Fuara geliyormuş..."

Duvarın ardından kırık dökük bir dille söylenen neşeli sözler işitildi:

"Tatar kadınlar iyidir. Piliç gibi olurlar... Şunu kov gitsin... O, senin baban değil ki..."

Ardalyon, gözlerini duvara dikerek mırıldandı:

"İşte bu."

Osip, “Gördüm,” dedi.

Ardalyon, bana döndü ve “İşte ben buyum kardeş,” dedi.

Osip’in Ardalyon’u azarlamasını, ona öğütler vermesini, Ardalyon’un da mahçup bir tavırla pişmanlık duymasını bekliyordum, ama bunların hiçbiri olmadı. Yan yana ve omuz omuza oturuyorlar, sakince, kısa sözlerle sohbet ediyorlardı. Onları bu karanlık ve pis kulübede görmek çok üzücüydü. Tatar kadın, duvarın aralığından gülünç laflar ediyor, ama adamlar ona kulak asmıyordu.

Osip, masadan aldığı bir çiroz balığının derisini çizmesine vurarak özenle soymaya başladı. Bu arada konuşmaya devam ediyordu.

“Paraların hepsini savurdun mu?”

“Pyotr’un bana borcu var...”

“Baksana; kendine gelebilecek misin? Tomsk’a gitsen iyi olur.”

“Tomsk’a gitsem ne olacak?”

“Yine fikir mi değiştirdin?”

“Yabancılar çağırsaydı giderdim...”

“Niye?”

“Kız kardeşim ve eniştem çağırıyorlar...”

“Ne var bunda?”

“İnsanın kendi yakınlarının buyruğu altına girmesi pek de iyi bir şey değil.”

“Buyruk verenler her yerde aynıdır.”

“Ama yine de...”

Öyle dostça ve ciddi bir tavırla konuşuyorlardı ki, Tatar kadın onlara takılmaktan vazgeçti; odaya girdi, sessizce duvarda asılı duran elbisesini aldı ve ortadan kayboldu.

Osip, “Genç kadın,” dedi.

Ardalyon, Osip’e şöyle bir baktı ve dargın olmayan bir tavırla, “Hep Yefimuşka’nın yüzünden... Kadından başka bir şey bildiği yok. Tatar kadın çok neşeli; devamlı şakalar yapıyor...”

Osip, “Dikkat et! Yakanı sıyıramayacaksın,” diye onu uyardı ve çiroz balığını yedikten sonra vedalaştı.

Dönerken Osip’e sordum:

“Niçin onun yanına gittin?”

“Şöyle bir bakayım dedim. O benim ahbabım. Bunun gibi bir sürü durumla karşılaştım. Bakarsın ki adam kendi halinde yıllar boyunca uslu uslu öylece yaşarken, birden hapisten kurtulmuş gibi, yolunu şaşırıverir.” Bir an durduktan sonra, tekrar etti:

“Votkadan uzak durmak gerekir... Ama onsuz da insana sıkıntı basar.”

“Votka olmayınca mı?”

“Elbette ya! İçince sanki kendini başka bir dünyada buluyorsun.”

Ardalyon yakasını sıyıramadı. Birkaç gün sonra işe geldi, ama çok geçmeden yine kayıplara karıştı. İlkbaharda ona serseriler arasında rastladım. Koyda, mavnanın yanında buz kırıyordu. Birbirimizi gördüğümüze sevindik ve kahveye çay içmeye gittik. Çay içerken övünüyordu:

“Nasıl bir işçi olduğumu hatırlıyorsun değil mi? Doğrusu, kendi alanımda işimin uzmanıydım. Günde yüzlerce ruble kazanabilirdim.”

“Fakat kazanamadın!”

Gururlu bir tavırla, “Kazanamadım ya!” diye haykırdı. “İş bana vız gelir!”

Küstahça, elini kolunu sallayarak konuşuyor, kahvedeki insanlar onun hararetli konuşmalarını dikkatle dinliyorlardı:

“Sessiz hırsız Pyotr’un iş hakkında neler dediğini hatırlıyor musun? ‘İnsanlara taş ev, kendime tahta tabut.’ İşte iş dediğin budur.”

“Pyotr hasta, ölümden korkuyor,” dedim.

Ardalyon bağırmaya başladı:

“Ben de hastayım. Belki benim de ruhum yerinde değil.”

Pazar günleri sık sık şehirden, serserilerin barındığı Milyonnaya Caddesi’ne gidiyor ve Ardalyon’un kısa sürede nasıl onlardan biri olduğunu gözlerimle görüyordum.

Daha bir yıl önce neşeli ve aklı başında bir adam olan Ardalyon, şimdi bağırıp çağıran biri olup çıkmıştı. Sallana sallana bitirimler gibi yürüyor, adeta herkesi kavga çıkarmaya ve dövüşe çağırıyormuş gibi insanların yüzüne meydan okuyan bakışlarla bakıyor, devamlı övünüp duruyordu:

“Bak, dikkat et! İnsanlar beni nasıl ciddiye alıyor. Ben burada başkan gibi bir şeyim...”

Kazandığı paraları hiç acımadan serserilere dağıtıyor, dövüşlerde güçsüzlerden yana çıkıyor ve sık sık, “Çocuklar. Bu yaptığınız doğru değil. Doğru hareket etmelisiniz!” diye bağırıyordu.

Bu yüzden ona “Doğru” lakabını takmışlardı. Bu onun çok hoşuna gidiyordu. Sokağın eski, pis, taştan çuvalına tıka basa doldurulmuş bu insanları büyük bir dikkatle inceliyordum. Hepsi de gerçek yaşamdan kopmuş insanlardı, ama patronlardan bağımsız, neşeli, kendilerine özgü bir yaşam kurmuşlardı. Bu gamsız, mert insanlar bana, dedemin Volga yedekçileri hakkında anlattığı hikâyeleri anımsatıyorlardı. Bu Volga yedekçileri ki, kolaylıkla bir haydut olabiliyor, aynı biçimde dünyadan ellerini eteklerini çekerek münzeviye de dönüşebiliyorlardı. İş bulamadıkları zaman mavnalardan ve gemilerden ufak tefek hırsızlıklar yapmaktan çekinmiyorlardı, ama bu beni hiç de şaşırtmıyordu; çünkü bütün hayatımızda hırsızlıkların, eski bir kaftanın gri iplikleri gibi göze battığını görüyordum. Aynı zamanda bu insanların acele yük taşımalarında, yangınlarda, buzların çözülmesi sırasında büyük bir gayretle, canla başla çalıştıklarının da farkındaydım ve genellikle bu insanların diğer insanlardan daha neşeli bir hayatları vardı, ama Ardalyon’la arkadaşlığımın farkına varan Osip, beni babacan bir tavırla uyardı:

“Bana bak canım, Milyonnaya Sokağı’na fena dadandın. Dikkat et, bir belaya çatma!”

Dilimin döndüğünce, ona işsiz güçsüz, neşeli bir hayat süren bu insanlardan hoşlandığımı söyledim.

Gülümseyerek sözümü kesti:

“Tıpkı cennet kuşları gibi, tembel olduklarından böyle yaşıyorlar... Bir işe yaramayan insanlar... Çalışmak onlara sıkıntı verir!”

“Çalışmak dediğin nedir ki? Namusunla çalışırsan taştan bir ev bile edinemezsin diye bir atasözü vardır.”

Böyle söylemek benim için kolaydı. Bu atasözünü sık sık duyuyor, doğru olduğunu hissediyordum, ama Osip, bana sinirlendi ve bağırmaya başladı:

“Bunu kimler söylemiş bilir misin? Aptallar ve miskinler... Böyle laflara kulak asma. Bu aptalca lafları sadece kıskanç ve başarısız insanlar söyler. Ardalyon’la dostluğundan patronu haberdar edeceğim. Kusura bakma!”

Ve gidip patrona yetiştirdi.

Patron, onun yanında bana şöyle dedi:

“Peşkov, sen şu Milyonnaya Caddesi’ne takılmayı bırak! Orası hırsız ve fahişe yuvasıdır. Hapishaneye ya da hastaneye giden yollar oradan geçer! Vazgeç oradan!”

Milyonnaya Caddesi’ne yaptığım ziyaretleri gizlemeye başladım, ama kısa bir süre sonra bu ziyaretlerden vazgeçmek zorunda kaldım.

Bir gün Ardalyon ve arkadaşı Robenok’la birlikte bir han avlusundaki ambarın damında oturuyorduk. Robenok, Don kıyısındaki Rostov şehrinden nasıl yürüyerek geldiğini neşeli neşeli anlatıyordu. Nişan sahibi bir istihkâm eriydi. Türk-Rus savaşında dizi sakatlandığı için topaldı.

Kısa boylu, tıknazdı. Elleri müthiş güçlüydü, ama bu gücün ona hiç faydası dokunmuyordu, çünkü ayağı aksadığı için çalışamıyordu. Geçirdiği bir hastalık yüzünden başındaki ve yüzündeki bütün kıllar dökülmüştü. Başı, gerçekten de yeni doğmuş bir çocuğun başına benziyordu.

Sarı gözleri ışıldayarak anlatıyordu:

“Serpuhov’da şöyle bir olay olmuştu; evin önündeki küçük bir bahçede bir papaz oturuyordu. ‘Peder bey,’ dedim. ‘Türk savaşında yaralanmış bir gaziye bir parça sadaka lütfen!’”

Ardalyon, başını sallayarak, “Uydur bakalım, uydur!” diyordu.

Robenok, hiç gücenmeden sordu:

“Niye yalan söyleyeyim ki?”

Ardalyon ise öğüt verici bir edayla tembel tembel homurdanıyordu:

“Sen doğru bir insan değilsin! Bence sen bekçi olmalısın. Topallar hep bekçilik yaparak hayatlarını sürdürürler. Oysa sen aylak aylak dolaşıyor ve hep yalan söylüyorsun.”

“Ben sadece biraz gülelim, neşelenelim diye söylüyorum.”

“Sen kendine gülmelisin!”

Havanın kuru ve güneşli olmasına karşın karanlık ve çamurlu avluda bir kadın göründü, elindeki paçavrayı sallayarak bağırmaya başladı:

“Eteklik satın almak isteyen var mı? Hey hanımlar!”

Evin aralıklarından birtakım kadınlar çıktı, satıcı kadının etrafını sımsıkı bir halka halinde sardılar. Kadını derhal tanıdım. Bu, çamaşırcı Natalya’ydı! Damdan atladım, ama o eteği karşısına çıkan ilk müşteriye satmış, yavaşça avludan çıkıyordu.

Avlu kapısının dışında ona yetişerek, neşeyle, “Merhaba!” dedim.

Yan gözle bana bakarak, “Ee, daha ne var?” diye sordu ve sonra birden durarak öfkeyle haykırdı:

“Aman Tanrım! Sen burada ne arıyorsun?”

Kadının bu korkmuş hali beni hem duygulandırdı hem de mahçup etti.

Onun, benim adıma korkuya kapıldığını anlamıştım. Korku ve şaşkınlık akıllı yüzünde apaçık okunuyordu. Ona acele bu caddede oturmadığımı, ancak ara sıra sadece bakmak için buraya gelip gittiğimi açıkladım.

Alaycı ve kızgın bir sesle:

“Bakmak için mi? Burada senin bakacağın ne var ki? Gelip geçenlerin ceplerine, kadınların göğüslerine mi bakacaksın?”

Yüzü buruş buruştu. Gözlerinin altında koyu gölgeler vardı. Dudakları gevşek bir şekilde sarkmıştı.

Bir meyhanenin kapısında durarak, “Gel de sana bir çay ısmarlayayım,” dedi. “Tertemiz giyinmişsin. Buranın insanları gibi değilsin, ama nedense sana pek inanmıyorum.”

Ama meyhanede bana inanmış göründü. Çay doldururken, sıkıntılı bir tavırla yalnızca bir saat önce uyandığını ve henüz hiçbir şey yiyip içmediğini anlatmaya koyuldu.

“Dün gece yattığımda zil zurna sarhoştum. Nerede ve kiminle içtiğimi hâlâ hatırlamıyorum.”

Ona acıyor, yanında sıkılıyordum.

İçimden ona kızının nerede olduğunu sormak geçiyordu.

Natalya, votka ve sıcak çay içtikten sonra, bütün bu caddenin kadınlarının o çok iyi bildiğim hararetli ve kaba anlatımıyla konuşmaya başladı, ama kızını sorduğumda hemen kendine geldi ve haykırdı:

“Bunu niçin öğrenmek istiyorsun? Hayır canım, kızımı elde edemezsin.”

Biraz daha içti ve anlatmaya başladı:

“Kızımın artık benimle hiçbir ilgisi kalmadı. Ben kimim? Bir çamaşırcı. Nasıl onun annesi olabilirim ki? O, kültürlü, okumuş bir kız. İşte böyle kardeş. Benim yanımdan ayrılıp, zengin bir kız arkadaşının yanına gitti. Galiba öğretmen olacakmış!”

Biraz sustuktan sonra alçak sesle sordu:

“Ya, işte böyle! Çamaşırcı kadın işinize yaramadı mı? Ya sokak kadını işinize yarar mı?”

Bir sokak kadını olduğunu ilk görüşte anlamıştım. Zaten bu sokakta başka bir kadın olamazdı, ama bunu kendi ağzından duyunca, utancımdan ve ona

karşı duyduğum merhametten gözlerim doldu.

Bu kadının daha kısa bir süre önce ne kadar cesur, bağımsız ve akıllı olduğunu bilmek içimi sızlatıyordu.

Bana şöyle bir bakıp içini çekerek, “Ah sen! Çekil git buradan!” dedi. “Sana hem yalvarıyorum hem de öğüt veriyorum. Buralara takılma; mahvolursun!”

Sonra usulca, sanki kendi kendine konuşur gibi masanın üstüne eğilip parmağıyla tepsinin üzerine bir şeyler çizerek kesik kesik anlatmaya koyuldu:

“Benim yalvarmalarımı ve öğütlerimi dinler misin sanki? Öz kızım bunlara kulak asmadıktan sonra... Ona ‘Öz anneni terk edemezsin. Ne yapıyorsun sen?’ diye bağırıyorum; o ise ‘Kendimi asarım,’ diye karşılık veriyor. Kazan’a gitti. Ebe okuluna gitmek istiyormuş. İyi, güzel de! Ben ne olacağım? Hangi dala tutunacağım? Sokaktan gelip geçen adamlara elbette...”

Sustu... Sessiz sedasız dudaklarını kıpırdatarak, uzun süre bir şeyler düşündü. Anlaşılan beni unutmuştu. Dudaklarının kenarları sarkmış, ağzı bir hilal gibi eğrilmişti. Dudaklarının üstündeki derinin seyirdiğini, titreşen kırışıklıkların sessizce bir şeyler anlattığını görmek ıstırap vericiydi.

Yüzünün çocuksu ve küskün bir ifadesi vardı. Başörtüsünün altından sarkan bir tutam saç yüzüne düşmüş, küçük kulağının arkasına dolanmıştı. Soğumuş çay fincanının içine gözyaşı damladı. Bunun farkına varan kadın iki damla gözyaşı daha akıtarak gözlerini sımsıkı yumdu, sonra yüzünü başörtüsüyle sildi.

Onunla daha fazla oturmaya dayanamadım. Usulca kalktım, “Hoşça kalın,” dedim.

Yüzüme bakmadan, elini salladı:

“Ne? Git... Cehennemin dibine kadar yolun var!”

Herhalde kiminle oturduğunu unutmuş olmalıydı.

Avluya, Ardalyon'un yanına döndüm. Benimle istakoz avına gelmek istiyordu. Bense ona bu kadından söz etmek istiyordum, ama ne o, ne de Robenok damda yoktu. Dolambaçlı avluda onları ararken, sokakta burası için doğal sayılan bir yaygara koptu.

Avlu kapısından çıktım ve hemen Natalya'yla karşılaştım.

Hıçkırıyor, yaralanmış yüzünü başörtüsüyle silip, diğer eliyle karmakarışık saçlarını düzelterek kaldırımda kör gibi yürüyor, Ardalyon ve Robenok da adım adım onu izliyordu.

Robenok, "Şuna bir tane daha indir!" deyip duruyordu.

Ardalyon, yumruğunu sallayarak kadını yakaladı.

Natalya, ona doğru döndü. Yüzü korkunçtu; gözleri nefretle yanıyordu.

Ardalyon'un eline yapıştım.

Şaşırarak bana baktı:

"Ne istiyorsun?"

Ağzımdan ancak, "Ona dokunma!" sözleri döküldü.

Kahkahayı bastı.

"Yoksa âşığın mı?"

Robenok da ellerini kalçalarına vurarak kahkahalar atıyordu.

Beni uzun süre sıcak çamurların içinde yuvarladılar.

Bu azap vericiydi, ama onlar benimle uğraşırlarken Natalya uzaklaşmıştı. Sonunda dayanamayıp Robenok'un göğsüne bir kafa attım, onu yere yıktım ve kaçtım.

O günden sonra uzun süre Milyonnaya Caddesi'ne adımımı atmadım, ama Ardalyon'u bir kez daha gördüm.

Onunla salda karşılaştım.

Neşeyle, "Nerelere kayboldun?" diye sordu.

Natalya’yı nasıl dövdüğünü ve beni nasıl kaba bir şekilde incittiğini tiksintiyle hatırladığımı söylediğimde, Ardalyon saf saf gülmeye başladı:

“Sen bunu ciddi mi sandın? Biz şaka olsun diye sana çamur sürdük. Kadına gelince; o bir sokak kadını olduğuna göre, dövmemizde ne sakınca var? Kadınlar dövülür; hele böylelerine acımanın sözü dahi edilmez. Bunların hepsi eğlenceden ibaret! Yumrukla insanın terbiye edilmeyeceğini ben de biliyorum.”

“Onu terbiye etmek sana mı kaldı? Sen, ondan daha mı iyisin?”

Kolunu omzuma doladı; beni sarsarak, alaylı bir tavırla:

“Bu bizim terbiyesizliğimiz. Kimse kimseden daha iyi değildir. Ben her şeyin dışını, içyüzünü, her şeyi anlıyorum kardeş! Ben kaba bir köylü değilim!”

Biraz içkili ve neşeliydi. Bana iyi kalpli bir öğretmenin, kalın kafalı öğrencisine baktığı gibi, şefkat dolu bir merhamet duygusuyla bakıyordu.

Ara sıra Pavel Odintsov’a da rastlıyordum. İyice irileşmişti. Son moda giyiniyordu. Benimle yüksekten bakan bir tavırla konuşuyor, sitem edip duruyordu:

“Öyle bir işe girdin ki, sonun kötü olacak. Şu köylüler yok mu?”

Sonra hüzünle ikon atölyesinde olup bitenleri anlatıyordu:

“Jiharev, hâlâ o inek karıyla düşüp kalkıyor. Sitanov’un galiba bir derdi var; devamlı kafayı çekiyor. Gogolev’i ise kurtlar yemiş. Noel için evine gitmişti. Orada onu sarhoş bulunca, kurtlar kıtır kıtır yemiş!”

Pavel, neşeli kahkahalar atarak gülünç şeyler uydurdu:

“Kurtlar Gogolev’i yiyince sarhoş olmuşlar. Neşelenmişler ve eğitilmiş köpekler gibi arka ayakları üzerinde kalkıp uluyarak ormanda gezinmeye başlamışlar. Bir gün sonra da hepsi gebermiş!”

Onu dinliyor, ben de gülüyordum, ama ikon atölyesinin, orada yaşadıklarımla birlikte, tamamıyla benden uzaklaştığını hissediyordum. Bu da beni az da olsa üzüyordu.

XIX

Kışın fuarda hemen hemen hiç iş olmuyordu. Buna karşılık evde, eskiden olduğu gibi bir sürü ufak tefek işle meşgul oluyordum. Bunlar bütün günümü alıyordu, ama akşamlarım boştu.

Niva ve *Moskova Bülteni* dergilerinde yayınlanan ve hiç hoşuma gitmeyen romanları patronlarıma yine yüksek sesle okuyordum. Geceleri ise iyi kitaplar okuyor, şiir yazmayı deniyordum.

Bir gün kadınlar ayine gitmişler, patronum ise rahatsız olduğundan evde kalmıştı.

Bana, “Victor gülüp duruyor. Sözde sen şiir yazıyormuşsun. Doğru mu bu? Haydi bana okusana!” dedi.

İsteğini geri çevirmek yakışık almayacaktı. Birkaç şiir okudum.

Görünüşe bakılırsa bunları beğenmemişti, ama yine de, “Devam et, devam et!” dedi.

“Belki de ileride bir Puşkin olursun; Puşkin’i okudun mu?

> *“Bir ev cinini mi gömüyorlar*
> *Yoksa bir cadıyı mı evlendiriyorlar?”*

“Puşkin’in zamanında ev cinlerine inanıyorlardı ama Puşkin, herhalde onlara inanmıyor, yalnızca şaka yapıyordu.”

Sonra düşünceli bir tavırla, kelimeleri uzatarak devam etti:

“Evet kardeş. Senin okuman gerekiyordu, ama geç kaldın! Yaşamını nasıl sürdüreceksin Tanrı bilir. Defterini iyi bir yere sakla. Kadınların eline geçerse sana takılır, alay ederler... Kadınlar, kalp kırmayı sever.”

Patron, bir süreden beri sessiz ve dalgındı. Devamlı, korkuyla etrafına bakınıyor, kapının çalması bile onu ürkütüyordu. Kimi zaman birdenbire önemsiz şeyler yüzünden haddinden fazla sinirleniyor, herkese bağırıyor, evden kaçıp gidiyor ve gecenin geç saatlerinde sarhoş bir halde dönüyordu. Yaşamında kendisinden başka kimsenin bilmediği, yüreğini paramparça

eden bir olayın olduğu anlaşılıyordu. Şimdi ise tereddüt içinde, istemeyerek, sanki alışkanlık gereği yaşıyordu.

Pazar günleri öğle yemeğinden sonra, saat dokuza kadar dolaşmaya çıkar, akşamları ise Yamskaya Caddesi’nde bir meyhanede otururdum. Şişman ve devamlı terleyen biri olan meyhanenin sahibi tutku derecesinde ilahi severdi. Neredeyse bütün kilise korolarının ilahi okuyucuları bunu biliyor ve onun yerinde bir araya geliyorlardı. Meyhaneci, okudukları ilahilerin karşılığında onları votka, bira ve çayla ağırlıyordu. Bu ilahi okuyucuları ayyaş ve hiç de ilginç olmayan insanlardı. Yalnızca kendilerine yapılan ikramın hatırına, gönülsüzce hemen her zaman ilahi okurlardı. Bu dindar ayyaşlar, meyhaneyi ilahi söylenebilecek bir yer olarak görmedikleri için, meyhane sahibi onları kendi odasına davet ederdi. Ben de ilahileri sadece kapının ardından dinleyebilirdim, ama sık sık meyhanede köylüler, işçiler de ilahi söylerlerdi. Meyhaneci, bu şarkıcıları şehirde arayıp bulur, pazarın kurulduğu günler şehre gelen köylüleri meyhanesine davet ederdi.

Şarkıcı, daima tezgâhın başında, küçük votka şişesinin altında durduğu iskemlede oturur, başı, fıçının yuvarlak zemini üzerinde, yuvarlak bir çerçeve içindeymiş gibi görünürdü.

Hepsinden iyi okuyan, her zaman güzel ilahiler seçen şarkıcı, ufak tefek, cılız biri olan saraç Kleşçov’du. Yüzü buruş buruştu. Bukleli kızıl saçları vardı. Kocaman burnu, bir ölününki gibi parlaktı. Ufacık, uykulu gözleri kıpırtısızdı.

Bazen gözlerini yumar, ensesini fıçının dibine yaslar, göğsünü şişirerek, yumuşak, ama her şeyi bastıran pes perdeden tenor bir sesle şarkıya başlardı:

> *“Ah tertemiz kırlara sis çökünce*
> *Uzak yollar gözden silinir...”*

Şarkının tam bu anında ayağa kalkar, belini tezgâha yaslayarak başını geriye atar, gözlerini tavana dikerek, yürekten gelen bir sesle şarkısını sürdürürdü:

> *“Ah ben nereye, nereye gideceğim?*
> *O geniş yolu nerede bulacağım?”*

Sesi gür değildi, ama yorulmak nedir bilmiyordu. Bu ses sanki meyhanenin boğuk gürültüsünü gümüş tellerle dikiyordu. Hüzünlü sözler, inlemeler, haykırışlar bütün insanları fethediyor, sarhoşlar bile hayret edecek kadar ciddileşiyor, sessizce bakışlarını önlerindeki masaya dikerek, dalıp gidiyorlardı.

Bu şarkı büyüleyici bir şekilde ruhumun derinliklerine kadar işliyor, iyi bir müziğin her zaman uyandırdığı o güçlü duygu ile dolup taşan yüreğim paramparça oluyordu.

Meyhane, bir kilise gibi sessizliğe gömülüyor, şarkıcı ise iyi yürekli bir rahibi andırıyordu. Vaaz vermiyordu, ama bütün ruhuyla tüm insanlık için dürüstçe dua ediyor, sefil insan hayatının bütün acılarını dürüstçe, yüksek sesle dile getiriyordu. Her yandan sakallı adamlar ona bakıyor, vahşi yüzlerindeki çocuksu gözler dalgın dalgın kırpışıyordu. Ara sıra biri içini çekiyor, bu davranış şarkının etkileyici gücünü gösteriyordu. Bu gibi anlarda, bütün insanların yapmacık, ikiyüzlü bir hayat sürdüklerini, gerçek hayatın ise şimdi karşımda olduğunu düşünürdüm.

Bir köşede, utanmazca sokak kadınlığı yapan şişman gözlü tüccar kadın Lisuha oturuyordu. Başı, şişman omuzlarına gömülmüş ağlıyor, küstah gözlerini gözyaşlarıyla usulca yıkıyordu. Onun az ötesinde, mesleğinden atılmış bir papaza benzeyen iriyarı, uzun saçlı, somurtkan bir delikanlı olan bariton Mitropolski, masanın üstüne abanmış, sarhoş yüzündeki iri gözleriyle önündeki votka kadehini seyrediyor, onu eline alıyor, ağzına götürüyor, sonra özenle ve sessizce tekrar masaya koyuyor, nedense bir türlü içemiyordu.

Meyhanedeki herkes, sanki uzun zamandır unuttukları, kendileri için değerli ve yakın olan bir şeyi dikkatle dinliyorlarmış gibi tamamen hareketsiz oturuyorlardı.

Kleşçov, şarkısını bitirip, mütevazı bir eda ile sandalyesine çöktüğünde, meyhaneci, yüzünde keyifli bir gülümsemeyle ona bir kadeh votka uzatırken, “Elbette çok güzel!” derdi. “Gerçi sen şarkı söylemekten çok, bir şeyler anlatıyorsun, ama yine de ustasın. Buna kimse bir şey diyemez.”

Kleşçov, ağır ağır votkasını içiyor, dikkatle öksürüyor ve alçak sesle, “Sesi olan herkes şarkı söyleyebilir, ama şarkının ruhunu ancak ben ortaya

çıkarabilirim,” diyordu.

“Övünüp durma bakalım!”

Kleşçov, aynı alçak sesle, ama bu sefer daha ısrarlı bir tavırla, “Övünülecek bir şeyi olmayan övünemez,” derdi.

Meyhaneci, sıkıntıyla, “Çok kendini beğenmiş birisin Kleşçov!” diye haykırırdı.

“Ne kadar kendini beğenmiş olursam olayım, ruhumdan daha yükseklere erişemem.”

Köşede asık yüzlü bariton Mitropolski homurdanıyordu:

“Şu azrailin şarkılarından ne anlıyorsunuz bilmem ki; solucanlar, küf bağlamış herifler!”

O, kimseyle anlaşamaz, herkesle tartışır, herkesin foyasını meydana çıkarırdı. Neredeyse her pazar bu yüzden bütün şarkıcılar ve canı isteyip de gücü yeten herkes ona insafsızca dayak atardı. Meyhaneci Kleşçov’un şarkılarını sever, ama ona katlanamazdı. Herkese ondan yakınır, açıkça onu aşağılamak ve onunla alay etmek için fırsat kollardı.

Bunu meyhanenin müdavimleri de, Kleşçov’un kendisi de bilirdi.

Meyhaneci, “İyi bir şarkıcı, ama çok kendini beğenmiş. Ona haddini bildirmek gerekir,” derdi.

Bazı müşteriler de ona katılırlardı.

“Bu doğru; çok kibirli bir delikanlı!”

Meyhaneci, ısrarla tekrarlayıp dururdu:

“Ne diye bu kadar böbürleniyor? Ses Tanrı vergisidir. Kendisi yaratmadı ki? Hem o kadar gür sesi mi var sanki?”

Meyhaneciye hak veren müşteriler, onun söylediklerini yinelerlerdi:

“Doğru. Onda, sesten çok kabiliyet var.”

Bir gün şarkıcı, şarkılarını okuyup meyhaneden çıkınca, meyhaneci, Lisuha'yı kandırmaya çalıştı:

"Marya Yevdokimovna, şu Kleşçov'a yüzverip, onu peşine taksana. Ne kaybedersin ki?"

Tüccar kadın, "Eğer daha genç olsaydım," diyerek güldü.

Meyhaneci, heyecanlı, yüksek sesle bağırmaya başladı:

"Gençler ne yapabilir ki? Hele sen şu işe bir el at! Etrafında nasıl dört döneceğini göreceksin! Ona biraz acı çektir, bak o zaman nasıl şarkı söyleyecek! Haydi Yevdokimovna, sana minnettar olacağım; ne dersin?.."

Ama kadın kabul etmedi. İriyarı, tombul kadın, göğsüne düşmüş şalının saçaklarıyla oynayarak, tekdüze ve uyuşuk bir sesle:

"Bu iş için genç bir kız gerekir. Daha genç olsaydım, hiç tereddüt etmezdim," dedi.

Meyhaneci, hemen her zaman Kleşçov'u sarhoş etmeye çalışırdı, ama Kleşçov iki üç şarkı söyledikten ve her şarkıda bir kadeh içtikten sonra örme atkısını özenle boynuna sarar, kasketini bukleli saçlı kafasına iyice geçirir ve meyhaneden ayrılırdı.

Meyhaneci, sık sık Kleşçov'a rakip şarkıcılar bulmaya çalışırdı.

Saraç, şarkısını söyledikten sonra meyhaneci onu över, arkasından da heyecanla, "Haa, şimdi aklıma geldi; bugün buraya bir şarkıcı daha geldi. Buyrun kendinizi gösterin!" derdi.

Bu yeni gelen şarkıcı zaman zaman gerçekten de iyi bir sesi olduğunu belli ediyordu, ama Kleşçov'un rakiplerinden hiçbirinin bu ufak tefek ve silik saraç kadar kolaylıkla, içten gelen bir sesle şarkı söylediğini anımsamıyorum.

Meyhaneci biraz üzülerek söylenirdi:

"Bu güzel elbette! Burada önemli olan sestir; ruh ise..."

Müşteriler kıs kıs gülerlerdi:

"Anlaşılan, kimse saraçla başa çıkamaz!"

Kleşçov ise kızıl ve gür kaşlarının altından herkesi gözden geçirerek, sakin ve nazik bir ses tonuyla meyhaneciye:

“Boşuna uğraşıyorsunuz. Bana rakip bir şarkıcı bulamazsınız. Benim yeteneğim Tanrı vergisi,” derdi.

“Hepimiz Tanrı vergisiyiz.”

“Votka ısmarlaya ısmarlaya iflas edeceksiniz, ama yine de bulamayacaksınız.”

Meyhaneci kıpkırmızı kesilir ve homurdanırdı:

“Belli olmaz, hiç belli olmaz.”

Kleşçov ise ayak diretirdi:

“Şunu da söylemeliyim ki, şarkı söylemek, örneğin, horoz dövüşü gibi değildir.”

“Bunu ben de biliyorum! Ne diye bana sataşıyorsun?”

“Sataşmıyorum. Sadece ispatlıyorum. Eğer şarkı sadece bir eğlenceyse, o zaman şeytan işi demektir.”

“Yetti artık! En iyisi sen biraz daha şarkı söyle...”

Kleşçov, hafifçe öksürerek, “Ben her zaman şarkı söyleyebilirim. Hatta uykuda bile,” diye kabul eder ve şarkıya başlardı.

Bütün önemsiz şeyler, sözcük ve amaçların bütün pisliği, meyhaneye özgü bayağılıklar bir duman gibi mucizevi bir şekilde uçup gidiyordu. Aşk ve hüzün dolu, saf ve hülyalı bambaşka bir yaşam soluğu meyhanedekilerin üzerine hafifçe eserdi.

Bu adamı kıskanıyor, onun yeteneğine, insanlar üzerindeki etkileyici gücüne imreniyordum. Bu gücü öyle olağanüstü bir şekilde kullanıyordu ki! Bu saraçla tanışmak ve onunla uzun uzun konuşmak istiyordum, ama yanına gitmeye cesaretim yoktu. Kleşçov’un, sanki önünde kimseyi görmüyormuş gibi donuk gözleriyle herkese tuhaf bir bakışı vardı. Sonra onda hoşuma gitmeyen, onu sevmemi engelleyen bir şeyler de vardı. Oysa bu adamı şarkı söylemediği zamanlarda da sevmek isterdim. Hele bir yaşlı

gibi kasketini kafasına sımsıkı geçirmesi, sonra, “Bunu bana sevgilim ördü; gencecik bir kız!” diyerek kırmızı atkısını gösterişli bir havayla boynuna dolamasını görmek çok tatsız bir şeydi.

Şarkı söylemediği zamanlar kurumlu tavırlar takınır, suratını asar, ölü, donmuş burnunu parmağıyla ovuşturur, sorulan soruları pek kısa olarak, gönülsüzce yanıtlardı.

Bir gün onun yanına oturup bir şey sorduğumda yüzüme bile bakmadan,”Defol buradan delikanlı!” dedi.

Bariton Mitropolski’den daha çok hoşlanıyordum. Meyhaneye geldiğinde ağır bir yük taşıyan adamın yürüyüşüyle köşesine gider, sandalyesini ayağıyla çekip oturur, dirseklerini masaya yaslayarak, büyük, gür saçlı kafasını avuçlarının içine alırdı. Hiç konuşmadan iki üç kadeh içtikten sonra gürültüyle boğazını temizlerdi. Herkes irkilerek ona doğru döner, o ise çenesini avuçlarına yaslayarak küstahça insanlara bakardı. Perişan, tarak girmemiş saçları yele gibi, şiş ve esmer yüzüne dökülürdü.

Aniden gürleyen bir sesle sorardı:

“Ne bakıyorsunuz? Ne görüyorsunuz?”

Kimi zaman ona, “Orman devi görüyoruz,” diye karşılık verirlerdi.

Bazı akşamlar hiç konuşmadan içip, ayaklarını ağır ağır sürüyerek, yine sessizce çıkıp giderdi, ama birkaç kez onun bir peygambere öykünerek insanları suçladığını da duydum:

“Ben Tanrı’nın namuslu bir hizmetkârıyım ve sizi Yesu gibi suçluyorum. İğrenç insanların, düzenbazların ve her tür aşağılık adamın alçak hırslarının çamuruna gömülmüş bir halde yaşadıkları Ariel şehrine lanet olsun. Lanet olsun o gemilere ki, sizin gibi sarhoş, obur, döküntü insanları dünyanın dört bir yanına taşıyorlar! Siz sayılamayacak kadar çoksunuz lanetliler. Toprak ana bile sizi kabul etmeyecek.”

Sesi öylesine gürüldeyerek çıkardı ki, pencerenin camları zangırdardı; bu da insanların çok hoşuna gider, peygamberlerini överlerdi.

“Amansızca vuruyor tüylü it!”

Onunla arkadaşlık kurmak kolaydı; içki ve meze yeterliydi. Bir sürahi votka ve en sevdiği yemek olan kırmızı biberli sığır ciğeri isterdi. Bu meze, insanın ağzını, içini yakar, kavururdu. Ona hangi kitapları okumam gerektiğini sorduğumda sert sert gözümün içine bakarak soruyla karşılık verdi:

“Okuyup da ne olacak?”

Ama şaşkınlığımı görünce yumuşayarak, uğultulu sesiyle bağırdı:

“Tevrat’ı okudun mu?”

“Okudum.”

“Tevrat’ı oku! Başka bir şey okuma! Dünyanın tüm bilgeliği onun içindedir. Onu yalnızca kalın kafalılar anlamaz. Yani hiç kimse anlamaz. Sen neyin nesisin? Şarkı mı söylüyorsun?”

“Hayır.”

“Neden? Şarkı söylememek gerek. Bu, dünyanın en saçma işidir.”

Yan masadan biri sordu:

“Ama sen de şarkı söylüyorsun!”

“Ben işsiz güçsüz adamın tekiyim. Ne olmuş yani?”

“Hiç...”

“Bu yeni bir şey değil. Herkes senin kafanda hiçbir şey olmadığını bilir ve hiçbir zaman olmayacağını da...”

O herkesle, elbette benimle de bu tavırla konuşuyordu. Gerçi iki üç içki ve meze ikramımdan sonra bana daha yumuşak davranmaya başlamıştı; hatta bir gün sesinde şaşkınlık ifade eden bir tavırla bana şöyle dedi:

“Sana bakıyorum, ama bir türlü anlamıyorum. Nesin, kimsin, ne yaparsın? Hay kahrolası!”

Kleşçov’a karşı tutumu anlaşılmazdı. Şarkılarını keyifle, hatta kimi zaman nazik bir gülümsemeyle dinlerdi, ama onunla görüşmez, ondan kaba bir dille ve küçümseyerek söz ederdi.

“Odun kafalının teki! Sadece nefes almasını biliyor, söylediği şarkıları anlıyor, ama yine de eşek!”

“Niye?”

“Doğuştan öyle!..”

Ayık olduğu bir sırada onunla konuşmak isterdim, ama ayıkken herkese bulanık, kederli gözlerle bakar ve sadece homurdanırdı. Birisi bana, bu sürekli sarhoş gezen adamın Kazan Akademisinde okuduğunu ve piskopos da olabileceğini söylemiş, ama ben inanmamıştım. Bir gün ona kendimden söz ederken, Piskopos Hrisanf’tan da söz açtım. Bariton, sert bir hareketle başını kaldırarak, “Hrisanf mı? Onu tanırım. Benim hocam ve koruyucumdu; Kazan Akademisinde... Pamva Berinda’nın çok doğru söylediği gibi, Hrisanf, altın bir çiçektir. Evet, Hrisanf, altın bir çiçekti!..”

“Peki, Pamva Berinda kim?” diye sordum.

Mitropolski, kısaca, “Seni ilgilendirmez,” diye yanıtladı.

Evde defterime, “Pamva Berinda’yı ne yapıp edip okumalıyım,” diye not düştüm. Zihnimi meşgul eden bir sürü sorunun yanıtını bu Berinda’da bulacağımı düşünüyordum.

Bu şarkıcı, benim bilmediğim birtakım adları, tuhaf sözcük birleşimlerini kullanmayı çok seviyor, bu da benim sinirime dokunuyordu.

“Hayat, Anisya değildir,” derdi.

“Anisya kim?” diye sorardım.

“Yararlı biri,” diye cevaplardı.

Şaşkınlığım onu eğlendirirdi.

Bu sözcükler ve akademide öğrenim görmüş olması, bana çok şey bildiğini düşündürürdü.

Onun hiçbir şeyden bahsetmek istememesi, konuştuğu şeylerin de anlaşılmaz olması beni çok üzerdi. Belki de ben soru sormayı beceremiyordum, ama ne olursa olsun bu adam ruhumda iz bırakıyordu.

Yesu'yu taklit ederek yaptığı suçlamalardaki sarhoşça pervasızlık hoşuma gidiyordu.

"Ey yeryüzünün kokmuş pislikleri," diye homurdanıyordu. "Sizde kötüler şan şöhret içinde yaşar, iyiler ise kovulur. O korkunç gün gelip çatacak ve siz pişman olup, tövbe edeceksiniz, ama geç olacak, geç!"

Bu homurtuyu dinlerken "Haroşoye Delo"yu, böylesine kolay ve üzücü bir şekilde mahvolup giden çamaşırcı Natalya'yı, kirli dedikodu bulutları içinde kaybolan Kraliçe Margot'yu anımsıyordum. Artık benim de anımsayabileceğim bir şeyler vardı.

Bu adamla kısa tanışıklığım tuhaf bir şekilde sona erdi. İlkbaharda ona kırda, ordugâh yakınlarında rastladım. Tek başına, yüzü gözü şişmiş bir halde başını sallayarak bir deve gibi yürüyordu.

Kısık bir sesle, "Dolaşıyor musun?" diye sordu. "Hadi beraber yürüyelim. Ben de dolaşıyorum. Hastayım kardeşim, ben..."

Hiç konuşmadan birkaç adım yürüdük ve birdenbire, bir çadır yerinden kalan çukurda bir adam gördük: Omzunu çukurun kenarına yaslamış bir halde, yana eğilmiş, çukurun dibinde oturuyordu. Paltosu da, sanki çıkarmak isteyip de becerememiş gibi, bir taraftan kulaklarından yukarı çıkmıştı.

Şarkıcı durarak, "Bir sarhoş," dedi, ama adamın eli altında, taze çimenler üzerinde kocaman bir tabanca, biraz ilerisinde bir kasket, kasketin yanında da biraz içilmiş bir votka şişesi vardı. Şişenin boş ağzı yeşil otların arasına gömülmüştü. Adamın yüzü mahçup bir tavırla paltonun altına saklanmıştı.

Bir iki dakika kadar konuşmadan durduk; sonra Mitropolski, bacaklarını genişçe açarak, "Kendini vurmuş," dedi.

Adamın sarhoş değil de, ölü olduğunu hemen anlamıştım, ama bu öyle umulmadık bir durumdu ki, inanmak istemiyordum. Paltosunun altından çıkan kocaman, pürüzsüz kafaya, mosmor kesilmiş kulağa bakarken ne acıma ne de korku duymadığımı anımsıyorum. Böyle tatlı bir ilkbahar gününde bir insanın kendini öldürebilmiş olmasına inanmak zordu.

Bariton, sanki üzülmüş gibi tıraşsız yanaklarını sertçe ovuşturarak, kısık bir sesle, "Yaşlı adam," dedi. "Ya karısı kaçıp gitmiş ya da başkalarının

parasını yemiştir.”

Beni polis çağırmam için şehre yolladı, kendisi de ayaklarını sarkıtıp, çukurun kenarına oturdu. Soğuktan üşüyerek, yıpranmış paltosuna sımsıkı sarındı. Polise, bir adamın kendini öldürdüğünü bildirdikten sonra koşarak geri döndüm, ama bu arada bariton, ölünün votkasını içip bitirmişti; boş şişeyi sallayarak beni karşıladı.

“İşte onun sonunu getiren şey!” diye homurdandı ve şişeyi öfkeyle yere vurdu. Şişe tuz buz oldu.

Arkamdan yetişen polis, çukuru gözden geçirdi. Kasketini çıkardı. Tereddütle haç çıkardı, sonra baritona, “Sen de kimsin?” diye sordu.

“Seni ilgilendirmez.”

Polis bir an düşündükten sonra daha kibarca sordu:

“Şurada bir ölü yatıyor, siz ise sarhoşsunuz. Bu ne demek oluyor?”

Bariton, göğsünü yumruklayarak, gururla, “Ben yirmi yıldır sarhoşum,” dedi.

Votkayı içtiği için onu tutuklayacaklarına emindim.

Şehirden insanlar koşup geliyorlardı. Arabayla sert tavırlı bir komiser geldi, çukura indi ve kendini öldürmüş adamın paltosunu kaldırarak yüzüne göz attı:

“Onu ilk gören kim?”

Mitropolski, “Ben,” dedi.

Komiser ona baktı ve iç karartıcı bir sesle, “Aman ne güzel!” dedi.

Toplananların sayısı on beşi bulmuştu. Soluk soluğa, heyecanla çukura bakıyorlar, etrafında dönüp duruyorlardı.

İçlerinden biri bağırdı:

“Bu bizim sokaktan bir memur. Onu tanıyorum!”

Bariton, kasketini çıkarmış, sallanarak komiserin önünde duruyor, anlaşılmaz boğuk sözcüklerle bağırıp çağırarak onunla tartışıyordu; sonra komiser, onu göğsünden itti. Bariton sendeleyerek yere düştü. Bunun üzerine komiser ağır ağır cebinden bir sicim çıkardı, baritonun alışkanlıkla hep arkasında kavuşturduğu ellerini bağladı ve kızgınlıkla izleyicilere bağırmaya başladı:

"Çekilin şuradan serseriler!"

Sulu, kırmızı gözlü bir polis daha koşarak yetişti. Yorgunluktan ağzı açık kalmıştı. Baritonun bağlı olduğu sicimin ucundan tuttu ve ağır ağır onu şehre götürdü.

Ben de üzüntüyle kırdan döndüm.

Mitropolski'nin suçlayıcı boğuk sesi hafızamda yankılanıyordu:

"Ariel şehrine lanet olsun!"

Ve gözümün önüne acıklı bir sahne geliyordu; polis, ağır ağır cebinden bir ip parçası çıkarıyor, korkunç peygamber ise kıllı, kırmızı ellerini alışkın ve ustaca bir tavırla, uysalca arkasında kavuşturuyor.

Bir süre sonra peygamberi jandarma gözetimi altında başka bir şehre sürdüklerini öğrendim, ardından Kleşçov da kayıplara karıştı; iyi bir evlilik yapmış, taşra illerinden birine yerleşerek, orada bir saraç dükkânı açmıştı.

Saracın şarkılarını patrona öylesine övmüştüm ki, bir gün bana, "Gidip dinleyelim," dedi.

İşte şimdi, küçük masanın başında şaşkınlıkla kaşlarını kaldırmış, gözleri büyümüş bir halde karşımda oturuyor.

Yolda benimle dalga geçmişti. Meyhaneye girdiğimiz ilk dakikalarda da benimle, oradaki insanlarla ve içerideki boğucu havayla sürekli alay edip durmuştu. Saraç şarkı söylemeye başlayınca, alaycı bir tavırla gülümsedi ve bardağına bira doldurmaya başladı, ama bardağı yarıya kadar doldurunca durdu:

"Vay canına!" dedi.

Eli titriyordu. Şişeyi usulca masaya bıraktı ve büyük bir dikkatle dinlemeye koyuldu:

Kleşçov, şarkısını bitirince patronum içini çekti: “Evet kardeş. Gerçekten de şarkı söyleyebiliyor. Lanet olsun! Sıcak bastı!”

Saraç başını geriye atıp, gözlerini tavana dikerek yine şarkı söylemeye başladı:

“Zengin bir köyün temiz kırlarında
Bir genç kız yürüyordu...”

Patron, başını sallayıp gülümseyerek, “İşte şarkı böyle söylenir,” diye mırıldandı.

Kleşçov ise bir kaval gibi inliyordu:

“Güzel kız ona cevap veriyor.
Ben öksüzüm; beni kim ne yapsın.”

Patronum kıpkırmızı kesilmiş, gözlerini kırpıştırarak, “Ne kadar güzel!” diye fısıldıyor. “Vay şeytan. Ne kadar güzel söylüyor!”

Ona bakıyor ve seviniyorum.

Şarkının ağlamaklı sözleri, meyhanenin gürültüsünü bastırarak, giderek daha güçlü, daha güzel, daha duygulu çınlıyor:

“Köyümüzde insanlar yabanidirler
Benim gibi bir kızı eğlenceye davet etmezler
Ah! Ben yoksulum, kılıksızım
Hizmetçilik yapmam için bir dul adam
Beni karısı yapmak istedi
Böyle bir kadere boyun eğemem.”

Patronum utanmadan ağlamaya başladı. Başını önüne eğmiş, gaga burnunu çekiyor, gözyaşları dizlerine damlıyordu.

Üçüncü şarkıdan sonra heyecanla, ezile büzüle, “Burada daha fazla oturamam. Bunalıyorum. Şu kokular müthiş! Eve gidelim,” dedi.

Ama sokakta bana şöyle bir öneride bulundu:

“Haydi Peşkov, bir lokantaya gidelim de bir şeyler yiyelim. Eve gitmek istemiyorum.”

Pazarlık etmeden bir kızağa bindik. Yol boyunca sustu. Lokantada, köşedeki bir masaya yerleştikten sonra etrafına bakınarak, kızgın ve sıkıntılı bir tavırla, alçak sesle hemen konuşmaya başladı:

“Herif beni çok duygulandırdı. İçime öyle bir hüzün çöktü ki... Hayır, sen okuyan, düşünüp taşınan bir insansın; söyle bakalım nedir bu şeytanlıklar, anlat bakalım... Kırk yılımı geride bıraktım; karım, çocuklarım var, ama içimi dökeceğim kimsem yok. Bazen içimi dökmek, her şeyden bahsetmek istiyor, ama kimseyi bulamıyorum. Karımla konuşmaya kalksam, bir şey anlamaz. Hem karım ne yapacak ki? Onun çocukları var... Ev işleriyle meşgul. O, benim ruhuma tamamen uzak. Âdet olduğu gibi, kadın, ancak ilk çocuğa kadar arkadaşındır. Sözde karım olacak... İşte sen de görüyorsun. Ondan ne köy olur, ne kasaba. Cansız bir et yığını; içim sıkılıyor kardeş...”

Soğuk, acı birayı sinirli bir hareketle içti. Bir süre hiç konuşmadı. Uzun saçlarını kabartarak yeniden konuşmaya başladı:

“Genellikle insanlar alçaktır kardeş! Örneğin sen işçilerle konuşup duruyorsun. Anlıyorum; bir sürü haksızlık, rezillik oluyor. Bunlar doğru kardeş. Onların hepsi hırsız! Söylediklerini anlıyorlar mı sanki? Zerre kadar bir şey anlamıyorlar. Evet, Pyotr, Osip... Bunlar dalavereci! Benim hakkımda söylediğin kötü sözlerin hepsini bana yetiştiriyorlar. Ne oldu kardeş?”

Şaşkın bir halde susuyordum.

Patron, gülerek, “İşte böyle,” dedi. “İran’a gitmeyi düşünmekte haklıydın! Bari orada hiçbir şey anlamazdın. Dilleri başka! Oysa kendi dilinde bir sürü rezilce şey işitirsin.”

“Osip, benim hakkımda bir şeyler mi anlatıyor?” diye sordum.

“Elbette ya! Ne sandın? Hepsinden çok o konuşuyor; boşboğazın teki. O çok sinsi biridir kardeş. Hayır Peşkov, onlar senin sözlerini anlamıyor. Doğru değil mi? Söz neye yarar ki? Sonbaharda yağan kar gibidir. Çamurun

üstüne yağınca erir. Çamur daha da çoğalır, o kadar. Sen en iyisi çeneni sıkı tut!”

Patronum bardak bardak bira içiyor; sarhoş olmadan, gittikçe daha hızlı ve daha hızlı konuşuyordu.

Etrafına bakındıktan sonra sesini alçalttı ve şunları söyledi:

“Bir zamanlar kendime bir gönül arkadaşı bulmuştum. Dul bir kadınla karşılaştım. Kocasını kalpazanlıktan Sibirya’ya sürgüne yollamışlar. Orada hapiste yatıyor. Kadınla tanıştım. Beş kuruşu yoktu. Anlarsın ya! O cinsten bir kadın. Muhabbet tellalı bana tanıştırdı. Ona dikkatle baktım; çok tatlı bir kadındı! Güzeller güzeli, genç... Tek kelimeyle mükemmeldi. Bir iki kez buluştuktan sonra ona şöyle dedim; ‘Senin kocan dolandırıcı, sen de namussuz bir hayat sürüyorsun. Niçin onun peşinden gidiyorsun?’ Evet, kadın kocasının peşinden gidip, oraya yerleşecekti. Kadın, bana şöyle dedi: ‘O ne olursa olsun, onu seviyorum. O, benim gözümde iyi bir erkek. Belki de bu suçu benim yüzümden işlemiştir. Eğer ben günah işliyorsam onun içindir. Ona para gerekli... O soylu bir insan; iyi yaşamaya alışkın. Yalnız olsaydım namuslu bir hayat sürerdim. Siz de iyi bir insansınız ve sizden çok hoşlanıyorum, ama bu konuyu bir daha açmayın!’ Üzerimdeki tüm parayı, seksen küsur rubleyi çıkarıp ona verdim ve ‘Beni bağışlayın, ama sizinle daha fazla kalamam,’ dedim ve çıkıp gittim. İşte böyle...”

Sustu; birden sarhoş olmuştu. Yıkılırken mırıldandı:

“Altı kez evine gittim. Bunun nasıl bir şey olduğunu sen anlayamazsın. Belki altı kez daha evinin kapısından döndüm. İçeri girmeye cesaretim yoktu. Şimdi o gitti.”

Elini masanın üstüne koydu, parmaklarını oynatarak, fısıltıyla şöyle dedi:

“Tanrı bir daha onu karşıma çıkarmasın. Tanrı korusun! Yoksa her şey mahvolur! Haydi eve gidelim! Haydi!..”

Yola koyulduk. Sendeliyor ve homurdanıyordu:

“İşte böyle kardeş...”

Anlattığı hikâye beni şaşırtmamıştı...

Olağandışı bir şeyin başına gelmesini uzun zamandır bekliyordum, ama hayat hakkında anlattıkları, özellikle Osip’le ilgili sözleri beni altüst etmişti...

XX

Üç yıl ölü bir şehirde, taş binalar arasında şantiye şefi olarak çalıştım ve işçilerin sonbaharda biçimsiz taş dükkânları nasıl yıktıklarını, ilkbaharda ise aynı dükkânları nasıl yaptıklarını izleyerek denetledim.

Patron, bana verdiği beş rubleyi hak ettiğimden emin olmak istiyordu. Eğer dükkânın döşemesi yenileniyorsa, alttaki toprağı bir metre derinliğinde kazmaya mecburdum. Toprağı kaldırmak için serseriler bir ruble alıyorlardı; oysa ben hiçbir şey almıyordum, ama bu işle uğraşırken dülgerlere göz kulak olamıyordum. Onlar da kapı tokmaklarını, kilitlerini söküyor, her türlü ufak tefek eşyayı çalıyorlardı.

Hem işçiler hem de müteahhitler beni aldatmak, bir şeyler çalmak için her yolu deniyorlar, üstelik bunu açık açık, sanki can sıkıcı bir görevi yerine getiriyormuş gibi yapıyorlardı. Onları suç üstü yakaladığımda hiç kızmıyorlar, yalnızca şaşırıyorlardı.

“Beş ruble için, sanki yirmi ruble alıyormuşsun gibi çabalıyorsun. Bu çok gülünç!”

Yaptırdığı işten bir ruble kazanırken, diğer yandan bunun on katı zarara uğradığını patrona söylediğimde göz kırparak şöyle dedi:

“Tamam! Görmüyormuş gibi davran.”

Hırsızlara suç ortaklığı yaptığımdan şüphelendiğini anlıyordum. Bu beni incitmiyor, sadece ondan tiksinmeme yol açıyordu. Düzen böyleydi; herkes çalıyor, patron da başkasının malını elinden almaktan hoşlanıyordu.

Fuardan sonra onarımını üstlendiği dükkânları denetlemeye gittiği zaman unutulmuş bir semaver, kap kacak, halı, makas, kimi zaman bir sandık ya da başka bir mal bulunca, “Eşyaların listesini çıkarıp depoya götür!” derdi.

Sonra bu eşyaları depodan evine götürür, listeyi birkaç defa daha yeniden yaptırırdı.

Ben eşyaları sevmiyor, hiçbir şeye sahip olmak istemiyordum. Hatta kitaplar bile beni rahatsız ediyordu.

Beranger’in küçük bir kitabından ve Heine’nin şiirlerinden başka hiçbir şeye sahip değildim. Puşkin’in kitaplarını da satın almak istiyordum, ama şehrin tek kitapçısı kötü kalpli ihtiyar çok para istiyordu.

Patronumun evini tıka basa dolduran mobilyalardan, halılardan ve aynalardan hiç hoşlanmıyordum. Bu eşyalar biçimsizlikleriyle, boya ve cila kokularıyla sinirime dokunuyordu.

Zaten patronumun odalarını hiç beğenmiyordum... Gereksiz ve faydasız eşyalarla ağzına kadar dolu sandıklara benziyorlardı.

Sonra, patronumun başkalarına ait eşyaları taşımasından ve etrafındaki gereksiz eşyaları büsbütün artırmasından da nefret ediyordum.

Kraliçe Margot’nun evi de tıka basa eşya doluydu, ama hiç değilse güzel döşenmişti...

Genel olarak yaşam bana karmakarışık ve saçma görünüyordu; içinde, apaçık ortada olan aptallıklar vardı.

Fuarda, dükkânları yeniden yapıyorduk. Oysa ilkbaharda nehir taşarak buraları sular altında bırakıyor, döşemeleri kabartıyor, kapı önlerine hasar veriyor, sular çekilince de kirişler çürümeye başlıyordu. On yıldır fuar sular altında kalıyor, sel suları binalara, kaldırımlara zarar veriyordu. Her yıl yenilenen bu su taşkınları insanları büyük zararlara uğratıyor, bunların kendiliğinden düzelemeyeceğini de herkes biliyordu.

Her ilkbaharda çözülen buzlar, mavnaları ve onlarca küçük gemiyi parçalardı. Sahipleri sızlanırlar ve yeni gemiler yaparlar, sonra, buzlar çözüldüğünde bunlar yine parçalanırdı...

Bu konuyu Osip’e sorduğumda şaşırmış ve kahkahalarla gülmüştü.

“Ah, seni balıkçıl kuşu! Yine gaganı nereye taktın? Bunlardan sana ne ha?”

Ama hemen sonra daha ciddi bir tavırla, hiç de bir ihtiyarınkine benzemeyen canlı mavi gözlerindeki ışıltıyı söndürmeden şöyle demişti:

“Doğru bir gözlem yapmışsın. Bunun sana şimdi bir yararı olmasa da, ileride işine yarayabilir. Bak, şunu da aklında tut.”

Ve kuru sözlerle, bolca esprili sözler ve beklenmedik kıyaslamalar serpiştirdiği cümlelerle anlatmaya başladı:

“Örneğin, insanlar, ‘Toprağımız az; oysa Volga ilkbaharda kıyıları aşındırıyor, toprağı sürüklüyor ve tortu halinde yatağında biriktiriyor’ diye sızlanıp duruyorlar. O zaman da diğerleri Volga’nın suyu azalıyor diye yakınıyor. İlkbahar selleri, yaz yağmurları çukurları kazıyor ve toprak yine nehire sürükleniyor!”

Hiç acımadan ve öfkelenmeden konuşuyordu. Sanki sahip olduğu hayattan yakınma bilgisinden keyif alıyor gibiydi. Sözleri, benim düşüncelerimle uyuşmasına rağmen onları dinlemek hoşuma gitmiyordu.

”Yangınları da göz önüne al...”

Volga’nın ötesindeki ormanlarda yangınsız geçen tek bir yaz bile anımsamıyorum. Her yıl temmuz ayında gökyüzü donuk sarı bir dumanla kaplanırdı. Kıpkırmızı güneş, ışınlarını kaybederek, yeryüzüne hasta bir göz gibi bakardı.

Osip, “Ormanlar önemsiz!” derdi.

“Ormanlar, asilzadelerin ve devletin malıdır. Köylünün ormanı yoktur. Şehirler yansa o kadar önemli değil! Şehirlerde zenginler oturur; onların acınacak tarafı yok, ama yazın kaç köy ve kasaba yanıyor düşünsene. En az yüz. İşte bu zarar ziyan...”

Sessizce gülüyordu.

“Mal mülk var, ama akıl yok! Bu demek oluyor ki, sence ve bence insanlar kendileri ya da toprak için değil, ateş ve su için çalışıyorlar.”

“Niye gülüyorsun peki?”

“Niye gülmeyeyim ki? Gözyaşlarıyla bir yangını söndüremezsin, ama gözyaşları selleri çoğaltır.”

Bu saygıdeğer ihtiyarın şimdiye kadar gördüğüm en akıllı insan olduğunu biliyordum, ama neyi sever, neden nefret ederdi?

Ben bunu düşünürken, o, içimde yanan ateşe kuru sözcükler serpiştirmeye devam ediyordu:

“Baksana. İnsanlar kendilerinin ve başkalarının güçlerini nasıl bilinçsizce harcıyorlar. Patronun, senin gücünü harcıyor. Ya votka dünyaya kaça mal oluyor? Bunu hesaplamak imkânsız. Bir kulübe yanarsa, yenisini yapabilirsin, ama bir insan boş yere mahvolursa, iş işten geçmiş olur. Örneğin Ardalyon ya da Grişa’yı ele alalım. Baksana, adam nasıl baştan çıktı... Biraz akılsızdır, ama çok içten bir insandır! Kurtlar ormanda bir leşin başına nasıl üşüşürlerse, kadınlar da ona öyle musallat oldular...”

Ona masum bir tavırla, merakla soruyorum:

“Düşüncelerimi patrona niye anlatıyorsun?”

Sakin sakin, hatta nazik bir tavırla açıklıyor:

“Senin zararlı düşüncelerini öğrensin diye anlatıyorum. Onun sana yol göstermesi gerekir. Patronundan başka sana akıl öğretecek kim var? Ben kötü niyetimden değil, sana acıdığım için ona söyledim. Sen hiç de aptal bir delikanlı değilsin, ama zihnini karıştıran bir şeytan var... Çalsan, kızlarla gezsen sesimi çıkarmam, içsen bir şey söylemem, ama küstahça davranışlarından patronu haberdar ederim; bunu böyle bil!”

“Bundan böyle seninle konuşmayacağım!”

Tırnağıyla avucundaki katranı kazıyarak bir süre sessiz durdu, sonra şefkatli gözleriyle bana şöyle bir bakarak, “Yalan söylüyorsun,” dedi. “Bal gibi konuşursun. Başka konuşacağın kim var? Hiç kimse...”

Tertemiz, düzenli Osip’i, birden hiçbir şeyi umursamayan ateşçi Yakov’a benzettim.

Osip, kimi zaman bana eski din bilgini Pyotr Vasilyev’i, kimi zaman da arabacı Pyotr’u anımsatıyordu. Bazen onda dedemle ortak yönler bulduğum da oluyordu.

Osip’in bugüne kadar görmüş olduğum ihtiyarlarla az ya da çok benzerliği vardı. Bu ihtiyarların hepsi de oldukça ilginç insanlardı, ama onlarla bir arada yaşamanın olanaksızlığını, bunun çok zor ve zahmetli bir şey olduğunu hissediyordum. Sanki insanın ruhunu kemiriyorlardı. Osip, iyi biri miydi? Hayır... Kötü müydü? Hayır... Onun akıllı bir insan olduğunu ise apaçık görüyordum, ama kıvraklığıyla beni hayrete düşüren bu zekâ beni

uyuşturuyordu. En sonunda, bu zekânın bana düşmanlık yapmak için her yola başvurduğunu hissetmeye başladım...

Ruhumda birtakım karanlık düşünceler kaynaşıyordu...

“Tatlı sözlerine ve gülümsemelerine rağmen, bütün insanlar birbirlerine yabancıdır. Zaten dünyadaki herkes birbirine uzaktır. Herhalde dünyaya kimse güçlü bir sevgiyle bağlı değil... Dünyayı ve her şeyi seven yalnız ninemdi. Ninem ve mükemmel Kraliçe Margot...”

Bazen bu ve benzeri düşünceler kafamda kara bir bulut halinde yoğunlaşır, yaşamak bunaltıcı ve üzücü bir hal alırdı, ama başka nasıl yaşayacak, nereye gidecektim? Hatta Osip’ten başka konuşacak kimsem de yoktu. Ben de, onunla gittikçe daha fazla konuşmaya başladım.

Benim coşkulu gevezeliklerimi ilgiyle dinliyor, bir şeyler anlamaya çalışarak, soru üstüne soru soruyor, sakin sakin konuşuyordu:

“Ağaçkakan inatçıdır, ama korkunç değildir. Ondan kimse korkmaz. Sana içtenlikle şunu öğütlüyorum; bir manastıra git, reşit olana kadar orada yaşa. Güzel konuşmalarınla hacılara teselli verir, kendin de huzura kavuşursun. Rahipler de bu işten kazanç sağlar. Sana içtenlikle bunu öneririm. Senin bu dünya işlerine göre bir insan olmadığın anlaşılıyor...”

Manastıra gitmeye hiç de istekli değildim, ama bir şeylere takılıp kaldığımı ve tuhaf şeylerin büyülü çemberi içinde dönüp durduğumu hissediyordum. Bu çok can sıkıcıydı. Mantarlar artık tükenmişti. Boş ormanda yapacak bir şey yoktu. Zaten orasını karış karış biliyordum...

Votka içmiyor, kızlarla dolaşmıyordum. Ruhu mest eden bu iki şeyin yerini bende kitaplar almıştı, ama okudukça insanların çoğunun yaşadığını düşündüğüm boş ve faydasız hayat bana daha katlanılmaz ve zor görünüyordu.

On beş yaşımı yeni doldurmuştum, ama bazen kendimi yaşlı bir insan gibi hissediyordum. Başımdan geçenler, okuduklarım, zihnimi kurcalayan şeyler yüzünden sanki şişmiştim, üzerime bir ağırlık çökmüştü. İç dünyamı yokladığımda, izlenimlerimin birikimini, çeşitli eşyaların tıka basa ve gelişigüzel bir şekilde yığıldığı karanlık bir mahzene benzetiyordum. Bunları yerli yerine koymaya ne gücüm ne de yeteneğim yetiyordu...

Ve birçok şey öğrenmeme rağmen bunlar yerine oturmamıştı.

Sallanıyor ve bir masa üzerine eğri olarak konulmuş bir kap, suyu nasıl sarsarsa, beni de öyle sarsıyordu.

Felaketleri, hastalıkları, yakınmaları sevmez, nefret ederdim. Kan, dövüş gibi gaddarlıkları, hatta sözlü alayları görmeyi hazmedemezdim. Bu tepki hızla soğuk bir öfkeye dönüşür, ben de vahşi bir hayvan gibi dövüşür, sonra da yaptıklarımdan ıstırap çekecek kadar utanç duyardım.

Bazen başkalarına işkence eden adamı dövmeye öyle can atar ve öylesine körü körüne kavgaya atılırdım ki, güçsüzlükten kaynaklanan bu umutsuzluk nöbetlerini hatırlayınca utanıyor ve sıkılıyorum.

İçimde iki kişilik yaşıyordu: Bunlardan biri, bir sürü tiksindirici ve alçakça şeyle karşılaştığı için biraz ürkmüştü. Günlük yaşamın korkunç bilgileri karşısında aciz kalan bu kişi hayata, insanlara güvensizlik ve şüpheyle bakmaya, herkese, hatta kendisine bile güçsüz bir merhamet duymaya başlamıştı. Bu kişi, kitaplarla baş başa, sessiz, yalnız, insanlardan uzak bir hayatı, manastırı, orman bekçi kulübesini, İran'ı, şehrin kenar mahallelerinden birinde gece bekçiliğini düşlüyordu. Az insanın olduğu, insanlardan olabildiğince uzak bir yaşamdı bu.

Dürüst ve zekice yazılmış kitapların kutsal ruhu tarafından sınanmış ikinci kişilik ise günlük yaşamın korkunçluğunun baş edilmez gücünü görerek, bu gücün kafasını koparabileceğini, çamurlu ayaklarıyla kalbini çiğneyebileceğini hissediyor ve dişlerini kenetleyip, yumruklarını sıkarak her türlü tartışma ve kavgaya hazır bir halde, gayretle kendini savunuyordu. Bu kişilik, sevme ve merhamet duygularını yoğun olarak yaşıyor ve Fransız roman kahramanları gibi kılıcını kınından çekerek dövüşe hazır bir pozisyon alıyordu.

O günlerde tehlikeli bir düşmanım vardı. Bu düşman, Küçük Pokrovskya Caddesi'ndeki genelevlerden birinin kapıcısıydı. Bir sabah fuara giderken onunla karşılaşmıştım. Evin dış kapısı önünde duran bir faytondan körkütük sarhoş bir kızı indiriyordu. Onu ayaklarından tutmuştu. Kızın çorapları sıyrılmış, eteği beline kadar açılmıştı. Adam utanmazca kızı sürüklüyor, bağırarak ve gülerek vücuduna tükürüyordu. Kız oraya buraya çarparak arabadan aşağı kayıyordu. Üstü başı buruş buruş, gözleri kapalı ve ağzı bir

karış açıktı. Yumuşak ve sanki çıkmış gibi duran kollarını başının arkasına atmıştı. Sırtı, ensesi ve morarmış yüzü önce arabanın oturma yerine, sonra basamağına çarptı. Sonunda başını taşa çarparak kaldırıma düştü.

Arabacı atını kırbaçlayarak uzaklaştı. Kapıcı, kızı bacaklarından yakaladı ve geri geri giderek, kaldırımda bir ceset gibi sürüklemeye başladı. Çılgına dönmüştüm; koştum. Neyse ki, koşarken elimdeki su tesviye aletini farkında olmadan ya atmış ya da düşürmüştüm. Bu hem beni hem de kapıcıyı büyük bir beladan kurtarmıştı. Hızla adamın üstüne atılarak, onu bir yumrukta yere yıktım, sonra da koşa koşa merdivenlerden çıkarak, deli gibi kapının zilini çalmaya başladım. Vahşi ifadeli birtakım insanlar dışarı fırladılar. Onlara hiçbir şey anlatamadım ve yerden aletimi alarak uzaklaştım.

Yolda arabacıya yetiştim. Oturduğu yerden bana bakarak yaptığımı onaylayan bir tavırla, “Herifin suratına nasıl da patlattın!” dedi.

Ona, kapıcının kızı horlamasına nasıl izin verdiğini kızgınlıkla sordum.

Sakin bir tavırla, ama küstahça bana şöyle karşılık verdi:

“Bana ne! Kızı arabaya bindirdiklerinde beyler paramı ödemişti. Kim kimi dövmüşse dövmüş. Bu beni ilgilendirmez!”

“Ya onu öldürselerdi?”

Arabacı, sanki sarhoş kızları defalarca öldürmeye yeltenmiş gibi, “İnsan böyle kadınları çabucak öldürebilir de,” dedi.

O günden sonra hemen her sabah kapıcıyı gördüm.

Ben sokaktan geçerken ya yolu süpürüyor ya da yolumu gözlüyormuş gibi eşikte oturuyor olurdu. Ben ona yaklaşırdım; o da ayağa fırlar, kollarını sıvar ve beni uyarırdı:

“Şimdi ağzını burnunu kıracağım!”

Kırk yaşının üstündeydi. Ufak tefek, eğri bacaklı, gebe bir kadın gibi koca göbekli bir adamdı. Gülerek ışıltılı gözlerle bana bakardı. Gözlerinin iyilik ve neşe dolu bakışını görmek bana çok tuhaf geliyor, aynı zamanda beni korkutuyordu. Dövüşmesini beceremiyordu. Zaten kolları da benimkilerden

daha kısaydı. İki üç kapışmadan sonra vazgeçip teslim oluyor, sırtını kapıya yaslayarak, şaşkın bir tavırla, “Tamam, yeter artık!” diye söyleniyordu.

Bu meydan savaşlarından bıkmıştım.

Bir gün ona, “Bana bak budala!” dedim. “Lütfen yakamı bırak artık!”

Sitemli bir tavırla sordu:

“Peki sen niçin dövüşüyorsun?”

Ben de ona kızı niçin iğrenç bir şekilde aşağıladığını sordum.

“Sana ne? Kıza acıyor musun?”

“Elbette acıyorum...”

Bir an sustu; dudaklarını sildi ve sordu:

“Peki bir kediye acır mısın?”

“Elbette kediye de acırım...”

Bunun üzerine bana, “Sen aptalın, dalaverecinin tekisin!” dedi.

“Dur hele. Ben sana gösteririm!”

Bu sokaktan geçmesem olmazdı. Burası en kestirme yoldu, ama bu adamla karşılaşmamak için sabahları daha erken kalkmaya başladım. Buna rağmen birkaç gün sonra onu yine gördüm.

Eşikte oturmuş, kucağındaki kül rengi kediyi okşuyordu.

Ona üç adım kadar yaklaştığımda ayağa fırladı, kediyi bacağından yakaladı ve var gücüyle başını bir kaldırım taşına çarptı. Sıcak kanlar üstüme sıçradı; sonra da kediyi ayaklarımın dibine fırlattı ve avlu kapısında dikilerek bana, “Peki buna ne dersin?” diye sordu.

Artık duramazdım. Avluda iki köpek gibi yuvarlanmaya başladık. Sonra kendimi kaybetmiş bir halde bayırdaki otların üzerine oturdum. Tarif edilemez bir sıkıntı içinde avaz avaz bağırıp, feryat etmemek için dudaklarımı ısırıyordum. Bu olayı hatırladığımda nefretle ürperiyor ve nasıl olup da kimseyi öldürmediğime şaşıyorum.

Bu iğrençlikleri ne diye anlatıyorum?

Bu olayların geçip gitmediğini, hâlâ sürdüğünü bilmeniz için saygıdeğer baylar! Siz iyi uydurulmuş dehşet sahnelerinden hoşlanıyorsunuz; hayal ürünü korkunç öyküler sizi heyecanlandırıyor. Oysa ben, korkunç olan gerçek olaylar, dehşet verici günlük olaylar biliyorum. İşte, nasıl ve neyle yaşadığınızı anımsamanız için bu olaylar hakkındaki hikâyelerle keyfinizi kaçırıp sizi heyecanlandırmayı kendimde yadsınamaz bir hak olarak görüyorum.

Hepimiz alçakça, pis bir yaşam sürüyoruz. İşte asıl mesele bu! İnsanları çok seviyorum, kimseye acı vermek istemem, ama aşırı hassasiyet göstermek ve korkunç gerçeğin güzel yanlarının rengârenk kelimelerle örtbas edilmesi doğru değil. Hayata doğru! Kalplerimizde ve beyinlerimizde ne kadar iyi ve insani şey varsa, hepsini yaşamın içinde eritmeliyiz.

Beni en çok deliye döndüren şey, insanların kadınlara karşı davranışıydı. Çok roman okuduğum için kadınları hayattaki en iyi ve en önemli varlıklar olarak görüyordum. Ninemin, akıllı azize Vasillisa hakkında anlattığı öyküler, talihsiz çamaşırcı kadın Natalya ve kadınların, bu hayat analarının sevinçten ve aşktan yoksun bu hayatı süsleyen yüzlerce, binlerce bakış ve gülümseyişi bu görüşümü destekliyordu.

Turgenyev'in kitapları kadınların şanlı ve şerefli varlıklar olduklarını vurguluyor, onları övüyordu. Ben de kadınlar hakkında bildiğim bütün güzel şeyleri benim için unutulmaz olan Kraliçe Margot'nun hayaliyle süslüyordum. Özellikle Turgenyev ve Heine, bana bu konuda çok şey kazandırmıştı.

Akşamları fuardan dönerken tepede, kale duvarlarının dibinde duruyor, Volga ötelerinden günbatımını, gökyüzünde alev gibi ırmakların akışını, sevgili yeryüzü ırmağının önce kızıl, sonra da lacivert renge bürünüşünü izliyordum. Bazen böyle anlarda bütün yeryüzünün kocaman bir mahpus mavnası gibi olduğunu düşünür ve onu, görünmeyen bir geminin ağır ağır sularda sürüklediği bir domuza benzetirdim; ama daha çok, dünyanın büyüklüğünü, kitaplardan öğrendiğim şehirleri, insanların başka türlü yaşadığı yabancı ülkeleri düşünüyordum.

Yabancı yazarların kitaplarında hayat daha saf, daha güzeldi. Çevremde yavaşça ve tekdüze bir biçimde kaynayan hayattan daha az zahmetliydi. Bu, endişelerimi biraz dindiriyor, başka bir hayatın olabileceğine ilişkin inatçı hayaller kurmama yol açıyordu.

Hep beni geniş ve aydınlık bir yola çıkaracak zeki ve sade bir insanla karşılaşacağımı sanıyordum.

Bir gün, kale duvarları dibindeki bir sırada otururken yanı başımda Yakov dayımı buldum.

Yanıma nasıl geldiğini fark etmemiş, onu hemen tanıyamamıştım. Birkaç yıldan beri aynı şehirde oturmamıza rağmen, seyrek olarak tesadüfen ve uzaktan birbirimizi görüyorduk.

Şakacı bir tavırla beni göğsümden dürterek, “Ah, ne kadar da büyümüşsün!” dedi ve çok eskiden tanışan iki yabancı gibi sohbet etmeye koyulduk.

Ninemin anlattıklarından, Yakov dayımın elindeki bütün parayı harcayıp işsiz kaldığını biliyordum. Dayım, geçici cezaevlerinden birinde müdür yardımcılığı yapmış, ama bu görevi kötü bir şekilde son bulmuştu. Cezaevi müdürü hastalanınca, Yakov dayım evinde neşeli içki âlemleri düzenlemeye başlamıştı. Olay duyulunca onu görevden almışlar ve geceleri mahkûmların şehirde dolaşmasına göz yummakla suçlayarak mahkemeye vermişlerdi. Mahkûmlardan hiçbiri kaçmamıştı, ama içlerinden biri, bir papazı boğazlamaya çalışırken suçüstü yakalanmış; soruşturma uzamış, ama olay mahkemeye varmamıştı; mahkûmlar ve gardiyanlar, iyi kalpli dayımın hakkını korumuşlardı.

Şimdi işsizdi; bir zamanların en ünlü kilise korosu olan Rukavişnikov’un korosunda söyleyen oğlu sayesinde geçiniyordu.

Oğlundan tuhaf bir dille söz ediyordu:

“Oğlum ciddi ve önemli biri. O bir solist! Semaveri zamanında hazırlamazsam ya da kıyafetini fırçalamazsam öfkeleniyor! Titiz çocuk. Hem de tertemiz...”

Dayım çok yaşlanmıştı. Üstü başı kir içindeydi. Saçları dökülmüş, derisi pörsümüştü. Güzel bukleleri iyice azalmış, kulakları sarkmıştı. Gözlerinin

aklarında ve tıraşlı yanaklarının marokeni andıran derisinde kırmızı damarcıklardan oluşan sık bir ağ belirmişti. Şakacı bir tavırla konuşuyordu. Dişleri eksiksiz olmasına rağmen, sanki ağzında konuşmasını engelleyen bir şey var gibiydi.

Neşeyle yaşamasını bilen, çok şey görüp geçirmiş, bu nedenle çok şey bilmesi gereken bir insanla konuşma fırsatını yakaladığıma memnun olmuştum; onun canlı ve neşeli türküleri hafızama iyice yerleşmişti.

Dedemin dayım hakkında söyledikleri hâlâ kulağımda çınlıyordu:

"Şarkılarına bakılırsa Kral Davud, yaptığı işlere bakılırsa tehlikeli Absalom!"

Bulvarda, yanımızdan iyi giyimli insanlar, şık hanımefendiler, memurlar, subaylar geçiyordu; dayımın sonbaharlık bir pardösüsü, buruşmuş bir kasketi, rengi atmış çizmeleri vardı. Ezilip büzülüyordu; anlaşılan kılığından utanıyordu. Paçainski yamacındaki meyhanelerden birine girdik ve pazar yerine bakan pencerenin yanına yerleştik.

"Bir dilenci, kurutmak için çoraplarını
asmıştı
Başka bir dilenci, gelip onları çalmıştı."

Şarkının kelimelerini ağzıma alır almaz, birden ilk kez içerdiği alaycı anlamın farkına vardım ve bana öyle geldi ki, neşeli dayım aslında kötü kalpli ve akıllı biriymiş! Ama dayım kadehine votka doldururken düşünceli bir tavırla, "Evet, hayatımı yaşadım, keyfimin istediğini yaptım, ama bu yetmez.!" dedi. "Bu şarkı benim değil; bunu papaz okulu öğretmenlerinden biri bestelemişti. Rahmetlinin adı neydi yahu? Unutmuşum... Onunla ahbaptık. Bekârdı. Ayyaştı. Donarak öldü. Bu şekilde kendini içkiye vuran hatırladığım o kadar çok insan var ki! Sen içmiyor musun? İçme; biraz bekle. Dedeni sık sık görüyor musun? Aksi ihtiyar! Galiba bunuyor."

İçtikten sonra canlandı. Doğruldu, gençleşti ve daha coşkulu konuşmaya başladı.

Ona, mahkûmlarla ilgili olayı sordum.

"Sen de duydun mu?" diye sordu.

Etrafına göz gezdirdi ve sesini alçaltarak konuşmaya başladı:

“Mahkûmun başına ne gelecek ki? Ben onların yargıcı değilim. Onlar da, herkes gibi insan. Onlara, ‘Kardeşlerim, gelin iyi geçinelim, neşe içinde yaşayalım,’ dedim. Şarkının söylediği gibi:

“Kader, neşemize engel olamaz
İsterse varsın belimizi büksün
Biz gülüp eğlenmek için yaşayacağız
Başka türlü yaşayanlar budaladır.”

Gülmeye başladı; pencereden, pazar barakalarının altında başlayan ve kararmaya yüz tutan yamaca şöyle bir göz attı, sonra bıyıklarını burarak konuşmasını sürdürdü:

“Onlar elbette memnundu, çünkü hapiste sıkılıyorlardı. Yoklamadan sonra hemen yanıma gelirlerdi. Votkayı, mezeyi bazen ben alırdım, bazen de onlar. Sonra eğlence başlardı! Ben şarkıyı, dansı severim. Onların arasında da çok güzel şarkı söyleyenler, dans edenler vardı. Üstelik şaşılacak kadar güzel dans ediyorlardı! Mahkûmların arasında zincire vurulmuş olanlar vardı. Bu durumda dans edemeyecekleri için, işin gerçeği, zincirlerin çıkarılmasına müsaade ederdim. Demircinin yardımı olmadan zincirlerini çıkarmayı becerebiliyorlardı. Hayret edilecek kadar becerikliydiler! Hırsızlık yapmaları için onları şehre yolladığım iddiasının ise aslı yok. Zaten bu iddia kanıtlanamamıştır.”

Sustu ve pencereden yamacın dibinde dükkânlarını kapayan hurdacılara baktı. Demir sürgüler şakırdıyor, paslı menteşeler gıcırdıyor, tahtalar boğuk sesler çıkararak düşüyordu.

Dayım bana neşeyle göz kırparak, alçak sesle devam etti:

“Doğrusunu söylemek gerekirse, mahkûmlardan biri gerçekten de geceleri dışarı çıkıyordu, ama o prangalı bir mahkûm değildi. Buralı, Nijnili basit bir hırsızdı. Metresi yakınlarda, Peçorka’da oturuyordu. Şu papaz olayı da yanlışlıkla olmuş. Papazı tüccar sanmış. Mevsim kıştı. Geceleyin, kar fırtınasında göz gözü görmüyordu. Herkes kürk palto giymişti. Bu kargaşada kimin tüccar, kimin papaz olduğunu nasıl ayırt edeceksin?”

Bu bana gülünç geldi; dayım da gülerek, “Yemin ederim,” dedi. “Onları ancak şeytan ayırt edebilirdi.”

Dayım beklenmedik bir anda, tuhaf bir şekilde öfkelendi, meze tabağını kenara itti, tiksintiyle yüzünü ekşitti; bir sigara yakıp, boğuk bir sesle mırıldandı:

“Birbirlerinden çalıyorlar, sonra da birbirlerini yakalıyor, hapse atıyorlar, Sibirya’ya, kürek cezasına mahkûm ediyorlar. Benim bu işle ne alakam var? Hepsine boş verdim gitti. Vicdanım rahat!”

Gözümün önüne kıllı ateşçi geldi; o da sık sık, “Boş ver,” derdi ve onun adı da Yakov’du...

Dayım, yumuşak bir sesle, “Ne düşünüyorsun?” diye sordu.

“Mahkûmlara acır mıydınız?”

“Onlara kolaylıkla acınır. İçlerinde öyle çocuklar var ki, şaşar kalırsın. Bazen onlara bakar, ben amirim, ama onların tırnağı bile olamam, diye düşünürdüm. Akıllı, becerikli, şeytan gibi insanlardı.”

Votka ve anılar dayımın keyfini tekrar yerine getirmişti.

Dirseğini pencere kenarına yaslayıp, sararmış elinin parmakları arasında tuttuğu sigara izmaritini sallayarak coşkuyla konuşmaya başladı:

“İçlerinde kalpazanlıktan hüküm giymiş oymacı ve saatçi olan bir adam vardı. Hapisten kaçmayı başarabilmişti. Onun konuşmasını dinlemeliydin! Ateş gibiydi! Adam sanki konuşmuyor, bir solist gibi şakıyordu! ‘Söyleyin bana; niçin hazine para basabiliyor da, ben basamıyorum? Bunu bana açıklayın,’ diyordu.

“Bunu ben dahil, kimse açıklayamıyordu. Oysa ben onun amiriydim.

“Bir diğeri Moskovalı ünlü bir hırsızdı; şık giyimli, temiz, sessiz biriydi. O da kibar bir dille konuşurdu; ‘İnsanlar serseme dönene kadar çalışıyorlar. Ben bunu istemiyorum. Bir zamanlar ben de böyle çalışmıştım. Çalışıp çalışıp yorgunluktan serseme döndüm. Kazandıklarımın bir kopeğini içkiye, iki kopeğini kumara, beş kopeğini de kadınlara kaptırıyordum. Hayır, ben bu oyunda yokum’...”

Yakov dayım masaya doğru eğildi.

Öyle coşkulu anlatıyordu ki, kafasının tepesine kadar kızarmıştı. Küçük kulakları bile titriyordu. Devam etti:

“Bu adamlar hiç de aptal değil. Kafaları iyi çalışıyor, ama hepsinin canı cehenneme! Örneğin beni ele alalım... Ben nasıl yaşadım sanki? Aklıma geldikçe utanıyorum. Hayatı hep ucundan, köşesinden yaşadım... Acım bana aitti, ama neşem çalıntıydı...

“Babam ‘Sakın ha!’ diye bağırır, karım ise ‘Bunu yapamazsın’ diye söylenirdi. Bir rubleyi harcamaya korktuğum zamanlar oldu. Hayatımın nasıl geçip gittiğinin farkına varamadım. Şimdi bu ihtiyarlık günlerimde oğluma uşaklık ediyorum. Ne diye gizleyeyim? Ben efendi efendi ona hizmet ediyorum, o da bana bir beyefendi gibi bağırıp çağırıyor. O, bana, ‘Baba!’ diye bağırsa, ben ‘Uşak!’ diye anlıyorum. Dünyaya bunun için mi geldim? Oğluma hizmet etmek için mi bunca yıl didinip durdum? Hoş, böyle olmasaydı bile, yaşamımın ne anlamı vardı ki? Hayattan çok mu keyif almıştım?..”

Onu dalgın dalgın dinlemiştim; gönülsüzce ve karşılık beklemeksizin ona, “Nasıl yaşamam gerektiğini ben de bilmiyorum,” dedim.

Alaycı bir tavırla güldü.

“Eh! Zaten bunu kim biliyor ki? Bunu bilen birini ben görmedim! Herkes, kendi alıştığı gibi yaşıyor...”

Sonra dargın ve kırgın bir ses tonuyla yine konuşmaya başladı:

“Hapishanede tecavüzden hüküm giymiş Aryol şehrinden biri vardı. Soyluydu... Çok iyi bir dansçıydı. Bazen Vanka şarkısını söyleyerek herkesi eğlendirirdi:

‘Vanka mezarlıkta yürüyor
Bu çok kolay bir iş diyor
Ah sen Vanka, kuytu mezarlıktan çıkıp
Bize burnunu göster!’...

“Ben bu şarkının hiç de gülünç olmadığını, ama gerçeği yansıttığını düşünürüm.

“Dönüp dolaşıp gideceğimiz yer sonunda mezarlıktır. Bu yüzden ister cezaevi müdürü olayım, ister mahkûm; benim için fark etmez.”

Konuşmaktan yorulmuştu. Votkasını bitirdi ve tek gözüyle kuşlar gibi boş şişeye baktı, sessizce bir sigara daha yaktı; dumanını bıyıklarının arasından savurdu.

Yakov dayıya hiç benzemeyen duvarcı Pyotr da sık sık, “Ne kadar çabalarsan çabala, neye bel bağlarsan bağla, mezarlıktan kaçış yok!” derdi.

Bu ve benzeri ne çok atasözü öğrenmiştim!

Dayıma başka bir şey sormak artık içimden gelmiyordu. Yanında olmak beni üzüyordu, ona acıyordum. Coşkulu şarkılarını ve tatlı bir hüznün arasından sevinç sızan gitarın çınlayan sesini sürekli anımsıyorum. Neşeli Tziganok’u da unutmamıştım.

Dayımın buruş buruş yüzüne bakarken ister istemez düşünüyordum; Tziganok’u haç altında nasıl ezdiklerini anımsıyor mu acaba?

Ona bu soruyu sormak istemiyordum.

Ağzına kadar nemli ağustos loşluğuyla dolu yamaca bakıyordum. Yamaçtan elma ve kavun kokuları yayılıyor, şehre giden dar yolda fenerler parıldıyor, her şey bana çok tanıdık geliyordu. İşte şimdi Ribinsk gemisinin düdüğü çalmaya başlayacak, sonra da Perm’e giden geminin...

Dayım, “Artık gitmem gerekiyor,” dedi.

Meyhanenin kapısında elimi sıkarken bana şakacı bir tavırla tavsiyelerde bulundu:

“Kendini melankoliye kaptırma. Canın sıkkın gibi duruyorsun; öyle değil mi? Boş ver! Henüz gençsin. En önemlisi, şu sözü aklında iyi tut; kader, neşemize engel olamaz. Haydi hoşça kal. Benim Uspenya’ya gitmem gerekiyor.”

Neşeli dayım sözleriyle kafamı daha da karıştırarak uzaklaştı. Şehre tırmandım, kırlara çıktım. Dolunay vardı. Gökyüzünde yoğun bulutlar

süzülüyor, bunların koyu gölgeleri benim gölgemi yeryüzünden siliyordu. Kırlardan geçip, şehrin çevresini dolaşarak Volga kıyısına, Otkos'a geldim. Orada tozlu çimenlere uzandım ve uzun süre nehrin ötesini, çayırları, hareketsiz toprağı seyrettim. Bulutların gölgeleri ağır ağır Volga'nın üzerinde sürükleniyordu. Çayırların üstüne geldiklerinde, sanki nehrin suyunda yıkanmış gibi daha da berraklaşıyorlardı. Çevremdeki her şey yarı uykulu ve sönüktü. Her şey hayata duyulan tutkulu bir aşk yüzünden değil, katı bir zorunluluğa uyarak gönülsüzce kımıldıyordu.

İçimden bütün bu dünyaya ve kendime öyle güçlü bir tekme atmak geliyordu ki, bu tekmeyle birlikte, bu arada ben de dahil olmak üzere her şey güzel, dürüst bir hayatın başlangıcı olan, birbirini seven insanların neşeli danslarının kasırgasıyla fırıl fırıl dönmeye başlasın.

"Bir şeyler yapmalıyım, yoksa mahvolacağım!" diye düşünüyordum.

Güneşin yüzünü görmek bir yana, varlığını bile hissetmediğimiz, onu unuttuğumuz iç karartıcı sonbahar günlerinde defalarca ormanda yolumu şaşırıp dolaştığım olmuştur.

Yolumu kaybeder, patikaları şaşırır, sonunda yorgun düşmüş, dişlerim sıkılmış bir halde sık ormana dalar, ölü dalların ve oynak bataklık tümseklerinin arasından geçerek, er geç doğru yolu bulmayı başarırdım.

İşte, yolumu yine böyle bulmaya karar verdim.

Aynı yılın sonbaharında orada okuma fırsatını bulmak umuduyla Kazan şehrinin yolunu tuttum.

DİPNOTLAR

[1]Rusya'da devrimden önce kırsal kesimde yaşayan köylü.

[2]Keçe: Koyun, keçi, deve, tavşan gibi hayvanların tüyünden dürülüp dövülmesi yoluyla yapılan, kaba, kalın kumaş.

[3]Rusya'da Volga Irmağı'nın başlıca kollarından biri.

[4]Yazarın 'Çocukluğum' adlı romanında geçen bir kahraman.

[5](İÖ. 9. yy) İsrailoğullarının peygamberlerinden biri. Tektanrılı dinin, Kenan tanrısı Baal'ın kültüyle yozlaşmasını önleme çabasında Hz. Musa'yla birlikte anılır.

[6]Ortodokslar, büyük oruç günlerinde, etli, sütlü, yağlı şeyler yemezler. Kaplarında, tavalarında bu gibi yemeklerden hiçbir artık kalmaması gerekir. Kalırsa günah sayılır.

[7]Kendilerine "Oyratlar" diyen bir Moğol halkının Türkçe adı.

[8]Rusya'da kent.

[9]Gemilerde usta gemiciden sonra gelen baştayfa.

[10]Gogol'ün *Taras Bulba* adlı eseri.

[11](İÖ 1000-962) İsrailoğullarının peygamberi ve Saul'dan sonraki ikinci kral.

[12]Çartizm: 1837-1848 arasında Büyük Britanya'nın siyasal yaşamını canlandıran ve işçi özgürlüğünden yana reformcu hareket.

[13]Scott: (1771-1832) İskoç romancı, şair ve yaşamöyküsü yazarı.

[14]Nihilizm: 1860'lı yıllar Rus aydın tabakasının devrimci eğilimi. Belirgin özelliği, bir önceki kuşaktan kalma değerlerin sistemli biçimde reddedilmesidir.

[15]Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837), Rus yazar, şair.

[16](1553-1610) Bourbon hanedanından gelen ilk Fransa kralı.

[17]Hıristiyanlık, Rusya’ya Yunan papazları tarafından sokulmuştur. Ülkede yaygın ve yürürlükte olan din kitapları, Yunanca’dan çevrilmiş elyazması kitaplardı. Bu din kitaplarını, çoğu cahil olan Rus papazları Rusça’ya çok kötü çevirmişlerdi. Bu yüzden Hıristiyanlıkla hiçbir ilgisi olmayan birçok saçma sapan inançlar ve gelenekler, Rus Kilisesi ve Rus halkı arasında yayıldı. Nihayet 1655 yılında Moskova Patriği Nikon, bütün din kitaplarının çevirilerini, Yunanca metinlere göre düzelttirdi.

[18]Terrail adıyla Rusça “kaybetmek” anlamına gelen “teryat” kelimesini özellikle birbirine karıştırarak Gorki’yi kızdırıyor.

[19]Kutsal kitaplardaki efsane kişilerden biri. El ile cinsel isteklerini yerine getirmek anlamına gelen “onaisme” hastalığı, bu adamın adına verilmiştir.

[20]Dickens: (1812-1870) Victoria döneminin en büyük yazarı kabul edilen İngiliz romancı.

[21](1836-1912) Rus ortodoks misyoneri ve Japonya’nın ilk Ortodoks piskoposu.